Yıl: 21 Sayı: 62 Kasım 2013 3 Aylık Ekonomi ve Düşünce Dergisi www.e-musiad.com ISSN 1303-7501

MÜSİAD

ÇERÇEVE

MÜSTAKİL SANAYİCİ ve İŞADAMLARI DERNEĞİ

Yüz Yıl Sonra Balkanlar

SÖYLEŞİ: Prof. Dr. Kemal Karpat, Prof. Dr. Hüner Şencan, Hüseyin Kansu, Muzaffer Çilek

DOSYA: Prof. Dr. Ramazan Özey, Doç. Dr. Deniz Ekinci, Meliha Köse, Yard. Doç. Dr. Galip Çağ, H. Yıldırım Ağanoğlu, Muzaffer Kutlay, Yard. Doç. Dr. Tunca Özgişi, Yard. Doç. Dr. Muharrem Gürkaynak, Hüseyin Öztürk, Şener Bilalli, Prof. Dr. Metin İzeti, Prof. Dr. Mehmet Zeki İbrahimgil, Doç. Dr. Adem Efe

MAKALE: Dr. Serdar Çam, Mehmet Dikkaya

2013 YILINDA
OLUŞACAK
PERSONEL İHTİYACINIZI
JOBNAK.COM
İLE KARŞILAYIN.

İçindekiler

ISSN-1303-7501

ÇERÇEVE
MÜSİAD — Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği

Yıl: 21 Sayı: 62 Kasım 2013

MÜSİAD Adına Sahibi
Nail OLPAK
Araştırmalar ve Yayından Sorumlu Genel Başkan Yardımcısı
Ali Rıza ARSLAN
Genel Yayın Yönetmeni
Dr. Melike GÜNYÜZ
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Yavuz TÜRK
Yayın Kurulu
Prof. Dr. Selim ZAİM, Doç. Dr. Halil ZAİM, Doç. Dr. Ali Resul USUL, Yard. Doç. Dr. Kahraman ARSLAN, Yard. Doç. Dr. Nihat ALAYOĞLU, Dr. Hüseyin ÇIRPAN, Haluk İMAMOĞLU, Hüseyin ÖZTÜRK, İsmail ŞEN, Şefik MEMİŞ, Ekrem ŞAHİN, Kemal ÇİFTÇİ, Ensari YÜCEL, Aslan ÖZDEMİR, Zehra TAŞKESENLİOĞLU, Ayşe BÖHÜRLER, Rahime DEMİR, Süreyya ÖNAL, Adnan ÜÇCAN, Şükrullah DOLU, Fatih UYSAN, Adem DÖNMEZ, Burcu TANIDIR
Danışma Kurulu
İsrafil KURALAY, Melikşah UTKU, Erhan ERKEN, Hayati BAYRAK, Nurullah ÖZTÜRK
Grafik Tasarım
Mehmet KAMAN, Serdar CANLI
Baskı
Mavi Ofset Basım Yayın Tic. San. Ltd. Şti.
Organize Sanayi Bölgesi, Sinpaş İş Modern İş Merkezi 2B Blok 22-23 34670 İkitelli - İstanbul
Tel: 0212 549 25 30 (pbx)
Yayın Türü
3 Aylık, Yerel, Süreli Yayın
Genel Merkez
Sütlüce Mah. İmrahor Cad. No:28 Beyoğlu / İstanbul
Tel: 0212 222 04 06 Faks: 0212 210 50 82

ŞUBELER

ADANA, ADIYAMAN, AKSARAY, ANKARA, ANTALYA, AYDIN, BANDIRMA, BATMAN, BURSA, ÇANAKKALE, DENİZLİ, DİYARBAKIR, DÜZCE, ELAZIĞ, ERZURUM, ESKİŞEHİR, GAZİANTEP, GEBZE, HATAY, İNEGÖL, İZMİR, KAYSERİ, KDZ. EREĞLİ, KIRIKKALE, KOCAELİ, KONYA, MALATYA, MARDİN, MERSİN, MUĞLA, RİZE, SAKARYA, SAMSUN, SİVAS, ŞANLIURFA, TEKİRDAĞ, TRABZON, VAN

TEMSİLCİ VE TEMSİLCİLİKLER

AFYON, AĞRI, AMASYA, BARTIN, BİNGÖL, BİTLİS, ÇORUM, ERZİNCAN, GİRESUN, ISPARTA, K.MARAŞ, KASTAMONU, KÜTAHYA, MANİSA, MUŞ, NEVŞEHİR, ORDU, OSMANİYE, SİİRT, SİNOP, ŞIRNAK, TOKAT, UŞAK, YALOVA, YOZGAT, ZONGULDAK

Nail
Olpak

Genel Başkan
MÜSİAD

Yüz Yıl Sonra Balkanlar'a Yeniden Bakmak

MÜSİAD, bugüne kadar çıkardığı araştırma raporları ve *Çerçeve* dergisi dosya konuları ile yalnızca ekonomi alanında değil siyasetten kamu maliyesine, sağlıktan otomotive kadar pek çok konuda söz söylemiş, analiz yapmış ve düşündüklerini bu yayınlar vasıtasıyla kamuoyuna duyurmuştur. Elinizdeki *Çerçeve* dergimizin "100 Yıl Sonra Balkanlar" dosya konusu ile çıkan 62 sayısı, bir sivil toplum kuruluşu olmanın ve birtakım hassasiyetlerimizi gündeme getirmenin önemini bir kez daha vurgulamayı dert edindiğimizin göstergesi olarak algılanmalıdır.

Osmanlı Devleti'nin Balkan coğrafyasından çekilmek zorunda kaldığı Balkan Savaşlarının üzerinden tam bir asır geçti. Bölge ile tarihsel ve halihazırdaki ilişkilerimizin hem bir analizini yapmak hem de Türkiye-Balkanlar ilişkisine yönelik bir vizyon çizme arayışı bu sayıyı hazırlamamızın temel gerekçeleri arasındadır.

Balkanlar; sahip olduğu stratejik konum, dağlık topografya, etnik, dinsel ve kültürel çeşitlilik nedeniyle kaynaşma ve karmaşa mekânı olagelmiştir on yıllar boyunca. Bununla birlikte, bugün ülkemiz söz konusu bölge ile akrabalık ilişkilerini sürdürme yönünde bir irade göstermeye ve dahası bu yönde çeşitli atılımlar yapmaya başlamıştır.

Tarihsel ilişkimiz bağlamında düşünüldüğünde Balkanlar ile çok köklü, 650 yıllık bir mazimizin olduğunu görebiliriz. 1356 yılında Orhan Gazi'nin Rumeli'ye geçişinin ardından günümüze kadar bağlarımız bir şekilde devam etmiştir. Yüz yıl önce yaşanan Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve Osmanlı İmparatorluğu'nun tarih sahnesinden çekilmesiyle birlikte, Balkanlar'daki varlığımızı azaltsa da örf ve âdetlerimizle, kültürümüzle ve akrabalık bağlarımızla birlikteliğimiz, gönüldaşlığımız halen sürmektedir.

Balkanlar'a yüzümüzü dönerken, bakış açımızın sadece kültürel ve tarihsel bir yaklaşımla olmaması gerektiğine inanıyoruz. Çağımızda geçerliliğini koruyan bütün bilgi ve iletişim çeşitlerini kullanarak bölge ile temasımızı en üst düzeyde tutmalı, tarihsel ilişkilerimizi daha canlı hale getirmeliyiz.

Balkanlar'a yüzümüzü dönerken, bakış açımızın sadece kültürel ve tarihsel bir yaklaşımla olmaması gerektiğine inanıyoruz. Çağımızda geçerliliğini koruyan bütün bilgi ve iletişim çeşitlerini kullanarak bölge ile temasımızı en üst düzeyde tutmalı, tarihsel ilişkilerimizi daha canlı hale getirmeliyiz. Bu bağlamda, pek çok sınırın ortadan kalktığı bir dünyada ekonomik ve ticari sınırları da yok etmek, karşılıklı etkileşime girmek ve bölgeye yatırım yapmak için elimizden gelen her türlü imkânı kullanmalıyız.

Bunları göz önüne aldığımızda, Çerçeve dergimizin bu sayısında Balkanlar konusunu ele almak bizler için bir gereklilikti. Konuyu enine boyuna değerlendirirken ortak kültürel geçmişimiz ve bugünkü ilişkilerimizi incelemenin yanı sıra ticari anlamda bölge ile nasıl entegre olabileceğimizin de kodlarını yakalamaya çalıştık.

Dergimizde Balkanlar konusu işlenirken, bilhassa kıymetli tarihçimiz Prof. Dr. Kemal H. Karpat ile yaptığımız söyleşi Balkanların önemini kavramamızda bizlere yeni açılımlar kazandırdı. Karpat Hocamız, Balkanların bizler için niçin bu derece önemli olduğunu çeşitli yönleriyle açıkladı. Değerli hocamıza kıymetli fikirlerini bizimle paylaştığı için şükranlarımı sunuyorum.

Ayrıca Balkanlar konusunu ele alınırken son dönemin önemli fikir ve devlet adamlarından Aliya İzzetbegoviç'e de değinmeden geçmek olmazdı. Dergimizin bu sayısı vesilesiyle ona da özel bir yer ayırdık ve kendisini rahmetle anmak istedik.

Bu önemli sayımızın hazırlanmasında emeği geçen Araştırmalar ve Yayın Komisyonu üyelerimiz başta olmak üzere, değerli yazıları ile katkı sağlayan uzmanlarımıza ve akademisyenlerimize teşekkürlerimi sunuyorum. Dergimizin Balkanlar konusunda farkındalık oluşturabilmesini temenni ediyorum.

**Prof. Dr.
Ramazan Özey**
Marmara Üniversitesi,
Atatürk Eğitim Fakültesi,
Coğrafya Öğretmenliği
Eğitimi Anabilim Dalı
Öğretim Üyesi

Balkanların Siyasi Coğrafyası

Dünya Siyasî Haritası'nda sorunlar yumağı olarak görülen Balkanlar, Avrupa kıtasının güneydoğusunda yer alan ve jeopolitik önemi çok fazla olan bir yarımadadır.

BALKANLAR COĞRAFYASI

Giriş

Orhan Gazi, oğlu Süleyman Paşa komutasındaki kuvvetleriyle 1356 yılında Rumeli'ye geçmiştir. Bu tarih ile birlikte Balkan Yarımadası halkı, Müslüman - Türk dünyası ile müşerref olmaya başlamıştır. Mohaç Zaferiyle birlikte, Balkanlar'da en geniş sınır çizilmiştir. Ve bu topraklar Beş yüzyıl boyunca, Müslüman - Türk yurdu olmuştur. Tarihi kayıtlara göre Balkanlar'da o dönemde yaşayan nüfusun % 75'ini Müslüman nüfus oluşturmuştur. Beş yüzyıl devam eden huzur ortamı, 1803'te Sırpların, 1821'de Yunanlıların ayaklanması ile birlikte bozulmuştur. Ve bugüne kadar da Balkanlar'da bir türlü siyasi istikrar sağlanamamıştır.

Dünya Siyasi Haritası'nda sorunlar yumağı olarak görülen Balkanlar, Avrupa kıtasının güneydoğusunda yer alan ve jeopolitik önemi çok fazla olan bir yarımadadır. Avrupa kıtasının güneydoğusunda yer alan bir yarımadadır. Ve bugün Balkan yarımadası üzerinde; Türkiye'nin Avrupa'daki toprakları ile birlikte, Arnavutluk, Bulgaristan, Yunanistan, Slovenya, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Sırbistan, Karadağ, Kosova, Makedonya ve Romanya ülkeleri yer almaktadır.

Yeri ve Konumu

Balkanlar, Avrupa kıtasının güneydoğusunda yer alan bir yarımadadır. Adını bölgede bulunan Balkan dağlarından alır. Balkan adı, 19. yüzyıl başlarından beri kullanılagelmekte ve "sık ormanlarla kaplı sıradağ ya da çalılıklarla kaplı engebeli arazi" anlamlarına gelmektedir. Balkanlar, aynı zamanda Güneydoğu Avrupa olarak da adlandırılır.

Yarımadanın doğusunda Adalar Denizi, Marmara Denizi ve Karadeniz, güneyinde Akdeniz ve batısında ise Adriyatik Denizi vardır. Kuzeyden ise sınırını çizmek biraz zordur. Bir sınırlandırmaya göre; Tuna Nehri ve onun kolu Sava Irmağı esas alınmıştır. Buna göre de 505.000 km^2'lik bir sahayı kaplamaktadır. Başka bir görüşe göre de; Eski Yugoslavya ve Romanya ülkelerinin kuzey sınırları ölçü olarak alınmıştır. Buna göre de toplam 788.685 km^2'lik bir yüzölçüme sahiptir. Diğer bir sınırlandırma ise; Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki Hıristiyan dünyası ile çizdiği sınır olarak biliniyor. Bu sınırlandırmaya göre de, Balkanlar'ın toplam yüzölçümü 1.000.000 km^2'yi bulur. Balkan adının Türkçe bir kelime olduğu ve bu adın Türkler tarafından verildiği göz önünde tutulursa, son görüş en geçerli bir ayrım olarak kabul edilir.

DOĞAL COĞRAFYA ÖZELLİKLERİ

Yeryüzü Şekil Özellikleri

Balkan yarımadası; batıda Adriyatik, doğuda Karadeniz ile kuzeyde ise Tuna ve Sava nehirlerinin açtığı ovalarla çevrilidir. Güneyde ise birçok ada ve yarımada ile Akdeniz'in ortalarına kadar ilerler. Yarımadaya adını veren Balkan Dağları, yarımadanın kuzeyinde yer alır.

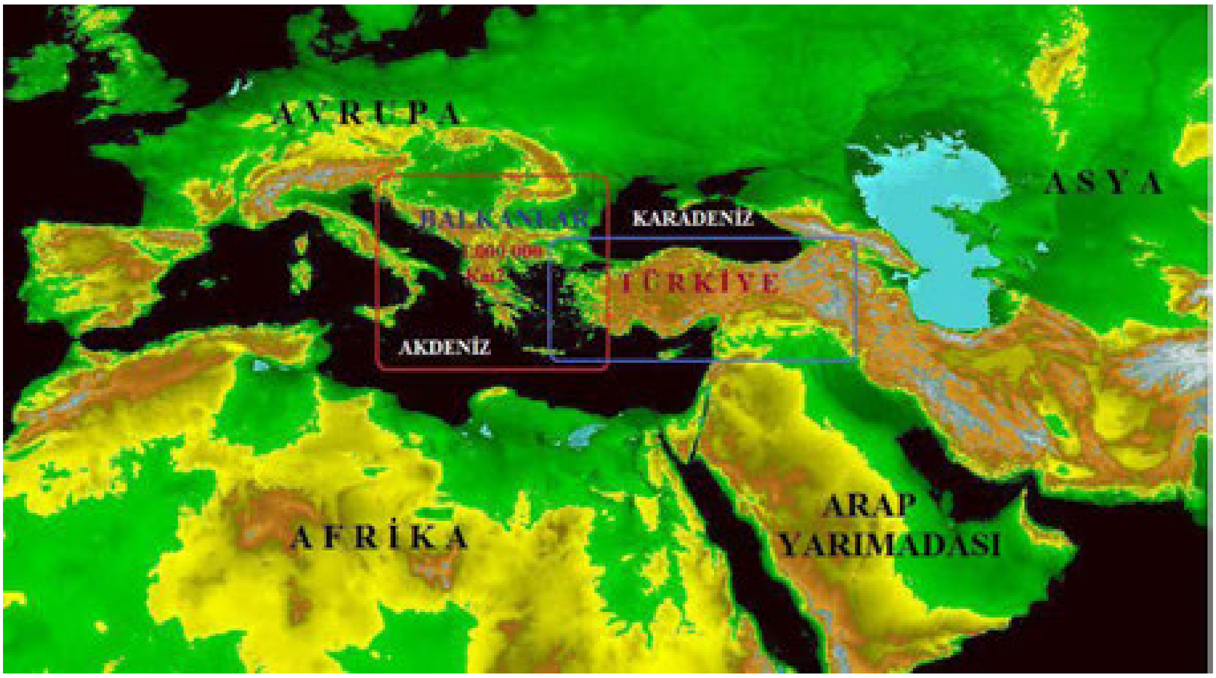
Balkan yarımadasının ilk dikkati çeken özelliği, dağlık oluşudur. Balkan Yarımadası'nın hemen her yerinde dağlara rastlamak mümkündür. Balkan yarımadasında bulunan dağlar, dört ana grupta toplanır. Bunlar; Dinar, Karpat, Balkan ve Rodop dağlarıdır.

Batıda Alp Dağları'nın devamı olan Dinar Dağları, Adriyatik Denizi kıyısını takip ederek güneye inmektedir. Dinar kıvrımları, batıda ve güneyde Şar, Pindus ve Peloponez dağlarını birleştirir. Bunlar çökmüş Adriyatik kıyılarında yer alır. Kalker ve billurumsu bloklardan oluşurlar. Yugoslavya ve Yunan adaları da bu Dinar sistemine bağlı özellik gösterirler. Bu dağların yükseklikleri 1200–2400 m'ler arasında değişir. Karadağ'da Dormitor Tepesi 2522 m yüksekliktedir.

Karpatlar, ters yazılmış S harfi gibi Romanya'nın kuzeyinden güneyine doğru uzanır. Tuna Nehri yakınlarına ulaştığında batıya dönmekte ve 600 kilometre gittikten sonra Demirkapı bölgesinde güneydoğuya yönelmektedir. Karpatlar'ın en yüksek noktasını, Negoiu Tepesi (1544 m) teşkil etmektedir.

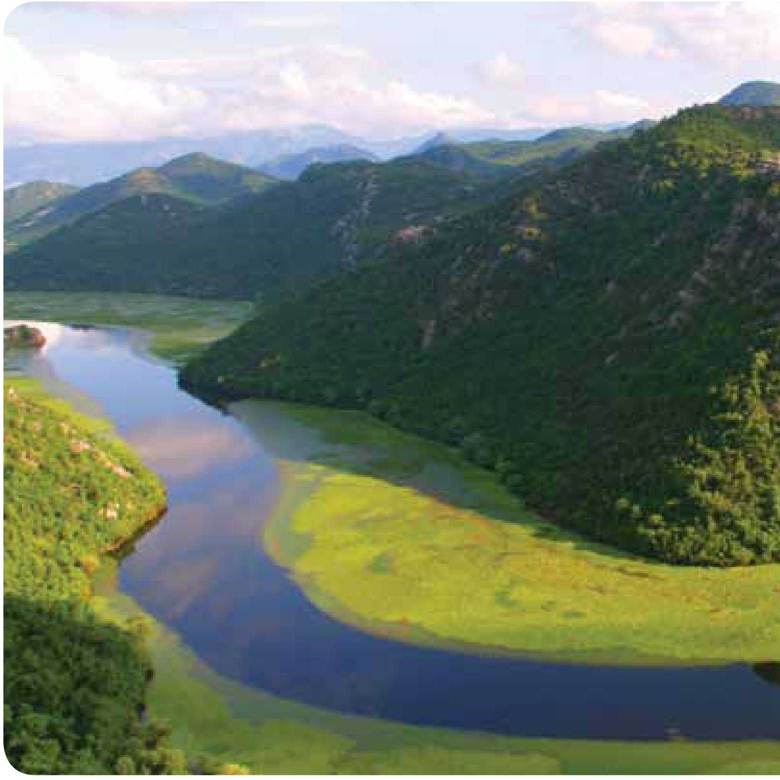
Balkanlar'a adını veren Balkan Dağları (eski adı Hoemus), Bulgaristan'ı batıdan doğuya doğru ikiye bölen dağlardır. Balkanlar'ın ortalama batı-doğu uzunluğu 600 kilometreyi bulur. Batıdan doğuya doğru Batı Balkanları, Koca Balkanlar ve Küçük Balkanlar olarak üç kısma ayrılır. Batı Balkanlar'ı, Balkan yayının Tuna kıyısından başlar. Sırbistan, Makedonya sınırları boyunca uzanır ve Bulgaristan'a

Şekil 1. Balkanların Uydudan Görüntüsü

Kaynak: http://www.ngdc.noaa.gov/mgg/topo/img/globecol.gif'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Balkan yarımadasının ilk dikkati çeken özelliği, dağlık oluşudur. Balkan Yarımadası'nın hemen her yerinde dağlara rastlamak mümkündür. Balkan yarımadasında bulunan dağlar, dört ana grupta toplanır. Bunlar; Dinar, Karpat, Balkan ve Rodop dağlarıdır.

kadar uzanan yer alır. Orta kesimde yüksekliği, Midcur Tepesi'nde 2168 metreye ulaşır. Batı Balkanları, doğuda Sofya Havzası'nın sularını boşaltan İskar Irmağı'nın yarma vadisinde sona erer. Batı Balkanları'ndan doğuya doğru gidildiğinde Koca Balkanlar'a (Bulgarca Stara Planina) ulaşılır. Koca Balkanlar'ın uzunluğu 400 km'yi bulur. Bölgenin en yüksek tepesi, Yumrukçal Tepesi ya da Botev Tepesi'dir (2376 m). Koca Balkanlar üzerinde çok sayıda yüksek geçitler vardır. Bunların en ünlüsü ve en yükseği Şipka Geçidi (1.333 m). Şipka Geçidi, Kazanlık-Gabrovo arasında yer alır ve bu geçit 1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda çok şiddetli çarpışmalara sahne olmuştur. Balkanlar, Koca Balkanlar'ın doğusunda Karadeniz kıyısına doğru birbirinden uzaklaşarak uzanan birçok sıraya ayrılır. Kamçı Irmağı ile Burgaz arasında, Karadeniz kıyısında sona eren bu sıradağların tümüne Doğu Balkanları adı verilir. Doğu Balkanları içinde, kuzeyden güneye doğru; Küçük Balkan, Emine Balkanı ve Çatal Balkan yer alır.

Balkan Dağları'nın güney şubesinden bir kısmını Istranca ve Despot dağları teşkil eder. Bunlardan Istranca (Yıldız) Dağları, Bulgaristan'ın İslimye kasabası yakınında Balkan dağ silsilesinden ayrılıp güneydoğuya doğru, Karadeniz kıyısını takip ederek, İstanbul'a ulaştıktan sonra son şubeleriyle Beyoğlu, Boğaziçi tepelerine ve Belgrad ormanına kadar uzanır.

Balkan Dağları'nın batısından güneye doğru indikten sonra doğuya doğru uzanan Rodop Dağları (Despot Dağı ya da Rodop Balkanı), Trakya'nın kuzeyinden geçerek Türkiye üzerinden Karadeniz'e kadar ulaşır. Rodop Dağları, Rila ve Pirin dağlarını içine alır. Bu bölgede yalnız Bulgaristan'ın değil, Balkanlar'ın en yüksek tepesi bulunur. Kurşun, çinko, krom, manganez ve altın gibi madenler bakımından bölge zengindir. En yüksek tepe, Rila Dağları üzerindeki Stalin olarak bilinen ve sonradan adı Musula olan tepedir (2925 m). Ayrıca Eltepe (2920 m) ve Belmeken tepeleri de (2640 m) oldukça yüksektir.

Rodop Balkanı, Balkan büyük silsilesinin 3.000 metre yüksekliğinde olan Rila Dağı'ndan ayrılıp, yönünü bir müddet güneye ve sonra doğuya tebdil eder ki Meriç Nehri'ne bir geçit verdikten sonra Enez Körfezi'ne doğru gider, Korudağ'a ulaşır ve oradan Tekirdağ silsilesine katılır. Despot Dağları, Meriç Nehri'ne gelinceye kadar Karalık, Karaşova, Kuşlar Balkanı, Kula, Karaoğlan, Kocayayla adındaki tepeleri teşkil eder. Genişliği 15 ile 20 saat kadar bulunan Despot dağ silsilesi, Edirne civarında küçük küçük tepeler teşkil eder.

Tekirdağ silsilesi ise, Saroz Körfezi'ne kuzey kıyısında batıdan doğuya doğru devam ederek adı geçen körfez kıyısını dolaştıktan ve Gelibolu Yarımadası'nı teşkil eyledikten sonra Marmara Denizi kıyısında birçok küçük tepeler oluşturur. Sonra Çatalca kasabasının doğu cihetinde, Istranca (Yıldız) dağ silsilesi ile birleşir.

Balkanlar, bir çelişkiler bölgesidir. Asla aşılamayacak kadar yüksek olmayan dağların hiçbiri 3000 metreyi geçmemektedir. Dağlar üzerinde çok sayıda geçit bulunması, orduları yeni yollar keşfetmeye yol açmıştır. Balkanlarda Osmanlı Devleti'nin ilerleyişinin çok hızlı olması, yeryüzü şekillerinin elverişli olmasındandır.

Balkan yarımadasının iklimi, güneyden kuzeye ve deniz kıyısından iç kesimlere doğru değişim göstermektedir. Güneyde, Akdeniz iklimi hüküm sürer. Burada kışlar ılık ve yağışlı, yazlar sıcak ve kurak geçer. Atina'da kar ender görülür. Kuzeye ve iç kesimlere doğru gidildikçe, iklim karasallaşır ve sertleşir. Kuzeye doğru gidildikçe arazi hem engebeleşir ve hem de iklim sertleşir. Dağlık bölgelerde eylül veya ekim aylarında yağan kar, haziran ayına kadar yerde kalır.

Balkan dağ silsilesinin güneyinde Rodop Dağı, Musula Rila Dağı'ndan ayrılarak Aygedik (Ajy Guedik), Yeltepe, Perim, Boz dağları isimleriyle, Kavala Körfezi'ne kadar güneydoğuya doğru gider. Sonra Punar veya Pınar Dağı ismi alarak Urfanu Körfezi'ne kadar kıyıyı takip eder. Esteroma Nehri'ne bir geçit verip, Haligidigiya Yarımadası'ndaki dağlar ile birleşir. Bu dağlar ise denize doğru uzanmış olan üç adet küçük yarımada teşkil eder. Adı geçen yarımadalardan Aynaroz Yarımadası'nda Mont Santo (Mt. Santo) adı da verilen Aynaroz Dağı oluşmuştur. Halikidikiya Yarımadası'nın kuzeyinde Hortac (Chortatsch) ve daha kuzeyinde ve İsteroma, Vardar nehirleri arasında, Palaskaviçe adındaki dağlar mevcuttur. Bu dağların aralarında Meriç, Siroz, Vardar, Manastır ovaları yer almaktadır.

Balkanlar'ın kuzeyinde Sava ve Drava nehirleri arasında geniş bir ova yer almaktadır. Demirkapı'dan sonra Tuna Nehri'nin oluşturduğu çok geniş ve verimli ova bulunmaktadır. Tuna delta ovası bu ovanın bir parçasıdır. Romanya'nın en geniş ovası, Eflak Ovası'dır.

Balkan Dağları'nın güneyinde, Pazarcık ve Filibe'den başlayarak Meriç Nehri boyunca uzanan geniş kıyı ovaları vardır. Vadi ve platolar dağ kıvrımlarını birbirinden ayırırlar. Tam kuzeyde Ukrayna Vadisi'ne ulaşır. Güneyde üç deniz arasında kıyı vadileri, çökmüş havzalar bulunur. Shkodar Çöküntüsü, Arnavutluk'un Myzege'i, Arta Körfezi, Attik ve Tesalya ovaları, Selanik'teki Kampania gibi Türkiye'deki Çanakkale ve İstanbul Boğazları ile Marmara Denizi'ni çevreleyen Trakya bölgeleridir.

Balkanlar, bir çelişkiler bölgesidir. Asla aşılamayacak kadar yüksek olmayan dağların hiçbiri 3.000 metreyi geçmemektedir. Dağlar üzerinde çok sayıda geçit bulunması, orduları yeni yollar keşfetmeye yol açmıştır. Balkanlarda Osmanlı Devletinin ilerleyişinin çok hızlı olması, yeryüzü şekillerinin elverişli olmasındandır.

İklim Özellikleri

Balkan yarımadasının iklimi, güneyden kuzeye ve deniz kıyısından iç kesimlere doğru değişim göstermektedir. Güneyde, Akdeniz iklimi hüküm sürer. Burada kışlar ılık ve yağışlı, yazlar sıcak ve kurak geçer. Atina'da kar ender görülür. Kuzeye ve iç kesimlere doğru gidildikçe, iklim karasallaşır ve sertleşir. Kuzeye doğru gidildikçe arazi hem engebeleşir ve hem de iklim sertleşir. Dağlık bölgelerde eylül veya ekim aylarında yağan kar, haziran ayına kadar yerde kalır.

Yunanistan, genel olarak yazları sıcak, kışları ise ılık ve serin geçen Akdeniz ikliminin tesiri altındadır. Adalarda, kıyılarda ve Halkidiki Yarımadası'nda yumuşak Akdeniz iklimi hüküm sürer. Dağlık bölgelerde ve iç kesimlerde ise Akdeniz'in dağ iklimi mevcuttur. Kuzeye doğru gidildikçe kış ayları soğuk ve yaz ayları daha sıcak geçer. Yağış miktarı genel olarak düşüktür. Batı sahilleri daha çok yağış alır. Bu bölgelerde esen güneyin nemli rüzgârları bol yağış getirir. Fakat yükselen dağlar, bu rüzgârların doğuya geçmesine engel olur.

__Görülüyor ki, dünyada insan yaşamı için en ideal iklim şartlarına sahip olan Balkanlar, bütün insanlığın gözbebeğidir. Geçmişte Osmanlı Devletinin Balkanlar üzerinde çok durması, bu nedenledir. Bugün bu yarımadada 11 ayrı devletin bulunması ve her tarafının tarih boyunca yoğun insan yerleşmesine sahne olmasında, iklimin rolü vardır.__

Arnavutluk arazi yapısının çeşitliliğinden dolayı farklı iklim bölgelerine sahiptir. Ülkede başlıca üç farklı iklim tipi görülür, birincisi; güney kesimlerde yer alan kışları ılık ve yağışlı, yazları sıcak ve kurak Akdeniz iklimidir. İkincisi; kuzey ve iç kısımlarda görülen nemli iklimdir. Üçüncüsü ise; kuzeydoğu kesimlerinde görülen, yazları yağışlı ve ılık, kışları sert ve kurak geçen Alp iklimidir.

Eski Yugoslavya'nın dağlık, yüksek yaylalık ve kıyı bölgelerinde farklı şekillerde iklim özellikleri görülür. Adriyatik kıyıları genellikle yazları sıcak ve kışları ılık geçen Akdeniz ikliminin etkisi altındadır. Kıyı bölgeler ve güney Yugoslavya bu yüzden bol yağış almaktadır. Yaz ayları oldukça sıcak geçerken, kış ayları soğuktur. Makedonya toprakları genelde engebeli araziden meydana geldiğinden kara iklimi hâkimdir. Yazları sıcak ve kurak, kışları da soğuk geçer.

Bulgaristan'da genel olarak ılıman bir kara iklimi hâkimdir. Kuzey kısımları güneye nazaran daha soğuktur. Yaz aylarında yeterli olmayan yağış, toprak kullanımında çok geniş bir sulama sisteminin gelişimini zorunlu kılmıştır.

Romanya'nın iklimi orta nemlilikte olan tipik bir kara iklimidir. İklim geniş ölçüde, mevsimlere ve bölgelere göre farklılıklar gösterir. Yaz ayları kurak ve sıcak, kış ayları ise sert ve karlı geçer. Sonbahar mevsimi uzun sürerken, ilkbahar çok kısa müddetle kendini gösterir. Ülkenin yağış miktarları her yerde hemen hemen aynı olmakla beraber, doğu bölgeleri ve dağlık alanları diğerlerine göre biraz daha fazla yağış alırlar. Dağlık alanlarda yıllık yağış ortalaması yaklaşık 1270 mm ve Delta bölgesinde ise 380 mm civarındadır. Ülkenin genelinde ise yıllık yağış oranı 715 mm dolayındadır.

Görülüyor ki, dünyada insan yaşamı için en ideal iklim şartlarına sahip olan Balkanlar, bütün insanlığın gözbebeğidir. Geçmişte Osmanlı Devletinin Balkanlar üzerinde çok durması, bu nedenledir. Bugün bu yarımadada 11 ayrı devletin bulunması ve her tarafının tarih boyunca yoğun insan yerleşmesine sahne olmasında, iklimin rolü vardır.

Akarsular ve Göller

Balkan yarımadasında yer alan dağların uzanışı, akarsuların yönlerini tayin etmiştir. Dolayısıyla yarımada üzerinde iki farklı akarsu akaçlama havzası belirginleşmiştir. Birincisi kuzeyde Tuna Nehri, kollarını içine alan ve sularını Karadeniz'e boşaltan kuzey havzası, ikincisi dağların uzanışına bağlı olarak şekillenmiş ve güneyde Adalar denizine boşalan güney havzasıdır. Balkanlarda 152 nehir ve çay vardır.

Tuna Nehri; Balkan yarımadasının en büyük akarsuyudur. Tuna Nehri, Almanya'nın güneyinde Karaormanlar bölgesinde 1.078 m yükseklikteki kaynaklardan doğar. Brege ve Brigach dağ ırmaklarının 678 m yükseklikteki Donaueschingen'de birleşmesiyle meydana gelir. Donaueschingen'den Karadeniz'e döküldüğü Sulina Limanı'na kadar uzunluğu 2.779 km'dir. Ancak ilk kaynağını aldığı yerden denize döküldüğü yere kadar olan toplam uzunluğu ise 2.888 km'dir. Bunun 2415 km'si üzerinde seyrüsefer yapılmaktadır. Tuna Nehri coğrafi bakımdan üçe ayrılır: Kaynağından Gönyü'ye kadar Yukarı Tuna (988 km), Gönyü'den Turnu Severin'e kadar Orta Tuna (860 km), buradan nehir ağzı Sulina'ya kadar Aşağı Tuna (931 km) adını alır. Tuna Nehri havzasının yüzölçümü 817.000 km^2'dir. Havzanın uzunluğu 1.690 km, eni ise 820 km'dir.

Balkanlar'ın yeri ve konumu itibariyle çok sayıda halkların birbirleriyle kaynaştığı bir coğrafya olmuştur. Dağların uzanış şekilleri ve önemli geçitlere sahip olması, söz konusu bu kaynaşmayı kolaylaştırmıştır. İklim bakımından insan yaşamına elverişli olması, halkların bu bölgede yoğunlaşmasına yol açmıştır. İklim, bölgede yer alan akarsular ve gölleri, toprak ve bitki örtüsünü etkilemiştir. Kısacası doğal coğrafya, bugünkü Balkanlar'ın siyasi coğrafyasının ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Meriç Nehri; Balkan yarımadasının güneydoğu kesiminde bulunan Bulgaristan'ın, Rila Dağı'ndan doğan Meriç Nehri'nin toplam uzunluğu 492 km'dir. Arda Nehri ile Yunanistan'dan Türkiye'ye girdiği noktadan hemen sonra Karaağaç'ta, Tunca Nehri ile de Edirne şehrinin içerisinde Bülbül Adası mevkiinde birleşmektedir. Meriç Nehri, İpsala ilçesi yakınlarında Adasarhanlı Köyü civarında da Ergene Nehri ile birleşip, Yunanistan - Türkiye sınırını çizip denize döküldüğü noktaya kadar, Yunanistan ve Türkiye'deki yan kol derelerinden aldığı sularla birlikte, yılda ortalama 8.330 milyon m^3 suyla, 187 km yol kat ederek, Adalar Denizi'ne dökülmektedir. Balkanlar'da Tuna ve Meriç'ten başka Meseta, İsteroma, Vardar, İncekarasu (Vistridza), Nareda (Areta ya da Araahtos), Kalamas, İşkombi, Mata, Drin ve Buyana akarsuları da vardır.

Balkanlardaki göller, kısmen tektonik ve kısmen kalker yüzeyin özel aşınımına bağlı oluşmuşturlar. Kuzeydeki İşkodra Gölü (368 km^2) Balkanlar'ın en büyük gölüdür. Ohri Gölü 362 km^2 güneydoğudadır ve Balkanlar'ın en derin gölüdür. Prespa Gölü ise Makedonya, Yunanistan ve Arnavutluk sınırları arasındadır. Bunların dışında kuzey ve kuzeydoğusunda küçük alp gölleri mevcuttur. Balkanlar'da 5 baraj, 200 kaynak (içme suyu ve mineral) vardır. Bir görüşe göre, Balkanların en büyük akarsuyu, Tuna Nehri batı-doğu doğrultusunda 2.888 km. uzunluğu ile Balkanlar'ın kuzey sınırını oluşturur.

Toprak ve Bitki Örtüsü Özellikleri

Balkanlar'ın dağlık alanlarının güneye bakan yamaçlarında, kestane renkli step veya kurakçıl orman toprağı geniş yer kaplar. Güneyde, Akdeniz kıyılarında kırmızı toprak (Terra-

Rossa) görülmektedir. Yunanistan'da ise iskelet topraklar hayli yaygındır.

Balkanlarda toprak dağılış haritası ile bitki örtüsü haritası, hemen hemen birbirlerine benzer özellikler taşırlar. Akdeniz kıyı bölgelerini oluşturan Güney Avrupa'da, Akdeniz bitki türleri yer alır. Bunlar yaz kuraklığına dayanıklı türlerdir. Maki, meşe ve çam türleri yaygındır.

Yunanistan'ın batı bölgeleri, doğu bölgelerine nazaran daha yeşillik ve ovalıktır. Doğu bölgelerde geniş ovalar ve ormanlar çok daha azdır. Kıyı bölgeler ve adalarda bilhassa yabani zeytin, sakız ve çam gibi ağaç türlerine sık rastlanır. Kuzey bölgelerde ve genellikle dağlık kesimlerde büyük gövdeli ve çok yapraklı ağaç türleri daha çoktur.

Balkan Yarımadası dağları ormanlarla kaplıdır. 1.500 metreye kadar yaprak döken ağaçlar, 1.500–1.800 m arası iğne yapraklı ormanlar, yükseklerde ise otluk formasyonlar hakimdir. Kıyılarda ise yaprak dökmeyen Akdeniz ağaçları ve makiler yaygındır.

Toprak ve bitki örtüsü bakımından Balkanlar ile Anadolu Yarımadası bir bütünlük arz eder. Kestane renkli ve kırmızı toprakların üzerinde Akdeniz bitki örtüsü bulunması, toprak ve bitki örtüsü özellikleri bakımından birbirini tamamlar.

Balkanlar'ın yeri ve konumu itibariyle çok sayıda halkların birbirleriyle kaynaştığı bir coğrafya olmuştur. Dağların uzanış şekilleri ve önemli geçitlere sahip olması, söz konusu bu kaynaşmayı kolaylaştırmıştır. İklim bakımından insan yaşamına elverişli olması, halkların bu bölgede yoğunlaşmasına yol açmıştır. İklim, bölgede yeralan akarsular ve gölleri, toprak ve bitki örtüsünü etkilemiştir. Kısacası doğal coğrafya, bugünkü Balkanlar'ın siyasi coğrafyasının ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Şekil 2. Balkanlar'ın Siyasi Haritası

Bugün Balkan Yarımadası üzerinde, Türkiye'nin Avrupa'daki toprakları ile birlikte; Arnavutluk, Bulgaristan, Yunanistan, Bosna-Hersek, Sırbistan, Karadağ, Kosova, Hırvatistan, Slovenya, Makedonya ve Romanya ülkeleri yer almaktadır.

Beşeri Coğrafya Özellikleri

Bugün Balkan Yarımadası üzerinde, Türkiye'nin Avrupa'daki toprakları ile birlikte; Arnavutluk, Bulgaristan, Yunanistan, Bosna-Hersek, Sırbistan, Karadağ, Kosova, Hırvatistan, Slovenya, Makedonya ve Romanya ülkeleri yer almaktadır. Türkiye'nin Trakya Yarımadası (23.764 km^2), Balkan yarımadasında yer almaktadır. Ancak ülke olarak Türkiye, bir Balkan ülkesi değildir.

Balkan ülkelerinin toplam yüzölçümü 764.628 km^2'dir. Türkiye'nin Trakya toprakları (23.764 km^2) ile birlikte toplam 788.392 km2'yi bulur. Dokuz Balkan ülkesinin 1995 yılı itibariyle toplam nüfusları 69,4 milyon olmasına rağmen 10 yıl sonra (2005) bu nüfus 67,4 milyona düşmüştür. Bu durum, Balkanlar'da yaşanan sıcak çatışmalar ve bunun sonucunda ortaya çıkan göçlerden kaynaklanmıştır. Ayrıca Balkan ülkelerindeki doğum azlığı da nüfus azalışında etkili olmuştur.

2008'de Balkanlar'da 11 bağımsız ülke vardır. Bunların toplam yüzölçümleri 764.628 km^2, nüfusları 69.963.941 kişiyi bulmuştur. 2012 yılına gelindiğinde, tahmini 64.865.978 kişi kadardır. Türkiye'nin yüzölçümü 783.562 km^2, nüfusu ise 79.749.461 kişi kadardır.

Balkan yarımadasının doğal coğrafyasındaki çeşitlilik, nüfus özelliklerine de yansımış ve tabiri caizse bölge "insan salatası" olmuştur.

Tablo 1. Başlıca Balkan Ülkeleri, Yüzölçümleri, Nüfusları ve Başkentleri

Ülkenin Adı	Yüzölçümü (Km²)	Nüfusu (1995)	Nüfusu (2005)	Nüfusu (Temmuz 2008)	Nüfusu (Temmuz 2012)	Yıllık Nüfus Artışı (%)	Başkenti
Arnavutluk	28.748	3.226.200	3.563.112	3.619.778	3.002.859	0.334	Tiran
Bulgaristan	110.910	8.775.000	7.450.349	7.262.675	7.037.935	-0.658	Sofya
Romanya	237.500	23.198.000	22.329.977	22.246.862	21.848.504	-0.231	Bükreş
Bosna-Hersek	51.209	4.400.000	4.025.476	4.590.310	3.879.296	-0.237	Saraybosna
Sırbistan	77.474	10.320.000	10.829.175	10.156.046	7.276.604	-0.100	Belgrat
Karadağ	13.812	-	-	678.177	657.394	0.076	Podgorica
Kosova	10.887	-	-	2.126.708	1.836.529	-0.150	Priştina
Hırvatistan	56.542	4.784.000	4.495.904	4.491.543	4.480.043	-0.194	Zagrep
Slovenya	20.273	1.970.000	2.011.070	2.007.711	1.996.617	0.229	Ljubjana
Makedonya	25.333	2.110.000	2.045.262	2.061.315	2.082.370	0.117	Üsküp
Yunanistan	131.940	10.648.000	10.668.354	10.722.816	10.767.827	0.233	Atina
Toplam	764.628	69.431.200	67.418.679	69.963.941	64.865.978	-	-

Kaynak: CIA, 1995, 2005, 2008, 2012 yıllıkları ve http://www.geohive.com/earth/world.aspx

Ekonomik Coğrafya Özellikleri

Yarımada zengin tarım imkânları sunmaktadır. 16. yüzyıldan itibaren kalkerli topraklarda yetişen buğdayın yerini mısır almıştır ve bugün tahılların adeta en çok Balkanlar'a özgü olanı mısırdır. Karpatlar'ın yamaçlarına dek üzüm bağları gelişip büyürken pirinç, pamuk ve tütün komşu vadilerde yetişen ürünler arasında yer alır. Bulgaristan ve Sırbistan'ın dağlık alanlarında erik ve elma bahçelerine rastlamak mümkündür. Hayvancılık alanında ise güneyde koyun, kuzeyde sığır yetiştiriciliği yapılmaktadır. Ancak Boğdan'da da yaylaya çıkan koyunlar sürüleri görülmektedir.

Yakın geçmişte doğum oranlarında görülen ani düşüşlerin zorlamasıyla tarımda gerçekleştirilen modernleşme, maden çıkarma ve imalat sanayilerindeki gelişme ve kırsal alanlardan şehirlere olan göçler, Balkan Dağları'nın eski önemini yitirmiştir. Tarımla uğraşan nüfus verimli ovalarda toplanmıştır. Ovalık alanlarda tarımda sulama, gübreleme ve makineleşme gerçekleşmiş ve böylece bölge tarım ürünleri ihraç eder duruma gelmiştir.

Yunanistan ekonomisi büyük ölçüde tarıma dayanır. Topraklarının % 29'una yakın bir bölümü tarıma elverişlidir. Çoğu bölgeler dağlık olduğundan tarım için müsait, geniş, verimli ovalar ve sulama ihtiyacı için gerekli akarsu miktarı azdır. Buna rağmen nüfusun % 30'una yakını tarım ve hayvancılıkla uğraşır. En önemli tarım ürünleri; tahıl, tütün, pamuk, pirinç, zeytin, üzüm, meyve ve sebzedir. Son yıllarda meyveciliğe ve sebzeciliğe çok önem verilmiştir. Özellikle kuru üzüm, limon ve portakal yetiştirilir. Hayvancılık gerektiği kadar gelişmemiştir. Kendisinin et ihtiyacını karşılayamamaktadır. Bu sebeple et dış pazarlardan satın alınmaktadır. Hayvancılığın geri olmasının başlıca sebebi yetersiz sayıdaki geniş otlak arazidir. Daha çok koyun, inek ve kümes hayvanları beslenmektedir. Yunanistan balıkçılık bakımından çok gelişmiş bir ülkedir. Çok çeşitli türde balık avlanır ve yetiştirilir. İçinde soğutucuları bulunan özel balıkçı tekneleri yapılmıştır. Açık denizlerde avlanan balıkçı filosu, ülkeye dondurulmuş balık temin etmektedir. Yunanistan yeraltı madenleri bakımından çok zengin bir ülkedir. Başlıca madenleri; boksit, krom, mermer, demir, nikel, amyant, magnezyum, bakır, kurşun, linyit, zımpara, sülfür, alüminyum ve petroldür. Yunanistan madencilik bakımından zengin olmasına rağmen bu alanın ekonomiye katkısı çok düşüktür. Ülkenin % 30'una yakın bir bölümü imalat sanayi ve endüstri alanında çalışır. En önemli endüstri kolları tekstil, kimyevi maddeler, gıda, çimento ve metal endüstrisidir. Yunanistan, Türkiye'den satın aldığı incir, üzüm, zeytin, zeytinyağı, narenciye gibi ürünleri ambalajlayarak

Yakın geçmişte doğum oranlarında görülen ani düşüşlerin zorlamasıyla tarımda gerçekleştirilen modernleşme, maden çıkarma ve imalat sanayilerindeki gelişme ve kırsal alanlardan şehirlere olan göçler, Balkan Dağları'nın eski önemini yitirmiştir. Tarımla uğraşan nüfus verimli ovalarda toplanmıştır.

Balkan Yarımadasında yer alan linyit yataklarından ve suyun gücünden çok yararlanılmasına rağmen, bölgede enerji sıkıntısı çekilmektedir. Demirsiz madenlerin ve işçilerin bol olması, sanayinin gelişmesine neden olmuştur. Bölge ülkelerinde, önemli ticaret açıkları bulunmaktadır. Bu açıklar, Batı Avrupa ülkelerinde çalışan işçilerin gönderdiği paralar ve turizmden sağlanan gelirlerle kapatılmaya çalışılmaktadır.

kendi malıymış gibi Avrupa ülkelerine pazarlamaktadır.

Arnavutluk topraklarının üçte biri ormanlarla kaplıdır. Akdeniz kıyısındaki düzlükler makiliktir. Arnavutluk'ta üç binden ziyade bitki türü çeşitli sanayilerde ve tıpta kullanılır. Sayıları azalan yabani hayvanlar koruma altına alınmıştır. Arnavutluk maden kaynakları bakımından zengindir. Düşük kaliteli linyit kömürü, petrol ve doğalgaz önemli enerji kaynaklarıdır. Ayrıca krom, nikel, bakır, demir, kurşun, kükürt, çinko boksit yatakları bulunmaktadır.

Makedonya ekonomisi tarım ve sanayiye dayalıdır. Ayrıca ormancılık, madencilik ekonomide önemli yer tutar. İyi bir şekilde sulanan ovalar Avrupa'nın adeta sebze ve meyve ambarıdır. Başlıca tarım ürünleri buğday, üzüm, mısır, patates, pamuk, tütün, haşhaş, susam, pirinç ve eriktir. Dağlık kesimlerde hayvancılık yaygın olarak yapılır. Koyun, sığır, domuz ve tavuk en çok beslenen hayvanlardır. Göllerde balıkçılık yapılır. Ülke topraklarında bulunan bakır, kurşun, çinko, kaolin, dolomit, jips, kireçtaşı, demir, gümüş çıkarılarak işlenmektedir.

Bulgaristan'da tarım gelişmiştir. En önemli ürünü buğdaydır. Buğdaydan sonra hayvan yemi olarak kullanılan mısır ise ikinci sıradadır. Diğer önemli ürünleri arpa, çavdar, nohut ve pirinçtir. Sanayide kullanılan bitki üretimini artırmak için büyük çaba harcanmaktadır. Yağ elde etmek için yetiştirilen ayçiçeği önemlidir. Şekerpancarı üretimi iç tüketimi karşıladığı gibi ihraç da edilmektedir. Üretilen pamuk, tekstil sanayisi için elverişlidir. Tütün, yüksek kalitede olup ihracat ürünüdür. Üretilen gül yağı, parfüm sanayisinde önemlidir. Ormanlar, ülkenin % 30'unu kaplar ve kerestecilikte kullanılır. Ormanlarda geniş yapraklı meşe, kayın, yaban elması gibi ağaçlar bulunur. Bahçe ürünleri, sebze, meyve, domates, haşhaş, yetiştirilir ve Orta Avrupa ülkelerine satılır. Bağcılık, konservecilik gelişmiştir. Ancak hayvancılık pek gelişmemiştir. Ancak besicilik her geçen yıl gelişmektedir.

Romanya ekonomisinin % 80'i tarıma ve % 8'i endüstriye dayanır. Ülke topraklarının % 90'ı ekime elverişlidir. Fakat Romanya'nın millî gelirinin ancak % 40'ına yakın bir bölümü tarımdan karşılanır. Romanya, dünyanın önde gelen tahıl üreticisi ülkelerden biridir. En önemli tarım ürünleri mısır,

Balkanlar ile Anadolu Yarımadası, ekonomik coğrafya bakımından birbirini tamamlar. Tarım ve hayvancılık, sanayi ve madenler bakımından, Anadolu ile benzerlik göstermektedir.

arpa, buğday, şekerkamışı, üzüm ve meyvedir. Ayrıca yulaf, çavdar, sebze, ayçiçeği, soya fasulyesi, tütün, pamuk, kenevir ve keten de yetiştirilir. Koyun, sığır ve kümes hayvanları yetiştirilmesi yaygındır. Balıkçılık önemli bir gelir kaynağı olup, daha çok mersinbalığı ve sakallı tatlı su balığı avlanır. Romanya, dünyanın on dördüncü büyük makine yapımı ve metal işçiliği bakımından gelişmiş ülkesidir. Daha çok lokomotif, traktör, elektrikli aletler ve yol delme teçhizatı yapılır. Endüstrisi esas olarak demir ve çelik üzerine kurulmuştur. Bundan başka çimento, kereste ve odun endüstrisi, gıda sanayi, elbise ve ayakkabı imalatçılığı, inşaat malzemeleri, tekstil ve kumaş dokuma, kimya sanayi, lastik eşyalar ve petrol ürünleri endüstrileri de gelişmiştir. Ülkede başlıca çıkarılan madenler kömür, demir, petrol, metan gazı, boksit, manganez, kurşun, çinko, altın ve gümüştür. Romanya dünyanın altıncı doğalgaz ve onuncu tuz üreticisidir. Fakat doğalgaz üretimi kömür ve demir ithalatına bağlı kalmaktadır.

Balkan Yarımadası'nda yer alan linyit yataklarından ve suyun gücünden çok yararlanılmasına rağmen, bölgede enerji sıkıntısı çekilmektedir. Demirsiz madenlerin ve işçilerin bol olması, sanayinin gelişmesine neden olmuştur. Bölge ülkelerinde, önemli ticaret açıkları bulunmaktadır. Bu açıklar, Batı Avrupa ülkelerinde çalışan işçilerin gönderdiği paralar ve turizmden sağlanan gelirlerle kapatılmaya çalışılmaktadır.

Balkanlarda doğal coğrafya, nüfusu etkilemiş ve bugünkü ekonomik yapı ortaya çıkmıştır. Halkların karmaşıklığı, ekonomide istikrarsızlığı meydana getirmiştir. Dar alanda farklı milletlerin yaşaması, ekonomik birliğin oluşmasında engel teşkil etmiştir.

Balkanlar ile Anadolu Yarımadası, ekonomik coğrafya bakımından birbirini tamamlar. Tarım ve hayvancılık, sanayi ve madenler bakımından, Anadolu ile benzerlik göstermektedir.

BALKANLARIN SİYASİ COĞRAFYASI

Balkanlarda Bölünmüş Halklar

Balkan halklarının yapısı oldukça karmaşıktır. Etnik yapının en önemlilerini; Yunanlılar, Bulgarlar, Sırplar, Hırvatlar, Slovenler, Karadağlılar, Boşnaklar, Arnavutlar, Makedonlar, Türkler oluşturmaktadır.

Balkanlar'da, üç millet; geçmişte tarih boyunca Türklere karşı son derece düşmanca davranmıştır. Bunlar; Yunanlılar, Sırplar ve Bulgarlardır. Üç millet de dostça davranmışlardır. Bunlar da Arnavutlar, Boşnaklar ve Makedonlardır. Ancak bugün için Balkan halkları arasında dostluk köprüleri kurulmuştur.

Yunanlılar, Yunan Yarımadası'nda yaşar ve Grek etnik yapısını temsil ederler. Bölgenin en eski halklarındandır. Uzun süre Osmanlı hâkimiyetinde kaldıktan sonra 1829'da bağımsız olmuşlardır. Bulgarlar, aslen Türk ırkındandır. Ancak zamanla Slovaklaşarak milli ve dini özelliklerinde başkalaşım olmuştur. Bugün ise tamamen farklı bir topluluğu temsil eden Bulgarlar, Ortodoks ve Bulgarca konuşan bir Slav milletini temsil ederler. Sırplar, Balkan Yarımadası'na 7. yüzyılda yerleşmiş olan bir ulustur ve 12. yüzyılda ilk defa kendi devletlerini kurmuşlardır.

Şekil 3. Eski Yugoslavya'da Milliyet Grupları

Balkanlar'da, üç millet; geçmişte tarih boyunca Türklere karşı son derece düşmanca davranmıştır. Bunlar; Yunanlılar, Sırplar ve Bulgarlardır. Üç millet de dostça davranmışlardır. Bunlar da Arnavutlar, Boşnaklar ve Makedonlardır. Ancak bugün için Balkan halkları arasında dostluk köprüleri kurulmuştur.

Balkanlarda "Müslüman" terimi, çoğunlukla Türkleri ifade etmektedir. Osmanlı döneminde toplu halde İslamiyet'i kabul eden Arnavutlar ve Boşnaklar da bu terimin kapsamına girmişlerdir. Osmanlı hâkimiyetinde iken rahat yaşayan Müslümanlar, Osmanlı sonrası dönemlerde azınlık konumuna düşmüş ve diğer unsurlarla uzun süren dini ve kültürel mücadeleler yaşamışlardır.

Hırvatlar, esas olarak Hırvatistan ile Bosna-Hersek'te yaşarlar ve Hırvatistan Cumhuriyeti içinde nüfusun % 70'ini oluştururlar. Sırplar gibi Hırvatlar da, bölge topraklarına 7. yüzyılda yerleşmişlerdir. Ancak bağımsız bir Hırvat devleti ancak 1102'de kurulabilmiştir. Slovenler, bölgede daha az olmakla birlikte önemli bir topluluktur. Daha çok eski Yugoslavya'nın kuzey batısındaki Slovenya Cumhuriyeti'nde yaşarlar. Nüfusun % 90'ını Slovenlerin oluşturduğu Slovenya bütün cumhuriyetlerin en homojenidir. Slovenler kültürel bakımdan yurttaşlarının çoğundan daha fazla Avrupalıdırlar. Karadağlılar nüfusun % 60'ını kendilerinin oluşturduğu Karadağ'da yaşarlar. Karadağlılar, Sırp Hırvatçası konuşurlar ve Ortodoks'turlar. Geleneksel olarak Sırpların müttefikidirler.

En fazla etnik milliyetin yaşadığı topraklar, eski Yugoslavya'dır. Eski Yugoslavya, 9 farklı etnik milletin bir arada yaşamaya mecbur edildiği topraklardır. Geçmişten günümüze, farklı milletler arasında anlaşmazlıklar, çatışmalar ve savaşlar yaşanmıştır. Bugün Bosna-Hersek Cumhuriyeti, üç milletli bir ülkedir. Ülkede üç milleti temsil eden, milletvekilleri vardır. Her birinin parlamentosu ayrıdır. Ülkede cumhurbaşkanı, başbakan, bakanlardan 3'er tane bulunur. Bunların üzerinde Avrupa ülkelerinin atadığı kral vardır. Aslında kral ne derse o olmaktadır. Üç ayrı cumhurbaşkanı, başbakan ve bakanın bulunduğu ülkede anlaşmazlıklar çıkmakta, anlaşmazlıklar Avrupalı kral yoluyla çözülmektedir. Ülke halihazırda patlamaya hazır bir bomba gibidir.

Balkanlarda "Müslüman" terimi, çoğunlukla Türkleri ifade etmektedir. Osmanlı döneminde toplu halde İslamiyet'i kabul eden Arnavutlar ve Boşnaklar da bu terimin kapsamına girmişlerdir. Osmanlı hâkimiyetinde iken rahat yaşayan Müslümanlar, Osmanlı sonrası dönemlerde azınlık konumuna düşmüş ve diğer unsurlarla uzun süren dini ve kültürel mücadeleler yaşamışlardır.

Arnavutlar, Arnavutluk ve Kosova bölgesinde yoğunluk arz ederler. Boşnakların ve Arnavutların büyük çoğunluğu Müslümandır. Geçmişe yani Osmanlı'nın adalet ve huzuruna büyük özlem duyarlar. Geçmişe saygıları büyüktür. Bugün Arnavutluk'ta hâlâ Osmanlı'nın verdiği tapuların kullanılması ve en sağlam tapu kabul edilmesi bunun güzel bir örneğidir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun 5 yüzyıl devam eden Balkan

Tablo 2. Balkan Ülkelerinin Etnik Yapısı

Ülke Adı	Etnik Gruplar
Arnavutluk	Arnavut % 95, Yunan % 3, diğer % 2 (Vlach, Roman –Çingene, Sırp, Makedon, Bulgar) (1989 tah.)
Bulgaristan	Bulgar % 8,9, Türk % 9,4, Roman % 4,7, diğer % 2 (Makedon, Ermeni, Tatar, Kafkas dahil) (2001 Yılı)
Bosna ve Hersek	Boşnak % 48, Sırp % 37,1, Hırvat % 14,3, diğer %0,6 (2000 Yılı)
Hırvatistan	Hırvat % 89,6, Sırp % 4,5, diğer % 5,9 (Boşnak, Macar, Sloven, Çek ve Roman dahil) (2001 yılı)
Yunanistan*	Yunan % 93, diğer % 7 (2001 Yılı)
Kosova	Arnavut % 88, Sırp % 7, diğer % 5 (Boşnak, Gorani, Roman-Çingene-, Türk, Ahıskalı, Mısırlı)
Makedonya	Makedon % 64,2, Arnavut % 25,2, Türk % 3,9, Roman (Çingene) % 2,7, Sırp % 1,8, diğer % 2,2 (2002 Yılı)
Karadağ	Karadağlı % 43, Sırp % 32, Boşnak % 8, Arnavut % 5, diğer (Müslümanlar, Hırvat, Roman –Çingene-) % 12
Romanya	Romanyalı % 89,5, Macar % 6,6, Roman (Çingene) % 2,5, Ukraynalı % 0,3, Alman % 0,3, Rus % 0,2, Türk % 0,2, diğer % 0,4 (2002 Yılı)
Sırbistan	Sırp % 82,9, Macar % 3,9, Roman (Çingene) % 1,4, Yugoslavlar % 1,1, Boşnaklar % 1,8, Karadağlı % 0,9, diğer % 8 (2002 Yılı)
Slovenya	Sloven % 83,1, Sırp % 2, Hırvat % 1,8, Boşnak % 1,1, diğer % 12 (2002 Yılı)

* Yunanistan Yönetimi, ülkenin etnik yapısı ile bilgileri vermeyi yasaklamıştır.

Kaynak: CIA, 2008 Yıllığı.

hâkimiyeti; 1803'te Sırpların, 1821'de Yunanlıların ayaklanması ile birlikte bozulmuştur. Müslüman Türkler, bugün Balkanlar'da yer alan ülkelerde bazı bölgelere yoğun bir şekilde yerleşmişlerdir. Bugün Balkanlar'da bir gezi yapıldığında Osmanlı eserleriyle dolu olduğu görülür. Özellikle Bosna-Hersek, Arnavutluk, Kosova ve Makedonya'daki şehirlerin büyük bir kısmında Osmanlı mimarisi hâkimdir.

Fotoğraf 1: Berat şehrinden bir görünüş, Arnavutluk. Berat şehri, eski Osmanlı şehridir. Sokaklarında dolaşırken, Osmanlı dönemini yaşar gibi oluyorsunuz (Fotoğraf: Ramazan Özey)

Fotoğraf 2: Akçale'nin Eskipazar semtinden bir görünüş, Arnavutluk. Akçakale'nin Eskipazar'ını gezerken, Anadolu'nun tarihi Osmanlı pazar sokaklarını gezer gibi duygu yaşıyorsunuz. (Fotoğraf: Ramazan Özey)

Fotoğraf 3: Saraybosna'dan bir görünüş, Bosna. Saraybosna, adeta Anadolu'da bir şehir gibi. Çarşısı, camisi, bedesteni ve çeşmeleri ile Osmanlı şehri. (Fotoğraf: Ramazan Özey)

Fotoğraf 4: Mostar Köprüsü'nden bir görünüş, Bosna. Mostar Köprüsü ve tarihi çarşısını dolaşırken, bir Osmanlı dönemini yaşıyorsunuz. (Fotoğraf: Ramazan Özey)

BALKANLARDA BÖLÜNMÜŞ TOPRAKLAR

Bugün için Balkanlar'da bölünmüş topraklar Trakya, Makedonya ve Arnavutluk'tur.

Trakya'nın toprakları, farklı üç siyasi üniteye ayrılmıştır. Bunlar Türkiye Trakyası, Bulgaristan Trakyası ve Yunanistan Trakyası'dır. Türkiye Trakyası'na Doğu Trakya, Bulgaristan ve Yunanistan Trakyası'na ise Batı Trakya adı verilir. Trakya; Güneydoğu Avrupa'da kuzeyinden Tuna, batısında Vardar nehirleri, kuzeydoğudan Karadeniz ve güneyden Adalar Denizi ve Marmara Denizi ile sınırlanan coğrafî bölgeyi içermektedir. Bugün için bu bölge toprakları; Türkiye, Bulgaristan ve Yunanistan ülkeleri içinde yer almaktadır. Trakya topraklarının 23.764 km^2'si Türkiye'de, 61.938 km2'si Bulgaristan'da, 8.545 km^2'si Yunanistan'da olmak üzere, toplam yüzölçümü 94.247 km^2'yi bulmaktadır.

Trakya'nın doğal yapısı daha ziyade düzlük alanlardan oluşur. Bölgede Istranca Dağları ile Rodop dağlık kütlesi engebeli arazileri teşkil eder. Trakya'nın çok geniş yer tutan ovalarını, Meriç ve kolları Ergene, Tunca, Marica ile Mesta (Karasu) ve Struma (Karasu) ırmakları sulamaktadır. Rodop ve Istranca dağlarının güneyinde, İstanbul Boğazı'ndan Selanik yakınlarına kadar devam eden alçak kıyı ovası, doğal olarak aralıksız devam eder. Söz konusu bu ovaya Trakya Ovası adı verilir. Diğer bir ayrıma göre de, Trakya bölgesi denilince Rodop ve Istranca dağlarının güneyinde kalan düzlük alanları içermektedir. Türkiye'de kalan Ergene Ovası'na Doğu Trakya, Yunanistan'da yer alan Gümülcine Ovası'na da Batı Trakya denmektedir.

Batı Trakya, bugün Yunanistan'ın bir yönetim bölgesidir. Söz konusu bu yönetim bölgesinin adı Thraki'dir. Thraki

Bugün için Balkanlar'da bölünmüş topraklar Trakya, Makedonya ve Arnavutluk'tur.

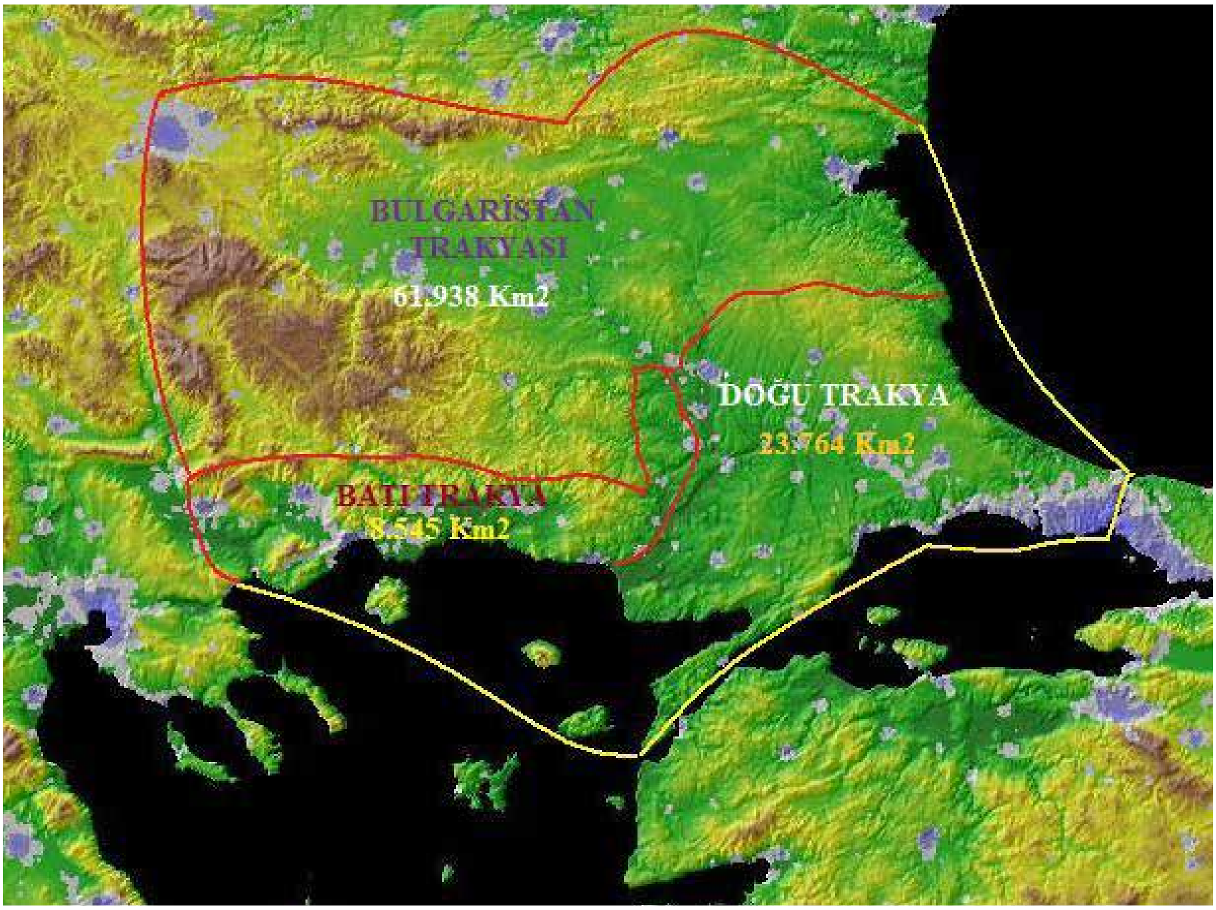
yönetim bölgesi, Evros (Meriç), Rodopi (Rodop) ve Ksanthi (İskeçe) illeri ile Samothraki (Semadirek) adasından oluşur. Bölgenin merkezi, Komotini (Gümülcine) şehridir. Oysa Batı Trakya bölgesindeki tüm dağların, tepelerin, nehirlerin, köylerin, semtlerin ve şehirlerin adları hep Türkçedir. Doğal coğrafyası ile Batı Trakya, insan yaşamı için en elverişli bölgelerden biridir. Güneyden kuzeye doğru, kıyı ovası, plato ve Rodop dağlık kütlesi olarak üç coğrafi ünite seçilir. Güneyde Akdeniz iklim şartları hüküm sürerken, dağlık bölgelerde karasal iklim şartları görülür. Kıyı kesimindeki verimli topraklar, plato ve dağlık alanlardaki doğal otlaklar, her şeyden önemlisi elverişli iklim şartları bölgenin çok önemli tarım ve hayvancılık potansiyelinin olduğunu ortaya koyar.

Bulgaristan Trakyası'nda yaşayan Türklere bölgenin Balkanlar ile Rodop Dağları arasında kalmasından ötürü Balkan Türkleri denilirken, Rodop Dağları'nın güneyindeki Yunanistan topraklarında yaşayan Türklere de Batı Trakya Türkleri adı verilmektedir. Siyasi platformda da kabul gören bu görüş, doğal şartlar bakımından da uyum göstermektedir. Batı Trakya Lozan Barış Antlaşması'ndan bugüne kadar, Müslüman Türk'ün daima kanayan bir yarası halindedir.

Genel yapı itibariyle dağlık olan Makedonya, iklim bakımından Akdeniz ve karasal iklimlerin etkisi altındadır. Dağlık alanlarda; hayvancılık, akarsu boylarında; tarım esas geçim kaynağını oluşturur.

Tarihte MÖ 4. yüzyılda Balkan Yarımadası'nda özellikle Yunanlılar üzerinde hâkimiyet kurmuş olan Makedonlar, Slav ırkının bir öbeğini oluşturmakta ve Bulgarcaya yakın bir dil konuşmaktadırlar. Büyük İskender'in (MÖ336–323) zamanında, sınırları Nil ve İndüs nehirlerine kadar genişleyen Makedonya Krallığı, MÖ 146 yıllarında Romalılar tarafından yıkılır. Bundan sonra uzun süre Romalıların bir eyaleti nite-

Şekil 4. Trakya Topraklarının Bölünüşü

Kaynak: http://www.ngdc.noaa.gov/mgg/topo/img/globecol.gif'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Bulgaristan Trakyası'nda yaşayan Türkler'e bölgenin Balkanlar ile Rodop Dağları arasında kalmasından ötürü Balkan Türkleri denilirken, Rodop Dağları'nın güneyindeki Yunanistan topraklarında yaşayan Türkler'e de Batı Trakya Türkleri adı verilmektedir. Siyasi platformda da kabul gören bu görüş, doğal şartlar bakımından da uyum göstermektedir. Batı Trakya Lozan Barış Antlaşması'ndan bugüne kadar, Müslüman Türk'ün daima kanayan bir yarası halindedir.

liği taşıyan Makedonya, MS 4. yüzyıldan itibaren Gotların, Hunların ve Avarların akınlarına sahne olur. 7. yüzyıldan 11. yüzyıla kadar Bulgarların egemenliğinde kalan Makedonya, Bizanslıların eline geçer. 1389'da, Osmanlı hâkimiyeti başlangıcına kadar bölge; Bizanslılar, Bulgarlar ve Sırplar arasında çekişme konusu olur. Kosova Zaferi'nden (1389) sonra, Yıldırım Han'ın kumandanlarından Timurtaş Paşa tarafından Makedonya toprakları, Osmanlı hâkimiyetine girer. Söz konusu bu hâkimiyet, 20. yüzyıl başlarına kadar yaklaşık 500 yıl sürer.

Makedonya bölgesinde demografik yapıdaki değişim, son asrın başlarında çok hızlı olmuştur. Makedonya umumi müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa, 1904 yılında Kosova bölgesi dahil olmak üzere bütün etnik grupları gösteren bir nüfus sayımı yaptırmıştır. Söz konusu bu sayım sonuçlarına göre, bölgede toplam 2.911.721 nüfus tespit edilmiştir. Bu nüfusun 1.508.507'si Türk ve Müslüman Arnavut, 896.497'si Slav-Makedon, 307.000'i Yunan, 100.717'si Sırp, 99.000'i ise Ulah etnik grubuna dahildir. Söz konusu bu sayımdan 8 yıl sonra (1912), Makedonian Patriotik Organizasyon tarafından ilan edilen bölge nüfusunun etnik dağılımı ise şöyledir; Slav-Makedon 1.250.000, Türk 540.000, Yunan 250.000, Müslüman Arnavut 170.000, Yahudi 85.000, Ulah 70.000 olmak üzere toplam 2.330.000 kişidir. Bu iddiaya göre de, Makedonya'da 710.000 Müslüman Türk ve Arnavut yaşamaktadır.

Makedonya bölgesinde demografik yapıdaki değişim, son asrın başlarında çok hızlı olmuştur. Makedonya umumi müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa, 1904 yılında Kosova bölgesi dahil olmak üzere bütün etnik grupları gösteren bir nüfus sayımı yaptırmıştır. Söz konusu bu sayım sonuçlarına göre, bölgede toplam 2.911.721 nüfus tespit edilmiştir.

Makedonya bölgesinde 1850'li yıllarda Selanik, Kosova, Manastır vilayetleri yer alıyordu. Sırpların, Bulgarların ve Yunanlıların bölge topraklarında hak iddia etmeye başlamasıyla birlikte, şiddet eylemleri baş gösterdi. 1878 Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması'yla, Makedonya'da kısmi bağımsız bir prenslik oluşturuldu. Ancak söz konusu bu prenslik, bölge milletlerin iç çekişmeleri yüzünden istikrarlı olamadı. Bulgarlar, Yunanlılar ve Sırplar arasındaki çekişmeler, 1913 Bükreş Antlaşması ile sonuçlandı. Antlaşma gereği; toplam 66.355 km^2'lik bir toprağa sahip olan Makedonya, üç millet arasında paylaşıldı.

1913 yılına kadar Osmanlı toprağı olan Makedonya'da üç vilayet yer alıyordu. Bunlar Selanik, Manastır ve Kosova vilayetleriydi. Selanik vilayeti, 1913 yıllarında toplam 36.000 km^2'lik bir alanı kaplıyor ve adı geçen vilayette çoğunluğu Müslüman olmak üzere 1.150.000 insan yaşıyordu. Yönetim merkezi olan Selanik şehri, 75 mahalleden oluşuyordu. Söz konusu bu mahallerde toplam 90.000 nüfus yaşıyor ve bunların 30.000'ini Müslümanlar teşkil ediyordu. Şehirde 56 cami, 23 tekke, 7 medrese ve kütüphane, 5 matbaa, 16 kilise, 21 sinagog, 1 bedesten, 15 hotel, 27 fabrika ve 1 tiyatro vardı. Vilayetin diğer önemli kasabaları ise; Siroz, Drama, Yenice-i Vardar, Karaferiye, Katerina, Vadina, Ortahisar, Taviran, Aynaroz Peteriç, Kavala, Peravişte gibi kasabalardı. Manastır vilayeti, toplam 29.000 km^2'lik bir yüzölçümüne sahipti. Nüfusu ise çoğunluğu Müslüman olmak üzere toplam 700.000 kadardı. Yönetim merkezi olan Manastır şehrinin 40.000 kadar nüfusu vardı. Diğer önemli yerleşmeler Debre-i Bâlâ, Görice, Elbasan, Serefiçe, Pirlebe, Ohri, Alasonya, Kerbene, Kozani, Cuma kasabalarıydı. Kosova vilayeti ise 33.000 km^2 yüzölçüme sahip olup, toplam nüfusu 1.085.000 kadardı. Bu nüfusun % 75'ten fazlası Müslüman, geri kalanı ise Hıristiyandı. Yönetim merkezini oluşturan Üsküp ise, 40.000 nüfuslu bir şehirdi. Vilayet dahilinde Piriştine, Seniçe, Yenipazar, İpek, Prizzerin, Taşlıca, İştip, Köprülü, Kumanova, Palanga, Koçani, Karatova, Kolaşinzir, Akova, Yeni Varoş, Tergavişte, Borana, Yakova, Gosine gibi kasabalar mevcuttu. Şehir ve kasaba merkezlerinde halkın konuşma dili Türkçe, köylerde ise Arnavutça idi (Ali Tevfik, 1913).

Bugün için Makedonya; üç ayrı bölgeye ayrılmaktadır. Birinci bölge, eski Yugoslavya'nın bir özerk cumhuriyeti olarak bilinir. İkinci bölge (Yunan Makedonyası), Yunanistan'ın kuzeyinde ayrı bir yönetim bölgesini oluşturur. Çok az bir kısmını oluşturan Bulgar Makedonyası (Pirin Makedonyası) ise, Makedonya'nın kuzeydoğu bölümünü teşkil eder.

Bugün için Makedonya; üç ayrı bölgeye ayrılmaktadır. Birinci bölge, eski Yugoslavya'nın bir özerk cumhuriyeti olarak bilinir. İkinci bölge (Yunan Makedonyası), Yunanistan'ın kuzeyinde ayrı bir yönetim bölgesini oluşturur. Çok az bir kısmını oluşturan Bulgar Makedonyası (Pirin Makedonyası) ise, Makedonya'nın kuzeydoğu bölümünü teşkil eder.

Yugoslavya Makedonyası (diğer adıyla Doğu Makedonya ya da Vardar Makedonyası), toplam 25.713 km^2'lik bir alanı kaplar. Nüfusu 1960'larda 1.406.000 kadar iken, 1993 yılında 2.063.000'e yükselmiştir. Bu nüfusun 540.000'ini Müslümanlar, 1.220.000'ini Ortodokslar ve geri kalanını diğer dinlere mensup insanlar oluşturur. Cumhuriyet'in başkenti Üsküp'tür. Üsküp'ün nüfusu ise, 410.000'i aşar. Üsküp, tarihi dönemlerde birkaç kez yıkılmış ve tekrar tekrar imar görmüştür. Örneğin 1689'da Avusturya birlikleri, kolera salgını yüzünden şehrin tümünü yakmışlardır. Yine 1963'de meydana gelen depremde, şehrin % 80'inden fazlası yerle bir olmuştur. Yaklaşık 1.070 kişinin ölümüne sebep olan bu depremde, 120.000'den fazla ev tamamen yıkılmıştır. Vardar nehrinin her iki yakasında kurulmuş olan şehrin, iş merkezleri nehrin sağ kenarında, hükümet binaları ise sol kenarında toplanmıştır. Eski Yugoslav yönetimi, her ne kadar şehirdeki dini yapıları yıkmaya çalıştıysa da, bugün bile Üsküp'ün şehir peyzajında Osmanlı'nın izlerini görmek mümkündür. Kurşunlu Han ve çok sayıda cami, hâlâ dimdik ayaktadır. Öte yandan Üsküp'te, Osmanlı kültürü ile yoğrulmuş Müslümanların sayısı bir hayli fazladır.

Makedonya Cumhuriyeti'nin doğal güzellikleri çoktur. Başta Ohrid, Prespa ve Doyran gölleri ile Şar Dağları ülkeyi görmek isteyenleri cezbeder. Yugoslavya'nın dağılmasıyla birlikte Makedonya Özerk Cumhuriyeti, bağımsızlığını ilan etmiş ve Kasım 1990'da ilk serbest seçimlere gitmiştir. Makedonya; kuzeydeki Sırp-Boşnak-Hırvat çatışmalarından kendisini uzak tutmak istemekteyse de, ülkenin batı bölgelerinde yoğun olarak yaşayan Müslüman Arnavutlar'a karşı düşmanca tutumunu sürdürmektedir. Öte yandan bağımsız bir Makedonya Cumhuriyeti devletini Yunanistan, uluslararası platformlarda tanımamaktadır. Buna rağmen Makedonya Cumhuriyeti, diğer Makedonlar'la (Pirin ve Yunanistan) birleşme arzusundadır. İşte bu arzusu, Bulgaristan'ı ve Yunanistan'ı rahatsız etmektedir. Cumhuriyet'in ekonomik bakımdan gelişmişlik düzeyi, diğer Yugoslavya cumhuriyetlerinin altındadır. Tarım ve hayvancılığın önemli bir uğraşı olduğu ülkede pirinç, tütün ve çeşitli sebze türleri yetiştirilir. Makedon halkının çoğu, tarımla uğraşır. Bu yüzden, Makedonlara "Bahçıvan Halk" da denir. Ülkede demir, kurşun, çinko, nikel gibi maden yatakları da işletilmekte ve bu madenlere dayalı sanayi tesisleri de kurulmaktadır.

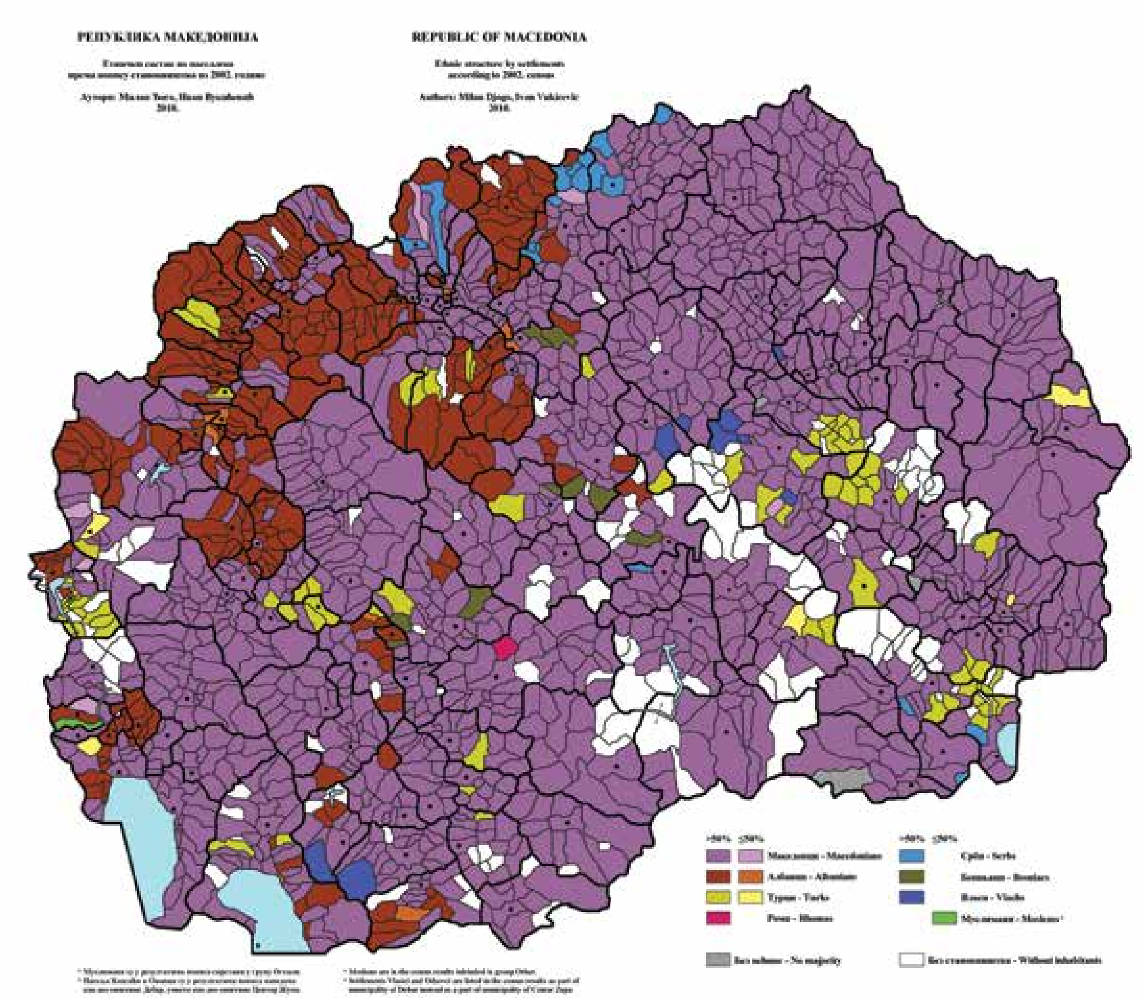
Yunan Makedonyası 3 ayrı coğrafi bölgeden oluşur. Batı Makedonya (8.319 km^2), Orta Makedonya (15.858 km^2) ve Doğu Makedonya (9.823 km^2). Toplam 34.356 km^2'lik bir yüzölçümüne sahip olan Yunan Makedonyası'nın toplam nüfusu, 1960'larda 1.887.700 kişi kadarken 1993'de 2.300.000 kişiye ulaşmıştır. Bölgenin en önemli şehri Selanik'tir. 1923 yılında bölgeden Türkiye'ye göç eden 300.000'den fazla Müslüman Türk'ün işlettiği topraklar, Yunanlılara dağıtılmıştır. Yunan Makedonyası, Yunanistan'ın en verimli tarım alanlarını teşkil eder. Pirinç, zeytin, tütün, pamuk gibi ürünlerin önemli miktarlarda üretildiği bölgede; linyit, demir, bakır, kurşun, magnezyum gibi maden yatakları da vardır.

Bulgaristan Makedonyası'nın yüzölçümü 14.700 km^2 kadardır. Nüfusu 1960'lı yıllarda 350.000 kadarken, 1993'de yaklaşık 540.000 kişi yaşamaktadır. Bölgenin en önemli şehirleri Blagoevgrad, Sandanski ve Köstendil'dir. Bölgede yaşayan halkın geçim kaynağını tarım ve hayvancılık oluşturur.

Üç Makedon bölgesinde yaşayan Makedonlar, birbirleriyle birleşip tek bir Makedonya devleti kurma çabası içerisindedirler. Bütün din mensuplarına eşit haklar ilkesini tanıyan federal bir Makedonya Cumhuriyeti'nin kurulmasını arzulamaktadırlar.

Arnavutların yaşadıkları topraklar ise Arnavutluk, Yunanistan ve Kosova ülkeleridir. Yunanistan'ın kuzeybatı topraklarında çok sayıda Arnavut yaşamaktadır. Kosova halkının ise çoğunluğu Arnavutlardır. Bu nedenle Arnavutlar, Büyük Arnavutluk devleti kurma hayalini hiçbir zaman unutmamışlardır.

Balkanlardaki etnik ve dini faktörlerden kaynaklanan so-

runlar çözümlenmedikçe, bölgede barış ve huzurdan bahsedilemez. Zaten bugün mevcut olan sorunların temelinde, bölgede yaşayan halkların birbirlerine karşı barışçı ve hoşgörülü davranmamaları yatmaktadır.

SONUÇ

Balkanlar; Avrupa ve Asya arasında bir köprü veya bir kavşak, bir halk salatası veya karışım potası, Avrupa'da bir barut fıçısı veya bir düello alanı olarak nitelendirilmiştir. Bu nitelemeler Balkanlar'ın dünya üzerinde önemli bir coğrafi konumda olduğunun kanıtıdır. Çünkü birçok devletin Balkanlar üzerinde çeşitli politikaları vardır. Çeşitli kültür ve etnik yapıya sahip 69 milyona yakın insanın yaşadığı bölgede birbirleri ile problemleri bulunmaktadır.

Balkan Yarımadası, Avrupa'nın kapısı ve önemli bir geçididir. Bu nedenle son derece stratejik bir öneme sahiptir. Bölge; Avrupa'yı Kuzey Afrika, Ortadoğu ve Anadolu üzerinden Asya'ya bağlamaktadır. Üç kıtanın sınır çizgisi üzerinde bulunduğundan Balkan Yarımadası her çeşit istila için doğal bir geçit ve yayılma yolu olmuştur. Balkanlar tarihin her döneminde; güneydoğudan, kuzeydoğudan ve kuzeyden gelen kavimlerin istilasına uğramıştır. Özellikle 19. yüzyılın ilk yarısından sonra başlayarak, büyük devletler arasındaki çatışmaların önemli bir sahnesi olmuştur. Balkanlara hâkim olan herhangi bir devletin batıda Avrupa'yı, doğuda Rusya'yı tehdit edebilecek güce ulaşabileceği öngörülmüştür. 19. yüzyıl boyunca büyük devletlerin Balkanlar'a gösterdikleri ilgi bu bölgenin stratejik açıdan önemli olmasından kaynaklanmıştır.

Balkanlardaki etnik ve dini faktörlerden kaynaklanan sorunlar çözümlenmedikçe, bölgede barış ve huzurdan bahsedilemez. Zaten bugün mevcut olan sorunların temelinde, bölgede yaşayan halkların birbirlerine karşı barışçı ve hoşgörülü davranmamaları yatmaktadır.

Gelecekten haber vermek, kâhinlerin işidir. Ancak siyasi coğrafya açısından bazı tahminlerde bulunmak sanırız

Şekil 5. Makedonya'nın Bölünmüşlük Haritası

Balkan Yarımadası, Avrupa'nın kapısı ve önemli bir geçididir. Bu nedenle son derece stratejik bir öneme sahiptir. Bölge; Avrupa'yı Kuzey Afrika, Ortadoğu ve Anadolu üzerinden Asya'ya bağlamaktadır. Üç kıtanın sınır çizgisi üzerinde bulunduğundan Balkan Yarımadası her çeşit istila için doğal bir geçit ve yayılma yolu olmuştur.

kâhin işi değildir. Bizim tahminlerimize göre, hep dünya hâkimiyetini elinde bulundurmuş bu coğrafya gelecekte de dünya hâkimiyetine sahip olacaktır. Bu nedenle Türkiye üzerinde oynanan oyunlar, dünyanın hiçbir coğrafyasında uygulanmamaktadır. Bu coğrafyada yaşamak oldukça zordur. Ancak eğer üzerinde yaşanıyorsa, dünya hâkimi olmak zorundadır. Çünkü bu coğrafyanın sağladığı avantajlar, dünyanın hiçbir yerinde yoktur. Bizim inancımıza göre, 21. yüzyılda tam olmasa bile, 22. yüzyılda dünya hâkimiyeti bu coğrafyaya geçecektir.

Türk halkı geçmişte olduğu gibi, gelecekte de kaleleri gönülden fethedecektir. Türklerin hoşgörü kültürü ve canlı ekonomisi, Balkanlar'da etkisini hissettirecektir. Önümüzdeki yüzyılda Balkanlar'da adalet, barış ve huzur rüzgârları esecektir.

KAYNAKLAR

- ABDÜLKADİR - MEHMET RÜŞTÜ - SÜREYYA, (1931), Mükemmel Umumi Atlas. Tefeyyüz Kitaphanesi, Şirketi Mürettibiye Matbaası, İstanbul.
- AGNEW John, (2002), Making Political Geography. Arnold Publishers, London.
- ALİ TEVFİK, (1913), Memalik-i Osmaniye'nin Coğrafyası. Tefeyyüz Kitaphanesi, İstanbul.
- AYDINLI Ahmet, (1971), Batı Trakya Faciâsının İç Yüzü. Akın Yay. Dış Türkler Seri No.1, İstanbul
- BLACKSELL Mark, (2006), Political Geography. Routledge, London and New York
- COX Kevin R., (2002), Politicial Geography; Territory, State and Society. Blackwell Publishers, Oxford, UK.

- DARKOT Besim, (1969), Avrupa Coğrafyası. İ.Ü.Yay. No.401, E.F Coğrafya Ens. Neş.12, Birinci Kitap, İstanbul.
- DURAN Faik Sabri, (1913–1915), Avrupa. Kanaat Kitabevi ve Matbaası, İstanbul.
- ERİNÇ Sırrı – YÜCEL Talip, (1988), Ege Denizi ile Komşu Ege Adaları. Türk Kültürünü Araştırma Enstitisü Yay.84, Seri: VII, Sayı: A.6, Ankara.
- ERSOY Mehmet Akif, (1975), Safahat. İnkilap ve Aka Kitabevleri, İstanbul.
- ERTAN Veli, (1968), Afrika'da ve Avrupa'da İslâmiyet. Bahar Yay. 7, İstanbul.
- EVLİYA ÇELEBİ, (1993), Seyahatname. Üçdal Neşriyat. İstanbul.
- GÖZENÇ Selami, (1979), Avrupa Ülkeler Coğrafyası 1. Akdeniz Avrupası ve Balkan Ülkeleri. İ.Ü. Yay. No. 2667, Coğr. Ens. Yay. No 115, İstanbul.
- KARPAT Kemal H., (1992), "Balkanlar". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 5, S.25 32, İstanbul.
- MARTINEZ Robert L., (2008), Political Geography. McDouggal Littell World. Geography.
- ÖNGÖR, Sami, (1967), Devletler ve Ülkeler Ansiklopedisi. Ankara.
- ÖNGÖR, Sami, (1954), Coğrafi Keşifler ve Tetkik Seyahatleri Tarihi. Maarif Basımevi, Öğretmen Kitapları: 33, İstanbul.
- ÖZEY Ramazan, (2012),"Balkanların Siyasi Coğrafyası." Süleyman Şah Üniversitesi, 1. Uluslararası Balkan Kongresi, "Dün, Bugün, Yarın ve Değişim", 24-26 Eylül 2012, İstanbul.
- ÖZEY Ramazan,(2006), Balkan Coğrafyası. Karam yayıncılık, Cilt 1, s.13-36, Çorum, İstanbul.
- ÖZEY Ramazan, (2009), Avrupa Coğrafyası. Aktif yayınları, İstanbul.
- PALMER A., (Çev. B.Ç. Dişbudak), (1995), Osmanlı İmparatorluğu Son Üç Yüz Yıl Bir Çöküşün Yeni tarihi. Sabah Kitapları, Gençlik Yayınları, İstanbul.
- TANOĞLU Ali, (1950-1951),"Bulgaristan Türkleri'nin Son Göç Hareketi." İ.Ü. İktisat Fak. Mecmuası, Cilt.14, İstanbul.
- Bültenler, Ansiklopediler, İstatistikler ve Atlaslar
- Ana Britanicca Ansiklopedi ve Yıllıkları, İstanbul.
- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, Gelişim Yayınları, İstanbul.
- Gelişim Büyük Coğrafya Ansiklopedisi, Gelişim Yayınları, İstanbul.
- Görsel Büyük Genel Kültür Ansiklopedisi, Görsel Yayınları, İstanbul.
- Nato El Kitabı. 1992, Nato Basın ve Enformasyon Servisi, Brüksel.
- Tarih ve Düşünce Dergisi, İstanbul.
- Tarih ve Medeniyet Dergisi, İhlas Süreli Yayınları, İstanbul.
- Tarihte Türk Devletleri, Cilt 1 ve 2, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yay. No. 98, Ankara.
- The Times Atlas of The World, 1980, LONDON
- The World Almanac And Book of Facts 1983, published Annualy by Newspaper Enterprise Assaciation, Inc. Newyork ny.10166, U.S.A.
- The World Almanac And Book of Facts 1996, An Imprint of Funk & Wagnalls Corporation One International Boulevard, Suite 444, Mahwah, New Jersey, U.S.A.
- Türk Ansiklopedisi, Milli Eğitim Basımevi, 1950, Ankara.
- Türk Dünyası El Kitabı, (Birinci Cilt), Coğrafya-Tarih. 1992, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay. No. 121, Sayı: A-23, Ankara.
- Türk Dünyası'nın Araştırma Dergileri ve 1993-1999, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay.
- Yesevi Dergisi, Yesevi Vakfı Yayınları, İstanbul.
- http://bucatarih.sitemynet.com/seminer/balkan/balkan.html
- http://www.cia.org
- http://www.hometown.aol.com/sezginweb/balkanlar.htm
- http://www.ngdc.noaa.gov/mgg/topo/img/globecol.gif
- http://www.sesrtcic.org/statistics/indstats.shtml
- http://www.trkcblg.com
- http://www.tuik.gov.tr
- http://www.un.org/
- http://www.undp.org
- http://www.unep.org/
- http://www.unesco.org
- http://www.worldweather.org

Doç. Dr.
Deniz Ekinci

İstanbul Üniversitesi
Coğrafya Bölümü
Öğretim Üyesi

Balkan Coğrafyasının Jeopolitik Özellikleri Üzerine Düşünceler

Günümüzde popüler kültürün kuşattığı Balkanlar Ortodoks Slav-Rus, Katolik Avrupa ve İslam kültür âlemlerinin karşılaştığı ve hayat bulduğu bir sahadır. Samuel Huntington'un teorisine göre de Batı, Slav ve İslam bloklarının çarpıştığı bir sahadır.

Her mevki, üzerinde kurulu devlete kendi özelliklerini verir. Mevkiinin sadece fiziki özellikleri değil; ırk, dil, din, kültür, halk grubu gibi özellikler bakımından da anlamı bulunmaktadır. Coğrafi konuma ve mekâna göre devlet idare etme sanatı ve siyaseti olarak tanımladığımız jeopolitik ve ona ait hususlar bir yandan coğrafi konum diğer yandan o coğrafi mekânın sahip olduğu fiziki ve beşeri özellikleri gibi birbirine sıkı sebep ve sonuç ilişkileriyle bağlı kompleks bir yapıdır. Bu bakımdan jeopolitik özellikleri her an değişebilecek veya istendiği zaman üzerine istediğimiz şekli çizebileceğimiz boş bir kâğıt olarak tasavvur etmemek gerekir. Her olup biten, birtakım reaksiyonlara yol açar. Bu nedenledir ki bir sahanın jeopolitik özellikleri ele alınır, bazı sıcak noktalara çözüm yolları aranırken veya teklif edilirken muhtemel olabilecekleri layıkıyla analiz edebilmek için her şeyden önce bu kompleks fiziki ve beşeri yapının tümü ve onu oluşturan unsurlar arasındaki ilişkiler hakkında yeterli değerlendirmeler yapmak zaruridir. Balkan coğrafyası da bu şekilde kompleks bir yapıdır ve bu karakteri antik çağlardan beri bir nüfuslanma sahası olması dolayısıyla özellikle kuvvetlidir. Bu durum birçok meselenin sebeplerini geçmiş devirlerin siyasal, sosyal, idari ve hukuki faktörlerinde aranmasını gerektirdiği gibi bu sorunların kompleks özelliklerini kuvvetlendirir ve çözümünü de aynı oranında güçleştirir.

BALKANLARIN JEOPOLİTİK KONUMU

Balkan Yarımadası astronomik konum bakımından coğrafi koordinat sistemine göre 36° 12' ve 46° 18' kuzey enlem-

leri ile 13° 18' ve 29° 42' doğu boylamları arasında bulunur. 750.000 km^2 yüzölçüme sahip bulunan bu kara parçası Avrupa'nın Güneydoğu bölgesinde üç tarafı denizlerle çevrili olarak bulunur.

Halford Mackinder'in görüşüne göre Balkanlar Avrasya'nın iç kesimi, dünya siyasetinin odak mihver bölgesi olan heartlandın güneyinde bulunan, ona göre önem derecesi az olan iç kenar hilal kuşağında yer almaktadır. Bu sahaları heartlandın peykleri olarak görmüştür. Mahan'ın deniz hâkimiyeti teorisine göre dünya hâkimiyeti için belli başlı su yollarına hâkim olmak ya da bu suyollarını kontrol altında bulundurmak gerekmektedir. Adriyatik, Akdeniz, Ege, Marmara denizleri ve Karadeniz'in varlığı, Türk Boğazlarının mevcudiyeti Balkanlara bu rolü kazandırmaktadır. Cohen'e göre de Balkanlar tampon ve kilit bölgeler grubu içinde kalmaktadır. Diğer ünlü bir jeopolitikçi olan Nicholas Spykman ise bu sahayı da içine alan kenar kuşağın potansiyel bakımından önemine dikkat çekmiştir. Spykman'ın kenar kuşak teorisinde Balkanlar merkez bölgeyi çevreleyen dış kuşakta kalmaktadır. Günümüzde popüler kültürün kuşattığı Balkanlar Ortodoks Slav-Rus, Katolik Avrupa ve İslam kültür âlemlerinin karşılaştığı ve hayat bulduğu bir sahadır. Samuel Huntington'un teorisine göre de Batı, Slav ve İslam bloklarının çarpıştığı bir sahadır. Dünya genelindeki bölgesel organizasyonlar ve uluslarüstü kuruluşlar bakımından bölge Avrupa Birliği'nin ve Birleşik periferisi konumdadır. Fakat bugün için Balkanlar ABD ve AB'nin peykidir.

BALKANLARIN JEOPOLİTİK KODLARI

Balkanlar farklı dinlerin, kültürlerin, uluslararası politikaların, ekonomilerin, eski ve güncel tarihiyle kadim bir geçmişin hayat alanıdır. Balkan Yarımadası, Avrupa ve Asya uygarlıklarının kesişme noktasında yer alır ve bu bakımdan uzun bir geçmişi vardır. Bir yandan Karadeniz ve Akdeniz kültür âlemlerini, öte yandan Asya ve Avrupa kültür âlemlerini birleştiren yegâne toprak parçası olması Balkanların tarih boyunca gelişmesini etkileyen ve diğer sahalardan farklılaştırarak ona müstesna bir şahsiyet veren en önemli faktördür. Bu nedenle Balkan kimliği tanımlanırken kamuoyunun ortak kanaati ve değerlendirmesi olarak farklı kültürlerin buluşma alanına sahip bir coğrafya olarak ifade edilir.

Balkanlar büyük oranda dağlıktır. Bölgenin coğrafyasında dağlık alanlar önemli yer tutar. Bu dağlar fiziksel engeller oluşturmuştur. Bulgaristan'da doğu-batı doğrultusunda Balkan dağları güneyinde Rodop Dağları, batıda Dinar

Balkanlar farklı dinlerin, kültürlerin, uluslararası politikaların, ekonomilerin, eski ve güncel tarihiyle kadim bir geçmişin hayat alanıdır. Balkan Yarımadası, Avrupa ve Asya uygarlıklarının kesişme noktasında yer alır ve bu bakımdan uzun bir geçmişi vardır. Bir yandan Karadeniz ve Akdeniz kültür âlemlerini, öte yandan Asya ve Avrupa kültür âlemlerini birleştiren yegâne toprak parçası olması Balkanların tarih boyunca gelişmesini etkileyen ve diğer sahalardan farklılaştırarak ona müstesna bir şahsiyet veren en önemli faktördür.

Alpleri, Yunanistan'da kuzey-güney doğrultusunda Pindus Dağları yer alır. Bu dağlık sahalar içindeki havzalarda veya yüksek bölgelerinde iletişimin ve ulaşımın kısıtlandığı sahalarda farklı kültür bölgeleri varlıklarını muhafaza edebilmişlerdir. Günümüzde dahi bu havzalar belirgin etnik gruplara ev sahipliği yapmaktadır. Etnik gruplar farklı ulusal kültürlere, yerel ekonomilere ve siyasi özerkliğe doğru yönelmiştir. Dağlar, daha değerli ova tarım alanlarından daha az değerli ormanlık veya kayalık araziler arasında değişen dikey ekolojik bölgeler olarak bölünmüştür. Ova tabanlarında tüccarlar, çiftçiler dağlarda ise çobanlar ve orman sakinleri yerleşmiştir. Aynı zamanda dağlar mağlup etnik gruplar için sürgün ve sığınma yerleri halini almıştır. Kıyı ve alüvyal

ovalara sahip vadi topraklarından kovulan yerleşimciler bu dağların yüksek sahalarına sığınmışlardır. Balkanların dağlık sahaları başta iklim faktörü olmak üzere diğer özelliklerinin de etkisiyle yerleşimin sınırlı kalmasını, böylece de az nüfuslu sahalar olmalarına neden olmuştur. Daha az nüfuslanmış dağlık sahalarda yerleşmeler kırsal karakterlidir. Dağlar fay hatlarıyla kesilmiş ve az geçit veren sistemlerdir. Bu nedenle akarsu vadileri doğal ulaşım sistemlerini meydana getirir. Timok Nehri ve Vadisi Sırbistan'ı Romanya'ya bağlayan en önemli güzergâhtır. Niş suyu gene Sırbistan'ı Bulgaristan'a ve Sofya havzasına açar. Oradan devam eden hat Meriç boyunca devam eder ve İstanbul'a ulaşır. İstanbul-Belgrad demiryolu bu sistemi takip eder. Yine Niş'ten bir hat Morova Vadisi üzerinden Makedonya'ya Vardar havzasına, oradan Selanik'e ve Ege Denizi'ne iner. Bu lokasyonlar nüfusun en yoğun olduğu mekânlardır. Dolayısıyla bu gibi vadi tabanları daha fazla nüfuslanmıştır ve yerleşmeler daha çok şehir karakterlidir. Havzaların tabanı verimli topraklarla kaplıdır. Buralarda iklim ılıman olup tarım başlıca uğraştır. Öyle ki erik ve üzümleriyle meşhur Balkanlar bazı içeceklerin üretildiği saha durumundadır.

Balkanların dağlık sahaları başta iklim faktörü olmak üzere diğer özelliklerinin de etkisiyle yerleşimin sınırlı kalmasını, böylece de az nüfuslu sahalar olmalarına neden olmuştur. Daha az nüfuslanmış dağlık sahalarda yerleşmeler kırsal karakterlidir.

Balkanlarda fiziksel özellikler belki milyona varan yıllarla ifade edilebilecek bir süre boyunca aynıdır. Buna karşın ülkelerin sınırlarından nüfus yapısına, ekonomik ve siyasi faaliyetlerine kadar birçok beşeri özellikleri günümüz dahil olmak üzere son birkaç on yılda önemli ölçüde değişmiştir ve değişmektedir. 1815'te tek renk olan Balkan haritası 19. yüzyıl boyunca renklenmiştir ve renklenmeye devam etmektedir. Halihazırda Balkan sınırları dahilinde 13 ülkenin toprağı bulunmaktadır: Arnavutluk, Bosna Hersek, Bulgaristan, Yunanistan, Makedonya, Kosova ve Karadağ'ın tamamı Balkan sınırları dahilindedir. Sırbistan ve Hırvatistan'ın büyük bölümü Slovenya, Romanya, Türkiye, İtalya ve Ukrayna'nın küçük parçaları Balkan sınırları dahilinde kalmaktadır. Sırbistan, Makedonya, Kosova denizle sınırı olmayan ülkelerdir. Bosna Hersek de çok küçük bir kısmı hariç karalarla çevrilidir. Bunların dışındaki ülkeler denizle sınır olan kara parçalarına sahiptirler. Bulgaristan ve Romanya Karadeniz'e sınır olup Türk Boğazları vasıtası ile Akdeniz'e açılmaktadır.

Karadeniz, Ege, Akdeniz ve Adriyatik Denizi ile çevrelenmiş olması nedeniyle Balkanlar izole edilememiştir. Kesif ulaşım ağları, giriş ve çıkışlar burayı bir kavşak olarak geliştirmiş bununla birlikte farklı kültürlerin etkinlik alanı haline getirmiştir. Oysa hemen Akdeniz'in güneyindeki Mısır'a

Balkanlar yüzyıllarca farklı akımların kökünde yer almış, modern yaşam tarzı burada oluşmuş; bilim, güzel sanatlar, alfabe buradan yayılmıştır. Buna karşın Akdeniz dünyasının bir parçası olan Balkanlar, batısındaki Avrupa ve doğusundaki Karadeniz Havzası ülkeleri ile kısmen kan ve kültür bağı olmakla birlikte onlardan ekonomik olarak geri kalmıştır.

baktığımızda çevresindeki büyük çöller birer bariyer görevi üstlenmiş ve binlerce yıldan bu yana kültürel değişim sözkonusu olmamıştır. Tarih öncesi çağlardan günümüze kadar kuzeydeki Romanya ve kuzeydoğudaki Ukrayna kapılarından akınlar, işgaller sözkonusu olmuştur. Esasında bu lokasyonlar bölgesel entegrasyon sahaları görevi görmüş, böylece Tuna ve Macar ovaları ile buradaki ulaşımı kolaylaştıran vadiler nedeniyle giriş ve çıkışların kolay noktaları olmuşlardır. Güneyde Ege ve Akdeniz adaları Doğu Akdeniz ve Mısıra ulaşım bakımından birer basamak olmuşlardır. Asya ile olan bağlantı ise İstanbul ve Çanakkale Boğazları ile sağlanmıştır. Böylece farklı etnik grupların çoğu bu yollar ile sahaya girmişlerdir.

Balkanlar yüzyıllarca farklı akımların kökünde yer almış, modern yaşam tarzı burada oluşmuş; bilim, güzel sanatlar, alfabe buradan yayılmıştır. Buna karşın Akdeniz dünyasının bir parçası olan Balkanlar, batısındaki Avrupa ve doğusundaki Karadeniz Havzası ülkeleri ile kısmen kan ve kültür bağı olmakla birlikte onlardan ekonomik olarak geri kalmıştır. Tarihi geçmişe baktığımızda Balkanların sürekli olarak bu iki medeniyet dünyasının ortasında ve onların çekişme sahası içinde kaldığı görülür. Bu bölgenin doğusunda kalanlar Hıristanlığı Bizans'tan alarak Ortodoks olmuşlardır. Bulgarlar, Makedonlar Kiril alfabesini kabul etmişlerdir. Hırvatlar, Slovenler Batı âlemiyle irtibatlı olmuşlardır. Bu ülkelerin kültür kökenlerini ve dinlerini başta İtalyanlar olmak üzere Batı Avrupa şekillendirmiştir. Latin alfabesini kabul etmişler ve Katolik kalmışlardır. Görüldüğü üzere Balkanlar, temelde bu iki jeopolitik, daha doğru ifadelerle jeokültürel bölgeler arasındaki çekişme sahasında kalmıştır.

Balkan Yarımadası'nın halkları birkaç ırksal grup oluşturur, fakat dil ve din çeşitliliği ırksal çeşitlilikten daha fazladır. Balkanlarda iki ya da daha çok kültür grubunun ağır bastığı plüralizm durumları olduğu gibi bir kültür grubunun diğerlerine egemen olduğu kültürel düalizm durumları da söz konusudur. Antik Yunan, Roma, Bizans ve Osmanlı medeniyeti burada gelişti. Türkler, Latinler, Arnavutlar, Bulgarlar, Yunanlar, Slavlar, Makedonlar, Romenler gibi farklı gruplar burada iz bırakmış ve bırakmaktadırlar.

Aynı zamanda Balkanlar Ortodoks ve Katolik Hristiyanlık ile İslam arasındaki bir buluşma noktasıdır. Arnavutluk, Makedonya, Bosna-Hersek, Kosova, Türkiye, Bulgaristan, Yunanistan, Karadağ ve Sırbistan'da Müslümanlar, Sırbistan, Bulgaristan, Yunanistan, Makedonya, Karadağ ve Romanya'da Ortodokslar, Hırvatistan ve Slovenya'da Katolikler dikkat çeker. Bunların dışında Balkanlarda Yahudiler de yaşamak-

tadır. Bütün devletlerin azınlıkları vardır. Geçmişte de Traklar, İliryalılar, Romalılar ve Keltler bu bölgede yaşamışlardır. Arnavutça; Arnavutluk, Kosova ve Makedonya'da konuşulmaktadır. Helen dili Yunanistan'da, Latince Romanya'da konuşulmaktadır. Slavca Bosna-Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Makedonya, Karadağ, Sırbistan ve Slovenya'da konuşulmaktadır. Türkçe; Türkiye, Arnavutluk, Makedonya, Kosova, Batı Trakya ve Bulgaristan'da konuşulmaktadır.

Balkanlar Neolitik çağda tarım kültürünün geliştiği Avrupa'nın ilk sahasıdır. Tahıl yetiştirme ve hayvan yetiştirme uygulamaları Avrupa'ya Anadolu'dan bu saha üzerinden geçmiş ve yayılmıştır. Ekonomik faaliyetler büyük oranda tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Bunlar ise geleneksel olarak yapılan küçük ölçekli tarım ve hayvancılıktır. Balkan ülkelerinde en başta gelen iş kolu hizmet sektörüdür. Onu sanayi, tarım ve turizm izler. Enerji, hidroelektrik santrallerden sağlanır. Yarımadada 1.000'den fazla baraj mevcuttur. Günümüzde ekonomik, demografik, kültürel, siyasal ve teknolojik göstergelere göre Balkanlar kalkınmış veya gelişmiş değildir. Bu durumun temel nedenleri; Batılı güçlere bağımlılık, modernleşmede gecikme ve refahın eşit olmayan dağılımı olarak ifade edebiliriz. Güncel büyüme ise zayıf ve kifayetsizdir. BM insani kalkınma raporuna göre kaçınılması gereken işsiz, acımasız, sessiz, köksüz ve geleceksiz beş büyüme tarzının maalesef Balkanlarda yaşandığını görmekteyiz. Balkanlar bölge olarak veya bu bölgedeki bir ülke bakımından süper güçlerden biri değildir, dengeleyici devletlere sahip değildir, hatta bölgesel güç diyebileceğimiz, Türkiye'nin dışında devlet mevcut değildir. Balkanlarda bu sahadan doğmuş ve yayılmış küresel aktörler mevcut değildir. Çokuluslu küresel bir şirketi bilinmemektedir. Küresel bir organizasyonun veya bölgesel blokların merkezi değildir. Birkaç yıl öncesine kadar Merkezi Avrupa ve Amerika ile Sovyet Bloğunun çekim sahası olarak dikkat çekerken günümüzde Avrupa Birliği ve ABD'nin peyki durumundadır. G-7, G-8, G-10, G-15 gibi siyaset koordinasyon gruplarına dahil değildir. Ancak G-20'de, Türkiye ve bu bölgedeki AB üyesi oldukları için sırf bu nedenle üye olan ülkeler bulunmaktadır. Dünyanın en büyük 500 şirketi içinde Balkan kökenli bir şirket mevcut değildir. Doğrudan yabancı yatırımların yöneldiği önde gelen 20 ülke arasında Balkan ülkesi mevcut değildir. Yabancı yatırımlar Triad üyesi olan AB ve ABD'nin kontrolündedir ve yeterli değildir.

Balkanlarda uluslararası olaylarda ve dünya sorunlarında çözüme katkı yapan ve aktif etki sahibi olan, uluslararası organizasyonlara ev sahipliği yapan, periyodik veya küresel spor ve sanat organizasyonlarına ev sahipliği yapan, uluslararası festivalleriyle tanınmış olan küresel şehir mevcut değildir. Uluslararası bilinirliği olan ünlü kültürel kurumlara; örneğin müzeler, sanat galerileri, opera, film ve tiyatrolara sahip değildir. Etkili medya merkezlerine, yolcu, yük ya da kalkış ve varışlar bakımından uluslararası havalimanlarının bir düğüm noktası oluşturduğu, çok gelişmiş karayolu ağı yanında hızlı kitle taşımacılığı ağına sahip, çokuluslu ya

da ulus aşırı şirketler için iletişim ağlarının güçlü bir şekilde yapılanmış olduğu merkezlere da sahip değildir. Bilinen bir gökdelenler yapılaşmasına sahne olmuş, doğal parkları, kütüphaneleri bulunan küresel şehir özelliklerinde İstanbul, kısmen de Atina'nın dışında şehir mevcut değildir.

BALKANLARDA SICAK JEOPOLİTİK KONULAR

Her şeyden önce Balkan ismi sürekli bir tartışma konusudur. "Balkan" ismi Türkçedir ve "yalçın dağlar" anlamına gelir. Bu bakımdan bazı çevreler Balkan ismini Türk kültürünün bir parçası olarak görmekte ve bu ismin yerine Güneydoğu Avrupa ifadesini kullanmaktadır. Oysa her iki isimlendirme arasında bir tezat söz konusu değildir. Güneydoğu Avrupa ifadesi coğrafi bir mevkii ifade etmektedir, Balkanlar ise coğrafi bir yöreyi isimlendirmektedir.

Bunun gibi Balkan coğrafyasının sınırları da tartışma konusudur. Farklı görüşteki bilim insanları tarafından çok farklı sınırlar içinde mütalaa edilir. Tuna boyu ve onun güneyini değerlendirenler olduğu gibi bazıları sadece dağlık bölgeyi, bazıları da sadece ülke sınırlarının tamamı Balkanlarda kalan ülkeleri bu lokasyona dahil etmektedir. Dolayısıyla kimileri yalnızca dağlık olan bölgeyi Balkanlar olarak kabul etmekte İtalya, Türkiye, Romanya gibi ülkeleri Balkanlardan saymamaktadır. Bölge, bölüm ve yöre sınırlandırmaları yapılırken akarsuların talvejleri veya dağların zirveleri ve su bölümü hatları gibi doğal sınırlar dikkate alınır. Örnek olarak Romanya–Bulgaristan sınırı Tuna nehrinin, Türkiye–Yunanistan sınırı Meriç Nehri'nin, Bulgaristan–Türkiye sınırı ise Rezve Dersiının talvejinden geçer. Nemertsika dağı Arnavutluk ile Yunanistan, Stara Planına (Babin zub) Bulgaristan ve Sırbistan, Bobotov Kuk Arnavutluk ve Karadağ, Siljak ise Sırbistan ve Karadağ arasında sınır teşkil eder. Buna karşın doğal sınırlar içerisinde değerlendirildiğinde bu ülkelerin de Balkan coğrafyasından kabul edilmesi gerektiği açıktır. Bu yarımada Avrupa'dan kesin sınırlarla ayrılmayacak özellikte olup doğuda boğazlar vasıtası ile Asya kıtasından ayrılır. Güney ve doğu çerçevesi denizlerle sınırlanmış olan Balkanların kuzeyi Tuna-Sava Irmakları ile çizilir. O halde Balkanlar batıda Adriyatik ve İyon Denizi; doğuda Karadeniz, Marmara ve Ege Denizi; güneyde Akdeniz ile çevrilidir. Kuzey ve kuzeybatıda ise sınır merkezi Avrupa ile

Her şeyden önce Balkan ismi sürekli bir tartışma konusudur. "Balkan" ismi Türkçedir ve "yalçın dağlar" anlamına gelir. Bu bakımdan bazı çevreler Balkan ismini Türk kültürünün bir parçası olarak görmekte ve bu ismin yerine Güneydoğu Avrupa ifadesini kullanmaktadır. Oysa her iki isimlendirme arasında bir tezat söz konusu değildir. Güneydoğu Avrupa ifadesi coğrafi bir mevkii ifade etmektedir, Balkanlar ise coğrafi bir yöreyi isimlendirmektedir.

sınırlandırılmıştır ve Avrupa'nın merkezine buradan ulaşılır. Tuna Nehri ve ona Belgrat'ta karışan Sava ve Kupa nehirleri kuzey ve kuzeybatıda sınırı oluşturur. Kuzeyde, Sava Nehri ağzından Kupa Nehri ile çizilen sınır Sava Vadisi boyunca devam eder ve Dinarid sırtları ve Alpler'in buluşma noktası olan Slovenya'da Lubliyana havzasına kadar ulaşır. Burada sınır Slovenya ve İtalya arasındaki Soca Nehri vadisi içinde devam eder. Julian Alpleri dahilindeki Isonzo ve Socha nehirleri vadisinden Adriyatik Denizi'ndeki Triyeste Körfezi'ne kadar ulaşır. Kuzeydoğuda Tuna Karadeniz'e dökülünceye kadar devam eden vadisi boyunca sınır teşkil eder. Asya'da sınırlar Türk Boğazları ile kesin hatlara sahiptir. Kuzey ve güney arasındaki en büyük uzunluk ise Mora Yarımadası üzerindeki Matapan Burnu ile Demir Kapı Boğazı arasında 1300 km'ye ulaşır.

İklimin de elverişli olduğu enlemlerde yer alması nedeniyle eski çağlardan beri en azından 3000 yıldan fazla bir süredir Asya ile Avrupa arasında bir geçiş hattını meydana getirmiştir. Balkanların tarihine baktığımızda bu bölgenin Doğu ve Batı Roma devletlerini ayıran sınırın geçiş kuşağında yer aldığını görürüz. Birçok hat burayı kat ederek Merkezi Avrupa'ya ulaşır. Kuzeyin soğuk olması nedeniyle bütün yıl boyunca ulaşımın imkânsız olması, güneyin sıcak ve kurak olması bu durumda başlıca rolü oynamıştır. Yine Asya'dan gelen yolların güneyde Akdeniz, kuzeyde Karadeniz ile sınırlanması nedeniyle Boğazlar üzerinden Balkanlara ulaşım ancak sağlanabilmiştir. Böylece İstanbul ve Çanakkale Boğazları ile Balkanlar Anadolu ve ötesindeki Doğu Asya'ya bağlanmıştır.

Balkan ülkeleri Avrupa-Atlantik entegrasyon bölgesindedir. Romanya ve Bulgaristan, AB ve NATO üyeleridir buna karşın Rusya'dan gelen petrol ve gaz koridorlarıdır. Bulgaristan, Romanya AB'nin kontrolüne kaymıştır ve bu durum Rusya'nın çıkarları ile tezat oluşturmaktadır. AB ve NATO üyesi Yunanistan Balkanlar'ın güney kapısıdır. Hırvatistan ve Bosna-Hersek üzerinde Almanya, Avusturya ve Macaristan'ın etkinliği dikkat çekmektedir. Günümüzde ABD, Kosova ve Bosna Hersek de kendisine yer edinmiş durumdadır. Bu ise ABD'nin Avrupa'da yer edinmesidir. Balkanlar bir bütün olarak düşünüldüğünde ise AB'nin periferisi durumundadır. AB'de de ivme kazanan dünyanın son finansal krizi Balkanları etkilemektedir. Balkanlar'da son 20 yılda hız kazanan değişim programları, Avrupa-Atlantik entegrasyonu gibi yatırımlarda bir yavaşlama yaşanmaktadır. Bu nedenle Balkanların entegrasyonu için yeni yaklaşımlar gerekmektedir. Balkanlar'ın büyük bölümü mali ve siyasi açıdan çalkantılıdır. Genç Balkan ülkeleri AB ve NATO'ya üyelik sürecindeler ve bu sahalar bölgesel travmalar ile karşı karşıyadır. Sırbistan, Karadağ, Makedonya ve Kosova gibi ülkeler yüksek riskli sıcak noktalardır.

Balkanlar'da son 20 yılda hız kazanan değişim programları, Avrupa-Atlantik entegrasyonu gibi yatırımlarda bir yavaşlama yaşanmaktadır. Bu nedenle Balkanların entegrasyonu için yeni yaklaşımlar gerekmektedir. Balkanlar'ın büyük bölümü mali ve siyasi açıdan çalkantılıdır.

Beş kıtada 7,1 milyarı aşan nüfusu ile dünyada yaşandığı gibi 52 milyon nüfusu ile Balkanlar karmaşık iletişim sistemleri ve toplumsal, ekonomik, siyasal karşılıklı etkilenmelerle bir küresel köy haline gelmiştir. Bir yandan ileri teknoloji iletişim unsurları ile birbirlerine gittikçe daha çok bağlanmış, öte yandan da eski devletlerinden bağımsız hale gelmesi, yeni devletlerin oluşmasıyla daha çok parçalara ayrılmış, farklılıklar ön plana çıkmış, böylece devletler birbirinden uzaklaşmıştır. Tüm dünya toplumlarını ilgilendiren, Balkanlarda son birkaç on yıldır yaşanan dramatik olayların meydana getirdiği durum açıkça bu şekildedir. Büyük güçlerin parçalama ve boyunduruk altına alma siyaseti (böl ve yönet) konumunun jeopolitik önemi nedeniyle Balkanlar'da II. Dünya Savaşı öncesinde olduğu gibi 1990'lı yıllarda tekrar uygulanmıştır. Bu durum siyaset terminolojisine "Balkanlaştırma" (*Politics Balkanization*) olarak girmiştir. Eski Yugoslavya'nın parçalanması ve 9 küçük devlet çıkması da Balkanlar'ın jeopolitik öneminin bir sonucudur.

ABD, Polonya ve Çek Cumhuriyeti'nde füze savunma sistemi kurma programını dondurarak Balkanlar'a yönelmiştir. ABD'nin Balkanlar'da iki büyük üssü bulunmaktadır ve ABD Balkanlar'ı askeri üs olarak kullanmaktadır. Bunlar Kosova'da (Bandsteel Cam) ve Bosna-Hersek'te Tuzla'da bulunan askeri üslerdir. Rusya Federasyonu enerji hatlarını bu bölgeden geçirmektedir. Ekonomi ve siyaset açısından da AB bölgede hâkim olmaya çalışmaktadır. Bu bakımdan günümüzde Balkanlar'ın güncel jeopolitik önemi demiryolu, karayolu, nehir taşımacılığı, limanlar, boru hatları, askeri üsler gibi ulaştırma temellidir.

Balkanlar'ın tarihte doğu-batı çekişmesinde Asya'nın Avrupa'yı, Avrupa'nın Asya'yı istilasında önemli bir yeri olmuştur. İyonların Anadolu kıyılarına geçmesi de yarımadanın Yunanistan kıyılarından denizyoluyla olmuştur. Persler İstanbul ve Çanakkale Boğazları yoluyla Balkanlar'dan Avrupa'ya çıkarken Makedonya Kralı Büyük İskender Balkanlar'dan hareket ederek Çanakkale Boğazı üzerinden Anadolu ve Asya'ya geçmiştir. Romalıların Asya'ya geçişi de Balkanlar'dan deniz ve karayoluyla olmuştur. Osmanlıların Balkanlar'a geçişi de Çanakkale Boğazı üzerinden olmuştur. Avrupa ve Asya arasında ticaret Balkanlar üzerinden karayoluyla veya limanlardan denizyoluyla yapılmıştır. Günümüzde Balkanlar'ın denizyolu, karayolu, demiryolu ulaştırması yanında Asya petrol ve doğalgazının Avrupa'ya nakledilmesinde boru hatlarının geçiş yolu olarak tercih edilmesi açısından jeopolitik önemi bulunmaktadır.

Belirtildiği gibi Balkanlar coğrafi açıdan üç tarafı denizle çevrili bir yarımadadır. Avrupa'nın güneyde yer alan en büyük üç yarımadasından birisidir. Anadolu Yarımadasını çevreleyen dört deniz (Karadeniz, Marmara, Ege ve Akdeniz) Balkan yarımadasını da çevreler ve yarımadanın İtalya ile arasına Adriyatik Denizi girer. Deniz bir bölgenin jeopolitik önemini artıran bir faktördür. Bölgeler denizyoluyla dünyanın bütün bölgelerine bağlanır. Deniz gücü bölgenin savunmasında önemli bir etmendir. Balkanlar Avrupa, Asya ve Avrupa arasında bir içdeniz olan Akdeniz'le denizyoluyla bu üç kıtaya göre ortalama bir denizyolu ulaşım konumundadır. Balkanlar'ın doğu sınırını oluşturan İstanbul ve Çanakkale Boğazları Kuzey Avrupa ülkelerinin Ortadoğu ve Asya ile ticaretinde önemlidir. Akdeniz'in iç denizleri olan Marmara Denizi'nin Trakya kıyısında Ambarlı Limanı Akdeniz'in 5. limanı olurken Yunanistan'ın Pire Limanı Akdeniz'in 10. limanı durumundadır.

Almanya'dan doğan Tuna Nehri Avrupa'nın ikinci uzun nehri olarak Balkanlar'ın kuzey sınırını oluşturur. Tuna Nehri'nin Balkan yarımadasındaki kısmı kuzeybatıda kolu Sava Nehri ve Belgrat'tan sonra Karadeniz'e kadar olan kısmıdır. Ukrayna ve Romanya arasında geniş bir delta alanından denize dökülür. Tuna Nehri'nin günümüzdeki jeopolitik açıdan önemi nehir taşımacılığı için uygun olmasıdır. Balkanlar'da Tuna üzerinde limanlar (Ruse, Suistov, Turnu, Severin, Belgrad, Novisad) nehir taşımacılığında ticarette kullanılmaktadır. 1984 yılında tamamlanan 64 km uzunluğa ve 7 metre derinliğe sahip Tuna-Karadeniz Kanalı ile nehir Romanya'nın Köstence limanına bağlanmıştır. Böylece Karadeniz'den Avrupa'ya gidecek gemiler için yol 400 km kısalmıştır. Almanya'nın güneyinde Tuna'yı Ren Nehri'nin kolu Main Irmağı'na bağlayan Ren-Vlain-Tuna Kanalı Projesi 1992'de tamamlanmıştır. Böylece Karadeniz ve Kuzey Denizi Tuna Nehri ve bu kanalla birbirine 4000 km'lik suyoluyla bağlıdır. Tuna Nehri'nin nehir taşımacılığına uygun koşulları insan eliyle havuzlarla farklı derinlik sorunları giderilmiş, Tuna-Karadeniz kanalıyla Köstence Limanı'na bağlanmış, Main-Tuna kanalıyla Ren Nehri'ne ve Kuzey Denizi'ne bağlanmasıyla nehir taşımacılığı ticaret ve turizmde kullanılmaktadır. Tuna Nehri'nin nehir taşımacılığına uygun duruma getirilmesi jeopolitik açıdan da Balkanlar'ın önemini arttırmıştır. Bu suyolu askeri açıdan sevkiyat, askeri malzeme, stratejik madenler vb. taşımacılık için de önemlidir. Karadeniz ülkeleri Kuzey Denizi'ne suyoluyla açılırken Orta Avrupa ülkeleri de Karadeniz'e bu suyolundan açılabilmektedir. Tuna Nehri'nin aşağı yatağı Balkanlar'ın kuzey sınırıdır ve Tuna Nehri'nde suyolu sevkiyatının Karadeniz'le bağlantısı Balkanlar'dan denetlenebilmesi Balkanlar'ı jeopolitik açıdan önemli yapan güncel bir unsurdur.

Balkan ülkelerini birbirine bağlayacak yüksek hızlı demiryolu projesi yürürlüktedir ve bu projeyi Türkiye de imzalamıştır. Bu projeyle demiryolu taşımacılığında hız 160 km/

Balkan ülkelerini birbirine bağlayacak yüksek hızlı demiryolu projesi yürürlüktedir ve bu projeyi Türkiye de imzalamıştır. Bu projeyle demiryolu taşımacılığında hız 160 km/saate çıkacaktır.

saate çıkacaktır.

Enerji tüm bölge için stratejiktir. Enerji kaynağı olarak petrol ve doğalgaza dünyanın süper güçlerinin ihtiyacı, bunların tedarikçi bölgeleri olan Asya ülkeleri ve Rusya Federasyonu ile tüketici durumunda olan ABD ve Avrupa ülkeleri arasında nakil söz konusudur. Dünyanın süper güçleri ABD ve Avrupa ülkeleriyle Rusya Federasyonu arasındaki anlaşmazlık nedeniyle bunların güvenli bölgelerden geçmesi söz konusudur. Bu konuda ABD ve Avrupa ülkelerinin tercihi, boru hatlarının Türkiye ve Balkanlar üzerinden geçmesi yönündedir. Rusya Federasyonu da enerji boru hatlarını Balkanlar'dan geçirmektedir. Böylece Balkanlar enerji boru hatlarını geçirmek için ülkeler arasında önemli bir konumdadır. Bununla birlikte enerji boru hatları için yapılan bazı anlaşmalar yürürlüğe girmeden ortadan kalkmaktadır. Devletler kendi çıkarlarını gözeten yeni anlaşmalar imzalamaktadırlar. Bu durumlarda Balkanları bir mücadele ve hâkimiyet kurma sahasına çevirmektedir. Balkanlar doğalgaz ve petrol bakımından tedarikçi ve küresel tüketici de değildir fakat nakledici pozisyondadır. Bunun için de önce güvenli bölgeler gereklidir. Büyük güçlerin bu ürünlere olan kesintisiz ihtiyacı sahanın jeopolitik konumunu arttırmaktadır. Bu açıdan küresel hegemonyalar Balkanlar üzerinde siyasi hâkimiyet kurmaya çalışmaktadırlar. Bu durum Balkanlar'ı ABD, Rusya Federasyonu ve AB arasında hâkimiyet güç gösterisi alanı yapmaktadır. Kuşkusuz Boğazların ve Trakya'nın, dolayısıyla Türkiye'nin de jeopolitik önemi bir kere daha ortaya çıkmaktadır. Nabucco Projesi'ne Rusya Federasyonu karşı çıkmıştır ve yürürlüğe girememiştir. Rusya Federasyonu, Asya petrol ve doğalgazının kendi topraklarından Avrupa'ya geçmesini istemiştir. Bu proje küçülerek Nabucco Batı projesine dönüşmüştür. TANAP projesi (Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı) Azerbaycan'ın Şah Deniz 2 havzasının doğalgazının Türkiye üzerinden geçerek Bulgaristan'a kadar uzatılmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Hattın Avrupa'da devamında küçülen Nabucco Projesi, Nabucco Batı Projesiyle devam edecektir. Rusya Federasyonu'nun Güney Akım projesiyle Rus doğalgazı Karadeniz altından Bulgaristan, Macaristan, Sırbistan, Slovakya üzerinden Batı Avrupa'ya taşınacaktır. Böylece Rusya Federasyonu için de Balkanlar önemli olmaktadır. Bir başka proje olan Doğu Avrupa Boru hattı projesi (SEEP) Türkiye'de BOTAŞ'ın mevcut boru hatlarının kullanılmasını amaçlamaktadır. Böylece enerji boru hatları projesi olarak Nabucco Batı, Güney Akım Projesi, SEEP (Doğu Avrupa Boru Hattı), TANAP (Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı) projeleri birbirine rakiptir ve hepsi için de Balkanlar önemlidir.

Kosova'daki Arnavutlar, Makedonya'daki Arnavutlar, Yunanistan'daki Arnavutlar ve Arnavutluktaki Arnavutlar farklı ülkelerde yaşamaktadırlar ve bu durum ileride bazı sıcak çatışmalara neden olacaktır. Makedonya'nın Yunanistan ile olan ihtilafı devam etmektedir. Bu nedenle AB ve Nato ile problemler yaşamaktadır. Bu konuda Türkiye'nin desteği Makedonya için paha biçilmezdir. Yunanistan'daki ekonomik ve siyasi istikrasızlık refah içinde yaşamak isteyen halkı için türbülanslar doğuracaktır. Sırbistan, Kosova sorunu gibi konuları henüz kabullenebilmiş değildir. Bosna-Hersek'te siyasi istikrar görünürde sağlanmıştır. Sıcak çatışmalarda başarılar kazanan ve o günlerde kahramanlık ruhunu sıcağı sıcağına taşıyan Boşnaklardan alamadıkları topraklarını adım adım ele geçirme projeleri yakın zamanda tekrar hayata geçirilecektir. Dağların ortasında sıkışıp kalan Karadağ, sırplarla hâlâ sorun yaşamakta ve ekonomik yaşam mücadelesi vermektedir. AB üyesi olan Bulgaristan ve Romanya ise iç dinamiklerini sağlamlaştırma ve demokratikleşme süreci yaşamaktadır. Merkezi Avrupa'ya sınır olan Hırvatistan ve Slovenya'da ise nispeten ekonomi iyi durumdadır ve etnik problemlerin uzağındadır.

TÜRKİYE BAKIMINDAN BALKAN JEOPOLİTİĞİNİ ŞEKİLLENDİREN KİLOMETRE TAŞLARI VE REEL GERÇEKLER

Tarihi geçmişi içinde Balkanların kimliği ve hususiyeti bakımından iki önemli kırılma noktası açıkça belirgindir. Bunlardan birincisi Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünme sürecinde ortaya çıkan mezhep ayrılığı, ikincisi ise altı asra yakın bir süre boyunca bölgede hüküm süren Osmanlıların kazandırdığı İslami hüviyettir. Osmanlı Devleti 13. yüzyıldan itibaren Balkanlarda var olmuş ve bu süre boyunca Türk hâkimiyeti ve İslamiyetin görünümleri Balkanlarda kalıcı izler bırakmıştır. Siyasi hâkimiyet ve göçlerle birlikte Türkçe de Balkanlarda kullanım sahası bulmuştur. Balkanlarda bugün mevcut pek çok merkezi yerleşim birimini şehir haline getiren Türklerdir. Bu nedenledir ki yakın zamana kadar hangi ırktan olursa olsun bir kimsenin şehirli sayılabilmesi Türkçe bilme şartına bağlıydı. İlk dönemlerden itibaren camilerle iç içe eğitim öğretim merkezleri oluşturulmuş, bu merkezler daha sonra medrese ve tekkelerle birlikte şehirlerin kültürel altyapısını oluşturan en önemli kurumlar haline gelmiştir. Osmanlı Devleti'nde şehrin imarı ve kültür hayatının devamlılığı çoğunlukla kurulan vakıflar eliyle sağlanmıştır. Cami, medrese, tekke merkezinde şekillenen Osmanlı kültür kurumları ihtiyaca göre çarşı, hamam, han, kervansaray, kütüphane, hastane vb. ilavelerle genişlemiştir. Din ve millet ayrımı yapmadan hizmet veren imaretler ihtiyaç sahiplerini buralara çekerken; cami, mescit, medrese, tekke, zaviye, han, hamam, fırın, boyahane, salhane, değirmen, suyolları ve kanalizasyon gibi eserler şehirlere olan ilgiyi artırmıştır.

İslam kültürünü yansıtan camiler, köprüler, mekânlar günümüze kadar gelen izlerdir. Fakat bu izler önce krallıklar sonra 20. yüzyılın komünist idareleri ve günümüzdeki sözde hümanist ve demokrat yönetimler döneminde büyük oranda tahrip edilmiştir. Aktif sismik bir kuşakta olan Balkanlarda bu eserlere depremlerin yapamadığını buradaki hâkim güçler yapmıştır. Bu tahrip günümüzde de devam etmektedir. İyi niyetli olarak gösterilen yenileme çalışmaları kapsamında Osmanlı eserleri yıkılmakta fakat aslına uygun olmayan yeni yapılar inşa edilmekte ve böylece Osmanlı mimarisi bilinçli olarak sahadan silinmektedir.

Osmanlı idaresinde Balkan milletleri devletin asli unsuru olmuşlar ve devleti yöneten konuma gelmişlerdir. Türkler gibi Arnavutlar da, Makedonlar da, Boşnaklar da aynı haklara sahip eşit Osmanlı tebaası durumunda idiler. Bu algıyı yıkmak, dahası silmek üzere politikalar geliştirilmiş, Osmanlıları Balkanlardaki gerici bir devlet olarak nitelendirmişlerdir. Osmanlı tarihini savaş ve çatışma tarihi olarak basitleştirmişlerdir. Osmanlılar ve Türkler çok korkulan "öteki"dir, İslamofobi ve Türkofobi maalesef bilinçaltlarında böylece oluşturulmuştur.

Osmanlı sonrası Balkanlardaki sanal sınırlarla büyük güçler tarafından devletler kurulmaya başlanmış ve bu halihazırdaki ülkelerin resmi bayram günü olarak Osmanlı'dan bağımsızlıklarını aldıkları gün olarak kabul edilmiştir. Tüm bakiyelerde bir ulusal uyanış hareketi başlatılmış, mesela Arnavutların sözde ulusal uyanışını tanımlamak için kullanılan Rilindas veya Rilindja sürecinde, Arnavutların temel bakışının ve ulaşılacak seviyelerinin Avrupa olduğu ve bu bakımdan Avrupa'yı örnek alacak siyaset ve dolayısıyla eğitim stratejileri geliştirmişlerdir. Osmanlı izlerini ve kültürünü silmek üzere de onlar kadim bir tarihe atıf yapmak üzere kendilerinin hikâyelerinin antik Avrupalılara dayandığı tezini ortaya atmışlardır. Bu yansımayı Türkiye'de de görürüz ki burada da Sümerlerin ve Hititlerin uygar Türklerin kökenini teşkil ettiği yıllarca seslendirilmiştir. Bunları yaymak ve bu safsata etrafında bir örgü oluşturmak üzere eğitim stratejilerinin temeline de bu yaklaşımları koymuşlardır. Örnek olarak bu görüşü savunanlardan olan Arna-

Balkan ülkelerini birbirine bağlayacak yüksek hızlı demiryolu projesi yürürlüktedir ve bu projeyi Türkiye de imzalamıştır. Bu projeyle demiryolu taşımacılığında hız 160 km/saate çıkacaktır.

vut Fatos Lubonja Osmanlı dönemini gericilik çağı olarak nitelendirmiş, Osmanlılardan uzaklaşmak için gerici Türk'e karşı silahla ve kalemle savaşmayı bu doğrultuda bazı mitler oluşturmanın gerekliliğini salık vermiştir. Böylece Osmanlı öncesi özlemle yad edilecek bir tarih ve medeniyet fikri oluşturma gerekliliği zaruret olmuştur. Balkan ülkelerindeki tarih kitaplarında görülen hayali tarihi hikâyelerinin ortaya çıkışı da bu şekilde olmuştur. Günümüzde okutulmaya devam eden ders kitaplarında Osmanlı geçmişi, bir tahakküm ve sömürü dönemi olarak tanımlanmaktadır. Bu eğitim-öğretim müfredatının Osmanlı ve İslam'a karşı olumsuz duygular besleyen bir kuşağın yetişmesindeki etkisi büyüktür. Bu süreç esasında sağlam köklere sahip olan Balkan halklarının kendilerini bir yandan Pelazgian, İlirianlara ve Helenlere öte yandan Roma ve Bizanslara öykünmesini netice vermiştir. Bu sübjektif temellendirmeden sonra büyük Avrupa'nın kökenini teşkil eden sözde medeniyetin Osmanlılar tarafından işgal edilerek tahrip edildiği savı işlenmiştir. Bu ara dönemin acil olarak silinmesi için yeni eğitim politikaları geliştirilmeli idi ve öyle de oldu. Bu politikalar esasında kendilerine düşman olan ve onları yok etmek isteyen Yunanlılar gibi halklara sempati duymaya ve onlara öykünmeye neden olmuştur. Balkanların sözde yeniden uyanışının düşünürleri Türk tipi Balkan halkları modeli karşıtlığı etrafında birleşmişlerdir. Kendi atalarını farklı milletlere bağlamaktan çekinmeyen bu hayali romantikler, dahası kendilerini ulusalcı ilan etmişlerdir. Bu süreci yürütenler ulusalcılık oluşturmak için edebiyatla ve şiirle bakış açılarını halka empoze etmeye çalışmışlardır. Yegâne amaçları toplumu istedikleri kalıba sokmak ki bu kalıp mazlum milletlerin ortak makûs talihi diyebileceğimiz bugün geldiğimiz nokta itibariyle sonuçları malumumuz olan batılılaştırma, sekülerleştirme ve uluslaştırma olup bu hedefler için yapılan reformlar eğitimin ana çizgilerini teşkil ediyordu. Ana çizgilerin detaylarında ise Türkleri ve doğuluları öcüleştiren, geri kalmışlığın, fanatizmin, eskinin ve diğer kötülerin kaynağı olarak gösteren eğitim uygulamaları bulunmaktadır. Yürütülen bütün bu silip süpürme politikaları bazı kişileri hâlâ memnun etmemiş, sağlam limanlardan demir alan Balkan halkları açık fırtınalı denizlerde yol alan gemi gibi krallıklar ve daha sonra sosyalizm sevdası ile flört dönemine girmiş, bir limandan ötekine savrulur olmuştur.

Günümüzde okutulmaya devam eden ders kitaplarında Osmanlı geçmişi, bir tahakküm ve sömürü dönemi olarak tanımlanmaktadır.

Balkanlarda modernizasyon süreci olarak ifade edilen zoraki uygulamalar krallar ve sonraki komünist yönetimler tarafından şiddetli bir şekilde takip edildi. Arnavutları kendi feodalist geçmişinden "kurtarma" ve "azat etme" Mesihi misyonu iddiasındaki komünist rejim kendi ulusalcı seleflerinin Batılılaştırma sloganlarını kendi sosyalist realizmlerinin yeni insanını oluşturma eğitim stratejileriyle değiştirdi. Bu süreci sözde bırakmamak için eğitim müfredatlarını tekrar güncellediler. Bu güncellemenin temelleri ni ise Osmanlı'ya ait kültürel kalıntıların da temizlenmesi olarak belirlediler. Yönetimleri boyunca komünistlerin üstlendiği kültürel savaşı eğitim politikalarıyla yürüttüler. Bu

savaş sanat, medya, edebiyat, resim, heykel, sinema, drama, okul kitapları, eğitim ve öğretim stratejileri devlet kontrolünde uygulanmıştır. Bu doğrultuda Osmanlı kelimelerinden dili arındırmak istemişler dili temizleme reformları boyunca yüzlerce Türkçe kelimeyi dillerinden çıkarmışlardır. Yerlerini ise anlamsız kelimelerle ikame etmişlerdir. Geri kalmışlığın nedeni olarak gösterdikleri Osmanlı'yı zihinlerden ve gönüllerden silmek üzere yüzlerce roman ve sinema filmi üretilmiştir. Bu filmlerde Balkan dillerini ve uluslarını ortadan kaldırmak isteyen Türk bağnazlar için ilham kaynağı olarak İslam ve Kur'an gösterilirken, Osmanlı hükümranlığının Balkanların Avrupa'daki doğal gelişimini kestiğini ve ülkeyi altı yüzyıllık karanlığa gömdüğü fikri yaygınlaştırılmıştır. Türk gericiliği ve Müslüman fanatizmi tezi sözde Balkan aydınları yapısında komünizmin çöküşünden sonra bile fazlasıyla etkin olmaya devam etmiştir. Yapılan filmler, yazılan romanlar Türklerin medeniyet düşmanı olduklarını düşündürmektedir. Balkanlardaki ülkelerin tarihlerindeki en büyük olay onların Türklerle olan savaşları olarak işlenir. Bu yayınlar ders kitaplarının ise özünü teşkil etmektedir.

Enver Hoca'nın yönetimi ile Arnavutluk'ta, Tito ile birlikte Yugoslavya'da, Çervenkov ve Todor Jıvkov ile Bulgaristan'da dinsel inançlara yönelik ezici ve yıldırıcı bir baskı uygulanmıştır. Bu baskı sonucunda bütün inanç mahalleri –camii ve kiliseler– kapatılmıştır. Fakat yıllar sonra sözde liberal Batıcı aydınlar bu uygulamaları İslam medeniyetinin zarar görmesi nedeniyle sempatik duygularla anmaktadırlar. Son dönem elitlerden olan Nobel Ödüllü İsmail Kadere 1991'de Arnavutluk'ta İslam'ın yeri olmadığını ilan etmiştir. Arnavutluk'un geleceği kültürel olarak bağlı olduğu, eski hatıraları ve Türk öncesi nostaljisi olduğu üzere Hıristiyanlığa doğrudur. Zamanın geçişiyle, Osmanlı'yla gelen geçmiş İslam dini Hıristiyanlıkla yer değiştirene veya Hıristiyan kültürü en baskın kültür olana kadar buharlaştırılmalıdır (öncelikle Arnavutluk'ta ve sonra Kosova'da). Bu nedenle bir şeytandan (paragrafın girişinde ifade edilen dinin 1967'de yasaklanması) iyilik doğacaktır. Arnavut ulusu kendisinin ana kıtayla bütünleşmesini hızlandıracak büyük bir tarihi düzeltme yapacaktır, demiştir. Bu görüşleri ona Nobel Ödülü'nü getirmiştir. Dolayısıyla bu fikirlerin arka planda medeniyet kuramcıları tarafından desteklendiğini açıkça göstermesi bakımından önemlidir. Osmanlı'ya karşı ayaklanan kimseler bugün için kahraman olarak nitelendirmekte ve onların heykelleri meydanları süslemektedir. Üsküp'te AB fonlarıyla yürütülen 1914 projesiyle Üsküp Meydanı bu kimselerin büstleriyle donatılmıştır. Bu gibi kimselerin hayatları başarılar ile sunulmakta ve onlar hümanizmin en mükemmel temsilcileri olarak gösterilmektedirler.

Özellikle Balkan ülkeleri dışında yaşayanların oluşturdukları siyasi ve edebi hareketler bu sahayı çok etkilemiştir. Osmanlı sonrası milli kahramanlar ve mitler genellikle bu kesim tarafından oluşturulmuştur. Arnavutluk Osmanlı kontrolüne girdiğinde, İskender Bey'in hatıralarını ve mirasını İtalya'ya yerleşen Arbereşler korumuş ve yaşatmışlar, 1912 sonrasında ise İskender Bey mitini Arnavutların vazgeçilmez enstrümanı haline getirmişlerdir. Ulusal bağımsızlık, komünizm ve komünizm sonrası dönemlerde hep aynı kahramanlar işlenmiş ve her dönemim siyasi savunucusu gibi lanse edilmişlerdir. Aynı kişileri kral, sosyalist, liberal ve demokrat olarak görmek alışılagelmiş bir durumdur.

Balkanlarda post-sosyalizm sonrası türbülanslar henüz etkisini yitirmiş değildir ve oturmuş bir demokratik düzen yoktur. Komünizmin çöküşünden sonra kimlik algısı yeniden değiştirilmektedir. Katolik ve Protestan topluluklar canlandırılırken, İslam algısı hâlâ kötü gösterilmektedir. Balkanlarda modern kimlik İslam kültüründen tamamen ayrılmıştır. Ulusalcı-sosyalist tarihçiler, yazarlar, akademisyenler, modern Balkan kimliğinden İslami olan tüm işaretleri uzaklaştırmak için çalışmaktadırlar. Balkanların, Hıristiyan ve Avrupalı olduğu, İslam'ın Balkanlarla ilişkisi olmadığı ancak Türk terörü yoluyla baskı altında tutuldukları düşüncesini medya, internet, okul kitapları ve birçok basın organı yoluyla yaymaktadırlar. Üsküp'te Milenyum Haçı, Mostar'da zirveye yerleştirilen haç bilinçaltı müktesebatlarını ortaya koyma bakımından ayrıca dikkate değerdir.

Balkanlarda son yüzyılda siyasi ideolojiler birkaç kere değişmiş fakat ne acıdır ki Osmanlı ruhuna düşmanlık yegâne ideoloji olarak ortadan kalkmamıştır. Fatos Nano, 1997'de Arnavutluk'un başbakanı olduğunda açık bir şekilde Osmanlı dönemini kast ederek hükümetinin geçen 555 yıllık tarihin etkilerini tersine çevireceğini ilan etmiştir. 10 Kasım 2005'te, Arnavutluk Cumhurbaşkanı Alfred Moisiu Oxford Forum'a bir konuşma yapar, başlığı ise şöyledir: Arnavutluk Geleneğindeki Dinler Arası Hoşgörü. Konuşmasında, "Arnavutluk'taki İslam olumsuz bir din değildir, fakat ülkeye Osmanlı ordusunca getirildi..." demiştir ve eklemiştir: "Arnavutluk'taki İslam başlangıç zamanında yayılmadı ve yerleşik bir din değildir, fakat dillere ve onu getirenlerin dini literatürlerine yerleşen bir düşünce... Norm olarak, Arnavutluk'taki İslam sığ İslam'dır. Herhangi bir Arnavut'u çok eşelerseniz, onun Hıristiyan köklerini bulacaksınız." Başkan konuşmaya devam eder: "Arnavutluk'taki her Müslümanda 15 yüzyıllık Hıristiyanlık bulacaksınız," ve devamla "ülkemizde Müslüman çoğunluklu nüfusun olduğu doğru değildir" fakat "dini zaman çizgisi bakış açısından, tüm

Balkanlarda günlük ve kısa vadeli yaklaşımlardan ziyade mevcut ve muhtemel problemleri analiz eden, geleceğe yönelik gerçekçi ve çözüme odaklı yaklaşımlar oluşturulmalıdır.

Arnavutlar Hıristiyan'dır." Başkan sözlerini "Osmanlı'nın politik, askeri ve dini faktörlerinin ortaya çıkışına kadar, ortalama bir Arnavut için önemli olan şey dindar bir Hıristiyan olmaktı" diyerek sonuçlandırmıştır. Benzer durumu Makedonya'da farklı bir şekilde görürüz. Havalimanından Üsküp merkeze giden yol önceleri Türk mahallerinden geçmekte idi. Buradaki camilerin Müslüman devlet imajı vermesi nedeniyle günümüzde güzergâh değiştirilmiştir. Balkanlarda nüfus sayımları sürekli olarak ertelenmektedir. Sayım yapılan Arnavutluk'ta % 30'larda olduğu söylenen Müslüman nüfus % 70 olarak çıkmıştır.

SONUÇ

Fernand Braudel'in "Grammaire des civilisations" (Medeniyetlerin Dili) yaklaşımından esinlenen Samuel Huntington "Medeniyetler Çatışması" tezini ortaya atmıştır. Ona göre ülkeler fiziksel olarak birbirine yeterince yakın olabilirler. Fakat bu durum, siyasi fikirler ve işleyiş bakımından yakın olacakları anlamına gelmez. Farklı kültürler farklılıklar anlamına gelmektedir. Bu çizgide bir diğer araştırmacı olan Dimitri Kitsikis bu görüşü formülize ederek geniş kitlelere ulaştırmıştır. Barış ve kardeşlik isteyenler, herkesi olduğu gibi kabul edenler ise bu niyetlerinde samimi iseler amaçlarına hizmet edecek fikirler üretmek ve yaygınlaştırmak zorundadırlar. Geçmişteki hikâye uzun ve bir o kadar da hazindir. Balkanlarda son dönemlerdeki dahil olmak üzere haysiyetsiz bir merhale olan etnik sorun, göç ve sürgün hatıraları her zaman taze kalan insanlık dramıdır. Balkanların bu makûs talihini değiştirmemiz gerekir. Onun tek yolu vardır; o da eski yaralara bakmayı unutarak, affetmeyi öğrenerek gerçekleştireceğimiz diyalog ve barıştır. Geçmişteki olumsuz algıları bir tarafa bırakarak barış ve diyalog merkezli yeni ortamları oluşturmak durumundayız. Balkanlarda barış kültürünün hâkim olması, ekonomik ve sosyal ilişkilerin güç kazanması dünya siyasi dengeleri açısından zaruridir. Bu özellikleri gün yüzüne çıkarmak, kamuoyunda farkındalık oluşturmak, Balkanlarda yer alan ülkeler arasında ilişkileri canlandırmak ve ilerletmek için öncelikli olarak bilimsel değerlendirmelere ve ortak çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır.

Bugün itibariyle Balkanlar Hıristiyanlık bakımından sürekli ihya edilmektedir. Burada Türkiye'nin yapacağı başlıca görev Balkanlarda herkes için barış ve hayat standardı istemek ve bu yönde hareket etmektir. İkinci görevi ise buradaki Müslüman unsurların varlıklarının devamını sağlamak ve onların hayat standartlarını yükseltmektir. Bunun için her türlü desteği sağlamalıdır. Yurtiçindeki ilk, orta ve yükseköğretim kurumları kayıtsız şartsız bu unsurlara açılmalı ve onların yüksek düzeyde eğitim almaları sağlanmalıdır. Balkanlar öncelikli ekonomik yatırımlar sahası olarak seçilmeli, burada faaliyet yürüten Türk müteşebbisler alt kimlik taassuplarına kapılmadan ve ekonomik kaygı beklentisi olmaksızın desteklenmelidir.

Balkanlarda günlük ve kısa vadeli yaklaşımlardan ziyade mevcut ve muhtemel problemleri analiz eden, geleceğe yönelik gerçekçi ve çözüme odaklı yaklaşımlar oluşturulmalıdır. Burada güncel siyasete baktığımızda yıllar geçtikçe bakışların geleceğe değil, daha çok geçmişe çevrildiğini görüyoruz. Yunanlılar, Bulgarlar, Sırplar, Arnavutlar, Makedonlar gibi bir kısım toplumlar geçmiş köklerine atıflar yapmakta bu dönemleri özlemle yâd etmektedir. Ancak şurası açıktır ki sloganlar ve hakikat aynı değildir. Geleneksel devletler eski mevzilerini geri alamayacaklarını artık bilmeleri gerekir. Bu bakımdan Balkanlarda bütün bu zulümlere dur diyebilecek, bütün insanların haklarını koruyup kollayabilecek, zalimlere hadlerini bildirip yeryüzünde adaleti temin edebilecek ve insanlığı doğruya yönlendirecek bir güç olarak Türkiye'de emperyal esintiler içerebilecek ham söylemlerden itina ile kaçınmalıdır. Unutulmamalıdır ki "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne" söylemleri Türkiye'ye pahalıya mal olmuş 1993 ile 2002 yılları arasında Türkiye'nin fetret dönemi yaşamasına neden olmuştur. Bilinmelidir ki felaketleri göğüsleyenlerin, çığlıklara cevap verebilenlerin sesi kısılınca meydan bütünüyle zalimlere kalır. Bir ömre sayısız eser sığdıran Michelangelo on beş yıl gece gündüz bir taşı yonttuktan sonra "Kalk ya Musa, bu senin için" diyerek sevincini ve başarısını ilan etti. On beş yıl dünyaya sırtını dönerek bir taşın başında yıllarını geçirerek alanında bir numara oldu. Portrelerinde görünen çizgilerin ötesinde his ve ruh âlemini ortaya koymakta erişilmez bir çizgiye ulaşan Rembrandt yaşadığı ve duyduğu ıstırabını, trajedilerini fırçasıyla resmetti. Dostoyevski *Karamazov Kardeşler*'i, *Suç ve Ceza*'yı benzer duygularla kaleme aldı. Fuzuli sevgiyi, aşkı "Su Kasidesi"nde ortaya koydu. Bu duygular olmasaydı bunlar ortaya konulabilir miydi? Nerede bir sanat ürünü, renk veya motif var ise orada onun altında kaygılar, ıstıraplar, ümitler, ürpertiler, çalışma ve sabır vardır. Unutulmamalıdır ki;

Kırılır da bir gün bütün dişliler
Döner şanlı şanlı çarkımız bizim
Gökten bir el yaşlı gözleri siler
Şenlenir evimiz barkımız bizim.

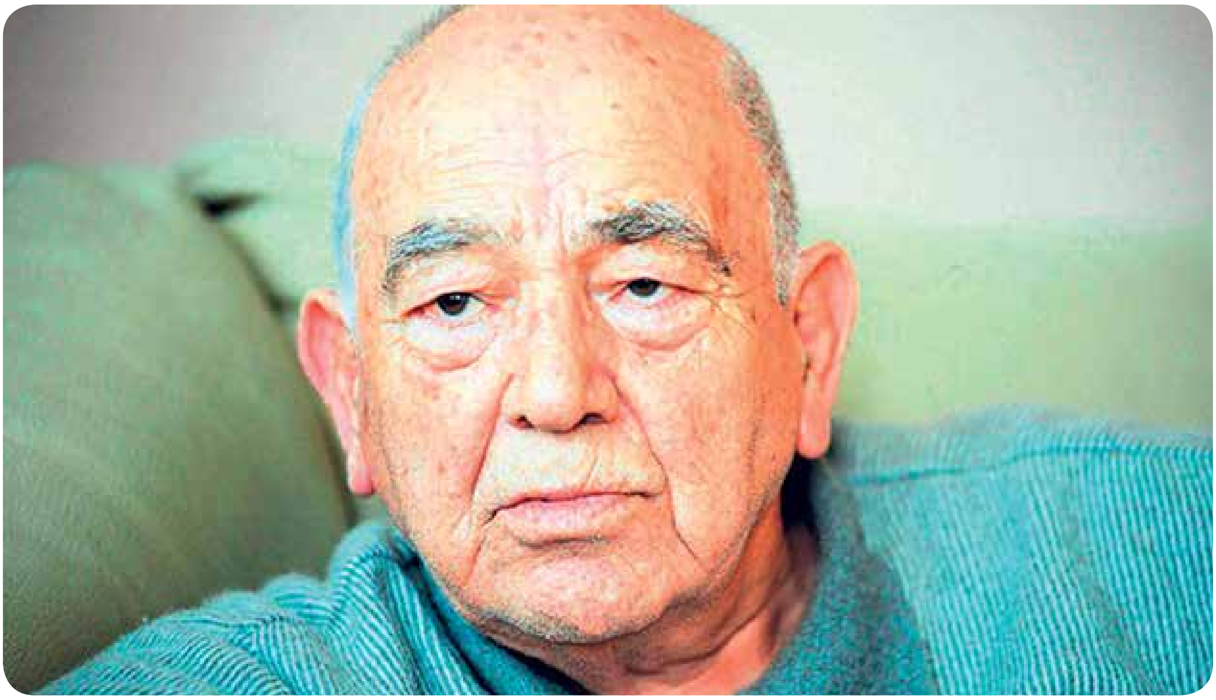

Prof. Dr. Kemal Karpat

Geçmişten Bugüne Balkanlar

Şöyleşi: Adem Dönmez

Balkanlar, özellikle tarihsel olarak ele aldığımızda Türkiye için ne anlam ifade ediyor?

Türkiye için Balkanlar'ın anlamı ve önemi başka bir yerde görülmediği kadar çok ve çeşitlidir. Her şeyden evvel tarihi bakımdan bugünkü Türkiye ile Balkanlar'ı oluşturan 12 kadar ülkenin tam sekiz yüz yıllık tarihi beraber oluşmuştur. Roma'nın daha doğusu, Doğu Roma İmparatorluğu (Bizans) topraklarının bir parçası olan Anadolu ve Rumeli tarihi birbirinden ayrılmaz şekilde gelişmiştir. Gerçekten Osmanlı Beyliği, Osman Gazi tarafından Kuzeybatı Anadolu'da kurulmuşsa da devlet ve imparatorluk haline gelmesi ancak 1354 yılından sonra Balkanlar'a yayılmasıyla mümkün olmuştur. Ayrıca beyliklerin belkemiğini oluşturan Türkmen ve Yörükler, yani Türk halkı, Balkanlar'da yerli ve çoğunluğu Hıristiyan olan halkların yanında ve devletle olan ilişkileri sayesinde onların üstünde, aslında öncül bir *modern* millet oluşturmuşlardır.

Böylece aşiret bağlarının üzerinde siyasi bağlarla birbirine bağlı olan bu öncül milletin kültürel ve ideolojik temelini sufi dervişler, babalar, abdallar hazırlamışlardır. Aynı zamanda bu sufi halk İslami, manevi, insani değerlere öncülük tanıyarak ve cebirden kaçarak yerli gayrimüslimlerin İslamlaşmasını sağlamıştır. Osmanlı sultanları Balkanlar'dan topladıkları orduları, (devşirmelerin büyük kısmı Balkan kökenlidir) Anadolu Beylikleri'ni kendi ülkesine katmıştır.

Osmanlı Devleti'nin başkentleri, (Bursa'nın önemi baki kalmakla birlikte) Balkanlar'da olmuştur. Bugün dahi Türkiye topraklarının ve nüfusunun takriben yüzde 10'u (İstanbul'un batı yakası ve Trakya) Balkanlar'ın içindedir.

Öyleyse, bugünden bakıldığında Türkiye'nin bir Avrupa ülkesi olduğu kadar bir Balkan ülkesi de olduğu rahatlıkla ifade edilebilir sizce, değil mi?

Kesinlikle. Türkiye bir Balkan ve dolayısıyla bir Avrupa ülkesi olma özelliklerini günümüze kadar korumuştur. Bu coğrafik ve tarihi bir gerçektir. Bu gerçeği aynı derecede önemli olan demografik gerçek desteklemektedir. Bugün Yunanistan ve Romanya'da yaşayan ve Türkçe konuşanlar bir yana bırakılırsa geri kalan 50 milyon, halkın yüzde 20–22'si, Osmanlı Müslümanı'dır (Kosova yüzde 91, Arnavutluk yüzde 70 olmak üzere nüfusun ezici çoğunluğu Müslümandır). Arnavutluk; Boşnakça ve Türkçe konuşanlar (biz bazı azınlık grupları hesaba katmadık), kendilerini Balkan veya Avrupa Müslümanı olarak tanıtanlar, çoğu kez Türk olarak isimlendirilmektedir. Aynı zamanda mensup oldukları devletin de ismini kimliklerine eklemektedirler.

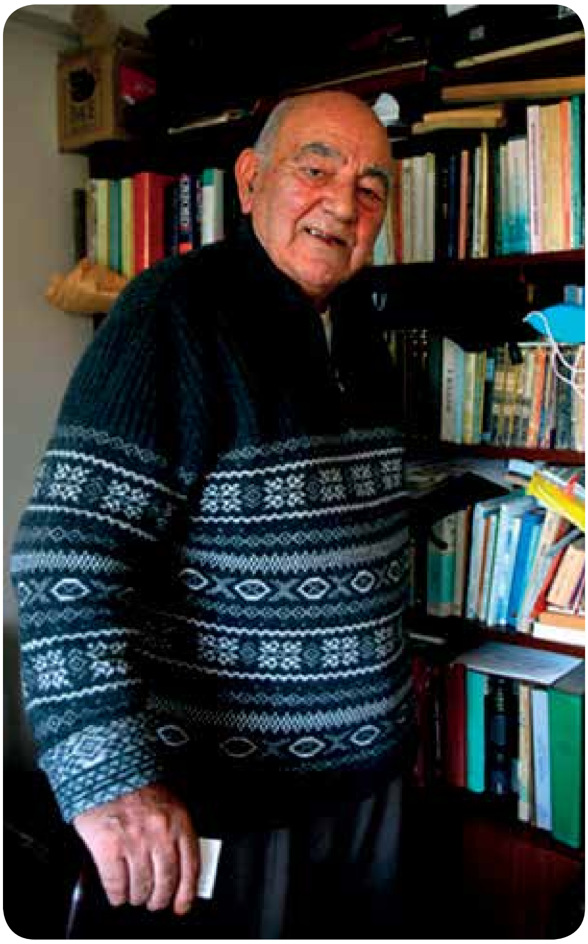
Türkiye nüfusunun yüzde 20–30'u ise Balkan göçmeni ve onların çocuklarıdır. Buraya evlilik yoluyla birleşerek göçen yarı göçmen veya Anadolu kökenli kimselerin çocukları ve torunları da Balkanlar'ı kendilerine yakın görmektedirler.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra hem Türkiye'de hem de Balkanlarda Osmanlı ile olan ilişkiler olumsuz gelişmişse de Balkanlar'da yaşayan Müslümanlar ile Türkiye'de yaşayan Balkan kökenliler arasında akrabalık ve çeşitli ilişkiler devam etmiştir. Balkanlar'da komünist rejimlerin dağılmasından ve Türkiye'nin demokrasiyi kabul ederek halkın duygularına ve isteklerine bir dereceye kadar önem vermesinden sonra Rumeli halklarının arasında iletişim çok daha güçlenmiştir.

Osmanlı'dan günümüze kadar Balkanlar ile nasıl bir ekonomik ilişki içindeydik, günümüzde durum nedir?

Osmanlı ekonomisinin belkemiği olan Balkanlar, dış ticaretlerinin üçte ikisini Batı Avrupa ülkeleriyle yürütmekteydiler. Türkiye'nin halen Batı Avrupa ile olan ticaret yollarının ve Avrupa'da yaşayan Türklerin önemli bir kısmının güzergâhı Balkan ülkelerinden geçer. Eskiden, yani Osmanlı döneminde, İstanbul'un iaşesi (beslenmesi) geniş çapta Balkanlar'dan gelen buğday, arpa, peynir, bal gibi malzemelerle temin edilirdi.

18. yüzyılda Osmanlı'nın Avrupa ile ticaretinin artması Balkanlar'da üretilen tarım ürünlerinin dağıtımını İtalya'nın Ancona, Avusturya'nın Viyanası'nda açılan yüzlerce ticari temsilcilikleri yürütürlerdi. Sahipleri, Müslüman veya gayrimüslim olsun, çoğunlukla Balkan kökenli idi. Anadolu ile yakın ilişkileri vardı. Günümüzde de bu temel gerçekler aynı kalmıştır.

Türkiye bir Balkan ve dolayısıyla bir Avrupa ülkesi olma özelliklerini günümüze kadar korumuştur. Bu coğrafik ve tarihi bir gerçektir. Bu gerçeği aynı derecede önemli olan demografik gerçek desteklemektedir.

Balkanlar, Türkiye'nin Avrupa ile olan dış ticaretinin nefes borusudur. Bulgaristan anayol üzerinde olduğu için bu ülke ile olan siyasi, ticari ve kültürel ilişkiler birinci dereceden önemlidir. Bulgaristan'ı Türk fobisinden kurtarmak ve ilişkileri her iki ülkenin çıkarlarına uygun olarak düzenlemek Türk ticareti ve siyaseti için can alıcı bir hedef olmalıdır. Balkan ülkeleri ekonomisi ve Türkiye ekonomisi arasında benzerlikler çok olduğu için işbirliği yapmak da oldukça kolaydır.

Komünist dönemde Balkan ülkeleri oldukça geniş bir sanayileşme süreci geçirmişlerse de bugün bu sanayileşme

Balkanlar, Türkiye'nin Avrupa ile olan dış ticaretinin nefes borusudur. Bulgaristan anayol üzerinde olduğu için bu ülke ile olan siyasi, ticari ve kültürel ilişkiler birinci dereceden önemlidir. Bulgaristan'ı Türk fobisinden kurtarmak ve ilişkileri her iki ülkenin çıkarlarına uygun olarak düzenlemek Türk ticareti ve siyaseti için can alıcı bir hedef olmalıdır. Balkan ülkeleri ekonomisi ve Türkiye ekonomisi arasında benzerlikler çok olduğu için işbirliği yapmak da oldukça kolaydır.

düzeyi epey düşmüş, daha doğrusu pazar ekonomisine uyma (kapitalizme dönme) çabaları ekonomiyi zayıflatmış, kalkınma az derecede başarılı olmuştur. Buna karşılık Türk ekonomisi yavaş gelişmekle birlikte, dünya koşullarını ve rekabeti göz önünde tuttuğu için Balkan ülkeleri ekonomilerine göre daha elverişli durumdadır. Böylece Türkiye, Balkanlar'da başarılı yatırımlar ve ortaklıklar sağlayarak ekonomik etkisini daha da güçlendirebilir.

Zaten son dönemde Türk işadamları Balkan piyasalarına iyice girmiş durumdadırlar. Bu girişimi Türk okulları ve Türk işadamlarının yerlilerle teması, kültürlerine verdiği destek, Türkiye'nin Balkanlar'daki etkisini daha da güçlendirmektedir. Balkan Müslümanları, Arap ülkelerinin para ve baskı yolu ile yaymak istedikleri İslam yerine Türkiye'de hür ve maneviyata önem veren inanç sistemini tercih etmektedirler, çünkü onların anlayışı Türkiye'de hâkim din anlayışıyla eşdeğerdir.

Hatta birçok Balkan Müslümanı, Seleficileri yabancı bir İslam emperyalisti olarak görmektedir. Bu gerçekler ışığında uygun çalışmaların yapılması gerekmektedir. Yapılacak araştırmalar, etütler, konferanslar ve geziler Balkan ülkeleri hakkında gerekli bilgiler elde edilmesini sağlayabilir ve bu bilgiler sayesinde ekonomik ilişkiler daha da genişletilebilir.

Sizce, Balkanlar ile Türkiye arasındaki ekonomik işbirliklerini daha çok geliştirmek adına neler yapılabilir? Bu konuya dair fırsatlar nelerdir?

Türkiye ile Balkan ülkeleri arasında ilişkilerin gelişmesi için her şeyden evvel bu ülkelerin ekonomileri, kültürleri, siyasetleri hakkında etraflı, sistematik bilgiye sahip olmak gerek. Bundan 20 sene evvel Türkiye'de Balkanlar'ı konu edinmiş, dilbilgisi ve gerekli kitaplarla donatılmış bir tek enstitü yoktu. Bugün de durumun fazla değiştiğini sanmıyorum ama işadamları ve okullar durumu biraz iyileştirmişlerdir. Her ne kadar Balkanlar'a karşı Türkiye'de ilgi çok artmışsa da arzu edilen kitap sayısı ve konferanslar yeterli seviyede değildir. Birçok Balkan konferansına katılmış olduğumdan ve Amerika'da Balkan Federasyonu Derneği'nin fahri başkanı olarak durumu çok yakından biliyorum.

Balkanlar'ın Türkiye için can alıcı önemini anlayan Sayın Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Balkan ülkeleri ile olan bağları güçlendirmek, genişletmek ve toplumumuzun bilincine yerleştirmek için büyük çaba sarf etmiştir. Bu bağlamda MÜSİAD gibi halkçı sivil toplum kuruluşlarının planlı ve bilinçli bir şekilde çalışması Türkiye için büyük çıkar sağlayabilir.

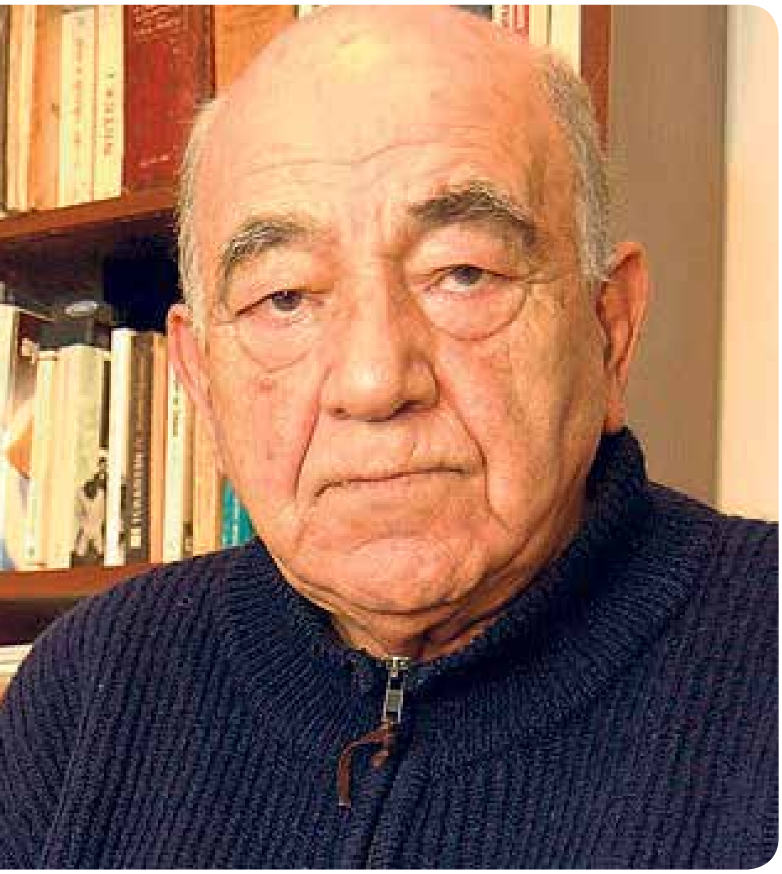
Balkan kültürüyle Türk kültürü arasında köklü ortak yanlar ve kimi açılardan ise farklılıklar mevcut; bu durumu nasıl değerlendiriyorsunuz? Önümüzdeki

günlerde ilişkileri geliştirmek açısından, bilhassa kültürel işbirliği konusunda neler yapılabilir?

Yukarıda belirttiğim gibi Türkiye ve Balkan kültürleri arasında büyük benzerlikler vardır. Balkanlar'da gelişen İslamiyet'in kendine mahsus özellikleri vardır. Bu özelliklerin kökenini İslamiyet'i Balkanlar'a götüren sufi babalarının, abdalların, İslam ve iman anlayışlarında bulduğumuz kadar ihtida eden gayrimüslimlerin de din, insan ve hayat felsefelerinde bulmak mümkündür. Böylece eski dillerini konuşmaya devam etmeleri, değişik dine ve inanca sahip kimselerle bir arada yaşamaları, hoşgörülü, plüralist bir hayat şeklini benimsemeleri Balkan- Müslüman toplumlarına kendine mahsus bir kimlik ve özellik vermektedir.

19. yüzyılda, ilk olarak gayrimüslimler arasında baş gösteren milliyetçilik düşüncesi beş yüz sene barış içinde yaşayan halkı birbirinden ayırmıştır. Dini ve etnik kimliklerin karışımından doğan milli kimlik, Balkanlar'da oluşan milli devletler, milliyetçiliğini devlet ideolojisi haline getirerek Müslümanları bazen aynı dili konuşmalarına rağmen öldürmüşler, yerlerinden söküp atmışlar ve Anadolu'ya göçe zorlamışlardır. Bu şoven ve kanlı Balkan milliyetçiliği kimi zaman Müslüman halkı da birbirine düşürmüştür. Fakat Osmanlı'ya ve sonra Türkiye'ye karşı yeniden doğan ve gelişen yakınlık Balkan Müslümanlarını birbirine yakınlaştırmıştır. Balkanlar'da kendilerine mahsus özellikleri olan Müslümanların kavimsel (Arnavut, Boşnak gibi) bir kimlikleri olsa da Türkiye'de kurulan milli devlet ve cumhuriyetin ilk otuz yılında uygulanan milliyetçilik, ondan evvel 1912-1913 savaşının yarattığı kopuşlar, etnik ve kavramsal farkları güçlendirmesine rağmen, Balkan Müslümanları temelde Osmanlı hoşgörüsünü muhafaza etmişlerdir.

Türkiye ile Balkan ülkeleri arasında ilişkilerin gelişmesi için her şeyden evvel bu ülkelerin ekonomileri, kültürleri, siyasetleri hakkında etraflı, sistematik bilgiye sahip olmak gerek. Bundan 20 sene evvel Türkiye'de Balkanlar'ı konu edinmiş, dilbilgisi ve gerekli kitaplarla donatılmış bir tek enstitü yoktu. Bugün de durumun fazla değiştiğini sanmıyorum ama işadamları ve okullar durumu biraz iyileştirmişlerdir.

Demokrasinin Türkiye'ye 1945-1946 yıllarında gelmesiyle tepeden inme, yani sosyal mühendislik anlayışının hızını kaybetmesi, memleketin Balkanlar ile olan ilişkilerini tekrar güncel hale getirmiştir. Esasen daha evvel ima ettiğimiz gibi geç dönem cumhuriyet liderleri milli devleti kurmak amacıyla toplumun Osmanlı ve İslam kökenlerini kesmiş gibi görünmelerine rağmen tatbikatta, yani yaşanan gerçek hayatta, bu kökenleri muhafaza etmişlerdir. Çünkü bir yerde devletin ve toplumun varlığı bu kökenlerin var olmasına bağlı idi. Bu gerçeği devletin göç ve göçmen siyaseti çok açık bir şekilde göstermektedir.

Balkanlı Müslüman halk, Türkiye'ye göç etmiştir; çünkü Türkiye'de yaşayan kimselerle aynı millete mensup olduklarını kesin olarak kabul etmişler. Ve devlet de bu gerçeği kabul etmiştir. Başka bir ifadeyle devlet, dil ve etnik köken farkı gözetmeksizin tüm Balkan Müslümanlarının Türkiye'ye göç edip yerleşmelerine ve hemen vatandaşlık almalarına yardımcı olmuştur. Buna karşılık, sözde ırkı ön plana süren devlet, Türk kökenli olan ve çok güzel bir Türkçe konuşan fakat Hıristiyan olan Gagavuzların (Anadolu'dan 13. yüzyılda göç eden İzzettin Keykavus'un adamları) Türkiye'ye göç etmelerine müsaade etmemiştir.

Bugün gerek Balkan ülkeleri gerek Türkiye, şoven milliyetçiliğin zararlarını gördükleri için Osmanlı geçmişine ve Osmanlı dönemindeki hayatlarına daha sıcak bakmaya başlamışlardır. Bu durumda Balkan halkları arasında ortak kültür özelliklerini vurgulamak yerinde olur. Farklılıkları da gözden uzak tutmamak gerek. Gerçekçi hareket edilirse herhalde sonuç olumlu olur.

Hem de göçü destekleyenler arasında Hamdullah Suphi Tanrıöver gibi bir Türkçünün bulunmasına rağmen. Bugün Gagavuzların çoğunluğu Moldova'da yaşar, fakat küçük bir grup halen ilk iskân yerleri olan doğu Bulgaristan'ın Karadeniz bölgesinde bulunurlar. Onlar da dil yakınlığı ve tarih nedeniyle –din farkı söz konusu olmadıkça– Türkiye'ye yakınlık hissederler.

Bugün gerek Balkan ülkeleri gerek Türkiye, şoven milliyetçiliğin zararlarını gördükleri için Osmanlı geçmişine ve Osmanlı dönemindeki hayatlarına daha sıcak bakmaya başlamışlardır. Bu durumda Balkan halkları arasında ortak kültür özelliklerini vurgulamak yerinde olur. Farklılıkları da gözden uzak tutmamak gerek. Gerçekçi hareket edilirse herhalde sonuç olumlu olur. Halen Sırbistan'da, Bulgaristan'da ve Hırvatistan'da din farklılıklarını istismar eden ve Müslümanları hedef alan aşırı milliyetçiler vardır. Örneğin Bulgaristan'daki Türk ve Müslüman düşmanlığını ideoloji haline getiren Attak (hücum) isminde bir parti vardır.

İfade ettiğim sebeplerden dolayı Balkan ülkeleri ile olan ilişkilerin bilinçli ve temkinli olarak yürütülmesi gereklidir. Unutulmaması gereken temel bir mesele vardır. Balkanlarla hâlihazırda yürütülen ve ileride yürütülecek olan ticari, kültürel ve siyasi ilişkiler ancak sağlam bir temel üzerine oturtulursa elde edilecek kazançlar devamlı ve güçlü olur.

Bütün bu söylediklerinizi bir arada düşündüğümüzde, geleceğe yönelik olarak, Türkiye'nin Balkanlar politikası nasıl olmalıdır sizce?

Daha önce de ifade ettiğim üzere, en başta Türkiye'nin Balkanlar'a karşı olumlu bir politika gütmesi gerekmektedir. Son olarak, kısaca bu politikanın ana noktalarını belirteceğim:

a. Balkanlar'ı her yanı ile iyi tanımak gereklidir. Sosyal yapıdan, tarihten, konuşulan dillerden tutunuz gündelik yaşam şekillerine kadar... Ortak kültürel noktalar kadar farklılıklar da göz önünde tutulmalıdır. Maalesef 20. yüzyılda Balkan ülkelerinin tamamı birbiriyle geçinemez hale gelmişler ve bu durumdan Müslümanlar zararlı çıkmışlardır. Bu konuda söylenecek çok söz vardır, ama biz bu kadarla yetineceğiz.

b. Tarihi tekrar gözden geçirerek, bilhassa ders kitaplarında halen hâkim olan şoven milliyetçilik söylemlerin yerini daha bitaraf, insani ve demokratik bir yaklaşıma bırakması sağlanmalıdır.

c. İletişim ve her çeşit temas, bilhassa sanat ve ilim alanlarında güçlendirilmelidir. Mümkün olduğu kadar çok Balkanlı, Türkiye'ye davet edilmeli ve dostluk ile ağırlanmalıdır. Bugün televizyon dizileri Balkanlar'da yakından izlenmektedir ve bu durum Türkçenin yaygınlaşmasını sağlamaktadır.

d. Türkiye, neo-ottomanist, yani Osmanlı'yı yeniden Balkanlar'a götürmek, yani orada siyasi bir hâkimiyet kurmak istemediğini, çok açık bir şekilde belirtmelidir. Bugün Türkiye nüfusunun, Balkan nüfusunun tamamından çok fazla olduğu düşünülür ve ekonomik gücünün de büyük olduğu göz önünde tutulursa halen askeri ve ekonomik bakımdan zayıf olan Balkan ülkelerinin neden Türkiye'ye karşı bazen çekimser hareket ettikleri kolaylıkla anlaşılabilir. İnsanların içindeki bu şüphe ve korkular giderilmelidir.

Balkanlar'da doğan, Balkanlar'da konuşulan dilleri bilen ve Balkanlar'ı derinliğine incelemiş bir kimse olarak şimdilik kısaca söyleyeceklerim bundan ibarettir.

İletişim ve her çeşit temas, bilhassa sanat ve ilim alanlarında güçlendirilmelidir. Mümkün olduğu kadar çok Balkanlı, Türkiye'ye davet edilmeli ve dostluk ile ağırlanmalıdır. Bugün televizyon dizileri Balkanlar'da yakından izlenmektedir ve bu durum Türkçenin yaygınlaşmasını sağlamaktadır.

21. Yüzyıl Balkan Barışına TiKA Vurgusu

Yazı: Dr. Serdar Çam

20. yüzyılın başlarında Balkan ve I. Dünya Savaşı'nı topraklarında çok ağır bir şekilde yaşayan Balkanlar, yüzyılın sonunda ise Yugoslavya'nın parçalanmasıyla meydana gelen Hırvat, Bosna ve Kosova savaşlarıyla kan gölüne dönmüştür. İki dünya savaşının ve Balkan savaşlarının doğal sonucu olarak bölgede göçler, sınır değişiklikleri ve dolayısıyla acılar kaçınılmaz olmuş, Balkan halkının zihninde yıkık dökük hatıralar bırakmıştır.

Eserlerimizle, ortak geleneğimizle, kelimelerimizle, göçmenlerimizle geçmişimizin yattığı; dostlukla, kardeşlikle, işbirliğiyle geleceğimizin şekilleneceği coğrafya, Avrupa'ya açılan kapımız: Balkanlar. 20. yüzyılın kilit bölgelerinden olan Balkanlar'ın stratejik öneminin en talihsiz yansıması şüphesiz, bu yüzyıla savaşla başlayıp yine bu yüzyılı savaşla bitirmiş olmasıdır. 20. yüzyılın başlarında Balkan ve I. Dünya Savaşı'nı topraklarında çok ağır bir şekilde yaşayan Balkanlar, yüzyılın sonunda ise Yugoslavya'nın parçalanmasıyla meydana gelen Hırvat, Bosna ve Kosova savaşlarıyla kan gölüne dönmüştür. İki dünya savaşının ve Balkan savaşlarının doğal sonucu olarak bölgede göçler, sınır değişiklikleri ve dolayısıyla acılar kaçınılmaz olmuş, Balkan halkının zihninde yıkık dökük hatıralar bırakmıştır.

Balkanlar, Osmanlı İmparatorluğu için sıradan toprak parçası olmaktan çok daha öte; ekonomik, siyasi ve askeri kaynak olarak da önem arz etmektedir. 15. yüzyıldan sonra Eflak'ın eti, Tuna Nehri'nin balığı, bölgenin tarım ve hayvancılık potansiyeli, tahılı, Selanik, Saraybosna gibi şehirlerin ticareti ve Avrupa'ya açılan kültür köprüsü olmasıyla ekonomik; bölgeden çıkan 60'a yakın Türk olmayan sadrazam bulunmasıyla siyasi; bölgeden çıkan yeniçerilerle ise askeri kaynak sağlamıştır. İmparatorluk için bu denli de-

Osmanlı'nın bölgeye hâkim olduğu yaklaşık 550 yıllık süre boyunca yaptığı hizmetler, Balkanlar ve Türkiye arasında ebedi bir komşuluk, akrabalık ilişkisinin doğmasına sebep olmuştur. Bu süre zarfında Müslümanlar, Hıristiyanlar barış içinde bir arada yaşayabilmiştir. Zaman içinde bulundukları coğrafyada zulüm gören Yahudilerin, barışla yaşanan bu topraklara gelmesi bölgeye hâkim olan hoşgörü ortamının en açık kanıtıdır.

ğerli toprakların elden çıkması, şüphesiz imparatorluğun da sonunu yaklaştırmış ve sonunda tüketmiştir.

Osmanlı'nın bölgeye hâkim olduğu yaklaşık 550 yıllık süre boyunca yaptığı hizmetler, Balkanlar ve Türkiye arasında ebedi bir komşuluk, akrabalık ilişkisinin doğmasına sebep olmuştur. Bu süre zarfında Müslümanlar, Hıristiyanlar barış içinde bir arada yaşayabilmiştir. Zaman içinde bulundukları coğrafyada zulüm gören Yahudilerin, barışla yaşanan bu topraklara gelmesi bölgeye hâkim olan hoşgörü ortamının en açık kanıtıdır. Fakat bu süreç kendiliğinden gelişmemiştir. Bu, Osmanlı'daki "Millet Sistemi"nin; farklı kitlelerin dinini devlet yasalarına aykırı olmadan, özgürce yaşayabilmeleri konusunda dini otoritelere verdiği yetkilerin, yaşam tarzına duyulan saygının sonucudur. Bu yaşam tarzı Balkanları, Batı Avrupa'dan farklı kılmış, bölgeye karşı oryantalist bakış açısının gelişmesine sebep olmuştur. Bizim için "Batı"nın başlangıcı olan, Avrupa'ya giden yol Balkanlar, Batı Avrupalılar için "Doğu", Balkanlardır. Bölgeye olan bakışımızın farkını, üretilen Balkanizasyon teriminden de çıkarabiliriz. Balkanizasyon, bu terimi üretenler için parçalanma ve bölümlere ayrılma manasında kullanılırken, o topraklarda hâlâ köklerimiz bulunduğundan, diktiğimiz ağaçlar yaşadığından, yaptığımız eserler ayakta durduğundan, orada yaşayan her insan hâlâ bizim komşumuz olduğundan, bizim için Balkanizasyon demek kardeşlik demek, bir arada yaşamak demektir.

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA BALKANLAR

Türkiye dış politikada "Bölgesel Sahiplenme" ve "Kapsayıcılık" ilkelerini Balkan politikasının temel ilkeleri olarak belirlemiş, üst düzey siyasi diyalog, herkes için güvenlik, azami ekonomik entegrasyon ve bölgedeki çok etnikli, çok kültürlü, çok dinli toplumsal yapıların muhafazasını temel amaç edinmiştir. Türkiye'nin dış politikasında ve TİKA'nın proje önceliklerinde bu felsefe benimsenmiştir.

Türkiye olarak attığımız adımlar da Balkanlar konusundaki görüşlerimizin hamasetten uzak, gerçekçi adımlar olduğunu göstermiştir. Türkiye'nin kurucu üyeler arasında yer aldığı Güneydoğu Avrupa İşbirliği Süreci (GDAÜ), bölgeden kaynaklanan tek işbirliği platformu olma özelliğine sahip siyasi bir oluşumdur. Oluşumun en büyük amacı bölge içinde güven ve istikrarın tesis edilmesi olup, bölgenin geleceğine en iyi katkıyı ancak Balkan ülkelerinin yapacağı inancından yola çıkılmıştır. Mayıs 2013'te Makedonya'da düzenlenen son Dışişleri Bakanlığı toplantısında; bu toplantıların geçmişin mirasını geride bırakarak, gelecekte karşılaşılabilecek sorunları çözmeye yönelik yollar bulunmasında ülkelere oldukça yarar sağlayacağı ve Balkan ül-

kelerinin ortak bir vizyona sahip olması gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca toplantıda Türkiye adına, hoşgörü ve barış içinde bir arada yaşamanın daha da ileri bir seviyeye taşınması ve ekonominin her alanındaki dinamizm içinde Balkanlar'ın Avrupa'nın motoru olmayı hak ettiği belirtilmiş, Türkiye'nin Balkan vizyonunun bölgedeki bütün ülkelerin ortak çabaları çerçevesinde AB ve NATO şemsiyesi altına birleştirmek olduğu ve Türkiye'nin bunu er ya da geç gerçekleştireceğine yürekten inanıldığı ifade edilmiştir.

TİKA olarak amacımız; bir dönemler huzur içinde bir arada yaşayabilmiş Balkan halkının tekrar eski barış ve hoşgörü sürecine dönüşüne katkı sağlamak, sayısız bağlarımızın mevcut olduğu farklı dinden ve etnisiteden oluşan Balkan topluluklarının birlik ruhunu ve bir arada yaşayabilme güdüsünü tekrar geliştirecek faaliyetlerde bulunmaktır. Kanlı yüzyılın izlerini işbirliğiyle, ayrım yapmadan bölge insanını kucaklayarak silmektir.

Bu çerçevede Üçlü Zirve Toplantıları yapılmış ve bu toplantılarda ülkelerin komşularıyla barış süreçlerinin hızlandırılması, var olan problemlere çözümler üretilmesi, bölgesel işbirliğinin artırılması, ekonomik ve ticari ilişkilere ivme kazandırılması ve kültür miraslarının karşılıklı korunması gibi birçok konuda üst düzey görüşmeler yapılıp ilerleme sağlanmaya çalışılmıştır. Üçlü Zirve Toplantıları'nın en sonuncusu Türkiye, Bosna-Hersek ve Sırbistan arasında olup, 15 Mayıs 2013'te Türkiye'de gerçekleştirilmiştir. Bu zirvede AB'ye bütünleşme süreci desteklenmiş ve tecrübelerin paylaşımı noktasında taahhütlerin altı çizilmiş, kültür mirasının karşılıklı olarak korunması ve bu alanda çeşitli forumlarda işbirliği yapılmasına karar verilmiş, ekonomik işbirliği ve ticaretin yoğunlaştırılması gibi birçok konuda ilerlemeler kaydedilmiştir. Ayrıca Bosna Hersek, Hırvatistan ve Türkiye arasında da üçlü zirve yapılmış, ülkelerin ortak geleceğine ilişkin önemli konular görüşülmüştür.

TİKA olarak amacımız; bir dönemler huzur içinde bir arada yaşayabilmiş Balkan halkının tekrar eski barış ve hoşgörü sürecine dönüşüne katkı sağlamak, sayısız bağlarımızın mevcut olduğu farklı dinden ve etnisiteden oluşan Balkan topluluklarının birlik ruhunu ve bir arada yaşayabilme güdüsünü tekrar geliştirecek faaliyetlerde bulunmaktır. Kanlı yüzyılın izlerini işbirliğiyle, ayrım yapmadan bölge insanını kucaklayarak silmektir. Bu sebeple bölgenin önemli merkezleri olan Tiran, Saraybosna, Podgoritsa, Priştine ve Üsküp'te yoğun bir şekilde faaliyet gösteren Program Koordinasyon Ofisleri kurulmuştur.

Program Koordinasyon Ofisleri her yıl onlarca proje gerçekleştirmekte olup Balkanlar'da Türkiye hikâyesinin baştan yazılmasını sağlamış ve Balkan halkı tarafından beklenen, özlenen aktör olarak nitelendirilmiştir.

Balkanlar'ın Türk ve İslam coğrafyası için ayrı bir önemi de büyük manevi önderlerin bu bölgede hizmet etmesi ve Hıristiyanlarla Müslümanların birlikte yaşayabilme ve hoşgörü güdüsünün gelişimine katkı sağlamasıdır. Osmanlı döneminde kurulan tekkeler bildiğimiz tekkelerden farklıdır ve bölgede hoşgörünün tesisi için de çalışmaları olmuştur. Geçmişte Müslüman toplumla Hıristiyan toplum arasındaki bu barışın tesisinde Sarı Saltuk, Odman Baba gibi dervişlerin İslam anlayışının yeri çok önemlidir. Bu dervişlerin Balkan coğrafyasında ve Anadolu'nun farklı yerlerinde türbelerinin olması da değerlerinin göstergesi olmuştur. Bizim de TİKA olarak izlediğimiz yol, bu dervişlerin yollarından farksızdır. Hoşgörü, yardımlaşma, birlikte yaşayıp birlikte kalkınma temel değerlerimiz olmuştur. Bu çerçevede TİKA'nın yaptığı faaliyetleri aşağıdaki gibi özetleyebiliriz:

ARNAVUTLUK

Arnavutluk'ta kalkınma yardımları envanterinin tutulması ve raporlanması görevinden sorumlu olan ve Arnavutluk Cumhuriyeti Başbakanlığı'na bağlı olarak faaliyetlerini sürdüren Arnavutluk Donör Strateji ve Koordinasyon Birimi'nin 2013 yılının Nisan ayında yayımlanan verilerine göre TİKA, 2012 yılında sektörel çeşitlilik ve projelerin farklı bölgelere dağılımı açısından Arnavutluk'ta faaliyet gösteren donörler arasında ilk sırada yer almaktadır.

Arnavutluk Başbakanı Sali Berisha'nın TİKA'nın bir donör kuruluştan ziyade, gerçek bir dost olarak görüldüğünü dile getirmesi de çalışmalarımızın, halktan yöneticilere kadar her kesimin gözünde etkin ve samimi yapıldığının göstergesidir. Yine Dışişleri Bakanı Aldo Bumçi, TİKA'nın tamamladığı bir projenin açılışında, donör kuruluşlar arasında TİKA'nın ülkedeki en hızlı faaliyet göste-

ren kuruluş olduğunu dile getirmiştir.

TİKA ülkenin altyapısını her sektörde geliştirmeye çalışmış, görünürlük kaygısından uzak olduğunu her alana katkı sağlama isteğiyle göstermiştir. Eğitim alanında, sağlık alanında, tarım ve hayvancılık alanında sayısız projeler gerçekleştirilmiştir. Bunun yanında Arnavutluk'ta atalarımızdan insanlığa miras kalan eserlerin restorasyonu da gerçekleştirilmeye devam edilmektedir. TİKA'nın bu mirası salt Osmanlı mirası olarak değil; insanlığa değer addeden her tarihi, miras olarak algıladığını 2013 yılında Arnavutluk Arkeolojik Hizmetler Ajansı'na yapılan teknik altyapı destekleri göstermiştir.

Arnavutluk'la süregelen dostane ilişkimizde şüphesiz, kurulan bu altyapı yatırımlarının ülke dış politikasına yaptığı etki kaçınılmazdır. Avrupa Birliği'ne şartlı aday statüsünde bulunan Arnavutluk'un Haziran 2013'teki genel seçimlerini daha demokratik ve modern bir ortamda yapabilmesi için Arnavutluk Yüksek Seçim Kurulu'na teknik destek sağlayan tek donör kuruluş TİKA olmuştur. Teknik ve altyapısal destek sağlanması yerine, Arnavutluk'un uluslararası standartlara uygun, adil ve şeffaf bir seçim gerçekleştiremeyeceğine ilişkin kaygıların uluslararası kuruluşlar tarafından sürekli vurgulanması ve yapılması gerekenlere ilişkin müdahaleci söylemin Arnavutluk halkında tepki ve rahatsızlık yarattığı bir ortamda, TİKA tarafından seçim sürecine ilişkin sağlanan somut teknik destek büyük takdir ve beğeni toplamıştır.

Başkanlığımız ve UNDP Arnavutluk Ofisi işbirliğinde 2013 yılının Mayıs ayında gerçekleştirilen "Arnavutluk'un Tek Kadın Sığınma Evi'ne Bahçe Düzenlenmesi, Hobi Bahçeleri, Spor Alanları ve Çocuk Parkı Kurulumu Projesi" için UNDP Arnavutluk ofisi tarafından İngilizce bir tanıtım filmi hazırlanmış olup, filmin DVD'si Arnavutluk'ta ve diğer Balkan ülkelerinde ilgili yerel kuruluşlar ile UNDP, UN Women, UNICEF ve AB temsilciliklerine örnek proje olarak dağıtılmaktadır. Proje ayrıca, Birleşmiş Milletler kanalıyla tüm dünyaya tanıtılacak ve UNDP'nin kadına karşı şiddetle mücadeleye yönelik hazırlamakta olduğu ve dünya genelinde yayınlanacak olan belgeselde de yer alacaktır.

BOSNA HERSEK

O meşum savaş henüz sonlanmadan Boşnak kardeşlerinin yanında yerini alan TİKA, yüzlerce projeyle ülkenin dört bir yanını ayırt etmeksizin mamur etmek için çalışıyor. Yaralı kız kardeşinin acılarına ortak olmak, yaralarını sarmak, derdiyle dertlenmek için dört elle çalışıyor. Bosna ve Hersek dersine kutsal bir derse çalışır gibi çalışıyor. Ülkenin istikrarına, insanının refahına katkı sunmak için Travnik'i Trabzon'dan, Saraybosna'yı Bursa'dan, Konyits'i Konya'dan ayırt etmeksizin çalışıyor. Srebrenitsa'da yaşanan acıyı dünyaya duyurmak için, "Ey vicdan sahipleri

gelin ve 11 Temmuz 1995 günü Doğu Bosna'nın bu küçük kasabasında susan insanlık vicdanına şahit olun!" diyebilmek için başkentin merkezine bir galeri yapıyor. Bosna'nın Çanakkalesi Gorajde'de adeta yaraları tımar eder gibi, tahrip olmuş tam 90 evi onarıyor ve yeninden imar ediyor, hastanesini tadil ediyor ve kapasitesini genişletiyor. Belediyelerimizden aldığı güçle sadece salalar değil ezanlar, dualar ve ilahiler Drina'nın sularına karışsın diye eğitim ve kültür merkezini dikmeye hazırlanıyor. Kara siyasa Gacko'da savaştan 13 yıl sonra da cami yakmaya kalkışınca, 8 ayda o camiyi yeniden inşa ediyor. Banjaluka'da Ferhat Paşa'nın inci tanesi güzelliğin-

O meşum savaş henüz sonlanmadan Boşnak kardeşlerinin yanında yerini alan TİKA, yüzlerce projeyle ülkenin dört bir yanını ayırt etmeksizin mamur etmek için çalışıyor. Yaralı kız kardeşinin acılarına ortak olmak, yaralarını sarmak, derdiyle dertlenmek için dört elle çalışıyor.

2007 yılından bugüne kadar TİKA ülkenin her yerinde eğitim, sağlık, altyapı ve tarım projeleriyle devlet makamlarının ve ülke insanının takdirini kazanmış bir kuruluştur. Şüphesiz bunda operasyonel bir kuruluş olmamız ve yaptığımız projeleri çok kısa sürede sonuçlandırmamızın büyük etkisi vardır.

deki camisi yıkılıp, taşları Vrbas Irmağı'na bırakılıp, temel taşları sökülüp, arazisi şehir çöplüğü haline getirilince Ferhadiye'nin mirasına, Maglay'da Yusuf Kalavun Paşa'nın azametli gölgesi Bosna Irmağı'na düşen camisine, Saraybosna'nın Sultan'ına Fatih'ine hediye eylediği Selatin Camisi Careva Camii'ne, Neretva'nın boynuna paha biçilmez zarif bir gerdanlık gibi dolanan Konjic Köprüsü'ne, Sokollu Mehmet Paşa'nın Drina'yı geçen köprüsüne TİKA sahip çıkıyor. Ülkemizden Konya Selçuklu Belediyemiz'den aldığı odla, Hz. Mevlana'nın muhabbet ateşini Sarı Tabya'nın dibinde yakıyor, Bosna'nın son mesnevi şairi Hacı Muliç Efendi'nin mirası canlanıyor, Şems'in ateşi Konya'dan Saraybosna'ya düşüyor.

Seven sevilir demişler. TİKA, Bosna ve Hersek'in her bir köşesinde hüsnü kabulle karşılanan bir kuruluş. TİKA'nın vardığı yere mutlaka bereket gelecek nazarıyla bakar Boşnak kardeşlerimiz. Her kapının açıldığı, buyur edildiğimiz köyler kasabalar… Bizim için ezberlenmiş Yunus ilahileriyle karşılanırız, adeta hallerine işaret eder gibi "gel gör beni aşk neyledi" dediklerinde içimiz kabarır. Eğer bir köye Cuma günü konuk olmuşsak hutbeden mutlaka, yüz yıl aradan sonra köylerini ziyaret eden Türk kardeşlerini selamlar, sevgiyle kucaklar ama sitemlerini belirtmeden edemezler:, "Nerede kaldınız?".

Bihaç'tan Mostar'a ülkenin üniversiteleri mikrobiyoloji, ahşap ürünleri, biyoteknoloji, bal analizi mekatronik laboratuvarlarına TİKA ile kavuşuyor, ülkenin mülkiyesi siyasal bilgiler fakültesi konferans salonu, inşaat fakülteleri TİKA eliyle onarılıyor, yenileniyor, güncelleniyor. Ülkenin dört bir yanında Yablanica'da, Sanskimost'ta, Novitravnik'te, Ocak'ta, Kiseljak'ta okullar, kreşler, liseler TİKA eliyle inşa ediliyor, ayağa kaldırılıyor. Haciçi'de, Gorajde'de, Visoko'da Konjic'te hastaneler, sağlık ocakları ile ülke insanın yaraları sarılıyor, hali soruluyor, hastalıkları sağaltılıyor. Kaçuni'de Zeljeznopolye'de arıcılık, Zivornik'te, Bratunac'ta, Skelani'de, Bujim'de, Glamoç'ta ve daha birçok şehir ve kasabada tarım ve hayvancılık projeleriyle Bosna ve Hersek ekonomisine katkı yapmak için çalışıyor.

KARADAĞ

2007 yılında ofis açarak Karadağ'daki faaliyetlerine başlayan TİKA, büyükelçiliğimizin bir yıl sonra açılmasından dolayı Türkiye'yi temsil eden ilk resmi kurum olarak oldukça yüksek bir tanınırlığa sahiptir. Karadağ Cumhurbaşkanı Sayın Filip Vujanovic'in konuşmasına; "TiKA'ya ve Türkiye'ye teşekkür ediyorum," şeklinde bir ifadeyle başlaması, ülkedeki TİKA markasının algısını ve temsilin boyutunu göstermektedir.

2007 yılından bugüne kadar TİKA ülkenin her yerinde eğitim, sağlık, altyapı ve tarım projeleriyle devlet makamlarının ve ülke insanının takdirini kazanmış bir kuruluştur. Şüphesiz bunda operasyonel bir kuruluş olmamız ve yaptığımız projeleri çok kısa sürede sonuçlandırmamızın büyük etkisi vardır.

TİKA, özellikle gerçekleştirilen sağlık projeleriyle Karadağlılar'ın gönüllerini kazanmayı sürdürmektedir. Hasta teşhis ve tedavi konularında önemli eksikliklerin yaşandığı Karadağ'da, başkent Podgorica'nın dışında tam kapasiteyle çalışan hastanelerin olmaması ve ülkenin bulunduğu coğrafyanın koşulları sebebiyle hasta nakilleri konusunda da büyük sorunlar yaşanmaktadır. Bu bağlamda TİKA Karadağ Program Koordinasyon Ofisi, Karadağ Emniyet Müdürlüğü Sağlık Merkezi'ne ultrason ünitesi kurulması, Plav'da diyaliz merkezi kurulması, Plevlya Devlet Hastanesi Cerrahi Bölümü'ne enerji ünitesi kurulması, Karadağ Ulusal Kan Transfüzyon Merkezi'nin onarımı ve donanımının sağlanması, Byelo Polye Sağlık Merkezi'nin ve Biyelo Polye Devlet Hastanesi Jinekoloji Bölümü'nün donanımının sağlanması ve Podgorica'da Konik, Stara Va-

İKA, Kosova halkı ve devleti tarafından yakinen bilinmekte ve çalışmaları takdirle karşılanmaktadır. TİKA, çok etnisiteli ve çok dinli bir toplum yapısına sahip olan bir devlet olarak değerlendirilen, adem-i merkeziyetçi bir idari yapının tahkim edildiği ve azınlık haklarının anayasal güvence altına alındığı bir yapıya sahip olan Kosova'nın her bölgesinde ve şehrinde, ayrım gözetmeksizin Kosova'nın ve Kosovalıların ihtiyaçları doğrultusunda projeler gerçekleştirilmektedir.

roş ve Tuzi beldelerinde faaliyet gösteren sağlık merkezlerine ultrason/doppler cihazları alımı projelerini hayata geçirerek, çalışmalarına devam etmektedir. Ayrıca etnik hiçbir fark gözetilmeksizin Moykovac Belediyesi'ndeki hasta ölümlerinin önüne geçilebilmesi, erken tanı konulabilmesi bakımından önemli olduğu düşünülen mamografi cihazının alımı gerçekleştirilmiştir. Bunun yanında Karadağ'ın her köşesinde Nikşiç, Cetinye, Ulçin, Bar'da, hastanelerde hastalara daha iyi hizmet verilmesi konusunda destek sağlanmıştır.

Karadağ Meşihat İslam Birliği tarafından inşasına başlanan ve İslam Kalkınma Bankası'nın kısmi katkılarıyla inşaat işleri bir noktaya kadar gelen Karadağ Meşihat İdaresi Eğitim ve Yönetim Kompleksi Projesi, Karadağ Cumhurbaşkanı Sn. Filip Vuyanoviç'in Sn. Cumhurbaşkanımızdan yazılı talebi üzerine TİKA tarafından tamamlanmıştır. Karadağ Cumhuriyeti'nde bulunan Biyelo Polye Sukriye Mecedoviç Orta Okulu inşaatı, Miloye Dobroşinoviç Fen Lisesi'nin spor salonunun zeminin değiştirilmesi, Nikşiç Meslek Lisesi'nin bilgisayar laboratuvarı yapılması, Podgoritsa Pavle Rovinski dış cephesi yapımı, Cetinye, Ulçin, Nikşiç, Podgoritsa anaokullarına donanım sağlanması gibi projelerle dostluk ve kardeşlik bağlantıların güçlendirmesine katkılar sağlanmaktadır.

KOSOVA

2008 yılında bağımsızlığına kavuşan Kosova'da TİKA, 2004 yılından beri faaliyetlerini sürdürmektedir. Kosova'nın her alanda kalkınmasına; eğitimden sağlığa, tarımdan kültürel mirasın korunmasına kadar çok geniş proje portföyüne sahip olan TİKA, Kosova halkı ve devleti tarafından yakinen bilinmekte ve çalışmaları takdirle karşılanmaktadır. TİKA, çok etnisiteli ve çok dinli bir toplum yapısına sahip olan bir devlet olarak değerlendirilen, adem-i merkeziyetçi bir idari yapının tahkim edildiği ve azınlık haklarının anayasal güvence altına alındığı bir yapıya sahip olan Kosova'nın her bölgesinde ve şehrinde, ayrım gözetmeksizin Kosova'nın ve Kosovalıların ihtiyaçları doğrultusunda projeler gerçekleştirilmektedir.

2007 yılında başlatılan Koyunculuk Projesi; Kosova'da hayvancılığın geliştirilmesi, kırsal alanda yaşayan insanlara yeni iş imkânları yaratılması, Kosova'daki sosyal barışın güçlendirilmesi, tarımsal kapasitenin geliştirilmesi gibi pek çok konularda Kosovalılara doğrudan fayda üretmiştir. Proje kapsamında Arnavut ve Goralılardan oluşan 50 aileye 20'şer adet olmak üzere toplamda 1000 koyun dağıtılmış ve kurulan kooperatif ile her yıl toplanan kuzular yeni üyelere dağıtılarak, projeden faydalananların sayısı artırılmaya çalışılmıştır. TİKA, Kosova'da yatırımlarını yönlendirdiği eğitim alanında da bugüne kadar 50'yi aşkın proje gerçekleştirmiştir. TİKA, Kosova'da yürüttüğü projeler-

le iki ülke arasındaki ilişkileri geliştirirken, aynı zamanda Kosova'da yaşayan soydaşlarımızın varlıklarını korumaları ve güçlenmeleri yönünde de çalışmalar yürütmekte, inşa edilen okullar, tarım alanında yapılan yatırımlar, meslek edindirme kursları, sivil toplumun desteklenmesi gibi çalışmalar ile Türk kültürünün tanıtılması ve Türkçenin yaygınlaştırması noktasında da başarılı projeler gerçekleştirmektedir.

TİKA'nın Kosova'daki restorasyon projeleri, yüzyıllardır meydana gelen türlü olumsuzluklara rağmen tüm ihtişamı ile bugüne kadar gelmeyi başaran ve insanlığın ortak mirası olan bu eserlerin geleceğe taşınmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Kosova'daki Osmanlı dönemine ait tarihi eserler; Türkiye ve Kosova halkının ne kadar köklü ve derin bir ilişkisinin olduğunun ve bu birlikteliğin insanlığın ortak hafızası ve mirasına ne derece zarif ve güçlü bir katkı sağladığının eşsiz örneklerini oluşturmaktadır. TİKA, 2004 yılından bu yana Kosova'da 7 restorasyon projesi gerçekleştirmiş ve 2013-2014 dönemi içinse 8 restorasyon projesi gerçekleştirmeyi planlamaktadır.

Türkiye'nin uluslararası politikada artan etkisi Kosovalı siyasiler ve halk tarafından ilgi ile izlenmekte ve Türkiye'nin Balkanlar'da barış ve istikrarın sağlanması yönünde attığı adımlar takdirle karşılanmaktadır. Özellikle halk nezdinde ortak tarihi geçmişten beslenen duygudaşlık her geçen gün daha da güçlenmekte ve Kosova halkı tarafından ülkemizin geliştirmiş olduğu vizyon desteklenmektedir.

MAKEDONYA

Makedonya, stratejik açıdan son derece önemli bir bölge olarak, tarih boyunca değişik isimler altında tanınmıştır ve bir kültür mozaiğini oluşturmaktadır. Elenler, Romalılar, Hunlar, Avarlar, Slavlar, Peçenekler, Kumanlar, Vardar Türkleri ve Osmanlı Türkleri burada hâkimiyet kuranlar arasında en önemlileridir.

TİKA'nın Makedonya'ya yönelik uygulanan kalkınma yardımlarının ilk örnekleri 1995 yılında yapılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Makedonya Cumhuriyeti Hükümeti arasında 15 Mart 2005 tarihinde imzalanan İşbirliği Protokolü çerçevesinde, Eylül ayında Üsküp PKO kurulmuştur. 2012 yılında Makedonya'da 80'e yakın proje ve faaliyet gerçekleştirilirken, Türkçe kursları ve taşımalı eğitim desteği yoğunluğunu sürdürürken, Türkçe eğitimin olmadığı Murat Labunişti İlköğretim Okulu'nun ortak hijyen alanları onarılmış, karma eğitim veren Yosip Broz Tito Lisesi'nin kütüphanesi ve öğretmenler odası yenilenmiştir. Bunların yanında Uluslararası Polis Eğitimi İşbirliği dahilinde eğitimler verilmiş, bölgesel diyaloğun ve ekonomik işbirliğinin artırılmasına katkı sağlamak üzere fuarlar ve projeler her zaman desteklenmiştir. Makedonya ile Türkiye arasındaki kültür bağını simgeleyen tarihi kültür varlıklarının korunması kapsamında gerçekleştirilen proje sayısında önemli bir artış olmuştur.

SIRBİSTAN

TİKA Sırbistan Program Koordinasyon Ofisi yeni kurulmasına rağmen, çok sayıda proje gerçekleştirerek hızlı girdiği Sırbistan'da tüm kurum ve makamlar tarafından tanınmaktadır. Türkiye ile Sırbistan arasındaki ilişkiler, son dönemlerde "stratejik ortaklık" hedefi doğrultusunda tarihindeki en yüksek düzeyine ulaşmıştır. Ortak sınırları bulunmamasına karşın, her iki tarafın da birbirini "komşu ülke" kapsamında değerlendirmesi, ilişkilere karşılıklı olarak verilen önemin göstergesidir.

TİKA; Müslüman, Ortodoks, Protestan ve Katolik Boşnak, Sırp, Rum, Bulgar, Makedon, Kosovalı, Karadağlı, Arnavut, Hırvat ve Türklerin bir arada yaşadığı Balkanlar'da çalışmalarını tüm toplulukları göz önünde bulundurarak kültürel ve tarihi bağlarından aldığı güçle sürdürmektedir.

TİKA, Sırbistan'da yaptığı projelerle de halkın her kesiminin yanında olduğunu göstermiştir. Sırbistan'ın Sancak Bölgesi'nde Boşnak ve Sırplar, Arnavut Bölgesi'nde Arnavut ve Sırplar ve Voyvadina Bölgesi'nde de Macarlar ve Sırplar beraber yaşamaktadır ve dolayısıyla TİKA'nın bu bölgelerde yaptırdığı okul, kültür merkezleri, hastane inşaat ve donanımı projeleri doğal olarak dolaylı bir birleştirici etki ortaya çıkarmaktadır. Arnavut kesimin yoğun olarak yaşadığı Buyonovats Şehri'nde, çok eski ve yetersiz durumda olan köy okulu yerine yeni bir okul binası inşa edilmiş, okulun çevre düzenlemesi ve donanımı da yine TİKA tarafından gerçekleştirilmiştir. Üç vardiyalı eğitim sisteminden iki vardiyalı eğitim sistemine geçilebilmesi amacıyla Novi Pazar'a iki büyük okul gerekmekte olup, bunlardan bir tanesi 20 sınıflı olacak şekilde TİKA tarafından gerçekleştirilmiş ve okulun donanımı da yine TİKA tarafından sağlanmıştır. Sırbistan'ın en büyük hastanesi olmasının yanı sıra eğitim ve araştırma hastanesi olarak da hizmet veren Belgrad'da yer alan Dragişa Mişoviç Hastanesi'nin 2009 yılında yanan ek binasının ameliyathane ve yoğun bakım ünitesi tadilatı Başkanlığımızca gerçekleştirilmektedir. Belgrad'da bulunan sınırlı sayıdaki Osmanlı-Türk eserlerinden olan Şeyh Mustafa Türbesi'nin restorasyonu ve çevre düzenlemesi Başkanlığımızca gerçekleştirilmektedir.

TİKA, Sırbistan'da da her ülkede dikkat ettiği gibi büyük bütçeli gösteriş projelerinden ziyade, bütçesi küçük ama sosyal etkisiyle büyük projelerin yapamadığı çok şeyi yapan projeler gerçekleştirmiştir. Ülkenin bazı kentlerinde işsizlik % 50'ye çıkmıştır. Bu kentlerde TİKA, halı dokuma tezgâhları alımı projesi ile çok sayıda işsiz ev hanımına istihdam alanı oluşturabilmiş, Peşter bölgesine süt sağım makineleri hibesi ile süt sağım hızı ve süt verimi artırılabilmiş, Priboy Belediyesi'ne çapa makineleri alımı ile köylülerin ineklerine ot ve saman ihtiyacı karşılanabilmiştir. Belediyelere 20'şer sera temini projesi halktan büyük ilgi görmüş, belediyeler bu seraları mülakat yaparak sadece bazı çiftçilere verebilmiştir.

SONUÇ

TİKA; Müslüman, Ortodoks, Protestan ve Katolik Boşnak, Sırp, Rum, Bulgar, Makedon, Kosovalı, Karadağlı, Arnavut, Hırvat ve Türklerin bir arada yaşadığı Balkanlar'da çalışmalarını tüm toplulukları göz önünde bulundurarak kültürel ve tarihi bağlarından aldığı güçle sürdürmektedir. Geçtiğimiz yüzyıl boyunca kanla, savaşla, göçlerle çalkalanan, acılara tanıklık eden bu bölgeyle işbirliği yaparak, bölge insanının birbiriyle daha fazla iletişime geçmesini sağlayarak, güvenliğin ve istikrarın sağlanması için ekonomik kalkınmayı teşvik ederek Balkanlar'la olan bağını daha da güçlendirmiş ve barış yüzyılı için büyük adımlar atmıştır.

Resmi kalkınma yardımlarımızın boyutu ve küresel resmi kalkınma yardımları rakamları göz önünde bulundurulduğunda, faaliyet gösterdiğimiz ülkelerde bıraktığımız etki ve gördüğümüz talep çalışma tarzımızın etkinliğinin temel göstergesi olmuştur. Projelere hızlı yanıt verilmiş, projeler zamanında tamamlanmış, yerel yönetimlerle iyi ilişkiler kurulmuş ve halka yakın çalışılarak ülkenin nabzı en iyi şekilde tutulmuştur. Uzmanlarımız yurtdışında faaliyet gösteren Program Koordinasyon Ofisleri'ne kapanmak yerine sahada aktif şekilde çalışmış, bu vesileyle de bulundukları ülkelerde en üst devlet makamından ülkelerin ücra köşelerindeki köylere kadar birçok kesimi tanımanın verdiği güçle STK'larımızın yönlendirilmesi ve devletin gitmediği alanlara hizmet götürülmesi noktasında da rol oynamıştır. Bu sayede TİKA, Balkanlar'da Türkiye'nin sembollerinden biri olmakla birlikte ülkemizin dış politikasındaki "Görünmez Eli" de olmayı başarmıştır.

Şimdi MÜSİAD Ailesi'nin de bir müzayede evi var
10 Kasım 2013 Pazar günü, saat 14.00'te, bütün ailemizi Çırağan Sarayı,
Mabein Salonu'na bekliyoruz.
Çukurcuma Müzayede Kültür ve Sanat Evi

Meliha Köse

Talim Terbiye Kurulu, Eğitim Uzmanı

Balkan Savaşları (1912-1913)

GİRİŞ

Balkan coğrafyasında yaşayan Müslüman ve gayrimüslim halkın kaderini önemli ölçüde etkileyen Balkan Savaşları, gerek yaşandığı yıllar bakımından gerekse sonuçlarının ortaya çıkardığı şartlarla Osmanlı tarihinin en elim olaylarından biri olarak kabul edilmektedir.

Balkan Savaşlarından önce Osmanlı Devleti'nin elinde Meriç'in ötesinde Arnavutluk, Makedonya ve Batı Trakya bulunmaktaydı. Kendi aralarında pek az konuda anlaşabilen yeni Balkan ulus devletlerinin ortak olarak anlaştıkları tek konu Osmanlı Devleti'ni Avrupa'dan atma istekleriydi. Avrupa devletleri ve Rusya da Balkan uluslarının bu isteklerine destek veriyorlardı. Ancak elde edilecek toprağın paylaşılması sorunu ve Osmanlı ordusuna karşı duyulan korku Balkan devletlerini yavaşlatıyordu.

Avrupa'nın büyük devletleri ve Balkan devletleri Osmanlı'nın Balkanlardan çıkarılması hususunda ittifak halinde ve hemfikirdiler. Ancak mirasın paylaşılması konusunda uyuşmazlıkların olması, paylaşılacak bölgenin etnik ve dini yapısının karmaşık olması ve herkesin aynı yere göz koyması durumu işi daha da güçleştirmekteydi. Ayastefanos Antlaşması'ndan sonra büyük devletlerin müdahaleleriyle gerçekleşen Berlin Antlaşması'yla ortaya çıkan Balkan devletlerinin her biri

Avrupa'nın büyük devletleri ve Balkan devletleri Osmanlı'nın Balkanlardan çıkarılması hususunda ittifak halinde ve hemfikirdiler. Ancak mirasın paylaşılması konusunda uyuşmazlıkların olması, paylaşılacak bölgenin etnik ve dini yapısının karmaşık olması ve herkesin aynı yere göz koyması durumu işi daha da güçleştirmekteydi.

yine Avrupa'nın desteğiyle, bu mirastan en fazla payı almaya çalışmaktaydılar (Halaçoğlu, 2002: 296).

Bu durum 1911-1912'de değişti. Balkan ulusları kendi aralarında görünürde savunma nitelikli anlaşmalar yapmaya başladılar. Savaş öncesi Balkanlarda bir Balkan ittifakı oluşurken, Osmanlı Devleti içinde muhalefetin savaş karşıtı tutumuna rağmen yönetimde bulunanların savaşa karşı olumsuz bakmadıkları söylenebilir. Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın matbuat sözcülerinin, "dünyanın teveccühünün bizim tarafımızda olduğu halde harbe giriyoruz" fikriyle ittihatçıların savaş taleplerine katıldığı söylenebilir. Bu fikir beraberliğinin oluşmasının temelinde, son Osmanlı-Rus Harbi'yle (1876-1877) kaybedilen Balkan topraklarının, az bir zahmetle geri alınacağı fikrinin bulunduğu düşünülebilir. Avrupa devletleri ise muhtemel bir savaşta Osmanlı Devleti'nin galip geleceğini varsayarak, kendi çabaları ile oluşturdukları Balkanlardaki statükoyu koruma kaygısı taşımaktadırlar. Neticede toprak değişimine yol açaçak bir değişime izin vermeyeceklerini açıklamışlardır (Alkan, 2002: 774). Oysa savaş sonrası durum bunun tam aksini yansıtmakta idi.

BALKAN SAVAŞLARININ SEBEPLERİ

Balkan Savaşlarının başlamasında, yaşanan olumsuz gelişmelerde ve arkasından alınan büyük yenilgide hem Avrupa devletlerinin inkâr edilemez etkisini hem de iç politikada yaşanan siyasi ve askeri çekişmelerin etkisini görmemek mümkün değildir. Osmanlı Devleti'nin tarihine büyük bir yenilgi olarak not düşülen Balkan Savaşları bölgedeki çıkar çatışmalarının bir neticesidir.

Balkan Savaşlarının sebebi Ayastefanos Antlaşması'na kadar götürülmektedir. Bu antlaşmayla Bulgaristan'ın sınırları içine Makedonya'nın da katılması ve Sırbistan'ın bağımsızlığını alması, bağımsız Sırbistan'ın ilk günden itibaren topraklarını devamlı genişletmeye çalışması, Berlin Antlaşması'nın Bulgaristan'da yarattığı hayal kırıklığı ve nihayet Yunanistan'ın Osmanlı Devleti aleyhine toprak kazanmak gayesi bu savaşların sebepleri olarak görülebilir. Ayrıca Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Balkanlar'da genişleme faaliyetleri ve bu faaliyetlerin önemli safhasını teşkil eden Bosna-Hersek'in ilhakı da bir dönüm noktası olmuştur. (Halaçoğlu, 2002: 296).

Bu dönem faaliyetlerinde görülen en önemli özellik, devleti yöneten kadroların gerek devlet dahilindeki, gerekse devletin en yakın komşuları arasındaki en önemli denge hesaplarının farkında olmamalarıdır. Balkanlardaki konsolosluklardan gelen birlikte hareket etme hazırlıkları hakkındaki raporları da dikkate almayan hükümet Balkan milletleri ittifakının önündeki en büyük engel olan kiliseler anlaşmazlığını bizzat çözerek bu meselede yardımcı olmuştur. 2 Temmuz 1910 tarihli Kiliseler Kanunu ile mevcut dini müesseseler (kiliseler) yerleşim birimlerindekilerin çoğunlukla bağlı bulunduğu gruplar tarafından yönetileceklerdi. Bu durumdan dolayı protestolarla karşılaşan hükümet kararını değiştirmemiştir. Rusya ise oluşan ortamda Panslavizm politikasını uygulamaya koyma çabası içine girmiştir (Osmanlı Ansiklopedisi, 1993: 115). Böylece Rusya Balkan Slavlarını birleştirerek Avusturya'nın yayılmacı politikasına karşı koyacak, Balkanlar'ın Slav devletlerini de aralarındaki anlaşmazlıkları gidererek, Balkanlar'da geri kalan Osmanlı topraklarını paylaşacaklardır (Halaçoğlu, 2002: 296).

Balkan Savaşlarının başlamasında, yaşanan olumsuz gelişmelerde ve arkasından alınan büyük yenilgide hem Avrupa devletlerinin inkâr edilemez etkisini hem de iç politikada yaşanan siyasi ve askeri çekişmelerin etkisini görmemek mümkün değildir. Osmanlı Devleti'nin tarihine büyük bir yenilgi olarak not düşülen Balkan Savaşları bölgedeki çıkar çatışmalarının bir neticesidir.

Balkanlar'da izlenen yayılmacı politikaların Balkan Savaşının çıkmasındaki etkisi aşikâr iken, iç politikada Osmanlı'nın ileriyi göremeden izlediği politikalar savaşın çıkmasını kolaylaştırmış ve yenilgiyi de davet etmiştir.

Fatih Kerimi, İstanbul Mektupları adlı eserinde, II. Abdülhamit'in Balkan Savaşları boyunca gazete okumasının ve dışarıdan birileriyle görüşmesinin yasaklandığını, ancak Selanik'in kaybedilmesi ile Selanik'ten İstanbul'a getirilirken vapurda vaziyeti anlayarak, Bulgarlar ve Yunanlıların birleşerek Türkiye'ye hücum ettiklerini işitince "Ha, demek ki Genç Türkler Bulgarlarla Yunanlıları dost edebildiler..." dediğini aktarmaktadır. Ayrıca eskiden Sultan Hamit'e hiç güveni olmayan bir kişinin, "Onun bu sözleri tarihe geçecek kadar manalı sözlerdendir," dediğini de ilave etmektedir (Kerimi, 2001: 90). II. Abdülhamit'in bu yorumu İttihat Terakki'nin izlediği politikayı yanlış bulduğunu göstermektedir. Neticede Avrupa ve Balkanlarda yaşanan gelişmeler ve içerde izlenen politikalar Osmanlı'yı savaşın eşiğine getirmiştir. Savaşı ateşleyen ise, küçük bir devlet olan Karadağ olmuştur.

I. BALKAN SAVAŞI (1912-1913)

2 Ekim 1912'de müttefik Balkan ülkeleri (Sırbistan, Yunanistan, Bulgaristan, Karadağ) Makedonya'da yabancıların denetiminde ıslahat yapılması için Osmanlı'ya ültimatom verdiler. Islahat yapmayı kabul eden Osmanlı ültimatomun egemenliğinden feragat ettiğini ima ettiği düşüncesiyle olumsuz tepki verdi. Bunun üzerine 8 Ekim 1912'de Karadağ Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti ve bunu diğer müttefikler izledi (Zürcher, 2001: 157-158). Bunun yanı sıra Rusya'nın desteği müttefiklerin savaşa cesaret etmelerinde önemli bir etken oldu (Oral, 2004: 131).

Osmanlı Devleti savaşın ilk aşamasında Rumeli'de Bulgarlara karşı savaşan "Doğu Ordusu" ve Makedonya ve Arnavutlukta Sırp, Yunan ve Karadağlılara karşı savaşan "Batı Ordusu" adında iki ordu kurmuştu. Bu bakımdan savaş Doğu Cephesi ve Batı Cephesi olmak üzere iki cephede başlamıştır (Halaçoğlu, 2002: 299). Ancak Osmanlı birlikleri, Trakya'da Bulgaristan'la, Makedonya'da Bulgar, Yunan ve Sırp güçleriyle, Kuzey Arnavutluk ve Kosova'da Sırp ve Karadağ güçleriyle, Güney Arnavutluk'ta Yunan güçleriyle olmak üzere dört cephede savaşmak zorunda kalmışlardır. Savaş batıda Arnavutluk kıyılarından, doğuda İstanbul'a kadar yaklaşık 170.000 kilometrekareye yayılmıştır (Glenny, 2001: 229).

Savaşan taraflardan Osmanlı Devleti'nin toplam nüfusu 23.806.000, Balkan devletlerininki ise 10.167.000 kişi idi. Balkanlar'da ancak 450.000 kişilik Türk ordusu bulunmasına karşılık, 510.000 kişilik Balkan devletleri ordusu vardı (Osmanlı Ansiklopedisi, 1993: 122). Balkan Savaşı'nın başlamasıyla Doğu Ordusu, Bulgarlar karşısında kısa zamanda bozguna uğradı. 22-23 Ekim 1912'de Kırkkilise (Kırklareli) muharebesinin de kaybedilmesiyle önce Lüleburgaz'a çekildi ve 28 Ekim 1912'de burada yaptığı ikinci bir muharebeyi de kaybedince Çatalca hattına kadar çekilmek zorunda kaldı. Bulgarların bir hafta içerisinde Çatalca önlerine kadar gelmeleri üzerine İstanbul'un etrafında bir müdafaa hattı oluşturularak, Boğazlar takviye edildi (Halaçoğlu, 2002: 299).

Doğudaki ordunun yenilmesi ve Yunanistan'ın Ege'de üstünlük sağlaması ile Doğu Ordusu'nun Makedonya ve batıda bulunan Osmanlı Ordusu ile bağlantısı kesilmiş, Batı Ordusu da 23-24 Ekim'de Kumanova'da Sırplara yenilerek Manastır'a çekilmiştir. Sırbistan'ın Üsküp'e girmesinden sonra Balkan devletleri Makedonya'yı işgale başlamışlardır. Yunanlılar ise, 8 Kasım'da Selanik'i ele geçirdikten sonra, donanmalarıyla Bozcaada, Limni ve Taşoz adalarını hiçbir direnişle karşılaşmadan işgal ettiler. Rauf Bey'in (Orbay), Hamidiye kruvazörüyle Ege Denizi'nde Yunanlılarla tek başına savaşarak başarı göstermesi sonucu değiştirmemiştir. Sırbistan'ın genişleyerek, Arnavutluk'u işgal etmesi ve Adriyatik'e inmesi üzerine kaygılanan İtalya ve Avusturya'nın desteklemesi sonucu 28 Kasım 1912'de Arnavutlar bağımsızlıklarını ilan ettiler. Birkaç hafta gibi kısa bir süre içerisinde Osmanlı Devleti'nin durumu içler acısı bir hale gelmiştir. Bu geri dönüşü olmayan mağlubiyet sırasında sadece Edirne Bulgarların, Yanya Yunanlıların ve İşkodra kalesi de Karadağlıların kuşatmalarına karşı savunmalarını sürdürmekteydiler (Halaçoğlu, 2002: 299).

Bulgarların İstanbul kapılarına kadar dayanmış olmasından, kendi çıkarlarının tehdit altına girdiğini düşünen Rusya

Savaşan taraflardan Osmanlı Devleti'nin toplam nüfusu 23.806.000, Balkan devletlerininki ise 10.167.000 kişi idi. Balkanlar'da ancak 450.000 kişilik Türk ordusu bulunmasına karşılık, 510.000 kişilik Balkan devletleri ordusu vardı (Osmanlı Ansiklopedisi, 1993: 122)

memnun olmayarak Bulgaristan aleyhine bir politika izlemeye başlamıştır. Meriç'in doğusunda kalan toprakların Bulgaristan'ca ilhakını tanımayacağını bildirmiştir. Balkan Savaşı'nın başlamasından hemen sonra, Osmanlı Devleti'nin uğradığı bu ağır ve beklenmedik yenilgi, iç politikada büyük tepkilere yol açtı. Nitekim Osmanlı Devleti'nin bu çaresiz durumu karşısında Ahmed Muhtar Paşa sadaretten çekildi ve yerine, 29 Ekim 1912'de, dış politikada İngiltere yanlısı olarak bilinen Kâmil Paşa yeni hükümeti kurdu. Ancak bu değişiklik de savaşın aleyhte gidişatına engel olamadı. Nitekim bu durum karşısında Osmanlı Devleti savaşın durdurulmasını istemeye başladı. 12 Kasım 1912'de Bulgarlar Çatalca hattındaki Osmanlı savunmasına karşı son bir taarruzda bulunmuşlar ancak başarılı olamamışlardır. 3 Aralık 1912'de imzalanan ateşkes antlaşmasına göre; Bulgarlara demiryolları vasıtasıyla Edirne istihkâmları içinden geçen bölümünden kontrolsüz olarak her türlü nakliyatta bulunmalarına izin verildiği halde, aynı hakka Türkler Edirne'deki orduları için sahip olamamışlardır. Bulgaristan bu mütarekeyi hem kendi adına hem de Karadağ ve Sırbistan adına imzalamıştı. Yunanistan ise ağır isteklerinden ve bu isteklerinin Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmemesinden dolayı anlaşma imzalamayarak barış görüşmelerine katılmakla yetinmiştir. 17 Aralık 1912'de başlayan Londra Konferansı uzun sürmesine rağmen Arnavutluk, Ege adaları ve Edirne'nin bırakılmak istenmemesi yüzünden dağıldı (Halaçoğlu, 2002: 300).

Konferansın dağılması üzerine Büyük devletler, savaşın yeniden başlamaması için 17 Ocak 1913'te Osmanlı Devleti'ne ortak bir nota vererek, Edirne'nin Balkanlılara verilmesini, Ege adalarının geleceğinin tayin edilmesinin kendilerine bırakılmasını istediler. Aksi halde savaşın devam etmesi halinde Osmanlı Devleti'nin daha da zor duruma düşeceğini bildirdiler. Görüldüğü üzere, Balkan savaşının başlangıcında, savaş sonrasında Balkanlar'da statükonun değişmeyeceği garantisini veren büyük devletler, bu sözlerini unutmuşlar, Balkan devletlerini desteklediklerini ve sınır değişikliğini kabul ettiklerini göstermişlerdir (Halaçoğlu, 2002: 300).

İttihat Terakki Cemiyeti üyeleri Osmanlı'nın Edirne'yi Bulgaristan'a teslim edebileceği ihtimalini bahane ederek 23 Ocak'ta Bab-ı Âli'yi basarak Harbiye Nazırını vurmuşlar, Sadrazam Kamil Paşa'yı istifaya zorlayıp Mahmut Şevket Paşa'yı sadrazam ve harbiye nazırı yapmışlarıdır. Bu olay harbiye nazırını öldürdükleri için tarihe "Kanlı Bab-ı Âli Baskını" olarak geçmiştir. (Osmanlı Ansiklopedisi, 1993:128) Ancak Çatalca önlerinde Bulgaristan'ın saldırısı püskürtülmüş olmasına rağmen Edirne 26 Mart'ta elden çıkmıştır (Zürcher, 2001:159-160). Ayrıca Yanya ve İşkodra da düşmana teslim olmuştur. Nisan 1913'te Edirne'yi düşmana bırakmama iddiasıyla darbe yapan İttihat Terakki Hükümeti barış görüşmeleri için müracaat etmek zorunda kalmıştır. 30 Mayıs 1913 Londra Antlaşması'na göre Gelibolu Yarımadası dışında, Edirne de dahil tüm Trakya Bulgarlara bırakılmıştır. Arnavutluk'un ve Ege Adaları meseleleri büyük devletlerin kararına bırakılmıştır. Böylece Bulgaristan Ege ve Marmara kıyılarına ulaşarak 1878 Ayastefanos sınırlarına büyük ölçüde ulaşmış bulunuyordu. Yunanistan ve Sırbistan Makedonya'nın diğer bölgelerini kendi aralarında paylaşırken Türklerin Avrupa'dan atılması amacını da büyük

oranda gerçekleştirmiş bulunuyorlardı (Osmanlı Ansiklopedisi, 1993: 120).

YENİLGİNİN SEBEPLERİ

Rusya'nın, Osmanlı Hariciye Nazırı Noradungiyan Efendi'ye, Balkanlar'da savaş olmayacağı konusunda verdiği sahte teminata dayanılarak, Balkan devletlerinin kendi aralarında ittifak antlaşmaları yaptığı sıralarda Osmanlı Harbiye Nazırı Nazım Paşa Rumeli'de yerleştirilmiş 120 tabur (75.000) askeri, nizami sürelerini doldurdukları gerekçesiyle terhis etmişti ve bu birliklerin yarattığı boşluk acemilerle ikame edilmeye çalışılmıştı. Bu arada Harbiye Nazırı maaşları ödenmeyen askerlerin kargaşa yaratmalarından endişe duymaktadır. Yine dönemin Hariciye Nazırı Asım Paşa, Balkan vilayetlerinden ittifak görüşmelerine ilişkin gelen raporlara rağmen millet meclisinde "Balkanlardan imanım kadar eminim" şeklinde yaptığı konuşma Osmanlı tarafında Balkan Savaşı öncesi gafleti açıkça ortaya koymaktadır (Osmanlı Ansiklopedisi, 1993: 120).

Diğer vahim durum ise orduda yaşanan ittihatçı-itilafçı çekişmesinin siyasi ayrılıklara sebep olmasıydı. Farklı siyasi düşüncülere bağlı zabitler birbirine itimat etmiyor, ihtilaf, erat arasında bile yaygınlaşmış bulunuyordu. Hatta orduda genç zabitlerin ittihatçı oluşu ve buna karşılık, yüksek kumanda heyetinin itilafçı veya Halaskar zümresine fikren bağlı kalması ciddi sorunlar yaratıyordu. Ordudaki ve yönetimdeki bu siyasi çekişmeler Balkan Savaşlarının kaybedilmesinin en önemli etkeni olurken, Balkan toprakları terk edildiği gibi Trakya da tehlikeye girmişti. Balkan Harbi, hiç tartışma kabul etmez şekilde Osmanlı Ordusunun uğradığı en zelil mağlubiyetlerden biri oldu (Alkan, 2002: 774). Savaşın ve askerin idare edilmesine, hatta cephede askerin ihtiyaçlarının yeterince karşılanmasına önemli derecede etken olmuştur. Dolayısıyla savaş harp, kumanda heyeti arasındaki siyasi çekişmelerin doğurduğu koordinasyon ve haberleşme eksikliğinden, askerin eğitimsizliğinden ve geleneksel muhariplik ruhunu birkaç gün içinde adeta unutmuş olmasından kaybedilmişti. Eğitim ve disiplin açısından büyük sıkıntıları bulunan Osmanlı Ordusu ulaşım ve erzak konusunda da hayati sıkıntılar yaşamaktaydı. Genelkurmay Başkanı Hadi Paşa, Edirne Kalesi'ne bir damla erzakın gönderilmediğinden, bürokrasideki karışıklıklardan dolayı alımlardan büyük güçlüklerin yaşandığından şikâyet etmektedir. Hatta İstanbul'daki ordu depolarında bir kat bile elbise olmadığını ifade etmektedir (Osmanlı Ansiklopedisi, 1993: 120). Mağlubiyet o kadar büyük ve kesin çaplıydı ki, harbe katılmak hususunda fikir birliği içinde bulunan ittihatçı ve itilafçı taraflar, yenilgiden sonra birbirlerini "Rumelini satmakla" suçlar hale gelmişlerdi. (Alkan, 2002: 774).

Rıza Nur'a göre de, Balkan mağlubiyetinin sebebi terhis ve kumandanların dirayetsizliği ve ordudaki askerlerin ittihatçı ve muhalif grup olarak bölünmesidir. Hatta ordunun içinde bulunan Bulgar, Rum vs. gayrimüslim askerlerin Türk ordusunun aleyhine çalıştığını ve gayrimüslimlerin askere alınmasının hata olduğunu düşünmektedir (Rıza Nur, 1992: 376-377).

Savaş yıllarına şahit olmuş kişilerin anlattıkları, Türk ordusunun düzenli bir şekilde idare edilemediğini, askerin ihtiyaçlarının sağlıklı bir şekilde karşılanmadığını net bir şekilde ortaya koymaktadır. Bakan Savaşlarında Osmanlının yenilgisi beklenmedik bir sonuç iken ülke içindeki siyasi mücadelelerin ordu içinde de devam etmesi tabiri caizse çoğu yerde askerin kendi haline bırakılması Osmanlı açısından yenilgiyi kaçınılmaz kılmıştır. Rus-Japon savaşında yer almış bir Rus subayı Türk askerinin büyük bir dirençle savaştığı halde askere üç dört gün yemek ulaştırılmamasının Türk askerinin direncini kırdığını ve yaralı askerlerin tedavilerinin yetersiz olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla kendi yaralarını kendi imkânlarıyla sarmaya çalışan Türk askeri istese de yeterli direnç gösterememiştir (Kerimi, 2001: 7).

Ordudaki ve yönetimdeki bu siyasi çekişmeler Balkan Savaşlarının kaybedilmesinin en önemli etkeni olurken, Balkan toprakları terk edildiği gibi Trakya da tehlikeye girmişti. Balkan Harbi, hiç tartışma kabul etmez şekilde Osmanlı Ordusunun uğradığı en zelil mağlubiyetlerden biri oldu.

Balkan Savaşları sırasında savaş fotoğrafçısı olarak görev yapan Baldwin, Lüleburgaz'da Bulgar karşısında alınan yenilgiden sonra geri çekilen Türk askerleri içinde tıbbi yardım sağlanamadığı için çok sayıda yaralı bulunduğunu ve bunların ağır yaralarına rağmen sessizce acılarına katlandığını anlatmaktadır (Baldwin, 2012: 14). Yine Baldwin, Karıştıran'da şahit olduğu manzarayı şöyle anlatmaktadır:

"Kaygı içindeki kaçak askerlerin, kendileri ile acımasız rakipleri arasını ellerinden geldiğince açabilmeleri için üzerlerinden attıkları her türlü malzeme yolda alışılmadık bir çöplük görüntüsü oluşturmuştu. Ne yazık ki, o çeşitli kalıntılar arasında insanlar da bulunuyordu. Yolda yorgun düşüp yatmakta olan, yaralarını sarıp acılarını dindirecek

Bakan Savaşlarında Osmanlının yenilgisi beklenmedik bir sonuç iken ülke içindeki siyasi mücadelelerin ordu içinde de devam etmesi tabiri caizse çoğu yerde askerin kendi haline bırakılması Osmanlı açısından yenilgiyi kaçınılmaz kılmıştır.

kimseleri olmayan birçok asker gördük. Acınacak durumda olan bu zavallı askerlerin çoğu savaşta kötü yara almış, o durumda yerde sürünerek hiçbir tıbbi yardım görmeden bulundukları yere dek perişan bir biçimde gelmişlerdi. Kapsamlı araştırmama rağmen, ne bir sahra hastanesi, ne bir doktor, ne bir hasta bakıcı ne de sargı bezi saran görebilmiştim" (Baldwin, 2012: 16). "Türk askerleri ne zaman bir ekmek fırını görseler, pencereleri aşağı indiriyorlar, içlerinden biri içeri girerek bulabildiği ne varsa alıp arkadaşlarına dağıtıyordu… Köyün diğer kesimlerinde gördüğümüz o acımasız yağmura yakalanmış olan asker grupları, sokak ortasında yaktıkları ve komşu evlerden söktükleri kapı pencereyle beslemiş oldukları kamp ateşinde ıslak giysilerini kurutmaya çalışıyorlardı..." (Baldwin, 2012: 21)

Bu cümlelerle Türk askerinin halini ortaya koyan Baldwin, dolaylı olarak ordudaki koordinasyon ve iletişim eksikliğine açıklık getirmektedir. Aç, susuz ve yaralarıyla baş başa kalan askerin güç toplayarak savunma yapması oldukça güç olsa gerektir. Osmanlı Devleti'nin savaşı kaybetmesindeki temel etken karşısındaki Balkan birliğinin güçlü olmasından ziyade, Osmanlı Devleti'nin savaşı kötü yönetmesi ve savaşı kendi haline bırakması olduğu fark edilmektedir.

Meryem Pataşof (Pataşova) hatıralarında Kadırga Hastahanesi'nde tedavi gören yaralı askerlerin Türkiye'ye staj için gelen Alman stajer öğrencilerin hatalarından dolayı öldüğünü ve yiyecek bulamadıkları ve parası olmadığı için alamadıklarından dolayı açlıkla mücadele etmek zorunda kaldıklarını anlatmaktadır (Pataşof,1998: 181-182). Bu durum askerin sadece cephede ve geri çekilme aşamasında perişan olmakla kalmayıp, tedavi için getirildikleri hastanede de mağdur olduklarını göstermektedir.

Balkan Savaşları yıllarında Müslüman ve gayrimüslim halk arasında dolanan bilgilerin doğruluğu da sıkıntı oluşturmuştur. Dönemin basını, özellikle de Osmanlı basını kimi zaman doğru olmayan haberlerle halkı yanıltmış, savaşın Osmanlılar tarafından kazanılmakta olduğu ile ilgili haberlerle halkı yanlış yönlendirmişlerdir (Kerimi, 2001: 14). Askeri, siyasi tablo ve basında yer alan gerçeği yansıtmayan haberler dikkate alındığında Osmanlı başkentinin cepheden daha karmaşık olduğu söylenebilir. Aslında cephedeki durum Osmanlı başkentinin yansımasından başka bir şey değildir.

II. BALKAN SAVAŞI (1913)

II. Balkan Savaşının temel nedeni Osmanlı Devleti'nin beklenmedik yenilgisi sonucunda Balkan devletlerinin elde ettileri ganimeti paylaşamamaları olmuştur. Elde edilen mirastan en büyük payı Bulgaristan'ın alması Yunanistan ve Sırbistan'ın harekete geçmesine sebep olmuştur.

Anlaşmazlığa neden olan en önemli mesele ise Makedonya meselesidir. İlk savaşlar sırasında Sırbistan, Sırp-Bulgar ittifakının çizdiği ve kendisine ayırdığı parçadan daha büyük bir parça ele geçirmişti. Yunanistan ise, Güney Makedonya ve Batı Trakya'yı (Kavala-Dedeağaç) tabii toprakları sayıp, kendisiyle bir antlaşma yapılabilmesi için, bu toprakları Bulgaristan'dan istemekteydi. Aldıkları toprakları paylaşamayan Balkan Devletleri yeni ittifak arayışı içine girdiler. Bulgaristan'ın sert tutumundan çekinen Sırbistan, 1913 Haziranı'nda Bulgaristan'a karşı Yunanistan'la bir ittifak yaptı. Buna göre, Bulgaristan Makedonya'dan atılacak ve Makedonya, küçük bir kısmı Bulgaristan'a bırakılmak şartıyla, iki devlet arasında paylaşılacaktı. Bu arada Yunanistan, Bulgaristan'a karşı Osmanlı Devleti ile de bir ittifak yapmak istemişse de, Osmanlı Devleti Balkanlarla bu anlamda anlaşmaya yanaşmamıştır (Halaçoğlu, 2002: 301).

Saldırıya geçen Bulgar Ordusu Yunan ve Sırp Ordusu karşısında tutunamayarak ağır bir yenilgi almıştır. Daha önce

Balkan Savaşları Öncesi ve Sonrası Balkan Devletlerinin Nüfusu ve Sahip Oldukları Alan

	Alan (km^2)		Tahmini Nüfusu	
	Savaştan Önce	Savaştan Sonra	Savaştan Önce	Savaştan Sonra
Arnavutluk	-	11.317	-	850,000
Bulgaristan	33.647	43.310	4.337.516	4.467.006
Yunanistan	25.014	41.933	2.666.000	4.363.000
Karadağ	3.474	5.603	250.000	500.000
Romanya	50.720	53.489	7.230.418	7.516.418
Sırbistan	18.650	33.891	2.911.701	4.527.992
Türkiye Avrupası	65.350	10.882	6.130.200	1.891.000

(Carnegie Report, 1914: 418)

Balkan Savaşı gibi zorlu bir savaşın hemen arkasından Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşına girmek zorunda kalmıştır. Balkan Savaşından sonra ortaya çıkan yeni yapı Avrupa ve Balkanlara huzur getirmemiştir. Bu bölgelerde artan bloklaşma I. Dünya Savaşı'na yol açarken, Balkan Savaşları I. Dünya Savaşının provası veya ayak sesleri olarak ta değerlendirilmiştir

tarafsız kalan Romanya II. Balkan Savaşına 300.000 kişilik kuvvetle Tuna ve Dobruca üzerinden Plevne ve Silistre'yi işgal ederek katılmıştır. Osmanlı Devleti ise kendi içinde çekincelerini bertaraf ettikten sonra ihtiyacı olan parayı (1.600.000 lira) reji idaresinden % 6 faizle borç alarak karşılamış ve Enver Paşa komutasındaki kuvvetlerle 22 Temmuz 1913'te Edirne ve Kırklareli'ni geri almayı başarmıştır. Ancak Osmanlı Devleti'nin Edirne'yi almasından memmun olmayan devletler bu durumu kınamışlardır. II. Balkan Savaşı, Bulgaristan'ın yenilgisiyle neticelenmiştir (Osmanlı Ansiklopedisi, 1993: 129).

10 Ağustos 1913'te Balkan devletleri kendi aralarında Bükreş Antlaşması'nı imzaladılar. Sırbistan, Karadağ ve Romanya bu antlaşma ile Bulgaristan aleyhine kazançlar elde ettiler.

Bükreş Antlaşması'yla Balkanların yeni haritası şu şekilde olmuştur: Bulgaristan, Silistre dahil olmak üzere Tutrakan ve Güney Dobruca'yı Romanya'ya verdi. Yunanistan Kavala'yı alarak, Dedeağaç bölgesinde, yani Mesta-Karasu ırmağı ile Meriç arasında, Ege Denizi'ne çıktı. Böylece Yunanistan Güney Makedonya'nın büyük kısmı ile Selanik, Drama ve Kavala'yı da alarak, Batı Trakya'nın bir kısmını elde etmiş oldu. Sırbistan'a Manastır, İstip, Üsküp, Priştine verildi. Karadağ da Plevlje ve Cakova'yı aldı. Fakat bütün arzularına rağmen İşkodra'yı elde edemedi. Bu paylaşma sonucunda Bulgaristan'a Makedonya'dan küçük bir kısım kalmış oldu (Halaçoğlu, 2002: 302).

Bulgaristan ile Osmanlı arasında 29 Eylül'de imzalanan İstanbul Antlaşması ile Edirne ve Kırklareli Osmanlı Devleti'nde kaldı. 1913 Atina Antlaşması ile Girit Yunanistan'a bırakıldı.

Osmanlı Hükümeti Londra Antlaşması ile birlikte Ege Adalarının geleceğini büyük devletlerin kararına bırakmıştı. Ancak 22-23 Aralık 1913'te adaların Yunanistan'a bırakılması konusunda endişe duyarak Midilli, Sakız gibi Anadolu'ya yakın adaları geri almak için elinden geleni yapacağını bildirdi. Fransa başta olmak üzere büyük devletler bu karara sert tepki göstererek Meis hariç Oniki Adayı İtalya'ya Gökçe ve Bozcaada hariç bütün Ege adalarını Yunanistan'a verdiler (Osmanlı Ansiklopedisi, 1993: 129).

Muhakkak ki Balkan Savaşlarından hem toprak anlamında hem de asker anlamında en fazla zayiatla çıkan Osmanlı Devleti olmuştur. Aşağıdaki tablo Balkanlar'da değişen nüfus ve devletlerin yüzölçümü hakkında bilgi vermektedir. Ancak Balkanların kaybedilmesiyle o bölgede yaşayan ve göç etmek zorunda kalan Müslüman halkın yaşadığı acıyı tabloya dökmek mümkün değildir.

Balkan Savaşı gibi zorlu bir savaşın hemen arkasından Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşına girmek zorunda kalmıştır. Balkan Savaşından sonra ortaya çıkan yeni yapı Avrupa ve Balkanlara huzur getirmemiştir. Bu bölgelerde artan bloklaşma I. Dünya Savaşı'na yol açarken, Balkan Savaşları I. Dünya Savaşının provası veya ayak sesleri olarak ta değerlendirilmiştir (Hall, 2002).

BALKAN SAVAŞLARININ SONUÇLARI

Osmanlı Devleti, Avrupa topraklarının nerdeyse tamamını, 4 milyon insanının yaşadığı 150 bin kilometrekarenin üzerinde toprağını kaybetmişti. 1878'de olduğu gibi İstanbul her şeyini kaybetmiş ve mülteci akınına uğramıştı. Ağır tifo ve kolera salgınları olmuş ve çok sayıda mülteci ölmüştü. Mültecileri yerleştirmek çok büyük sorun olmuştu (Zürcher, 2001: 161).

Balkan Savaşları, Balkan bölgesinde 550 yıllık Osmanlı hâkimiyetini sona erdirmiştir. Justin McCarthy 1911'de Osmanlı Avrupası'nın "millet" (dine dayalı) ayrımına göre % 51 oranla çoğunluğunun Müslümanlardan oluştuğunu ifade etmektedir (McCarthy, 1998: 144-145).

Sonuçları ve Osmanlı toplumuna etkisi bakımından 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbine benzetilen Balkan Savaşları çok ciddi bir acı ve yıkım yaşatmıştır. Bölgedeki Müslüman halk öldürülme, ırza geçme, soygun, talan ve evlerinden sökülüp atılma gibi pek çok eziyete göğüs germek zorunda kalmışlardır. Müslüman sığınmacılar kaçarken yollarda saldırılara uğramışlardır. Saldırıların yanında tifo, tifüs gibi salgın hastalıklardan dolayı ciddi can kaybı yaşamışlardır. Drama'dan Kavala'ya kaçmaya çalışan 1500 kadar kişinin yarısı buraya ulaşabilmiş ve 8-10 gün sonra göç yolu, gömülmemiş ölülerle dolmuştur (McCarthy, 1998: 178). Bilhassa Bulgaristan ve Yunanistan'a bırakılan topraklarda yaşayan Türkler, yapılan antlaşma hükümlerine aykırı olarak, idaresi altına girdikleri devletlerin hükümetleri veya ahalisi tarafından baskılara uğramış ve gördükleri zulüm yüzünden, bütün maddi varlıklarını bırakıp, Osmanlı ülkesine sığınmak zorunda kalmışlardır. Adeta kaçmak şeklinde cereyan eden bu göçler, en kötü şartlar altında Osmanlı Devleti'nin kontrol ve iradesi dışında yapıldığından, büyük sıkıntılar doğurmuştur (Halaçoğlu, 2002: 304). Baldwin'in anılarında ise bu durum "Kırklareli yönünden Seyitler'e doğru savaş alanı içinde kalan ve yıkılmış evlerden kaçan yüzlerce köylü kuzeyden İstanbul'a doğru yürümekteydi. Kurtarmış oldukları ağır eşyaları kağnılara yığmışlar, zaten kötü olan yolun çamurunu nerdeyse yoğurarak yol alıyorlardı. Az konuşuyorlardı, çoğu çıplak ayaklı, çocuklarını kucaklarında taşıyan gözü yaşlı kadınlar, çamur deryası içinde yorgun ilerleyen bu suçsuz insanlar, savaşın, entrikaların ve kötü yönetimlerin ne anlama geldiğini canlı bir şekilde anımsatıyorlardı" (Baldwin, 2012: 3) şeklinde yer almaktadır.

Sonuçları ve Osmanlı toplumuna etkisi bakımından 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbine benzetilen Balkan Savaşları çok ciddi bir acı ve yıkım yaşatmıştır. Bölgedeki Müslüman halk öldürülme, ırza geçme, soygun, talan ve evlerinden sökülüp atılma gibi pek çok eziyete göğüs germek zorunda kalmışlardır.

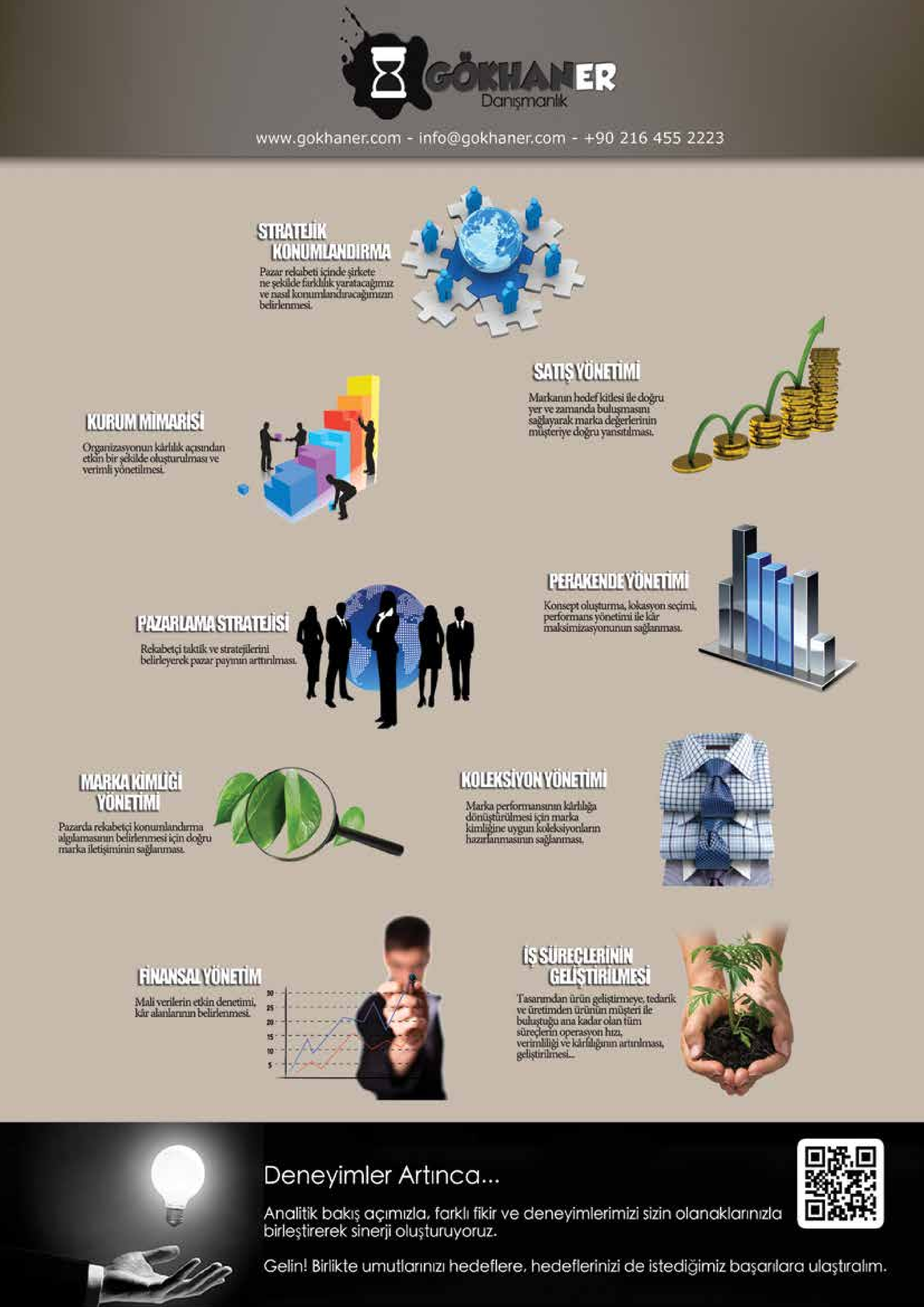
Balkanlardan göç ederek çeşitli şehirlere sığınan Müslüman göçmenlere ulusal ve uluslararası destek veren kuruluşların başında Hilal-i Ahmer Cemiyeti gelmektedir (Besim Ömer, 2010). Balkan Savaşları sırasındaki ve sonrasındaki dramatik atmosfer çeşitli yardım derneklerinin oluşmasında da itici güç olmuştur. Esirgeme Derneği (1912), Donanma Cemiyeti Hanımlar Şubesi (1912), Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyet-i Merkeziyesi (1912), Müdafaa-i Milliye Osmanlı Hanımlar Cemiyeti (1913) (Kurnaz, 2011: 159-160) bu cemiyetlerden bazılarıdır. Yine Osmanlı kadınları Rumeli'de yaşanan bu olayları cinayet olarak değerlendirmişler ve bu duruma karşı kayıtsız kalmamışlardır (Kurnaz, 1993: 18). Büyük acıların yaşandığı bu ortamda yaraları sarabilmek için önemli çabalar içine girmişlerdir. Osmanlı'nın aydın kadınları Balkan Savaşlarında Müslüman Türklere yapılan zulüm ve katliamları protesto etmek için toplantılar düzenleyerek memleketin kaderi konusunda somut çabalar göstermiştir (Yaraman, 2001: 109).

Her iki Balkan Savaşı bu bölgelerdeki halkların sürekli yer değiştirmesine sebep olmuştur. Müslüman halkın hayatta kalma çabaları ile yaptıkları göç hareketlerinin yanı sıra, çok sayıda Rum, Bulgar, Arnavut vs. halkları da göç etmek zorunda kalmıştır. Örneğin Doğu Trakya'nın Bulgarlarca zaptedilmesinden sonra buradaki Rum halk Yunanistan'ın elindeki Batı Trakya ve Makedonya'ya göç etmek üzere yola çıkmışlardır. Batı Trakya'nın tekrar Osmanlı'nın eline geçmesi üzerine buradaki Rumlar ve çok sayıda Bulgar bu bölgeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Osmanlı'nın zapt ettiği bu bölgeyi 50.000'nin üzerinde kişinin terk ettiği belirtilmektedir (McCarthy, 1998: 175-176).

Balkan devletlerinin elde etmiş olduğu bu kolay zafer ve Osmanlı Devleti'nin birkaç hafta içinde geri çekilmesiyle Balkanlarda bıraktığı boşluk, yeniden milletlerarası bir buhran ortaya çıkardı. Balkan Savaşları boyunca yaşanan acılar, çekilen sıkıntılar henüz unutulmadan dünya daha büyük bir savaşın eşiğine geldi.

KAYNAKLAR

- Alkan, A. T. (2002). Türkler, Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Ordu ve Siyaset İlişkileri, cilt: 14, s. 765-781, editör: H. Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Baldwin, F. H. (2012). Trakya'da Bir Savaş Fotoğrafçısı, Balkan Savaşı Anıları, İstanbul: Demkar Yayınları.
- Besim Ömer (2010). Dr., Hanımefendilere Hilal-i Ahmer'e Dair Konferans, yay. haz. İsmail Hacıfettahoğlu, 3. baskı, Ankara: Türk Kızılayı.
- Carnegie Endowment for International Peace Commission (1914). Report of the International Commission to Inquire into the Causes and Conduct of the Balkan Wars. 4. baskı, Washington: The Endowment. http://archive.org/stream/reportofinternat00inteuoft/reportofinternat00inteuoft_djvu.txt (Erişim: Nisan 2012)
- Glenny, M (2001). The Balkans 1804-1999: Nationalism, War and The Great Powers, 1. baskı, USA: Penguen.
- Halaçoğlu, A. (2002). Türkler, Balkan Savaşları (1912-1913) Cilt: 13, s. 296-307, Editör: H. Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Hall, Richard C. (2002). The Balkan Wars 1912-1913, Prelude to the First War, http://www.e-reading.mobi/bookreader.php
- Kerimî, F. (2001). İstanbul Mektupları, haz. Fazıl Gökçek, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Kurnaz, Ş. (2011). Yenileşme Sürecinde Türk Kadını, 1. baskı, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- .... (1993). Balkan Harbinde Kadınlarımızın Konuşmaları, 1. baskı, İstanbul: MEB Yayınları.
- Mccarthy, J. (1998). Ölüm ve Sürgün, 6. baskı, İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Oral, E. (2004). Türk Tarihi ve Kültürü, Osmanlı İmparatorluğu, ed. Cemil Öztürk, 2. baskı, Ankara: Pegem Yayınları.
- Osmanlı Ansiklopedisi (1993). "V. Mehmed Reşad Dönemi", cilt: 7, s. 114-132, Genel Yayın Yön. Bekir Şahin, İstanbul: Ağaç Yayıncılık.
- Pataşof, M. R. (1998). "Balkan Savaşları Sırasında Bir Tatar Hemşirenin İstanbul Hatıraları", yay. haz. İsmail Türkoğlu, İstanbul Araştırmaları Dergisi, Sayı: 6, Yaz 1998, s. 179-188.
- Rıza Nur (1992). Hayat ve Hatıratım, Cilt: 1, 1. baskı, İstanbul: İşaret Yayınları.
- Yaraman, A. (2001). Resmi Tarihten Kadın Tarihine, 1. baskı, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Zürcher, E. J. (2001). Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, 11. baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

GÖKHANER
Danışmanlık
www.gokhaner.com - info@gokhaner.com - +90 216 455 2223
STRATEJİK KONUMLANDIRMA
Pazar rekabeti içinde şirkete ne şekilde farklılık yaratacağımız ve nasıl konumlandıracağımızın belirlenmesi.
SATIŞ YÖNETİMİ
Markanın hedef kitlesi ile doğru yer ve zamanda buluşmasını sağlayarak marka değerlerinin müşteriye doğru yansıtılması.
KURUM MİMARİSİ
Organizasyonun kârlılık açısından etkin bir şekilde oluşturulması ve verimli yönetilmesi.
PERAKENDE YÖNETİMİ
Konsept oluşturma, lokasyon seçimi, performans yönetimi ile kâr maksimizasyonunun sağlanması.
PAZARLAMA STRATEJİSİ
Rekabetçi taktik ve stratejilerini belirleyerek pazar payının arttırılması.
MARKA KİMLİĞİ YÖNETİMİ
Pazarda rekabetçi konumlandırma algılamasının belirlenmesi için doğru marka iletişiminin sağlanması.
KOLEKSİYON YÖNETİMİ
Marka performansının kârlılığa dönüştürülmesi için marka kimliğine uygun koleksiyonların hazırlanmasının sağlanması.
FİNANSAL YÖNETİM
Mali verilerin etkin denetimi, kâr alanlarının belirlenmesi.
İŞ SÜREÇLERİNİN GELİŞTİRİLMESİ
Tasarımdan ürün geliştirmeye, tedarik ve üretimden ürünün müşteri ile buluştuğu ana kadar olan tüm süreçlerin operasyon hızı, verimliliği ve kârlılığının artırılması, geliştirilmesi...
Deneyimler Artınca...
Analitik bakış açımızla, farklı fikir ve deneyimlerimizi sizin olanaklarınızla birleştirerek sinerji oluşturuyoruz.
Gelin! Birlikte umutlarınızı hedeflere, hedeflerinizi de istediğimiz başarılara ulaştıralım.

Yard. Doç. Dr.
Galip Çağ

Çankırı Karatekin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

Osmanlı'nın "Rumelisi"nden Batı'nın "Vahşi Balkanı"na: Balkan Savaşları ve Türk İslam Kimliğine Tavır

İLK SÖZ: ALGIYI YÖNETMEK İÇİN, OLGUYU ÇARPITMAK…

Tarih yazımı meselesi eski dönemlerden itibaren türlü tartışmalara konu olmuş farklı öneri ve teorik desteklere rağmen ideal anlayışına kavuşamamıştır. Dolayısıyla 19. yüzyıldan itibaren ulusçu hamlelerle dönüşen dünyada tarih ilmi de sürecin bir kurbanı olmuş, olan ile olması gereken arasında sıkışıp kalmıştır. Bu incelemeye de konu olan Balkan Savaşları ve Balkanlar da bu yeni ve arızalı anlayıştan nasibini almıştır.

Tarih bir disiplin ve literatür alanı olarak algıyı yönetmede önemli bir yoldur. Yöntembilimde işlenmiş bulguların aldığı hal olan verinin en rahat çarpıtılabildiği bu disiplinin Balkanlar gibi başlı başına bir inşa projesinde aldığı rol ve misyon her türlü kritiğe açık bir sahadır. Balkan Savaşları süreci ise bu sahanın mebdesinde küçük bir irtifa olarak başlayıp günümüze değin etki eden tesirleri ile bilhassa sosyolojik ve etnik meseleleri tevarüs ettirdiği bugüne dairleriyle derin bir tahlile muhtaçtır.

AVRUPA'NIN KARABASANI: İSLAM YA DA TÜRKLER

Osmanlı idaresi tarafından hiçbir zaman Balkanlar olarak adlandırılmayan ve sınırları halen netleşmeyen Güneydoğu Avrupa'nın Balkan Savaşları ile belirginleşen makûs talihinin kırılma noktaları aslında çok gerilerde yatmaktadır. Zira Roma İmparatorluğu'nun, önceleri karşısında durduğu Hıristiyanlık dinini; miladın hemen birkaç yüzyıl sonrasında bir hayat kaynağı olarak görmesi ile birlikte Batı için kendinden olanları bile ötekileştirecek bir dini taassup ortaya çıkacaktır. Katolizm, Avrupa'nın İslamlaşmasının çok öncesinde Ortodokslar başta olmak üzere Bogomiller dahil birçok farklı inanca yaşam hakkı tanımayacak ve İslam'ın bu topraklara gelişinden çok önce bahsi geçen "öteki" halklar büyük bir yalnızlık ve güvensizliğe sürüklenecektir.

Balkanların Türkleşmesi İslamlaşmasından çok önce başlamıştır. Bu manada Balkanlarda İslam'ın gelişinden çok önce etkin bir öteki kültür oluşmuştur. Ancak bu kültür İslam'dan azade bir şekilde hiçbir zaman yoğun bir değişim ve dönüşümü sağlayamamış ve hatta baskın hale gelememiştir. Dolayısıyla Rumeli'nin Avrupa için öteki hale gelişi ve bir anda Balkana dönüşmesinin temelinde yatan asıl nokta İslamlaşma süreci ya da bir başka ifade ile Osmanlı Türklerinin bölgeyi fethi ile olmuştur.

Osmanlı öncesinde birçok tasavvuf ehlinin Balkanlarda hissettirdiği İslam kültürü, Osmanlı idaresinin bölgeyi fethi akabinde yoğun bir İslam nüfusu ile perçinlemiş, bu, o güne dek Avrupalı olmaktan kopmayan Güneydoğu Avrupa'yı coğrafi bütünlüğünün dışında Katolik Batı için yabancı bir coğrafya haline getirmiştir. Ve artık Avrupa'nın güneydoğu bitim ucu kıtadan ayrı bir kara parçası olarak görülmeye başlanmıştır. Ya da başka bir ifade ile Osmanlı Avrupası / Rumeli, Batı için doğunun başladığı yeni sınır Balkanlar olmuştur.

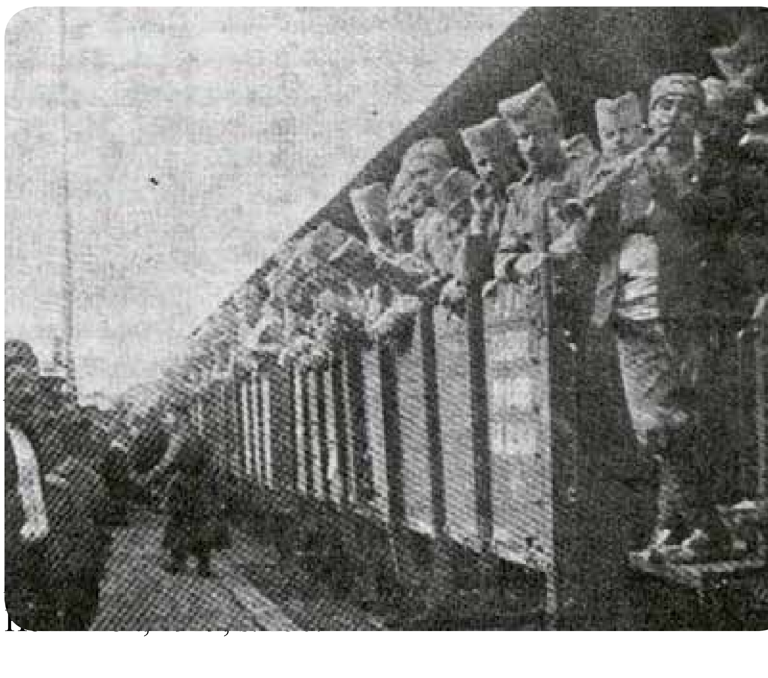
Osmanlı Rumelisinin Vahşi Balkan'a[1] dönüşmesi aslında bir kimlik değişimine gösterilen tepkisel tavırdan öte bir vaka değildir. İslamlaşan Güneydoğu Avrupa'nın kadim Anglosakson baskıdan kurtulması, öteki olması için yeterli bir sebep teşkil etmiştir. Burada bahsedilen kimlik vurgusunun kavramsal boyutunda Türk ve İslam kimliği ayrımının belirgin bir sınırı da hiç olmamıştır. Türk kimliği, Avrupa'nın kendi kimliğini tanımlayabilmesi, birlik ve bütünlüğüne zemin teşkil edebilmesi için tehdit olarak gördüğü bir "öteki" olarak algılanmıştır. Müslüman sözcüğü ile eş anlamlı olarak kullanılan Türk kelimesi, Türk kimliğinin başat bileşeninin İslam olarak algılanmasına da yol açmıştır. Böylece Türkler ve İslam, Avrupa kimliğinin negatif tanımlayıcıları durumuna gelmişlerdir. Türk varlığı, Hıristiyan Avrupalıların "ortak düşmana" karşı birleşmelerine ve Avrupalıların Avrupa çerçevesinde ortak bir bilinç oluşturmalarına da katkıda bulunmuştur.[2] Yani bir anlamda Balkanların Türkleşmesi ve İslamlaşması, son Haçlı Seferi'nden bu yana (1271-1272) Batı Hıristiyanlığının aradığı motivasyon kaynağı

Türk varlığı, Hıristiyan Avrupalıların "ortak düşmana" karşı birleşmelerine ve Avrupalıların Avrupa çerçevesinde ortak bir bilinç oluşturmalarına da katkıda bulunmuştur

olmuştur. Bir başka açıdan bakıldığında Mackinder'ın jeopolitik teorilerinin merkezine yerleştirdiği heartland imgeleminin orijininin Doğu Avrupa olarak belirlenmesinde yatan düşüncenin de bu motivasyonun bir kaynağı ya da destekçisi olduğu da düşünülebilir.[3]

Kanuni'nin ölümüne kadarki süreçte, Katolik Avrupa'da yanı başlarındaki bu karanlık coğrafyaya (!), Türk–İslam Balkanı'na karşı üstünlük kurma inancı neredeyse hiç olmadı. Öte yandan Osmanlı hâkimiyetindeki Hıristiyan tebaadan da bu yönde bir talep hiç gelmedi. Ancak 17. yüzyıl başlarından itibaren Osmanlı idaresi bazı iç problemlerle karşı karşıya kaldığında –ki bunların başında coğrafi keşifler sonucu zayıflayan ekonomi gelir– Batı yeniden bir uyanış ve birlik ruhu sağlamakta gecikmedi. II. Viyana bozgunu ve akabinde gelen Karlofça yıkımı aranılan motivasyon için yeter de artardı.

18. yüzyıl Osmanlı idaresinin Batı'yı sosyo-kültürel dinamikleri ile fark ettiği bir yüzyıl oldu. Bu ötekileşen Doğu'nun kendi ötekisi Hıristiyan Batı'yı tanıdığı bir yüzyıldır. Modernleşme sürecinin de başlangıcı sayılabilen bu dönemde[4] asırdır muhafaza edilen Türk - İslam kimliğinin belirli bir dönüşüme doğru yönlendiği bir süreç yaşanmaya başladı.

1 *Bu kavramsal karşılık, Slovenyalı etnolog Bozidar Jezernik'in 2004 yılında yayımlanan ve 2006 yılında Türkçeye çevrilen* Wild Europe The Balkans in the Gaze of Western Travellers *isimli çalışmasından yola çıkılarak kullanılmıştır.*

2 *Erhan Akdemir, "Avrupa Aynasında Türk Kimliği",* Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, *Cilt: 7, No: l (Güz: 2007), Ankara: 2007, s. 132.*

Batı dünyasının Türk/İslam kimliğine olan bu keskin bakışının altında aslında İslam'ın kuşatıcılığı ve bu çalışmaya da konu olan kimlik haline gelişi yatmaktadır. İslam onlara göre sadece bir inanç sistemi değil aynı zamanda bir kültür evreniydi.

Bu yüzyılda yaşanan dönüşümün en önemli yansıması Batı gözünde Osmanlı üzerinde Türklük ve İslam'a bakışta yaşandı. 16. yüzyılda (1593) Kraliçe Elizabeth'in Kanuni'ye gönderdiği elçisi Sir Edward Barton'un ziyareti Avrupa'nın gözünde "kraliçenin bir asili, hediyelerle, dünyadaki kralların sığınağı ve ric'ati olan muzaffer Osmanlı sultanına" göndermesi olarak nitelenirken,[4] 19. yüzyıla geçiş sürecinde Türk İslam kimliğinin bir tehdit unsuru olma etkinliğinin zayıflaması ile bahsi geçen kimlik donuklaştırıcı bir prensip olarak[5] yansıtılmıştır.

Batı dünyasının Türk/İslam kimliğine olan bu keskin bakışının altında aslında İslam'ın kuşatıcılığı ve bu çalışmaya da konu olan kimlik haline gelişi yatmaktadır. İslam onlara göre sadece bir inanç sistemi değil aynı zamanda bir kültür evreniydi. Bu kimlik değişiminin Avrupa'daki tezahürlerini 1968'de kaleme alan Paul Coles İslam dinine olan hayranlığını ifade ederken cümlelerinin altında yatan ürkeklik de net bir şekilde hissediliyordu:
"Türkler Müslümanlığı kabul ettikleri zaman, bütün bunlar birden ve şiddetle değişiverdi. Dinin kabulü, muayyen teolojik prensiplerden ve dini adetlerden çok daha fazla şeyler ifade ediyordu ve bu, dünyanın en muazzam kültürlerinden birinin çerçevesi içine girmek demekti. Bu öyle bir kültürdü ki, hususi kanun numuneleri, sosyal ve siyasi bir düzeni, yüksek sanatla ilgili çalışmaları, insan hayatı ve kaderi üzerinde hükümleri mevcuttu".[6] Hayranlığın altında yatan korku daha 15. yüzyılda dahi Avrupa'nın iliklerine kadar işlemiş, Doğu Hıristiyanlığının merkezinin Türklerin/Müslümanların eline geçişi "Dünyada bundan daha feci bir olay olmamıştır ve olmayacaktır" şeklinde kayıtlara geçmiştir.[7]

İslam kimliğinin bu kuşatıcılığı ve baskın etkisi, Katolik dünyasında zaman zaman savunma mekanizmalarının kurulmasını da gerekli kıldı. Bu anlamda Türk/Müslüman korkusunun sürekli canlı tutulması, onlara karşı mücadele edilmesi modern manada İslamafobik algının köklerini de oluşturuyordu. Örneğin daha 16. yüzyılın ikinci çeyreğinin başlarında Avusturyalı din adamları Osmanlı birliklerinin Avrupa'nın derinlerine sızmasını engellemek için orta Avrupa ruhbanlarına Türkenglocken adı verilen uyarı sistemi kurmayı teklif ediyordu. Buna göre her kentin birkaç kilometre açığına yerleştirilecek çan kuleleri Osmanlı birliklerine karşı kenti uyaracak, Katolik dindarlar da kiliselerinde İslam'a karşı kendilerini koruması için Tanrı'ya dua edeceklerdi.[8]

PAYLAŞILAMAYAN TOPRAKLAR: BALKANLAR VE BALKAN HARBİ

19. yüzyılın hemen başında patlak veren Sırp İsyanı Osmanlı idarecileri için ciddi bir kaygı kaynağı olurken Batı dünyası, müsebbibi oldukları bu sürecin yüzyıllardır arınmak istedikleri İslam etkisinden kurtuluşun başlangıcı olduğunu düşünüyordu şüphesiz. Çok sürmeden Yunan İsyanı'nın ortaya çıkışı bu ümidi iyice güçlendirdi. Osmanlı devlet geleneğinin hiçbir zaman etkin kılmadığı ve millet sisteminde muzır bir hal olarak göze batan ulusçuluk artık Osmanlı topraklarında yaşam şansı buluyordu.

Avrupa baskın İslam kimliği karşısında Balkanları arındırma sürecine öncelikle standart bir Balkan kültürü oluşturma çabası ile başladı. Şüphesiz ki bu çabada dil önemli bir kaynaktı. Panslavistiğin temelinde yatan dü-

4 *Bozidar Jezernik,* Vahşi Avrupa, Batı'da Balkan İmajı, *çev. Haşim Koç, Küre Yay., İstanbul: 2006, s. 23.*

5 *Jezernik,* a.g.e., *s. 25.*

6 *Paul Coles,* Avrupa'da Osmanlı Tesirleri, *çev. Vecdi Hürün, Ötüken Yay., İstanbul: 1975, s. 61.*

7 *Alan Palmer,* Son Üç Yüz Yıl Osmanlı İmparatorluğu (Bir Çöküşün Tarihi), *çev. Belkıs Çorakçı Dişbudak, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul: 2003, s. 15.*

8 *Palmer,* a.g.e., *s. 24.*

şüncelerden biri de buydu belki de. Zira Slav birliği çabası her ne kadar yanlış bir algı ile Rusların kadim projesi olarak kabul edilse de düşüncenin entelektüel tabanını oluşturan elitlerin Batı Avrupalı olmaları, özde yatanın, Osmanlı özelinde kurtulunması gereken beş asırlık Türk ve İslam kimliğinin kuşatıcılığından kurtulma çabası olduğu görülecektir.

Öncelikle Almanlar Balkan Savaşlarının yaklaşık bir asır öncesinden itibaren standart bir Balkan kültürü oluşturma çabasına girmişlerdi. Alman ilim adamları içerisinde bu manada ilk adımları atanlardan biri –Gerhard F. Müller (1705-1786) ve Karl Gottlob Anton (1751-1818) ile birlikte– Göttingen Üniversitesi'nden Ludwing von Schlözer olmuştur.[9] Schlözer yine bir Alman olan J. D. Michaelis'in Tevrat üzerindeki tetkiklerinden hareket ederek Slavistik ilmini kurmuştur. Bir ara II. Katerina'nın Rusyası'nda da kalan Schlözer burada birtakım değerlendirmelerde bulunarak Slavların en eski atalarının araştırılması gerektiğini belirtmiştir. Eseri "Slav Kavimleri Bölümü"nde (Slawisches Völkersystem) özellikle Slav kavimlerinin menşei mevzusunu aydınlatmaya gayret etmiştir. Yine Rus İlimler Akademisi üyesi sıfatı ile ilk Rus vakanüvisti olarak kabul edilen "Nestor"un kroniğini de 1767'de bastırmıştı. 1802 yılında aynı vakanüvisin tenkitli bir neşrini de hazırlayan Schlözer, bu sayede başta Çekler ve Slovaklar olmak üzere diğer Slav topluluklarında bu konuyu ele almasında etkili olmuştu. Bu dönemde Slav milli şuurunun uyanmasında Alman Johann Gottfried Herder de önemli bir rol oynamıştır. Hatta bu alandaki katkılarından dolayı "Slav kavimlerinin canlandırıcısı" olarak tanınmıştır.[10] Herder, Avrupa'nın artık iç dinamiklerini yitirmiş bir topluluklar yığını olduğunu ve genç ve büyümekte olan Rusya'nın hümanist düşünce ışığında sevk ve idare edildiği takdirde mühim bir güç olacağını öne sürmüştür. Bilhassa Slavlara ait folklorik malzemenin toplanarak bir düzen içerisinde değerlendirmeye tabi tutulması gerektiğini ifade ederken; bu sayede Slavlar içerisindeki "manevi kuvvetlerin" uyandırılabileceğini de kaydetmiştir. Fikirlerini "İnsanlık Tarihine Dair Fikirler" (*Ideen zur Geschichte der Menschheit*) adlı eserinde toplayan müellif (1784), özellikle Slav aydınları tarafından büyük bir coşku ile karşılanmış ve ileride siyasi bir görüş olarak panslavizmin ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamıştır. Herder eserinde Slavların yüksek ahlaki değerlerlerle birleştiğini ve bu birleşmenin onları geleceğin Avrupası'nın efendisi yapacağını belirtirken bu yolda bilhassa dillerini muhafaza etmelerinin zorunluluğunu şu sözleri ifade etmiştir:[11]

İslam kimliğinin bu kuşatıcılığı ve baskın etkisi, Katolik dünyasında zaman zaman savunma mekanizmalarının kurulmasını da gerekli kıldı. Bu anlamda Türk/Müslüman korkusunun sürekli canlı tutulması, onlara karşı mücadele edilmesi modern manada İslamafobik algının köklerini de oluşturuyordu.

"Herhangi bir halk, bilhassa medeniyetin himayesinde kalmış bir halk için, hayatın genişliği içinde kalbin ve ruhun temsilcisi inançlarından, saygıya layık manevi mirasından, atalarının dilinden daha değerli bir nesneye sahip olmak düşünülemez. Bir halkı dilinden mahrum etmek onu çocuklarına vereceği, bırakacağı ölümsüz servetlerden mahrum etmek demektir."

Zamanla Batı Avrupa milliyetçiliğine dönüşen ve Ruslara aidiyeti vurgulayan veya anımsatan panslavistik düşünceden arınan yeni kimlik taslağı Batı dünyası tarafından da destek gördü. Balkan halklarının İslam öncesi hâkimlerine yapılan atıflarla[12] taslak halindeki kimliğin ana hatları çizilmeye çalışıldı. Antik Yunan kültürünün başını çektiği yeni kimlik unsurları Osmanlı hâkimiyetine karşı verilen 14. yüzyıl mücadelelerinin yeni inşa edilmiş yazımları ile desteklendi. Onlara göre unutulanların hatırlanması gerekiyordu.

9 *Yaşar Onay,* Rusya ve Değişim, *Nobel Yay., Ankara: 2002, s. 41*

10 *Akdes Nimet Kurat, "Panslavizm",* DTCF Dergisi, *II/4, Ankara: 1953, s. 247.*

11 *Yaşar Onay,* a.g.e., *s. 39*

12 *Richard C.Hall, Balkan Savaşları 1912-1913, I.* Dünya Savaşı'nın Provası, *Çev. M. Tanju Akad, Homer Kitabevi, İstanbul 2003, s. 1.*

“Herhangi bir halk, bilhassa medeniyetin himayesinde kalmış bir halk için, hayatın genişliği içinde kalbin ve ruhun temsilcisi inançlarından, saygıya layık manevi mirasından, atalarının dilinden daha değerli bir nesneye sahip olmak düşünülemez. Bir halkı dilinden mahrum etmek onu çocuklarına vereceği bırakacağı ölümsüz servetlerden mahrum etmek demektir.”

Balkan milletlerinin Osmanlı’dan ayrışması ve sonrasında Osmanlı’ya karşı birleşmelerinin miladı Berlin Kongresi oldu. Bulgarlar, Batı dünyasının Osmanlı topraklarına karşı takındıkları umarsız tavra da güvenerek 1885’te Doğu Rumeli’yi kendilerine bağladıklarını ilan ettiler. Ancak onların da beklemediği bir gelişme ile Sırplar Bulgarlara savaş ilan edince planlar kısa süreliğine akamete uğradı. Avusturya - Macaristan müdahalesi Sırpları Bulgar hışmından kurtardıysa da savaş sırasında yaşananlar Osmanlı’ya karşı oluşturulan bu yeni birlikle alakalı korkuları da arttırdı. Avrupa’nın Batı ucunda İslam hâkimiyetine son vermek muhakkak ki mühim bir misyondu, ancak sonrası oluşacak kaosun geçmişi aratması da bu süreçte yaşananlar göz önüne alındığında muhtemeldi. Balkan milletlerinin bu şekilde birbirleri ile mücadeleye girişi ve arındıkları (!) kimlikten sonra kendi kimliklerini oluşturma çabalarının yarattığı keşmekeşi Abbot şu şekilde ifade eder.[13]

“Kimin kim olduğunun bilinmediği, ama herkesin bir başkası olduğunun düşünüldüğü tam bir yanlışlıklar komedyası. Hakikaten de başka hiçbir ülke, bir nüfus memuruna ya da akıl hastanesine Makedonya kadar acil ihtiyaç duymamıştır. Burası, yeni doğmuş ruhların beden aramak için dolaşırken, kendilerini kaybettikleri bir bölge olarak tanımlanabilir.”

Sırplar ve Bulgarlar arasındaki çekişme 1900’lerin başında ortak bir hedef doğrultusunda hafifledi. Zira Sırplar Avusturya’daki karşıt politikaları önlemek, Bulgarlar da Makedonya özlemini giderebilmek için birlikte hareket edilmesi gerekliliğinin farkında idi. Ayrıca Balkanlarda standardizasyona tabi tutulan Balkanlılık olgusunun dil kadar önemli olan bir diğer hususu da din konusu idi. Zira İslam etkisi ve kimliğine karşı oluşturulacak olan bir Balkan birliğinin nüvelerinden biri de ortak din algısıydı. 1909 yılında dönemin Sırbistan Dışişleri Bakanı Milan Milovanoviç bu algıyı Generali Paprikov’a şöyle anlatıyordu:[14]

“Bizim için Bulgaristan ile bir anlaşmaya varmayı avantajlı kılan bir başka önemli husus daha var. Sizinle ittifak yapmadığımız sürece, Hırvatlar ve Slovenler üzerindeki etkimiz kayda değer bir düzeyde olmayacaktır. İnanç farklılıklarının dışında, bu halklar büyük ölçüde bizimle aynı kültüre sahiptir. Ne var ki Sırbistan’ı onlara çekebilecek bir merkez olarak görmüyorlar. Siz ve biz güçlü bir blok oluşturunca iş tamamen farklı bir seyir alacak. O zaman komşu monarşideki Ortodoks ve Katolik Sırplar, Hırvatlar ve Slovenler kaçınılmaz olarak bizim çekim alanımıza girecekler.”

Görüldüğü üzere Balkan devletleri Balkan harplerinin hemen arifesinde kendilerini bir arada tutacak bir kurguyu neredeyse sağlamışlardı. Buna bir de kendilerini Osmanlı’yı bölgeden atmak için önemli bir silah olarak gören Batı dünyasının desteği de eklenince sonuç için her şey hazırdı. Ancak belki burada savaşın gayesi nokta-

13 *G.B. Abbot,* The Tale of a Tour in Macedonia, *Londra, 1903, s. 237.*

14 *Hall,* a.g.e., *s. 15.*

sında Batı ile Balkan zihniyetinin ayrıştığı noktayı ortaya koymak gereklidir. Zira bu harp Batı dünyası için yüzyıllardır arınmak istedikleri İslam unsurundan kurtulmak için bir son savaş iken[15] Balkan devletleri çok daha emperyalist bir zihniyete sahiptiler. Bu noktada savaşın sonuçlarının da bu bağlamda değerlendirilmesi, 2. harbin gelişiminin bu tespite bağlanması önemli bir tarihi gerçekliktir.

Balkan Savaşlarını yüzyılın başında farklı bir noktaya taşıyan özelliklerinden biri de İslam dünyasında yarattığı etki idi. Zira yukarıdaki değerlendirmeler düşünüldüğünde tüm dünyayı karşısına alan yalnız bir Osmanlı/Türk/İslam Devleti imajı göze çarpmaktadır. Fakat döneme dair bazı veriler, düşünülenin aksine, Osmanlı'nın İslam kimliğinin, İslam dünyasının bu savaşa dair algısını, bir anda 20. yüzyıl başında bir Haçlı hareketine dönüştürdüğünü göstermekte. Kaldı ki sonuçları bir kenara bırakılırsa Osmanlı idaresinin savaşın başındaki mağrur duruşunun da bu algıdaki dönüşüme katkısı ehemmiyetlidir. 24 Şubat 1911 tarihli *Hikmet* gazetesinde bu tavır şu ifadelerle yansıtılıyordu:[16]

"İngiliz gazeteleri ve özellikle *Pall Mall Gazette* küçük Balkan hükümetlerinin aleyhimize ittifak ettiklerini, orduları hazırladıklarını ve İngiltere'nin onlara destek çıkacağını yazıyor. Bu muhterem gazeteler Balkan hükümetçiklerinin bize saldırmasından pek memnun görünüyorlarsa da korktukları, böyle bir savaşın genel savaşa sebep olacağıdır! Biz de muhterem *Pall Mall*'a deriz ki; bizim hiç korkmadığımız bir şey varsa, o da genel savaş ve İngiliz kolonilerinde ortaya çıkması muhtemel olan ihtilallerdir. Acaba bu muhterem kişiler bizim Bulgar ve Yunan ordusuna beş paralık bile kıymet takdir etmediğimizi ne zaman anlayacaklar?"

Bu duruş belki de İngiliz kolonileri başta olmak üzere İslam âleminde bir eski hayali canlandırdı. Ve bir infialin evvelinde belki de İngiltere'ye dahi gözdağı verildi.[17]

"Londra Hint Müslümanlar Derneği'nin Başkan Yardımcısı olarak, sizin yüksek nezaketinize güvenerek mektubumun *The Times*'da yer alacağını düşünüp Hıristiyan Balkan ülkelerinin üzerindeki hırsın yakın doğuda yarattığı tehlikeli duruma dair bazı görüşlerimi belirtmek istiyorum.

Kısa bir süre önce köşenizde çıkan "Pan-İslamizmdeki Tehlike" şeklinde adlandırdığınız ilginç makalede, İngiltere'yi İslam'ın karşısındaki engel olarak belirtmişsiniz. İngiltere'nin İslam karşısındaki bir engel olup olmadığı gerçeği, İngiltere'nin bu görüşteki yaklaşık yüz milyon Hint Müslümanının bağlılığına sahip olmasının

15 *Bayram Kodaman, "1876-1920 Arası Osmanlı Siyasi Tarihi",* Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, *XII, İstanbul: 1993, s. 162-163.*

16 *Mehmet Okur, "The Times Gazetesi'ne Göre Balkan Savaşları ve İngiltere'nin Politikası",* Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies, *XII/2 (Kış 2012), s. 187.*

17 *Mehmet Okur, a.g.m., s. 191.*

altında yatıyor. Şu düşüncemi açık yüreklilikle söyleyebilirim ki, böyle düşünenlerin görüşü ne olursa olsun, hiçbir makul İngiliz devlet adamı kraliyetin Müslüman vatandaşlarının duygu ve düşüncelerini gözardı etmez ya da azaltmaz. Aksi durumun büyük bir akılsızlık olacağını düşünüyorum.

Türkiye, en organize ülkelerin bile çabalarını felç edecek korkunç zorluklar altında, ihtilaflar yüzünden karmakarışık olmuş bir bölgeye kanun ve düzen getirmek için çabalıyor. Peki, onların çabaları nasıl karşılanıyor? Şu anki şartlarda merkezi hükümetin kontrolü dışında, Balkanlardaki Hıristiyan devletler Türkiye'yi savaşa sokmak için açıkça çalışıyorlar. İngiltere için Doğu Avrupa ve Asya arasındaki barış herhangi bir güçten açık ara farkla önemli. Bu yüzden de hissiyatım, Hıristiyan Balkan devletlerinin provoke etmek istedikleri gibi bir savaşın doğu dünyasında bundan öncekilerin sebep olduklarından çok daha büyük bir değişim yaratacağı yönünde olacaktır."

Bu savaşların olası bir Haçlı Savaşı'na dönüşme kaygısı dünyadaki Müslümanları da tedirgin etti. *The Times* gazetesi, 8 Ekim 1912 tarihli "Hintli Müslümanlar Arasında Heyecan" başlıklı haberinde Bengal'de düzenlenen ve binlerce Müslümanın yanı sıra çok sayıda Hindu'nun da yer aldığı bir mitingden bahseder ve Hıristiyan güçlerin Müslüman ülkelere yönelik saldırıları kınadığı bildirir.

The Times gazetesinin verdiği habere göre aynı günlerde Balkanlardaki durumla ilgili bir toplantı düzenleyen Hindistan Müslüman Birliği de önemli kararlar almıştır. Buna göre; "İnançlar Savaşı"na yol açabilecek karışıklıkları kışkırtma eğilimindeki Balkan devletlerinin hareketinin onaylanmadığı, Osmanlı Devleti'nin Makedonya'da geniş çaplı bir reform programına giriştiği bir sırada Türkiye'nin içişlerine karışılmasının protesto edildiği, Osmanlı topraklarının dağılmasına yol açabilecek ve Müslümanların tepkisini çekebilecek büyük güçlerin herhangi bir hareketine karşı olunduğu ve son olarak ise savaş sürecinde ortaya çıkabilecek ihtiyaçların karşılanması için İngiltere ve Hindistan'da bir fon açılacağı bildirir.[18]

Balkan Savaşları bir son öyküdür. Bir bitiş ve hatta Osmanlı Devlet erkânı için bir utanç tablosu. Ancak farklı saikleri ile bu savaş Batı ile Doğu'nun, Avrupa ile Osmanlı'nın, İslam ile Hıristiyanlığın Avrupa'daki da son savaşıdır. Zira emperyalist dönemde her şeye rağmen ayakta kalan Osmanlı İslam kimliğinin de İslam dünyasının da ayakta kalan son kalesidir. Bu son kaleye karşı girişilen topyekûn hareket şüphesiz ki uzun süredir planlanan bir "arınmanın" nihai aşamasıdır.

Batı dünyası belki de kendisini bu savaş sonunda arındırdı, ancak bu savaşlardan çıkarılan sonuçlar Türk-İslam kimliği ve şuurunun şekillenmesinde büyük bir etki yaptı. Bunun yanında uluslararası arena artık *Pax-Ottomanasız* bir Balkan ile karşı karşıya kaldı. Kim bilir, belki de 1917'de Korfu'da yayımlanan bildiri ile[19] yeniden bir olmaya niyet eden Balkan devletleri eski günlerini mi arıyordu, bilinmez…

KAYNAKLAR

- Akdemir, Erhan, "Avrupa Aynasında Türk Kimliği", Ankara *Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 7, No: 1 (Güz: 2007), Ankara: 2007, s. 131-148.
- Jezernik, Bozidar, Vahşi Avrupa, *Batı'da Balkan İmajı*, çev. Haşim Koç, Küre Yay., İstanbul: 2006.
- Coles, Paul, *Avrupa'da Osmanlı Tesirleri*, çev. Vecdi Hürün, Ötüken Yay., İstanbul: 1975.
- Palmer, Alan, *Son Üç Yüz Yıl Osmanlı İmparatorluğu (Bir Çöküşün Tarihi)*, çev. Belkıs Çorakçı Dişbudak, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul: 2003.
- Onay, Yaşar, *Rusya ve Değişim*, Nobel Yay., Ankara: 2002.
- Kurat, Akdes Nimet, "Panslavizm", *DTCF Dergisi*, II/4,, Ankara 1953, s. 241-278.
- Hall, Richard C., *Balkan Savaşları 1912-1913, I. Dünya Savaşı'nın Provası*, çev. M. Tanju Akad, Homer Kitabevi, İstanbul: 2003.
- Abbot, G. B., *The Tale of a Tour in Macedonia*, Londra, 1903.
- Halford J. Mackinder, *Democratic İdeals and Reality*, New York, Henri Holt, 1919.
- Mehmet Okur, "The Times Gazetesi'ne Göre Balkan Savaşları ve İngiltere'nin Politikası", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies*, XII/2 (Kış 2012), s.183-197.
- Bayram Kodaman, "1876-1920 Arası Osmanlı Siyasi Tarihi", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, XII, İstanbul: 1993, s. 19-197.

18 *Mehmet Okur, a.g.m., s. 192.*

19 *Bu bildirgeye dair müstakil bir çalışma için bkz. Galip Çağ, "I. Dünya Savaşı Sırasında Balkan Birliği Yolunda İlk Adım: Korfu Bildirgesi (20 Temmuz 1917)", I. Uluslararası Komşuluk Kongresi, Balkan Savaşlarının 100. Yılında Savaştan Ebedi Barışa, Balkanlarda İyi Komşuluk 04-07 Ekim 2012, Hacettepe Üniversitesi, 2012, s. 1-20.*

Yaynet
www.yaynet.com.tr
Yayınlarınızı iPad, iPhone ve Android'e
Taşımak Artık Çok Kolay.
IOS-Android Yayıncılık Uygulamaları
Dijital Dönüşüm Hizmetleri
PDF Kitaptan Word Kitaba Dönüşüm
ePub3 Dönüşüm Hizmetleri
LOGONUZ BURADA
Yaynet Akıllı Telefon ve Tablet Yayıncılık Platformu
Buradan Bakınca
Her Şey Daha Net Okunuyor...
İNDİRİN KEŞFEDİN
Yaynet IOS ve Android Uygulaması
Güven Yazılım Teknolojileri Ticaret Ltd. Şti.
Boğaziçi Üniversitesi Teknopark
No 211 Rumelihisarı Mahallesi,
Bebek Yolu Sokak, No: 2/5 Sarıyı
34470 İSTANBUL - TÜRKİYE
iOS

H. Yıldırım Ağanoğlu

Balkan Harbi'nin 100. Yıldönümünde Balkanlar'ı Anlamak

Osmanlı Devleti, Söğüt-Domaniç'teki bir beylikten Bursa'da bir devlete, oradan Rumeli'ye doğru genişleyip imparatorluğa dönüşen bir devletti. En geniş sınırlarına ulaştığında Avrupa'dan Asya'ya, oradan Afrika'ya kadar birçok toprağın hâkimiydi. Ama Osmanlı denildiğinde akla ilk olarak, iki yarımada eksenli bir tarih anlayışı gelir. Bunlar, Anadolu ve Rumeli'dir. Kıtaların birleştiği yerde iki hisarın konumlarında da bu isimlendirme devam eder: Anadoluhisarı ve Rumelihisarı. Devlet teşkilatında da devam eder bu kavramsallaştırma: Anadolu Defterdarı, Rumeli Defterdarı, Anadolu Beylerbeyi, Rumeli Beylerbeyi, Anadolu Kazaskeri, Rumeli Kazaskeri. Bu saydığım devlet görevlerinde vazife isminin başında Rumeli taşıyan protokolde daha ön sıradadır.

Rumeli, ah Rumeli… Belgelerimizde, kitaplarımızda Balkan kelimesinden önce kullandığımız, aynı zamanda tarihi bir mefkûre olan Rumeli. Sadece Rumelilerin gönlünde değil, aynı zamanda Devlet-i Aliye tarih ve kültür bilinci olan bir Arabın, Kürdün ya da herhangi Anadolulu bir Türkün de tarihi idealidir -olmalıdır diye de okunabilir- ve vatanıdır Rumeli.

Osmanlı Devleti, Söğüt-Domaniç'teki bir beylikten Bursa'da bir devlete, oradan Rumeli'ye doğru genişleyip imparatorluğa dönüşen bir devletti. En geniş sınırlarına ulaştığında Avrupa'dan Asya'ya, oradan Afrika'ya kadar birçok toprağın hâkimiydi. Ama Osmanlı denildiğinde akla ilk olarak, iki yarımada eksenli bir tarih anlayışı gelir. Bunlar, Anadolu ve Rumeli'dir. Kıtaların birleştiği yerde iki hisarın konumlarında da bu isimlendirme devam eder: Anadoluhisarı ve Rumelihisarı. Devlet teşkilatında da devam eder bu kavramsallaştırma: Anadolu Defterdarı, Rumeli Defterdarı, Anadolu Beylerbeyi, Rumeli Beylerbeyi, Anadolu Kazaskeri, Rumeli Kazaskeri. Bu saydığım devlet görevlerinde vazife

isminin başında Rumeli taşıyan protokolde daha ön sıradadır. Anadolu mu yoksa Rumeli mi daha Osmanlı'dır? Belki soruyu şöyle sormak gerekir: Osmanlı Devleti bir Anadolu devleti midir, yoksa Rumeli mi? İlber Ortaylı, "Rumeli ağırlıklıdır," diyor.

Bugün bile Osmanlı'yı, adeta onun hayaletini, izlerini, kokusunu görmek isterseniz Balkanlar'a gitmeniz gerekir. Üsküp'ü, Saraybosna'yı, Mostar'ı, Travnik'i, Prizren'i vb. şehirleri görmeden Osmanlı'yı anlayamazsınız.

Amacımız Anadolu ve Rumeli arasında bir yarış, bir üstünlük kurmak değildir. Şüphesiz Anadolu ve Rumeli birbirinden ayrılmaz aslında tek parçadır. Rumeli'yi Rumeli yapan da öncelikle Anadolu'dan gelenlerdir. Ancak günümüzde bir takım cahil veya art niyetli kişilerin söylemlerinde Rumeli'nin, Rumeli'den gelenlerin dışlanmasına karşı tarihi gerçeklerin haykırışıdır yukarıda belirttiklerimiz. Yine içinde yaşadığımız Cumhuriyetimizin kurucu iradesi de Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'nin şahs-ı manevisinde teşekkül etmiştir.

Onun içindir ki, 1878 Osmanlı-Rus Harbi'nde Rumeli'nin büyük kısmının ve Bosna-Hersek'in kaybını anlamayan, 1912 Balkan Harbi'ni ve bu sefer Rumeli'nin tamamını kaybetmemizi anlayamaz. Rumeli'nin kaybını anlamayan Birinci Dünya Savaşı'nı ve özelde 1915 Çanakkale Savaşı'nı hiç anlayamaz. Bunu anlamayan İstiklal Harbimizi ve Cumhuriyetimizin kuruluşunu da maalesef hiç ama hiç anlayamaz. Bu tarihleri boş yere can kaybının yaşandığı savaşlar olarak anlar, anlatır.

Şimdi gerçek bir Osmanlı belgesinden yola çıkarak, Balkan Savaşı'nda yaşananların sadece bir sahnesini anlatmaya çalışalım. 22 Ocak 1912 tarihli bir Osmanlı arşiv belgesine göre normal bir bürokratik prosedür başlamış. Zamanın kanunları gereği Selanik'te bir kiliseye çan kulesi yapılmasının izin talebi ve önce vilayete başvuru, sonra Adliye Nezareti'ne iletilen konunun zamanın Danıştay'ı sayılan Şura-i Devlet'in layihasıyla Padişaha iletilmesi. İşlemin sonuçlanması ve bitişi ise yaklaşık 1,5 sene sonra 28 Mayıs 1913'te gerçekleşmiştir.[1] Kâğıt üzerinde her şey yolunda, ancak Rumeli'nin bütün toprakları Balkan Savaşları neticesi fiili olarak kaybedilmiş. Bırakın izin verilecek çan kulesini, ortada vatanımız Rumeli bile kalmamış. 30 Mayıs 1913'te savaşı bitiren Londra Anlaşması'nın imzalanmasına, yani toprakların hukuki olarak kaybına ise sadece iki gün var. Takvim yaprakları ve gerçekler acımasız. Buradan itibaren kurgulayacağımız hikâye meseleyi daha iyi kavramamıza yarayacaktır.

KESİLEN KOLUN YERİNDE DUYULAN SIZI

Ahmed Efendi, Selanik'e bağlı Demirhisar kazasında doğ-

1 Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Babıâli Evrak Odası Tasnifi, No: 313248. Sadaret'ten Adliye ve Mezahib Nezareti'ne gönderilen 21 Cumâdelâhire sene [1]331 - 15 Mayıs sene [1]329 / [28 Mayıs 1913] tarihli tahrirat.

Rumeli'nin kaybı dolayısıyla hafızalarımızda, yüreğimizde hâlâ kopan bir damar sızımız, bir acımız var. İçimiz yanmaya devam ediyor. Savaşı bitiren anlaşmalar hareket noktası alınırsa aradan 100 yıl geçmiş. Balkan ülkelerinde kaybettiğimiz topraklardan ülkemize hicret etmek zorunda kalan ülkemizin asli unsurları olan milyonlarca Rumelilinin, milyonlarca akrabası halen Balkanlar'da yaşamaya devam ediyor. Balkanlar'da Türk ya da akraba topluluklarımızın bulunmadıkları coğrafyalarda bile mimari ve kültürel izlerimiz bulunuyor. Bir hudut çizildi diye her şey bitecek zannedenler yanılıyorlar. Değişen sadece topraktaki siyasi hâkimiyettir.

muş ve buradaki mekteb-i ibtidaiyyeyi bitirmişti. Askerlik çağı geldiğinde acemi birliğinden sonra kurası Selimiye Kışlası'na çıkmıştı. Balkan Harbi'nin çıkması üzerine alelacele Çatalca istihkâmlarına sevk edilmişti. İlk günlerde mevziiye düşen bir şarapnel sol kolunu dirseğinden koparmıştı. Haydarpaşa Askeri Hastanesi'ne sevk edilip, tedavisi bittikten sonra terhis edilmişti. Artık çolaktı, artık eksikti.

Bir akrabasının aracılığıyla güzel el yazısından dolayı Babıâli Evrak Odası'nda işe alınan Ahmed Efendi, Sadaret koridorlarında telaşlı ve sıkılgan bir şekilde koşturuyordu. İşini bitirip Evrak Odası Müdürü'nün yanına çıkmadan önce kesilen koluna baktı. Olmayan sol eli karıncalanıyor, dayanılmaz bir his ile kaşınıyordu. Sağ elinde Adliye ve Mezahib Nezareti'nden 22 Ocak 1912 tarihinde gönderilen bir dosya vardı. Demirhisar kazasındaki bir Rum köyünün kilisesine çan kulesi inşasına dair Selanik vilayetinin izin talebini içeren evrak ve ekleri vardı dosyanın içinde. Normal bürokratik prosedür işliyordu. Gözleri yaşardı, bugün 28 Mayıs 1913 diye geçirdi içinden. Balkan Harbi, 1912 sonlarında neredeyse bitmiş, bütün Rumeli gibi Selanik'e bağlı Demirhisar da çoktan kaybedilmişti. Osmanlı'nın, Rumeli'de dayanan son kalesi İşkodra da 10 Nisan 1913'te düşmüştü. Oysa devlet, kaybettiği Rumeli'nin, idari işlerini hâlâ sürdürüyordu. Rumeli düşman çizmeleri altında inlerken, Osmanlı'nın hayaleti kâğıt üzerinde de olsa Rumeli üzerinde dolaşmaya devam ediyordu. Devlet; Kâtip Ahmed Efendi'nin kesilen kolunun bulunduğu yerde, sanki varmış gibi duyulan sızıyı andıran bir tavırla, kaybettiği toprakların üzerinde hukuki hâkimiyetini devam ettirdiğini düşünüyordu.

Dosyanın en üstündeki belge Sadaret'ten, Adliye ve Mezahib Nezareti'ne gönderilen işlemin neticelendiğini gösteren bir evraktı. Çan kulesinin inşasına Şura-yı Devlet'ten izin çıkmış, Padişah V. Mehmed Reşad bunu iradesiyle onaylamıştı. Kâğıt böyle söylüyordu ama görevli kâtip, camı açıp Sadaret'in bulunduğu binadan Cağaloğlu yokuşuna baktığında Rumeli'den gelen muhacir kafilelerinin arasında Demirhisar muhacirlerinden Ahmed Aga'yı gördü. Hızlıca daireden çıkıp onun yanına gitti, kısa bir hal hatır sormadan sonra cebine birkaç kuruş koyup morali bozuk bir şekilde işine geri döndü.

Ahmed Efendi Babıâli merdivenlerinden içeri girerken, o dakikalarda İngiltere'de bulunan Osmanlı murahhası, bütün Rumeli'yi kaybettiğimizi gösteren anlaşmanın son maddeleri üzerindeki görüşmelerini sürdürüyordu. İki gün sonra 30 Mayıs 1913'te Balkan Harbi'ni bitiren ilk anlaşma olan Londra Barış Anlaşması imzalanmış ve defacto olarak topraklarını kaybeden Osmanlı, bölgeyi hukuki olarak da kaybettiğini kabul etmişti.

Padişahın onayladığı çan kulesi izin evrakı ise ne Selanik'e bağlı Demirhisar'a ne de diğer Rumeli vilayetlerine bir daha hiçbir Osmanlı evrakının gidemeyeceği gerçeğiyle, tozlu arşivdeki yerini almış ve dosya kapanmıştı.

Bir Osmanlı arşiv belgesinden yola çıkarak anlattığımız bu hikâye ile bir kavramı vurgulayarak yazımıza başlamak istedik. Rumeli'nin kaybı dolayısıyla hafızalarımızda, yüreğimizde hâlâ kopan bir damar sızımız, bir acımız var. İçimiz yanmaya devam ediyor. Savaşı bitiren anlaşmalar hareket noktası alınırsa aradan 100 yıl geçmiş. Balkan ülkelerinde kaybettiğimiz topraklardan ülkemize hicret etmek zorunda kalan ülkemizin asli unsurları olan milyonlarca Rumelilinin, milyonlarca akrabası halen Balkanlar'da yaşamaya devam ediyor. Balkanlar'da Türk ya da akraba topluluklarımızın bulunmadıkları coğrafyalarda bile mimari ve kültürel izlerimiz bulunuyor. Bir hudut çizildi diye her şey bitecek zannedenler yanılıyorlar. Değişen sadece topraktaki siyasi hâkimiyettir. Kültürel, ekonomik, din, eğitim vs. alanlarda ilişkilerimiz artarak devam ediyor.

Şimdi Balkanları anlamak için üzerinden 100 yıl geçen Balkan Savaşları'nı tekrar hatırlayalım ve kısaca özetleyelim.

BALKAN SAVAŞLARI (1912-1913)

Dünya tarihi boyunca savaşlar hiç eksik olmamıştır. Ancak bazı savaşlar coğrafyaların ve milletlerin kaderini değiştirmişlerdir. 100. yıldönümünü hatırlayacağımız Balkan Savaşları, Türk tarihinde birçok açıdan büyük öneme sahiptir. Osmanlı Devleti, Anadolu ve Rumeli ana ayakları üzerinde duran bir devletti. 1912-13 Balkan Savaşları neticesinde günümüz Trakya toprakları hariç, bütün Rumeli'nin kaybı milli hafızamızda büyük bir travma meydana getirmiştir.

Bu savaş neticesi kaybedilen sadece bir toprak parçası değildir. Kaybedilen, içindeki Türk ve Müslüman nüfusuyla bir vatandır. Bu savaşın en önemli neticelerinden biri, Rumeli'nin kaybı ve akabinde 1. Dünya Savaşı ile Osmanlı'nın fiilen sona ermesine sebep olmasıdır. Tek ayaküstünde bir insan nasıl ayakta kalamaz ise, Osmanlı Devleti de Rumeli'yi kaybetmesiyle ancak 10 sene ayakta kalabilmiş ve tarihteki yerini almıştır.

Balkan Yarımadası, Avrupa'nın üç büyük yarımadasından biridir. Doğudan başlayarak Karadeniz, Marmara ve Ege denizleri, Akdeniz ve Adriyatik denizi güney sınırlarını oluşturur. Triyeste Körfezi'nden itibaren Tuna ve Sava nehirleri ile Karadeniz'de sona eren çizgi ise yarımadayı Avrupa'dan ayırır. Fiziksel yüzölçümü 505.000 km²'dir. Siyasi açıdan bakıldığında günümüzde Arnavutluk, Bulgaristan, Yunanistan, Türkiye Trakyası, Slovenya, Hırvatistan, Bosna-Hersek,

Bu savaş neticesi kaybedilen sadece bir toprak parçası değildir. Kaybedilen, içindeki Türk ve Müslüman nüfusuyla bir vatandır. Bu savaşın en önemli neticelerinden biri, Rumeli'nin kaybı ve akabinde 1. Dünya Savaşı ile Osmanlı'nın fiilen sona ermesine sebep olmasıdır. Tek ayaküstünde bir insan nasıl ayakta kalamaz ise, Osmanlı Devleti de Rumeli'yi kaybetmesiyle ancak 10 sene ayakta kalabilmiş ve tarihteki yerini almıştır.

Sırbistan Kosova, Makedonya ve Romanya topraklarının tamamı içine alındığında ise yüzölçümü 788.685 km²'ye yükselmektedir.

Balkanlar tarih boyunca hâkimiyet mücadelelerinin ana merkezi olmuştur. Rusya'nın sıcak denizlere inme politikasının ana eksenlerinden birisi de Balkanlar'dır. Yarımadanın Avrupa'dan başlayıp İstanbul'a doğru daralan yapısı ile Asya kıtasına geçişte önemli bir stratejik konum üstlenmekte; İstanbul ve Çanakkale boğazları da yarımadanın Avrupa ile Asya arasındaki jeopolitik önemini artırmaktadır.

Balkan Savaşları öncesinde Rumeli toprakları Edirne, Selanik, Yanya, İşkodra ve Kosova vilayetlerinden oluşmaktaydı. Nüfus sayımları konusunda ortak bir görüş yoksa da dine

dayalı millet sistemine göre bu vilayetlerde Müslümanlar 3.242.000 (% 51), Rumlar 1.558.000 (% 25), Bulgarlar 1.220.000 (% 19), diğerleri ise 333.000 (% 5) gibi bir nüfusa sahipti.

Etnik duruma gelince Müslümanlar (Türk, Arnavut, Boşnak, Pomak, Goran, Çingene), Ortodokslar (Rum, Romen, Bulgar, Sırp, Karadağlı, Arnavut, Ulah, Çingene), Katolikler (Hırvat, Arnavut) ve diğerleri (Ermeni, Yahudi vb.) olmak üzere dört ana gruptan oluşmaktaydı.

Balkan Harbi öncesinde, Osmanlı Avrupası olarak nitelendirilen Rumeli toprakları çevresinde Osmanlı Devleti'ne savaş ilan eden dört devlet büyükten küçüğe şöyle sıralanmaktadır: Bulgaristan 96.345 km^2 (Nüfus: 4.338.000), Yunanistan 64.859 km^2 (3.041.000), Sırbistan 45.427 km^2 (Nüfus 3.000.000), Karadağ 9.247 km^2 (Nüfus 274.000).

Trablusgarb Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin düştüğü kötü durum, Balkan devletlerinin aralarındaki anlaşmazlıklara son vermesini sağladı. İlk olarak, 13 Mart 1912'de Bulgar-Sırp Saldırmazlık Antlaşması imzalandı. Daha sonra Bulgar-Yunan Antlaşması imzalandı. Karadağ da 1912 Ağustosu'nda bu pakta katılınca Osmanlı'ya karşı daha önce hiç bir araya gelemeyen Balkan ülkeleri arasında bir Balkan ittifakı meydana geldi. Osmanlı Dışişleri, bu paktlara karşı zamanında haber alamadı ve karşı diplomatik hamleler geliştiremedi.

BİRİNCİ BALKAN SAVAŞI

Savaş, en küçük Balkan devleti olan Karadağ'ın 8 Ekim 1912'de Osmanlı'ya saldırmasıyla başladı. Balkan devletleri, Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışma manasına gelen aşırı isteklerle dolu bir nota verdi. Osmanlı ise buna boyun eğmedi ve 16 Ekim 1912'de Bulgar ve Sırplara, 18 Ekim'de Yunanistan'a savaş ilan etti.

a-) Bulgarlar ile Savaş

Doğu Trakya ve kısmen Batı Trakya'da teşkilatlanan ordu mevcudunun 369.315 kişi olarak planlanırken, savaş başladığında ancak 115.000 asker toplanabildi ise de lojistik destek, mühimmat ve iaşeden yoksun Osmanlı ordusu savaşa tam manasıyla hazırlanabilmiş değildi. Karşılarındaki müttefik ordusu ise 213.000 kişiydi. Doğu Ordusu Kumandanı Abdullah Paşa, karşısındaki ise Bulgar Ordusu Kumandanı General Savof idi. Bulgar Ordusu 18 Ekim'de saldırıya geçti. Bulgar ordusuyla ilk büyük çarpışma, 22-23 Ekim 1912'deki Kırklareli Savaşı'dır. Üstün kuvvetlerle taarruza geçen Bulgar kuvvetleriyle çarpışmalar yapılmış ve Bulgar birliklerinin geceleyin yaptıkları şaşırtma baskınıyla çözülen Osmanlı birlikleri, bozguna uğramış ve Lüleburgaz'a geri çekilmiştir.

28 Ekim-2 Kasım arasındaki Pınarhisar-Lüleburgaz savaşlarının kaybedilmesiyle, mevcudu 100.000'i aşkın ordu ile birlikte hareket eden muhacirler 100 km. gerideki Çatalca istihkâmlarına kadar geri çekildiler. Ancak, 17-18 Kasım Çatalca muharebelerinde Bulgarlar yenilerek, ilerlemeleri durdurulmuştu. Bu sıralarda her iki tarafta görülen kolera hastalığı ağır kayıplara sebep oluyordu.

b) Karadağlılarla Savaş

Ali Rıza Paşa kumandasındaki Batı Ordusu, güneyde Yunan, kuzeyde Sırp ve İşkodra'da Karadağ kuvvetleriyle çarpışmıştı.

Savaş öncesinde hemen hemen hiçbir düzenli orduya sahip olmayan Karadağ, savaşa 45.000 kişilik bir kuvvetle katılmıştı. Ordunun merkez ve güney grubu İşkodra üzerine, batı grubu Berane ve Akova yönüne saldırdı ve bir Sırp birliğinin yardımıyla Taşlıca şehri ele geçirildi. Karadağ ve Sırp kuvvetleri İşkodra'yı kuşattı. Ancak bu uzun kuşatma ve yorucu savaşlarda kuvvetlerinin % 60'ını kaybetti. Karadağ, savaş boyu bütün enerjisini İşkodra'yı ele geçirmek ana stratejisinde harcamıştı.

c) Yunanlılarla Savaş

Yunanlılara karşı ilk büyük savaşlar Serfice ve Yenicevardar savaşlarıdır. Yunanlılar, Tesalya'daki bu savaşları kazandık-

tan sonra önlerinde ciddi bir engel kalmamış ve Selanik şehri tek bir kurşun atılmadan Tahsin Paşa tarafından Yunanlılara teslim edilmişti (9 Kasım 1912). Selanik'e birkaç gün sonra ulaşan Bulgar birlikleri de şehre yerleşmişlerdi.

Yunan ordusunun esas büyük kuvveti bu yönde ilerlerken bir kolordusu Yanya şehrini kuşatmıştı. Yanya uzun süre dayanmasına rağmen 6 Mart 1913'te Yunanlılara teslim edildi. Ayrıca Yunanlılar, savaşta herhangi bir askeri destekten yoksun Sakız, Midilli, Limni, Bozcaada gibi Ege adalarına asker çıkararak işgal ettiler.

d) Sırplarla Savaş

Sırp kuvvetleriyle ilk büyük savaş, Kumanova Meydan Muharebesi idi. 23 Ekim 1912'de başlayan bu savaşta önce Osmanlı kuvvetleri taarruz etmiş ve başarılar kazanmıştı. Fakat ikinci günün gecesi, Arnavutlardan oluşan Üsküp Redif Tümeni askerlerinin cepheyi bırakıp evlerine ve yakın köylerine gitmesi yüzünden meydana gelen boşluktan yararlanıp taarruza geçen Sırplar, ilerleyerek Osmanlı Ordusu'nun panik halinde geri çekilmesine sebep olmuşlardı. Bunda Sırp topçusunun önemli rolü vardı. Bu panik, savaşın büyük bir mağlubiyetle bitmesine sebep oldu.

Sırplar 25 Ekim'de Kumanova'ya, ertesi gün 26 Ekim'de Üsküp'e girdiler. Ardından Kırçova-Pirlepe savaşlarını kaybeden Osmanlı birlikleri, 18 Kasım'da Manastır'da dört gün Sırplara ağır kayıplar verdirerek savaşmalarına rağmen neticede yenilmiş ve Sırplar 19 Kasım 1912'de Manastır'ı işgal etmişlerdi.

LONDRA BARIŞ ANLAŞMASI, İKİNCİ BALKAN SAVAŞI

a) Müdafaa Destanları: Yanya, Edirne ve İşkodra

Selanik, Üsküp ve Manastır gibi önemli Rumeli şehirlerinin düşmesi ile birlikte direnen sadece bu üç kalemiz kalmıştı. Yanya şehri Yunanlılar tarafından hemen ele geçirilememiş ancak kuşatılmıştı. Kale, bizzat Yanya Kolordu Komutanı Esat Paşa idaresinde savunuluyordu. Selanik'in düşüşünden sonra yardıma gelen Yunan kuvvetlerinin ilavesi ve cephane ile yiyeceklerin tükenmesiyle 6 Mart 1913'te Yanya, Yunan birliklerine teslim edildi.

Edirne Kalesi, 22 Ekim 1912'de Bulgar ve yardıma gelen Sırp kuvvetlerince kuşatılmıştı. Şükrü Paşa hiçbir yardım alamadan 5 ay 5 gün dayanmış ve yardım gelmemesi, cephane ve yiyecek, içecek kıtlığı yüzünden 26 Mart 1913'te kale, Bulgarlara teslim edilmişti.

İşkodra'yı Hasan Rıza Bey emrindeki 24. Müstakil Nizamiye Fırkası kahramanca savunmuştu. Karadağ Kralı Nikola, şehri alıp başkent yapmak istiyordu. Hasan Rıza Paşa, 30 Ocak 1913 günü akşamı tertiplenen bir suikast neticesinde şehit edilmişti. Şehir 22 Nisan 1913'e kadar direnerek, açlık ve salgın hastalıkların başlaması üzerine anlaşmayla Karadağlılara teslim edilmişti. Karadağ ordusu, kuvvetlerinin büyük çoğunluğunu bu kuşatma esnasında kaybetmişti. Savaştan sonra İşkodra şehrinin, yeni kurulan Arnavutluk'a bırakılmasıyla savaştan Karadağ büyük bir fayda sağlayamamıştı.

Balkan Harbi'nde Osmanlı ordularının bütün cephelerde hızlı yenilgisine karşın Edirne ve Yanya şehirlerinin kahramanca direnişi, İşkodra'nın da Rumeli'de düşen son kale olması ile bu kahraman şehirleri savunan komutanlar ve müdafi askerler tarihimizin unutulmaz sayfalarındaki destansı yerlerini almıştı.

b) Ateşkes ve Londra Barış Antlaşması

Osmanlı Ordusu'nun Doğu ve Batı cephelerinde ağır yenilgilere uğraması üzerine Babıâli, müttefiklerle ateşkes görüşmelerine başladı ve 3 Aralık 1912'de ateşkes imzalandı. Ancak Yanya'yı kuşatan Yunanlılar ile İşkodra'yı kuşatan Karadağlılar ateşkesi imzalamamıştı. Barış görüşmeleri ise 16 Aralık Londra Konferansı'na bırakıldı. Edirne, Yanya ve İşkodra dâhil tüm Rumeli ve adaların Balkanlı müttefiklere teslimi istenince görüşmeler 6 Ocak 1913'te kesildi. Savaş, 3 Şubat'ta Bulgarların Edirne'yi bombardımanıyla tekrar başladı. 4 Şubat Çatalca muharebelerini Türklerin kazanmasıyla Bulgar ilerlemesi durduruldu ve İstanbul, Bulgar tehlikesinden kurtuldu.

Edirne'nin düşmesi üzerine, uzun görüşmeler ve büyük devletlerin baskısıyla 30 Mayıs 1913'te Londra Barış Antlaşması imzalandı. Savaş başlamadan önce hiçbir şekilde toprak değişikliğini tanımayacağını bildiren Avrupalı devletler, Osmanlı'nın ani yenilgisi karşısında verdikleri sözleri unuttu. Birinci Balkan Harbi sonunda Osmanlı, tüm Avrupa topraklarını kaybetti. Artık Trakya'da sınır Midye-Enez çizgisiydi, Edirne ve Kırklareli Bulgarlara bırakıldı. Arnavutluk bağımsız oldu. Ege adalarının geleceği ise büyük devletlerin kararına bırakıldı.

c) İkinci Balkan Savaşı

Savaş bitmiş ama Balkanlı devletler arasında anlaşmazlıklar bitmemişti. En çok kayıp veren Bulgarlar olduğu halde Bulgaristan, Makedonya'dan fazla pay alamamaktan şikâyet etmekteydi. Sırplar ve Yunanlılar ise aynı şikâyetlerde bulunup, Bulgarlara karşı bir ittifak anlaşması yapmışlardı. Romanya ise I. Balkan Savaşı'nın dışında kalarak hiçbir kazanç elde edemediğinden ve Bulgarlara karşı düşmanlıkları olduğundan pastadan pay alma telaşındaydı.

Barışın imzalanmasından yaklaşık bir ay sonra Bulgaristan, 29 Haziran 1913'te bir baskın hareketiyle Sırplara ve Yunanlılara saldırarak İkinci Balkan Savaşı'nı başlattı. Altı günlük savaştan sonra Bulgarlar mağlup oldu. Romanya, bu savaş neticesinde yıpranmamış ordularıyla Bulgar toprakları olan Plevne, Silistre ve Dobruca'yı ele geçirdi.

Fırsattan istifade eden Osmanlı ordusu, Midye-Enez hattında dört gün bekledi ve 21 Temmuz 1913'te Kırklareli, 22 Temmuz'da ise Edirne'yi geri aldı. Neticede bir ay süren II. Balkan Savaşı sona erdi ve 10 Ağustos 1913'te Bükreş Barış Antlaşması imzalandı. Buna göre Vardar Vadisi'nin orta kısmı Sırbistan'a, Kavala ve Serez Yunanistan'a, Güney Dobruca ve Silistre ise Romanya'ya bırakıldı. 29 Eylül 1913'te Bulgarlar ile Osmanlı Devleti arasında İstanbul Muahedesi imzalandı.

Savaşı bitiren diğer anlaşma ise, Yunanistan ile Atina'da imzalanan 14 Kasım 1913 tarihli barış anlaşmasıdır. Buna göre iki devlet arasındaki Ege adaları anlaşmazlığı büyük devletlerin kararına bırakıldı. Karadağ ile ise 14 Mart 1914'te barış anlaşması imzalandı. Sırbistan ile sınırımız olmamasına rağmen 26 Mart 1914 tarihinde imzalanan barış anlaşması ile Balkanlar'daki savaş durumu hukuki olarak sona erdirildi.

Balkan Harbi sonunda artık Osmanlılık düşüncesi de son bulmuştu. Rumeli'deki savaşın ve mezalimlerin halkın hafızasında acı intibalar bırakması, Türk milliyetçiliğinin İttihat ve Terakki önderliğinde hızla yayılmasını sağlamıştı. Balkan Harbi'nin diğer savaşlara nazaran halkı daha fazla etkilemesinin sebepleri yaralıların ve muhacirlerin akın akın başkent İstanbul'a gelmesi, gazetelerin günü gününe savaş ve mezalim haberleri vermesiydi. Balkan Harbi'nden sonra milliyetçilik, Müslüman-Türk unsur arasında giderek yeşerdi ve kitleselleşti. İttihatçıların en büyük gayreti bir ulus yaratmak olmuştu.

d) Balkan Savaşları'nın Sonuçları

Birinci Balkan Savaşı 7 ay 22 gün sürmesine rağmen, Türklerin bozgunu ilk üç haftada gerçekleşti. Savaş sonunda dengeler alt üst oldu. Balkan Savaşları'nın üç mağlubu Türkler, Bulgarlar ve Avusturyalılar oldu. Öte yandan Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ bu savaşlarda yüzölçümlerini iki katına çıkardılar. Bundan sonra Osmanlı ile bir sınırı kalmayan ve kazandığı zafer sarhoşluğuna kendini kaptıran Sırbistan kendine yeni büyüme alanı olarak Avusturya'yı seçti. Bunun en önemli neticesi Bosna-Hersek'te Avusturya-Macaristan İmparatorluğu veliahdının bir Sırp anarşisti tarafından öldürülmesiyle Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması oldu. Yunanistan ise artık Balkanlar'da daha fazla büyüyemeyeceğinin bilincinde olarak Ege adalarını ele geçirip gözünü İzmir ve Anadolu kıyılarına dikti.

Dolayısıyla bu mağlubiyet Balkan Savaşı sonrası ve Birinci Dünya Savaşı öncesinde, Osmanlı, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan'ın aynı ittifak içinde bir araya gelmeleri neticesini doğurdu. Böylece, İngiltere ile Rusya'nın araya koydukları küçük devletçiklerle Balkanları kontrol altında tutma ve denetleme umutları suya düştü. Bu karışıklıklar ve oturmamış kuvvet dengeleri içindeki Balkanlarda, bir Sırp-Avusturya savaşı kapıda olduğu gibi, Yunanlılar ile Türklerin arasındaki Ege Adalarının statüsü ve muhacirlerden kaynaklanan gerginlikler de bir Türk-Yunan savaşı beklentisini vermekteydi.

Balkan Savaşı sonrasında Makedonya topraklarının büyük çoğunluğunun Yunanistan ve Sırbistan tarafından paylaşılmaları, Makedonya'nın özerk bir bölge olması için savaşan VMRO'nın (İç Makedonya Devrimci Örgütü) Makedonya'da geliştirmeye çalıştığı, Makedon kimliği ile ilgili amaçlarını da akamete uğratmıştır.

Koskoca bir imparatorluktan, "Misak-ı Milli hudutlarının dışında Türk unsuru kabul etmiyoruz!" zihniyetine gelmiştik. Cumhuriyet döneminde Balkanlar'dan kopup gelen binlerce göç kafilesi bile uyandıramadı bizi. Osmanlı'da memur olmuş, Cumhuriyette de görevine devam etmiş memurlar ya da nesiller yaprak dökümü gibi birer birer eksildiler. Artık Rumeli şehirlerini veyahut orada kurulan devletleri bilen kimse kalmamış gibiydi. Rumeli şehirleri sanki Sibirya kadar uzaktı bize. Balkanlar'ı unutmuştuk.

Osmanlı Devleti'nde İttihat ve Terakki duruma tamamen hâkim oldu ve Osmanlı Devleti de Balkan Harbi'nin bitişinden tam bir yıl sonra 12 Kasım 1914'te savaşa girdi. Enver Bey, 18 Aralık 1913'te yarbaylıktan albaylığa, 5 Ocak 1914'te ise mirlivalığa (tuğgeneral) terfi ettirilip Harbiye Nazırlığı'na getirildi. Bu arada Padişahın yeğeni olan Naciye Sultan ile evlenip saraya damat oldu. Balkan Harbi sonrasındaki böyle karışık bir ortamda, İttihat ve Terakki önderlerinin zoruyla Türkiye, I. Dünya Savaşı'na girmek mecburiyetinde bırakıldı.

Balkan Harbi sonunda artık Osmanlılık düşüncesi de son bulmuştu. Rumeli'deki savaşın ve mezalimlerin halkın hafızasında acı intibalar bırakması, Türk milliyetçiliğinin İttihat ve Terakki önderliğinde hızla yayılmasını sağlamıştı. Balkan Harbi'nin diğer savaşlara nazaran halkı daha fazla etkilemesinin sebepleri yaralıların ve muhacirlerin akın akın başkent İstanbul'a gelmesi, gazetelerin günü gününe savaş ve mezalim haberleri vermesiydi. Balkan Harbi'nden sonra milliyetçilik, Müslüman-Türk unsur arasında giderek yeşerdi ve kitleselleşti. İttihatçıların en büyük gayreti bir ulus yaratmak olmuştu.

Balkan Harbi'nde özellikle Rum tüccarın Yunanistan'a yardım ediyor diye boykot edilmesiyle, milli iktisadın da temelleri atılmış oldu. Müslüman tüccarlar çoğaldı, milli bilinç oluştu. Bu olaylar, Balkan Harbi sonrasında milli devlete giden süreçte büyük bir aşama olmuştu.

KAYBETTİĞİMİZ RUMELİ'DEN BUGÜNKÜ BALKANLAR'A

Balkan Harbi'nden sadece 10 yıl sonra 1923'te Türkiye Cumhuriyeti'ni kurduk. Zorluklarla, fedakârlıklarla bugünlere getirdik. Ama dışarıda bıraktıklarımızı unuttuk. Koskoca bir imparatorluktan, "*Misak-ı Milli hudutlarının dışında Türk unsuru kabul etmiyoruz!*" zihniyetine gelmiştik. Cumhuriyet döneminde Balkanlar'dan kopup gelen binlerce göç kafilesi bile uyandıramadı bizi. Osmanlı'da memur olmuş, Cumhuriyette de görevine devam etmiş memurlar

Balkanlar'ı bir cümlede nasıl özetlerseniz dendiğinde: "Soydaşlar, akrabalar, komşular ve bir arada yaşama kültürü," derim. Bu kelimeler bizim kültürümüzde çok özel, çok seçkin bir yere sahiptir. Yine sorsanız Balkanlar'ı bir kelimede anlatın diye, vereceğim cevap: "Biz" olacaktır.

ya da nesiller yaprak dökümü gibi birer birer eksildiler. Artık Rumeli şehirlerini veyahut orada kurulan devletleri bilen kimse kalmamış gibiydi. Rumeli şehirleri sanki Sibirya kadar uzaktı bize. Balkanlar'ı unutmuştuk. Bir tek Batı Trakya Türklerini biraz biliyorduk, o da Yunanistan ile gerilen ilişkilerimiz yüzündendi. Keza az biraz da Bulgaristan Türklerine dair malumatımız vardı, bu da hiç bitmeyen göçler yüzündendi.

1985 yılı geldiğinde Bulgaristan'daki Türklerin isimleri değiştirilmeye başlandı. Dayak, işkence zulüm sistematik bir hale geldi. 1989 yılında Başbakan Özal'ın kapıları açması ve göçü kabullenmesiyle 300.000 Türk, Kapıkule'ye yığıldı. Bulgaristan Türkleri artık gündemimizin bir parçasıydı. Türkiye insanı mecburen biraz biraz Rumeli'de 1912'de bıraktığımız Türkleri, yani soydaşlarımızı hatırlamaya başlamıştı. Bu adeta hafızasını kaybeden bir insanın bazı şeyleri tekrar hatırladığında başına gelen bir şok vaziyetine benziyordu.

1992'ye geldiğimizde Avrupa'nın adeta arkasını dönerek görmezden geldiği Bosna-Hersek Savaşı başladı. Buna savaş demek ne kadar doğru? Düzeltelim, Sırpların yaptığı Boşnak Soykırımı başladı. 1995'e kadar yüz binlerce Boşnak öldürüldü, tecavüze uğradı, evlerini, köylerini şehirlerini bırakmak zorunda kaldı, toplama kamplarında insanlık onurları çiğnendi. Srebrenica şehrini ve burada öldürülüp, 2012'ye kadar mezarları tespit edilebilen 8.372 kişiyi neredeyse tüm Türkiye duydu. Savaşın ortasında 1994'de, Bosna'nın Çanakkalesi sayılabilecek bir direniş merkezi olan Gorajde şehrinde, kimyasal silah kullanıldığı haberi üzerine bütün İstanbul spontane bir şekilde miting meydanlarına aktı. Bu insanlık dramı Türkiye kamuoyunun Balkanlar'da bıraktığı Boşnakları ve 1999'da Kosova Bağımsızlık Savaşı dolayısıyla Arnavutları yani akrabalarını hatırlamasına vesile oldu.

1999 sonrasında Türkiye bir deprem felaketiyle karşı karşıya kaldı. Dünyanın birçok bölgesinden yardımlar geldi. Ama bu depremde, Yunanistan'dan yardıma gelen arama kurtarma birlikleri bizim için çok özeldi, komşuluğumuzu hatırlamamıza vesile oldu. Hemen akabinde Yunanistan'da meydana gelen depremde, yardıma ilk koşanlar Türk sivil savunma birlikleriydi. Bu tabii felaket de; Ortodoksu, Katoliği ile Bulgarları, Sırpları, Yunanlıları, Romenleri yani Balkanlar'da yanı başımızdaki komşularımızı ve birbirimize yaptığımız komşuluğu hatırlamamızı sağladı.

Zamanın kısıtlı olduğu, saatlerin hiçbirimize yetmediği anları yaşıyoruz. Bu kadar sayfa yazıyı okuyamayacak işadamlarımıza, insanlarımıza Balkanlar'ı bir paragrafta nasıl anlatabiliriz, nasıl özetleriz, nereden başlayabiliriz diye düşünmek lazım. İşte bir paragrafta Balkanlar:

Hunlar, Avarlar, Uzlar, Peçenekler, Kumanlar zamanından beri Türkler atlarını Tuna'da suluyor, ovalarda dinleniyor, dağlarında yatıyordu. Öncelikle yer isimleri Balkanlar'ın, 1.000 yıldan beri bizden izler taşıdığını haykırıyor. Yüzlerce örnek var: Vardar Nehri, Kumanova şehri, Mayadağ, Peçenitsi köyü bunlardan birkaçıdır. Sonra gaza ve cihat geleneğinin timsali olan Sarı Saltık görülür Rumeli'de. Devamında Rumeli'ye ilk geçişi yapan Şehzade Süleyman Paşa için söylenen mısralar, bu gazilerin gönül derinliklerinden gönlümüze doğru yüzyıllardır haykırır durur.

"Velayet gösterip suya seccade salmışsın,
Yakasın Rumeli'nin dest-i takva ile almışsın."

Ve Osmanlı, kızılelmasının peşinde önce bu dizeleri söyleyerek 1352'den itibaren; Gelibolu, Trakya, Bulgaristan, Yunanistan, Kosova, Sırbistan, Bosna-Hersek derken Macaristan'a kadar gider. 1352'den 1912'ye kadar fetih ile hâkimiyetimize aldığımız topraklarda adaleti, hukuku, farklı din ve milletlerin bir arada yaşaması kültürünü geliştirdik. Birçok Balkan şehrinde cami, kilise, havra neredeyse yan yanadır. Saraybosna'da Başçarşı, zamanında Selanik'in birçok mahallesi ve tabii ki Balkanlar'ın en büyük şehri, adeta başkenti, İstanbul'u örnek olarak vermemiz yeterli olacaktır. Balkanlar demek aynı zamanda "pazar" demektir. Yani ekonomik canlılık, refah ve zenginlik kurduğumuz şehirlerin kalbinde yani kapalıçarşısında, bedestenlerinde ve pazarlarındadır. Bu şehirlerimizin isimleri de bu kelimeyi taşır: Sırbistan'daki Yenipazar, Bulgaristan'da Tatarpazarı, Karadağ'da Virpazar, Bosna-Hersek'de Pazariç, vb.

Evet, alanı daraltıyoruz. Balkanlar'ı bir cümlede nasıl özetlerseniz dendiğinde: "Soydaşlar, akrabalar, komşular ve bir arada yaşama kültürü," derim. Bu kelimeler bizim kültürümüzde çok özel, çok seçkin bir yere sahiptir. Yine sorsanız Balkanlar'ı bir kelimede anlatın diye, vereceğim cevap: "Biz" olacaktır.

Sevgili dostlar, en kısa zamanda Balkanlar'a bir seyahat gerçekleştirin. Ata yadigârı o topraklara Silistre'ye, Filibe'ye, Mecidiye'ye, Üsküp'e, Selanik'e, Manastır'a, İşkodra'ya, Priştine'ye, Yenipazar'a, Saraybosna'ya, gidin. Gidemezseniz de içinizdeki Balkanlar'ı keşfedin. İçinize dönün, yüreğinizin derinliklerine bir bakın. Göreceksiniz Balkanlar bizden fazla biz olan, hâlâ biz kalabilen topraklardır.

Eskiden hayal bile edemeyeceğimiz konular, şimdi reelpolitik olarak karşımızdalar. 30 sene önce tek kanallı bir televizyonumuz ve ölmekte olan bir sinema sektörümüz varken bugün durum bambaşka. Dizi filmlerimiz Balkan ülkelerindeki Hıristiyan, Müslüman tüm seyircilerin kalplerini kazanmış ve onları ekranlara bağlamıştır. Reytingleri de tavan yapmış durumdadır. Saraybosna, Zagrep, Belgrad, Üsküp sokaklarında gazete ve dergi bayilerinde dolaşırken, dizi oyuncularımızın boy boy resimlerini görünce kimse şaşırmasın. Biz kendi içimizde o dizilerin birçok zararları olduğunu ve tahribat yaptıklarını haklı olarak konuşurken, Katolik Hırvat bir kadın izleyici şöyle diyor: "Ben *Muhteşem Yüzyıl*'ı izledikten sonra, Kanuni'den sonra gelen en güçlü kişinin Sadrazam İbrahim Paşa'nın eski bir Hıristiyan, olduğunu görünce, Osmanlı hakkındaki önyargılarım yıkıldı. Demek ki, bir Hıristiyan bile devlet kademelerinde bu kadar yükselebiliyormuş. Oysa Osmanlı konusu, yıllarca bize hep başka türlü anlatıldı." Eminim dizinin senaristleri, senaryonun böyle yan etkileri olabileceğini düşünnmemişlerdir. Düşünselerdi senaryodaki bu sakıncalı (!) algılamayı da ortadan kaldırırlardı.

Artık Balkanlar'da çok şey değişti. Şüphesiz eski günler geri gelmez. Tarih tarihte kalmıştır. Tarihten kin ve nefret çıkarılmaz, çıkarılırsa barış gelmez. Tarihten ders çıkarılırsa huzur hâkim olur, barış hâkim olur, refah hâkim olur. Yakın tarihimizde köprüleri yıkan zihniyetlere karşı verilecek en iyi cevap, tekrar köprüler inşa etmektir. Türkiye büyük bir devlet, Balkanlar yakın etki alanımız, 500 yıl birlikte yaşadığımız bir coğrafya. İçinde yaşayan Türkler, Arnavutlar, Boşnaklar orada misafir değiller. Kendi topraklarında yaşıyorlar ve artık göç etmeyi düşünmüyorlar. Kültür köprüleri, dostluk köprüleri kurmak istiyorlar; gönül köprüleri, eğitim köprüleri, ticaret köprüleri, iletişim köprüleri kuruyorlar. Vatandaşları oldukları ülkelere gönülden bağlılar.

Balkanlılar içlerine dönmelidir. Ortak anlayış, ortak tarih, ortak yemek kültürü ve benzer bakış açıları olan yakın komşularıyla aralarındaki anlaşmazlıkları değil, benzer noktaları ön plana çıkarmalıdırlar. Balkan ülkelerindeki aydın kesime, devlet adamlarına, din adamlarına büyük vazifeler düşmektedir. Türkiye'nin, kendisini doğru anlatabilmesi için özellikle Balkanlar'daki bu kesimlere yönelik yeni politikalar geliştirmesi gerekmektedir. Balkan ülkelerinde faaliyet gösteren, etkinlik kuran bütün büyük güçler içinde emperyalist hedef gütmeyen yegâne güç Türkiye'dir. Bunu ifade etmemiz ve bunu gösterebilmemiz, bize güvenmeyenlere, kendimizi inandırmamız elzemdir. Aradan 100 yıl geçmesine rağmen bunu böyle anlamalı, böyle anlatmalı ve böyle yaşamalıyız. Hedefimiz; soydaşı, akrabası, komşuları, Müslüman'ı, Hıristiyan'ı hep birlikte ama kendi sınırlarında, kendi egemenliklerinde "biz" duygusuyla rahat ve huzur içinde yaşatabilmek olmalıdır.

Prof. Dr. Hüner Şencan

“Tüm Balkan Coğrafyasıyla Kalıcı İlişkiler Kurmalıyız.”

Şöyleşi: Adem Dönmez

Fethetmek günümüzde birçok insan tarafından toprak almak anlamında anlaşılıyor. Oysa öyle değil. Fethetmek; gönülleri, kalpleri açmak, insanlara gönül huzuru, rahatlığı, aşkı, sevmeyi, toplumsal bütünleşmeyi, Allah’a inanmayı yayabilmek demektir.

Değerli hocam, dört yıl boyunca Makedonya’da bulundunuz, birçok Balkan ülkesini gezdiniz, gördünüz, Balkanlar hakkında detaylı bilgi sahibi oldunuz. Bu gözlem ve deneyimlerinizden yola çıktığınızda, sizce Balkanlar Türkiye açısından neler ifade ediyor?

Balkanlar, Osmanlı İmparatorluğu zamanında uzun yıllar boyunca üzerinde yaşadığımız toprak parçalarından biriydi. Yaklaşık 650 yıl orada kalmışız. O 650 yıllık süre içerisinde, orada neredeyse sıfırdan bir medeniyet oluşturmuşuz. Bu sebeple, Balkanların belleğimizde tarihten gelen özel bir yeri, önemi var. Bu özel yer ve önem kanaatimce birkaç noktadan kaynaklanıyor.

Birincisi; atalarımız oraya giderken toprak işgali için gitmemişler, fethetmek için gitmişler. Fethetmek günümüzde birçok insan tarafından toprak almak anlamında anlaşılıyor. Oysa öyle değil. Fethetmek; gönülleri, kalpleri açmak, insanlara gönül huzuru, rahatlığı, aşkı, sevmeyi, toplumsal bütünleşmeyi, Allah’a inanmayı yayabilmek demektir. Dedelerimiz dinimizin güzelliklerini oralara taşımayı amaç edinerek gitmiş. Oralarda çok sayıda şehit vermişler, kanlarıyla sulamışlar ve oraları vatan yapmışlar.

Tabii vatan kavramı çok sonradan ortaya çıkmış bir kavram. Fakat bugünkü terminolojiyle düşüneceksek, Balkanlar bizim için atalarımızın, dedelerimizin tarih yazdıkları bir coğrafya oldu. O yüzden kültürümüz orada, gönlümüz orada, kalbimiz orada... Balkan Savaşı’ndan sonra çekilmiş olsak da Balkan ülkeleriyle, balkan insanlarıyla bir milletiz. Hangi dinden olursa olsun, hangi ırktan, hangi milletten olursa ol-

Günümüzde de Balkan ülkeleri eğer bir coğrafi merkez arayacak olsalar en yakın yer bana göre yine İstanbul'dur. Örneğin, Almanya'nın Münih şehri uzaktır, Roma uzaktır, Paris uzaktır. Yine Balkanlara bir çekim merkezi arayacak olsalar; ekonomik, sosyal, kültürel açıdan yine bu merkez İstanbul'dur, yani Türkiye'dir.

sun gönlümüz yine onlarla beraber. Çünkü biz o insanlarla İslam dinini kabul etmiş olsalar da, kabul etmemiş olsalar da 650 yıl beraber yaşamışız. Komşuluk etmişiz. Zorlukları, güçlükleri, tabiat şartlarının getirdiği zorlukları hep birlikte yenmişiz. Belki dünyadaki diğer insanların hepsine ilgi duyabiliriz fakat Balkanlardaki ister İslamiyet'i kabul etmiş olsun, ister kabul etmemiş olsun, onlarla birlikte yaşamışız. Bu açıdan bizim için çok daha fazla önemi var.

Günümüze geldiğimizde ise Türkiye'nin genel politikası komşularıyla olumlu, yapıcı, güvene dayalı ilişkiler geliştirmek. Balkan ülkeleri deyince tabii aklımıza Romanya'nın ve Macaristan'ın sınırlarına kadar olan ülkeler geliyor. İslamiyet'ten önce dahi Türkler oralara gitmişler, yani onlarla olan ilişkilerimiz İslamiyet öncesine kadar da uzanıyor. Oradaki milletlerin bir kısmının aslının Türk olduğu da iddia ediliyor. Örneğin Bulgarların aslının Türk olduğu, Macarların aslının Türk olduğu, Kıpçak Türklerinden geldikleri, Kuman Türklerinden geldikleri söyleniyor. Yani neresinden bakarsak bakalım onlarla bir tarihsel kültür birliğimiz var.

Günümüzde de Balkan ülkeleri eğer bir coğrafi merkez arayacak olsalar en yakın yer bana göre yine İstanbul'dur. Örneğin, Almanya'nın Münih şehri uzaktır, Roma uzaktır, Paris uzaktır. Yine Balkanlara bir çekim merkezi arayacak olsalar; ekonomik, sosyal, kültürel açıdan yine bu merkez İstanbul'dur, yani Türkiye'dir.

Balkanların Türkiye açısından bir diğer önemi, bu çok milletli coğrafi alanı 650 yıl boyunca başarıyla yönetmemizdir. Bazı kaynaklara göre Balkanlar coğrafyasında 100'den fazla etnik grubun yaşadığı söyleniyor. Kimi kaynaklara bakıldığında ya da bazı etnik grupların tarihsel kökenini araştırdığımızda bu sayı 150'ye kadar çıkabiliyor. Bu kadar farklı unsurun bir arada barış içinde yaşamasını sağlayan Osmanlı'nın büyüklüğü daha net bir şekilde ortaya çıkıyor. Buradan, Osmanlı'nın ve bizim Türk toplumunun etnik gruplara tolerans ve hoşgörüyle yaklaşmasının önemi ortaya çıkıyor. Tarih boyunca bizim toplumumuz insanların etnik kimlikleriyle, milliyetleriyle hiç ilgilenmemiş. Onlara şunu söylemiş: Bizim inancımızı kabul eden bizdendir. Biz etnik kimliklerle ve milliyetlerle ilgilenmiyoruz. Hiç kimsenin etnik milliyetini, kimliğini soruşturmamış, ondan dolayı kınamamış veya etnik milliyetinden, kimliğinden dolayı onu ikinci plana atmamış. O yüzden Balkanlar Osmanlı'nın mirasını yüklenmiş olan bugünkü Türkiye Cumhuriyeti'nin insanlarına, yine Osmanlı'ya güvendiği gibi güvenmeye devam ediyorlar.

Balkan halkları hangi milliyetten hangi dinden olursa olsun bizim Türk toplumunun insanına daha fazla güveniyor ve dahası daha fazla inanırlar. Tabii şunu da inkâr edemeyiz. Geçmişte savaşlar olmuş, bu savaşlardan dolayı kendi hâkimiyetlerini Batı'nın kışkırtmasıyla elde etmeye çalışmışlar ve bu savaşlar nedeniyle bir dönem düşmanlıklar da gelişmiş. Fakat bu dönemsel, çok kısa bir zamana sıkışıyor, bu dönemsel düşmanlıkları, bu dönemsel anlaşmazlıkları bir kenara bırakırsak Balkan ülkelerinin insanları bugün Türk insanına güveneceklerini biliyorlar. Aşırı uçlarda kalmış küçük grupları, küçük kesimleri bir kenara bırakırsak, genelde Balkan ülkelerinin insanlarıyla konuşursak Balkan ülkelerinin insanlarının Batı toplumunun insanlarına göre Türklere daha fazla güvenme eğilimi vardır. Çünkü Türkler, hareketlerinde, davranışlarında ve sözlerinde samimidirler. Arka planda hesap yapmazlar.

Tarihteki misyonumuzu aynı şekilde sürdürmek zorundayız. Bugün artık ayrı ülkeler de olsak, ilişkilerimizde, sos-

yal, kültürel, ekonomik, siyasal olan ilişkilerimizde aynı tavrı, aynı hareketi, aynı davranışı göstermek zorundayız. Tarihsel olarak ecdadımızın, büyüklerimizin gösterdiği olgun, makul, yapıcı, olumlu diyaloglar kuran tavrımızı, tutum ve davranışlarımızı bugün biz siyasette, ekonomide, sporda, sanatta, bilimde, kısacası her yerde ve her alanda onlara göstermek durumundayız ve halihazırda zaten gösteriyoruz. O yüzden şu an Balkan ülkelerinin neredeyse tamamıyla ilişkilerimiz iyi durumdadır ve bu da önümüzdeki yıllardaki bu ilişkilerin daha iyi gelişmesi için umut veriyor. Balkan ülkelerinden insanlar da son yıllarda ülkemizi daha fazla ziyaret ediyorlar. Ülkemizden çok sayıda insan Balkan ülkelerini ziyaret ediyor. Bu havanın, bu iklimin geliştirilmesi, ekonomik ilişkilerle de güçlendirilmesi gerekiyor.

Bütün bu söylediğiniz tarihsel düzeydeki olumlu ilişkileri göz önünde bulundurduğumuzda, Türkiye'yle Balkanlar arasındaki ekonomik işbirliğini geliştirmek için neler yapılabilir?

Balkan ülkeleriyle Türkiye arasındaki ekonomik ilişkiler maalesef istenilen seviyede değil. Bunun çok daha ilerisine gitmemiz gerekiyor. Balkan ülkelerinde yaşayan nüfusu toplasak, 8-9 Balkan ülkesinde toplam nüfus sayısı herhalde 20 milyonu geçmez. Çok büyük bir nüfus yok fakat ticari ilişkiler ve ekonomik ilişkiler de istenilen seviyede değil. Bunun birçok faktörü var. Öncelikli faktör, Balkan ülkelerinde hem Batı ülkelerinin hem de Rusya'nın bir ekonomik mevki kazanma arzularıdır. Özellikle Rusya, Balkan ülkelerinde Slav nüfus nedeniyle etkisini, gücünü ve varlığını sürdürmek istemektedir. Ve bu ülkelerin ekonomi pastasından daha fazla pay almaya çalışmaktadır.

Bunun yanında, Batı Avrupa ülkeleri; özellikle Almanya, Fransa, İtalya gibi güçlü ülkeler de Balkan ülkelerini hem Rusya'ya bırakmak istememektedirler hem de Türkiye'nin burayla olan kültürel bağını bildiklerinden önemli ekonomik müessesleri ve tesisleri kendileri yapmaya çalışmaktadırlar. Tabii ki ekonomi bir mücadele alanıdır. Bu ülkeler kendi varlıklarını orada koyabilmek orada koruyabilmek ve güç kazanmak için orada bir mücadele vermektedirler. Belki geçmişte bizim de bu konuda bir ihmalimiz olmuştur. Çünkü bundan on yıl öncesine kadar ekonomik açıdan Balkan ülkelerine yönelme gibi girişimlerimizin çok fazla olmadığını bilmekteyiz. Son on yılda önemli gelişmeler oldu ve bu önümüzdeki on yıllarda da bu gelişmenin çok daha hızlı artacağını ve çok daha gelişeceğini ben ümit ediyorum. Tabii ki Rusya önemli sanayi tesislerini, önemli ticari müessesleri kendi lehine kazanmaya çalışacaktır. Tabii ki batı ülkeleri de bu konuda mücadele ediyorlar.

Türk işadamlarımız da bu konuda onlardan geri kalmayan bir girişim ve yaklaşım içindedirler. Zaman zaman tabii ki bu ekonomik alanda tercihleri de ön plana çıkarabiliyor. İşadamlarımızın, yöneticilerimizin Balkan ülkelerinin mevzuatı, onların kanunları, yasaları, hükümleri konusunda daha fazla bilgilenmeleri gerekiyor.

İşte MÜSİAD'ın bu *Çerçeve* dergisinin işlevlerinden birisi de bu olacaktır. Bu çıkacak sayıyla birlikte zannediyorum Balkan ülkelerine ilişkin kapsamlı bilgiler verilecektir. İşadamlarımızın bu konuda birkaç yönden bilgilendirilmesi gerekiyor. Birincisi şu: Balkan ülkelerine girme mevzuatı konusunda, yani oralarda yatırım nasıl yapılabilir. İkincisi, hangi sektörlerde yatırım yapılabilir. Üçüncüsü, kârın transferi konusunda bu ülkelerin konumu nedir. Çünkü orada para kazanacaksınız, bu para hangi ölçülerde hangi şartlarda nasıl transfer edilebilir.

Şimdi bütün ülkelerde, neredeyse Balkan ülkelerinin tamamında Türk işadamları örgütlenmişlerdir. Odalar, ticaret odaları kurmuşlardır. Aynı zamanda Türkiye büyükelçiliklerinin ticari ataşeleri var. Ticari ataşelerin hepsi o bulundukları Balkan ülkelerinde yatırım fırsatlarıyla ilgili çalışmalar yapıyorlar, hangi alanlara yatırım yapılabilir, bu ülkelerde nerede kârlı sektörler vardır ve hangi sektörlerde eleman çalıştırmanın maliyeti nedir, bunları işadamlarımız doğrudan ticari müşavirliklerden, ataşelerden öğrenebilirler. Ayrıca, bizim ticaret adamlarımızın bir alışkanlığı vardır, resmi kaynaklardan gelen bilgilere yeterince rağbet etmezler.

Örneğin Makedonya'da bizim ticari ilişkilerimiz 350 milyon dolar civarında, ama bu miktar çok az. Gerçi iki milyon iki yüz bin gibi bir nüfusu var. Fakat bir Yunanistan'la karşılaştırdığınız zaman, bir Almanya'yla, bir Rusya'yla karşılaştığınız zaman yani 350 milyon ticaret hacminin çok az olduğunu görüyoruz. Ama her iki ülkenin başbakanları arasında yapılan görüşmelerde ticaret hacminin arttırılmasına olumlu bir şekilde karar verilmiştir. Yani başkanlar iradelerini ortaya koymuşlardır. Bunu arttıralım, bu rakamlar azdır, demişlerdir.

Son yıllarda Türkiye'den hem sanayi tesislerinin, hem inşaat firmalarının Balkanlara gidip Balkanlarda ticari bir alan açmaya çalıştıklarını görüyoruz. Ben şöyle düşünüyorum: Örneğin, Balkanların tam ortası Makedonya'dır. İşadamlarımız bütün Balkanlara açılmak için orta yerlerde bir merkez edinmelerinde yarar var. Birçok işadamımız şöyle düşünüyor: Balkanlar küçük bir alan küçük bir pasta, herhangi bir ülkeye gidersem ben orada çok satış yapamam, üretim yapmam benim için avantajlı olmayabilir. Oysa böyle bakmamaları gerekiyor. Balkanların ortasında, hem Balkan ülkelerine, hem Avrupa ülkelerine, Batı Avrupa ülkelerine, Kuzey Avrupa ülkelerine hatta Rusya'ya açılmanın hesaplarını yapmamız gerekiyor. Yani işadamlarımız Balkan ülkeleriyle ticari ilişkiler, ekonomik ilişkiler ve üretim ilişkileri kurarken sadece Balkan ülkelerini de hedeflememelidirler.

Balkanlar küçük bir alan, küçük bir pasta, herhangi bir ülkeye gidersem ben orada çok satış yapamam, üretim yapmam benim için avantajlı olmayabilir. Oysa böyle bakmamaları gerekiyor.

Orasını bir merkez üs kabul ederek, oradan Batı ülkelerine hatta Rusya'ya açılmanın hesaplarını yapmalıdırlar.

Bizim işadamlarımız da zaten sadece ekonomik çıkar ve kâr peşinde koşan insanlar değil. Bunun yanında sadece ve sadece, işte dedeleri oradan gelmiş, büyükbabaları oradan gelmiş, o yüzden dedesinin hatırasına, atalarının hatırasına gidip orada bir ekonomik ünite kuran firma sahipleri tanıdık. Siz buraya ne için geldiniz diye sorduğumuzda, para kazanmak için değil, tarihi bir sorumluluğum olduğu için, burada olan insanlarla tarihi bağımı sürdürmek için burada işletme açtım diyen işadamları gördüm. Demek ki kapitalist bir zihniyetiyle, yüksek paralar kazanayım, kâr elde edeyim duygusunun ötesinde –o duygu da var elbette, o duyguyu da ihmal etmiyor– fakat o duyguyu diğer duygularla birleştiren işadamlarımız var.

O yüzden önümüzdeki yıllarda bu ticaret hacminin, sadece Makedonya'yla, Kosova'yla değil bütün Balkan ülkeleriyle daha fazla geliştirilmesine ihtiyaç var. Bunu yapmak için MÜSİAD gibi kuruluşlarımızın işadamları derneklerimizin

toplu geziler düzenleyerek bu ülkelerin ticari odalarıyla toplu görüşmeler yapması, ticaret müşavirlikleriyle, sanayicilerle, işadamlarıyla görüşerek iş fırsatlarını yakından görmesi gerekiyor.

Balkan ülkeleri Batı Avrupa ülkeleriyle karşılaştırdığımız zaman göreceli olarak, mali yapıları, geçinme ve yaşama standartları nispeten düşük, Türkiye'yle karşılaştırdığımız zaman da düşük. Birçok işadamımız oradaki göreceli yoksulluğu görüp çok fazla getiri elde etmeyeceklerini düşünüyorlar.

Ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi kapsamında şunu da ifade etmem gerekir, çeşitli zamanlarda gördüğüm küçük işadamları küçük yatırımlarla bu piyasalara girmeye çalışıyorlar. Bu arkadaşların bir kısmı da, önemli bir kısmı, daha sonra mağdur oluyor hayal kırıklığına uğruyor. Yatırım işi ciddi bir iştir. Balkan ülkelerine girerken, yani burada da işte bir şubem olsun ve bir dükkânım olsun şeklinde küçük düşünmemek gerekiyor. Çünkü ciddi işadamlarına ve ciddi yatım ticaret ilişkilerine girecek kişilere bu ülkelerin yönetimleri de destek veriyor. Yani sözümona 1 milyon Euro'yla bu piyasalara girmenin çok fazla bir anlamı yok. Özellikle Türkiye'de ciddi iş yapan firmalarımız bu ülkelere girerken 5-10 milyon Euro gibi rakamları göz önünde bulundurup buralarda ciddi yatırımlar, kalıcı yatırımlar yapsınlar. Ciddi yatırım, ciddi kararlılık, ciddi bir fizibilite etüdü yapıp ve oraların, gittiğiniz ülkenin devlet başkanlarıyla da ciddi bir şekilde diyalog içinde olmak gerekiyor. Yani devlet yetkililerinden bağımsız, oradaki yöneticiler sizin ne yapmak istediğini bilmiyor, onlardan bağımsız şekilde bir şey yapmanız zor.

Dünya artık küçük ve onlarla birlikte olmadan, onlarla birlikte çalışmadan başarılı olmamız mümkün değil. Ama ne var, rekabet var. Şiddetli bir rekabet var; Rus, Amerikan, Alman, İtalyan, Yunan, İspanyol firmaları var ve bu rekabetin içerisinde aklını kullanan kazanır. Bazen işadamlarımız şunu bekliyor: Devlet adamlarımız gelsinler, gitsinler kapıları açsınlar. Hayır, kapıları açacak bir şey yok, zaten yasalar yönetmelikler anlaşmalar yapılmış. Kapıları açacak iş adamlarıdır. Kapılar açık, işi yapacak olan işadamlarıdır.

Biraz önce bahsetmiştiniz, Balkanlarda onlarca farklı millet yaşıyor. Dolayısıyla çokuluslululuk, çok kültürlülük mevcut. Bizim de tarihi sürecimiz içerisinde 600 yılık bir birlikteliğimiz var. Bizim kültürümüzle Balkan kültürü arasındaki ortak yanlar ve farklılıklar çok belirgin mi?

Balkanlar için şu tabir çok sık kullanılıyor: Balkanlar bir salatadır. Yani bir salatadır derken içinde domatesi, salatası, biberi, maydanozu, tuzu, biberi hepsi var. 1490'lı yıllarda zannediyorum İspanya'dan Yahudiler kovulduğu zaman II. Beyazıt Yahudileri alıp, Yahudilerin bir bölümünü özellikle Balkanlara yerleştirir. Selanik'e, Üsküp'e, Manastır'a yer-

Yunus Emre Kültür Merkezlerinin işlevi sadece Türkçeyi öğretmek değil, buradan Türkiye'den çok sayıda sanatçımız, şarkıcımız, sinema sanatçımız, oyuncumuz oraya gidiyorlar. Mesela hüsnü hat yazan bir sanatçımız gidiyor

leştiriyor. Hatta ve hatta Yahudiler Bosna Hersek'e kadar gidiyor. Yani sonunda çok zengin bir kültürel ortam ortaya çıkıyor. Yahudisi, Hıristiyanı, Müslümanı dinsel açıdan, ki Hıristiyanlar da kendi içinde Ortodoks, Katolik olarak da ayrılıyor. Ermeniler var ayrı bir etnik grup olarak. Ayrıca Ulahlar var farklı bir ırk olarak. Yani kültürel açıdan Balkanlar çok zengin bir ortam ve bu ortamın içerisinde farklı kültürler hep birlikte yaşamasını öğrenmişler; yani birbirlerine saygı duyarak, birbirlerini kabul ederek ve birbirlerinin de yaşam biçimlerine müdahale etmeden.

Bu kültürel canlılık bugün de var, aynen devam ediyor. Burada Batı ülkelerinden biraz daha farklı bir olgu gelişmiş, o da kültürel olarak birbirlerini kabul etme ve birbirlerinin kültürel yaşamlarına saygı duyma anlayışı, çünkü savaşlar çıkmış, o çıkmış, bu çıkmış fakat milletlerin artık birbirlerini yok edemeyeceklerini milletler görmüş. O yüzden bu kültürel çerçeve önümüzdeki yıllarda da aynen devam edecek. Yani bu kültürel canlılık kendi varlığını korumaya, yaşantılarını korumaya devam edecektir.

Bugün Makedoncada on bin civarı Türkçe kelime var. Sırpçada ise en az beş bin, belki daha da fazla. Sonuçta biz de değişik etnik gruplardan çeşitli kelimeleri alıp dilimizde kullanmışız. Bir noktada ortak bir kültür oluşmuş. O ortak kültürün içerisinde, yeni doğan çocuklara onlara isim verme, evlilik törenleri, sünnet törenleri, cenaze törenleri, dini günlerde mevlit okutma gibi birçok unsur, bugün kültürel özellikler olarak karşımıza çıkıyor. Şarkılarımız ortak; şarkının sözcüğe bakıyorsunuz Rumca, Makedonca veya Sırpça ama şarkının nağmeleri veya müziği aynı, ortak…

Örneğin, İspanya'dan Balkanlara gelen Yahudilere Sefarad Yahudileri adı veriliyor. Sefarad, yani sefere çıkan, sefer etmiş Yahudiler anlamındadır ve Türkiye'de çok az kişi bilir bu Sefarad Yahudilerinin kendilerine özgü bir müzikleri, bir şarkı söyleyiş biçimleri vardı. Geçenlerde Sefarad Yahudileriyle ilgili internetten bir şarkı dinledim, kulaklarıma inanamadım. Çünkü o şarkı bizim radyolarımızda benzer namelerle Türkçe olarak çalınıyordu. Belki aslı bize ait belki de onlara... Belki de aslı diye bir şey yok, yani ortaklaşa üretilmiş, evrenselleşmiş ve ortaklaşıp üretilmiş bir ürün. Kim bilir belki de şarkının sözlerini bir Yahudi yazdı, belki müziğini bir Türk besteledi. Bir noktadan sonra artık o şarkı kimsenin değil, ortak bir coğrafi bölgenin ve birlikte yaşayan insanların hangi dinden, mezhepten, etnik ırktan olduğu önemli olmaksızın o insanların birlikte severek dinledikleri bir üründü.

Ötekileştirme yok, tabii ki dini açıdan var ama yeni milliyet olgusuna dayalı, etnik köken olgusuna dayalı böyle bir ötekileştirme veya gruplandırma olgusu geçmiş yıllarda yoktu. Yahudi bir kadının söylediği söz var onu hatırlamaya çalışıyorum, enteresan bir sözdü: "Kapımı her zaman tambura ve turşuya açarım" diyor. Turşu bizim kelimemiz. Anlıyoruz ki komşusu bir Müslüman. Bu, herhalde Balkan kültürünü yansıtan çok anlamlı, çok güzel bir söz.

Tabii ki şimdi önümüzde artık çeşitli fırsatlar var: Yunus Emre Kültür Merkezi Balkan ülkelerinin neredeyse hepsinde açıldı. Biliyorsunuz eskiden biz Amerikan ya da İngiliz kültür merkezlerine giderdik ve buralardan İngilizce öğrenmeye çalışırdık. Bir taraftan İngilizceyi öğreniyorduk evet ama aslında diğer taraftan farkına varmadan Amerikan kültürü bize empoze ediliyordu. Çünkü okuduğun metinlerin, kelimelerin arka planında yatan kültürel özellikleri bilinçaltına itersin ve o senin kişiliğini ve kimliğini farkına varmadan şekillendirir. İşte biz bunu çok geç fark ettik. Az gelişmiş ülkelerin bu şekilde şekillendirildiğini ve zihinlerin yönlendirildiğini çok geç fark ettik. Bu sebeple biz, kültürel olarak tarihte var olduğumuz bu ülkelerde, Balkan ülkelerinde Yunus Emre Kültür Merkezlerini açmakla onlara yeniden sahip çıkıyoruz. Onlarla yeniden kucaklaşıyoruz. Şimdi Balkanlardaki Yunus Emre Kültür Merkezlerine insanlar oluk oluk geliyor. Ne için geliyor? Bir, Türkçe öğrenmek için geliyorlar. Sadece Türkler gelmiyor, şaşıracaksınız, Makedonlar da geliyor. Arnavutlar geliyor, efendim diğer Slav ülkelerinden Ulahlar, Sırplar geliyor. Yani her ülkeden, Balkan ülkelerinin kendi vatandaşları, Müslüman olmayan vatandaşları bu merkezlere gelip Türkçe öğreniyorlar. Ama Yunus Emre Kültür Merkezlerinin işlevi sadece Türkçeyi öğretmek değil, buradan Türkiye'den çok sayıda sanatçımız, şarkıcımız, sinema sanatçımız, oyuncumuz oraya gidiyorlar. Mesela hüsnü hat yazan bir sanatçımız gidiyor, bir karikatüristimiz gidiyor. Kültür ve sanat alanında ne değerimiz varsa onlarla paylaşıyoruz. Bu paylaşım tek yönlü de

olmuyor. Onların da kendi sanatçıları, romancıları, şairleri Türkiye'ye geliyor. Demek ki artık kültürel değerlerimizi paylaşma olgusundayız. Biz kendi kültürel değerlerimizi onlarla paylaşıyoruz, onlar da kendi kültürel değerlerini bizimle paylaşıyor. Bu ne sağlıyor? Her iki tarafa da zenginlik sağlıyor.

Tarih boyunca büyük imparatorluklar, büyük değerler ve önemli eserler yaratmışlardır. Tarih boyunca büyük imparatorluğun, büyük değerler ve büyük eserler yaratmasının tek sebebi kültürel etkileşim, kültürel alışveriştir. Kültürel alışveriş, kültürel etkileşim içinde bulunmayan ülkeler kısır kalırlar. Çünkü yaratabileceği değer kendi ülkesinin sınırları içerisindedir. Ama etkileşim varsa insanlar bu etkileşim içinde yaratıcılıklarını geliştirirler. Ben sende bir şey görürüm, orijinal ve değişiktir, bende de yoktur. Sende gördüğüm şey bana ilham verir ve ben daha güzelini, daha iyisini yapmak için harekete geçerim. Aynı şekilde sende, bende bir şey görürsün ve dersin ki ben onu aşmalıyım. Ve işte etkileşim yeni değerler, yeni kültürel ürünler, yeni sanatsal ürünler ortaya çıkarır. Umuyorum ki önümüzdeki yıllarda bu kültürel etkileşim, hem Balkan ülkelerinde hem kendi ülkemizde yeni değerler ortaya çıkaracaktır. Yeni bilim ve sanat insanları ortaya çıkaracaktır. Bu insanların daha da gelişmesine, daha da serpilmesine, daha güzel örnekler ortaya koymasına sebep olacaktır. Biz ordayken örneğin Merkez Bankası kendi sanat yapıtlarını, -resim tablosu koleksiyonu vardır Merkez Bankası'nın- 15 gün süreyle sergiledi. Makedonya'daki insanlar akın akın gelip bu sergiyi gezdiler, izlediler. Türk ressamların yapmış olduğu ve Merkez Bankası'nın 15 gün süreyle sunduğu eserleri gördüler, incelediler. İlginç olan bir şey de vardı ki bunu da belirtmemiz lazım. Bu sergiyi gezen insanların büyük kısmı Hıristiyanlardı, Müslümanlar daha az geziyorlardı. Demek ki bizim de kendi içimizde, kendimizi sorgulamamız gerekiyor. Yani bilim sanat, sanat ürünleri dediğimiz zaman sadece Hıristiyanlar mı gezmeli bu müzeleri, bu sergi salonlarını? Bizim Müslüman insanlarımız da gezmeli, yorum yapmalı, eleştiri getirmeli ve oradan kendisine birtakım dersler çıkarmalı. İşte bu etkileşim hepimizi yetiştiriyor aslına bakarsanız. Yani Müslümanları da yetiştiriyor, çünkü gazete ve dergilerde bunlar yazılıyor, çiziliyor ve deniyor ki, niçin Müslümanlar az ziyaret etti? Ondan sonra o çevresindekine söylüyor, o diğerine söylüyor. Bir sonraki sergide Müslümanların sayısı artmaya başlıyor.

Kültürel etkileşim işte bu toplumlarda kültürel uyanışı sağlayacak. Bunu çok önemsiyorum. Mesela orada yaşadığımız ve beni üzen bir olay var. Makedonya, Üsküp'teki önemli büyük camilerden bir tanesi Yahya Paşa Camii'dir. Bu Yahya Paşa, Sultan II. Beyazıt'ın damadı. Osmanlı tarzında, Rumi süslemelerle bezenmiş bir cami. Bu cami için, kışın soğuk oluyor, kalorifer tesisatı yapacağız, onarımdan geçireceğiz, dediler. Onarımdan geçirirlerken dediler ki, duvarları da bakımı kolay olsun diye mermerle kaplayacağız. Fakat o duvarların pencere bölümlerinin kenarında, pervaz diyoruz, pervazların kenarlarında 450-500 yıllık Rumi süslemeler var ve bunlar maalesef yok edildi. Sadece pencere pervazlarında değil, caminin yan duvarlarında nişler vardı. Bu nişlerin kenarlarındaki pencerelerinin üst taraflarında, pencere alınlıkları diyoruz, pencere alınlıklarındaki süslemelerin hepsi silindi, yok edildi. Şimdi ben bunun üzerinde düşününce nasıl olur diyorum? 400-500 yıllık bir süslemeyi, böyle bir kültürel özelliği nasıl yok edebiliriz. Bunu şöyle yok edebiliriz: İnsanların zihninden, kafasından sanat olgusunu, orijinalliği ve cemal kavramını yok ederseniz, o süsü de yok edersiniz. Çünkü Osmanlı, bizim dedelerimiz, atalarımız bu eserleri yaparken süslü bir cami veya süslü bir kilise olsun diye süsleme yapmamışlar. Bizim âlimlerimizin, atalarımızın zihninde, güzeli severim Allah'ın cemal sıfatından ötürü anlayışı hâkimdi. Oradaki güzellik, oradaki sanat eseri ona Allah'ı hatırlatıyor veya öteki dünyaya göç ettiğimizde cennetin güzelliklerini hatırlatıyor. Ama şimdi ben şöyle düşünüyorum, evet orada o camide o hatayı yaptılar fakat o camide namaz kılan insanlar özellikle de genç insanlar o kültürel etkileşim çerçevesinde Türkiye'ye geldiklerinde, buradaki yapıları gördüklerinde en azından şu soruyu soruyor kendisine, "Sanat diye bir şey var, ben bu sanatın neresindeyim?". Çok güzel bir ev yapabilirsin, duvarları bembeyaz bir cami yapabilirsin ama hiçbir şey yok. Caminin sanatsal özelliği de yok, üstünü kaplatıverirsin olur biter. O zaman Cenabı Hakk'ın mükemmel bir varlık olarak

Tarih boyunca büyük imparatorluğun, büyük değerler ve büyük eserler yaratmasının tek sebebi kültürel etkileşimdir, kültürel alışveriştir. Kültürel alışveriş yapmayanlar, kültürel etkileşim içinde bulunmayan ülkeler kısır kalırlar. Çünkü yaratabileceği değer kendi ülkesinin sınırları içerisindedir. Ama etkileşim varsa insanlar etkileşim içinde yaratıcılıklarını geliştirirler.

yarattığı insanın, "Ben ne kadar mükemmel bir varlık olarak yaratılmışım. Peki, ben, mükemmel olarak yaratılan ben, bir işi mükemmel olarak yapmalı değil miyim? Bir sanat ortaya koymalı değil miyim?" diye kendisine sorması gerekir. O halde kültürel etkileşim, insanların zihinlerinin tıkanmış olan damarlarını açıyor. Açacak. Önümüzdeki yıllarda da açacak. Ben onlara şöyle diyorum, hani Necip Fazıl'ın çok güzel bir sözü vardır; ham, kaba ve yobaz. İnsanlarımız ham, kaba, yobaz niteliğinden kurtulup, İslami duyarlılıklara, sanatsal duyarlılıklara sahip daha ince, daha hassas ve daha duyarlı kişiler haline gelecektir. Batılı Hıristiyanlar da sanatın sadece mermeri oyarak yaptıkları sanattan ibaret olmadığını, çünkü onlarda heykeltıraşlık var, dünyadaki sanatın heykeltıraşlıktan ibaret olmadığını, bunun dışında mesela hüsnü hat gibi başka sanatlar da olduğunu ve Müslümanların sanat anlayışının biraz daha farklı olduğunu görecekler. Yani etkileşim her iki tarafı da yetiştiriyor, her iki tarafı da geliştiriyor ve bu devam edecek.

Kültürden, ekonomiden ve Balkanların önemi üzerine durduk. Peki ülkemizin Balkan ülkeleriyle alakalı gelecekte uygulayacağı politikalar nasıl olmalı sizce?

Gelecekte, tabii öncelikle siyasetten başlamak gerekiyor. Bugün iyi seviyede olan siyasi ilişkilerimizi çok daha ileri noktalara taşımalıyız. Siyasi ilişkilerin iyi noktaya gelmesi süreklilikle sağlanabilir. Yani sürekliliği sağlayarak bir gelenek oluşturmamız gerekiyor. İleriki yıllarda Türkiye'de hangi siyasi iktidar başa gelir, kim gider, hangi parti kazanır ya da kazanamaz, tüm bu kaygılardan uzak olarak, ne tür bir değişiklik olursa olsun siyasi ilişkilerimizin istikrarlı ve düzenli bir şekilde sürdürülmesine ihtiyaç var. Tam istenilen noktada olduğunu söyleyemeyiz. Yani geleceğe yönelik daha çok şey yapmamız gerekiyor. Örnek vermek gerekirse; Batı Avrupa'dan gelen ülkeler oraya altı aylık vizeyle giriyor. Biz hâlâ üç aylık vizeyle giriyoruz. Balkan ülkelerinde, bütün Balkan ülkeleri tabii ki aynı değil, mesela Bulgaristan hâlâ vizesiz kabul etmiyor, yeşil pasaport hariç. Yeşil pasaportu olanları kabul ediyor fakat yeşil pasaportu olmayanların vize alması gerekiyor. Transit vize, diğer vize problemleri var. Geleceğe yönelik demek ki ilişkilerimizi daha fazla geliştirmek için bu ülkelerin demokratik teamüllere daha fazla uyması gerekiyor. Mesela bu ülkelerdeki müftülük seçimlerinde, siyasi partilerin seçimlerinde prob-

Bugün iyi seviyede olan siyasi ilişkilerimizi çok daha ileri noktalara taşımalıyız. Siyasi ilişkilerin iyi noktaya gelmesi süreklilikle sağlanabilir. Yani sürekliliği sağlayarak bir gelenek oluşturmamız gerekiyor. İleriki yıllarda Türkiye'de hangi siyasi iktidar başa gelir, kim gider, hangi parti kazanır ya da kazanamaz, tüm bu kaygılardan uzak olarak, ne tür bir değişiklik olursa olsun siyasi ilişkilerimizin istikrarlı ve düzenli bir şekilde sürdürülmesine ihtiyaç var.

Bu ülkelerde turizm olgusunun özellikle geliştirilmesi gerekiyor. Şu an Balkan ülkeleri için yaz geldiğinde denize girilebilecek en iyi ülke Türkiye'dir. Kimileri İtalya'ya gidiyor fakat İtalya kıyılarına göre bizim Akdeniz sahillerimiz daha çok tercih edilmektedir. Diyebilirim ki Balkan ülkelerinde tatil yapan insanların % 80'i Türkiye'ye geliyor. Demek ki, önümüzdeki yıllarda Balkan ülkeleri, turizmin geliştirilmesi açısından önemli bir fırsat. Diğer taraftan da kış turizmi açısından Türk vatandaşları için Balkan ülkeleri çok güzel bir fırsat.

lemler olabiliyor. Bir de kültürel etkileşimin artırılabilmesi için bu ülkelerle serbest ticaret antlaşmalarının, eğitim anlaşmalarının yapılması ve öğrenciler, öğretim üyeleri, işadamları arasında serbest geliş gidişlerin çoğaltılması gerekiyor. Uçuşların artırılması gerekiyor. Şu an hepsiyle var fakat bazı bölgelere direkt uçamıyorsunuz, ancak aktarmalı uçuşlarla gidebiliyorsunuz.

Onun dışında Türkiye'nin bu ülkelerde daimi, kalıcı fuar merkezleri kurması gerekiyor. Şu an hiçbir ülkemizde yok. MÜSİAD bu konuda öncülük ederse çok iyi olur. Mesela Makedonya'da, Türkiye niçin bir daimi fuar merkezi, sanayi fuarı kurmaz? Makedonya merkez ülkedir. Balkanların her tarafından insanlar buraya gelebilir, fuar merkezini görebilir, sipariş verebilir ve iş bağlantıları kurabilirler. Bunlara ihtiyaç var. Onun dışında bu ülkelerde turizm olgusunun özellikle geliştirilmesi gerekiyor. Şu an Balkan ülkeleri için yaz geldiğinde denize girilebilecek en iyi ülke Türkiye'dir. Kimileri İtalya'ya gidiyor fakat İtalya kıyılarına göre bizim Akdeniz sahillerimiz daha çok tercih edilmektedir. Diyebilirim ki Balkan ülkelerinde tatil yapan insanların % 80'i Türkiye'ye geliyor. Demek ki, önümüzdeki yıllarda Balkan ülkeleri, turizmin geliştirilmesi açısından önemli bir fırsat. Diğer taraftan da kış turizmi açısından Türk vatandaşları için Balkan ülkeleri çok güzel bir fırsat. Çünkü çok güzel karlı ormanlar, kayak yapılacak yerler var. Onun dışında yine bizim bir tarihi turizm olgumuz var. Yani Osmanlıların orada yapmış olduğu cami, köprü, han, hamam vb. gibi sayamayacağımız kadar çok eser var. Türkler için de Balkan ülkelerinde bir turizm potansiyeli var. Balkan ülkeleri Türklerin bu turizm potansiyelinden tam yararlanamıyor. Vize problemleri, birçok şehirde kalacak yer problemi yaşanıyor. Mesela bir kongre olduğu zaman kalacak otel bulamıyorsunuz. Bütün oteller doluyor. Bazen rezervasyonlar iptal ediliyor çünkü yer yok, dolmuş. Yani bugün beş yüz kişiyle Üsküp'e gelin kalacak yer bulamazsınız. Demek ki bu ülkelerin de turizm açısından kendi ülkelerine yatırım yapmaları gerekiyor.

Turizm, gelecekte bu ekonomiyi döndüren çok önemli bir sektör olacak, ben öyle düşünüyorum. Öbür taraftan yasalarda da bazı düzenlemelerin yapılması gerekiyor. Ben üniversitede rektör olarak bulunuyordum, diğer ülkelerden öğrenci kabulünde kendi ülkelerinin bazı sıkıntıları olabiliyor. Örneğin Kosova'da ortaöğretim üç yıl, Makedonya'da yükseköğretim ise dört yıl. Biri ben öğrencileri alıyorum diyorum, diğeri diyor eğitim üç yıl. Orada şu denilmeli yabancı ülkelerde üç yılsa, yasa böyle belirlemişse o öğrencileri de üniversiteye kabul edebiliriz. Bu şekilde düzenlemeler yapılması gerekiyor. Şu an Kosova da dört yıla çıkardı, onlar öyle çözdü. Örnek olsun diye söylüyorum. Demek ki ülkeler arasında yasalarda farklılıklar olabiliyor, bu farklılıkları uyumlaştırmak için Balkan ülkelerinin birbirine benzemesi, birbirine yakınlaşması için bazı uygulamaları gerçekleştirmesi gerekiyor. Tabii bunlar hükümetlere düşüyor. Hükümetlerin birbirlerini anlamaları gerekiyor. Türkiye 75

Özellikle ve özellikle ataları, anneleri, babaları, dedeleri Rumeli'den göç etmiş insanların, oraları gidip görmeleri vicdani bir sorumluluktur. Ahlaki ve vicdani bir sorumluluktur. Oraları gidip gezmeli, görmeli, oradaki havayı koklamalıdırlar.

milyonluk büyük bir ülke, Makedonya 3 milyonluk, Kosova ise 2 milyonluk küçük bir ülke. İhtiyaçlar ve beklentiler farklı. Türkiye'nin yasa tasarıları ile küçük ülkelerin tasarıları uyuşmaz. Yani, Balkan ülkelerinin birbirlerini anlamaları gerekiyor. Anlayışlı davranırlarsa, birbirlerini anlamaya çalışırlarsa sorunlar çözülecektir. Burada esas önemli olan iyi niyetle tarafların durumlarını, konumlarını ortaya koymaları ve birbirlerine yardımcı olacakları konusunda taahhütte bulunmalarıdır. Bunu gerçekleştirebilirsek önümüzdeki yıllar çok daha iyi olacaktır. Ben buna inanıyorum.

Çok teşekkür ederiz hocam, bizi aydınlattığınız için. Son olarak eklemek istediğiniz bir husus var mı?

Evet, son olarak eklemek istediğim şey şudur: Özellikle ve özellikle ataları, anneleri, babaları, dedeleri Rumeli'den göç etmiş insanların, oraları gidip görmeleri vicdani bir sorumluluktur. Ahlaki ve vicdani bir sorumluluktur. Oraları gidip gezmeli, görmeli, oradaki havayı koklamalıdırlar. Yalnız rica ediyorum oraya giderken bir Fransız'ın gelip Sultanahmet Camii'ni gezmesi gibi gezmesinler. Çünkü bir Fransız gelip Sultanahmet Camii'ni gezebilir ve gezerken şöyle diyebilir, "A ne muhteşem cami, ne güzel cami yapmışlar." Biz buna turist gezmesi diyoruz. Bizim insanlarımız ve özellikle annesi, babası, dedesi, ataları oradan göç edenler oraları gezerken, ben bir turistim ve turist olarak buraları geziyorum düşüncesini akıllarından çıkarmalı. Ben, buralarda kanlarını döken, şehit olan atalarımın toprakları üzerinde onların acısını, ıstıraplarını hissetmek ve onların yaşadığı duygularla bu havayı koklamak için buradayım diye gezsinler. Yani ben burada turistim ve turistik gezi yapıyorum sözcüklerini kullanmasınlar ve o hava, o psikoloji içinde de olmasınlar. Atalarının diyarlarını, dedelerinin, atalarının şehit oldukları bu toprakları acıyla ve ümitle, yani bir taraftan acı bir taraftan ümitle gezsinler. Ama mutlaka gitsinler, mutlaka ziyaret etsinler.

Muzaffer Kutlay
USAK AB Araştırmaları Merkezi, Balkanlar Uzmanı

AB Zincirinin Eksik Halkası: Batı Balkanlar

2008'den bu yana kriz yorgunu olan AB, Balkan ülkeleri açısından halen parlayan yıldız olmaya devam ediyor. 1 Temmuz 2013'te Birliğin 28. üyesi olan Hırvatistan, "demokratik AB ülkeleri ailesine" katılmanın gurunu yaşarken, Batı Balkanların AB hayalini de yeniden canlandırmış oldu.

Uluslararası sistemin son yirmi yıldaki dönüşümüne damgasını vuran küreselleşme süreçlerinin en önemli özelliklerinden biri bölgeselleşme eğilimini gündeme getirmesidir. Bilhassa 1990 sonrası dönemde uluslararası sistemde yaşanan dönüşümler "yeni bölgeselleşme" olarak adlandırıldı ve dünyanın değişik coğrafyalarında Barry Buzan'ın tabiriyle "yeni güvenlik havzaları" ortaya çıktı. Bu açıdan Balkanlar da bölgeselleşme tartışmalarının merkezinde yer alan bir coğrafya haline geldi.

Bölgeselleşme ile ilgili literatürde dikkate alınması gereken en önemli hususların başında ise "bölgesel açıklık" tartışması geliyor. Bu kavram, bir bölgede bölge dışı aktörlerin hangi sıklıkta ve derinlikte bölgenin işleyişine müdahale ettiğine işaret ediyor ki, bu unsur bölgeselleşme eğiliminin başarıya ulaşmasında belirleyici-açıklayıcı değişkenlerden biri olarak kabul ediliyor. Bu açıdan Balkanlar bölgesi, bölgesel açıklığın en yüksek olduğu, yani dış müdahalelerin çok yoğun yaşandığı bir jeopolitik havzadır. ABD, Rusya, Çin, AB gibi küresel ölçekteki güçler ya da Türkiye gibi yakın komşu ülkelerin "çıkar/etki alanı" olarak gördüğü Balkanlar coğrafyası, uluslararası rekabetin de merkez üsleri arasında yer alıyor.

Balkanlar coğrafyasında ayrı bir başlık altında tartışmamızı gerektiren başlıca aktörlerden biri ise şüphesiz AB'dir. Özellikle 2004 genişlemesi ile Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerini üye yapan, 2007'de Romanya ve Bulgaristan'ı bün-

yesine dahil eden ve en son 1 Temmuz 2013'te Hırvatistan'ı 28. üye olarak kabul eden AB, bölgesel dinamiklerin şekillenmesi açısından belirleyici öneme sahip bir aktör konumuna evrildi. Ancak AB'nin bölge ülkelerinin dönüşümü üzerindeki etkisinin derinliği ayrıca bir araştırmayı gerekli kılıyor. Nitekim AB'nin "Avrupalılaşma" olarak tabir edilen etkisinin/dönüştürücü gücünün mahiyeti ve limitleri günümüzde ciddi anlamda tartışmaya açıldı. Bilhassa Bulgaristan ve Romanya örneği bu noktada sıkça referans edilir hale geldi.

BALKANLARIN AVRUPALILAŞMASI

Balkan yarımadası olarak anılan topraklar, dünyanın en kadim yerleşim yerlerinden biridir. Fakat tarih boyunca kısır çekişmelere ve jeopolitik ihtiraslara sahne olan bu coğrafya, tarihsel düşmanlıkları günümüze kadar getirdi. Bilhassa, 1990'lar boyunca tecrübe ettiği kanlı savaşlar, Balkanları Avrupa'nın yumuşak karnına dönüştürdü. Zira bu dönemde AB, ne Bosna Savaşı esnasında yaşanan katliam ve soykırımları önlemede, ne de Kosova krizi öncesinde uluslararası toplumu harekete geçirmekte etkin bir rol oynayabildi. Tüm bunlar AB'nin, "arka bahçesi" olarak gördüğü bir coğrafyada, kriz yönetimi konusundaki başarısızlığını gözler önüne serdi.

Bu tarihten sonra AB, bölgede daha etkili bir güç haline gelebilmek üzere politikalar geliştirmeye başladı. Bu noktada, "genişleme", en önemli dış politika aracı olarak ortaya çıktı. Nitekim AB, Balkan ülkelerine üyelik perspektifi vererek

990'ların başında Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından da Arnavutluk rejim değişikliğine giderek demokratikleşmeyi tercih ederken, Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti'ni oluşturan unsurlar ise dağılma sürecine girmiş ve bugünün Batı Balkanlarındaki bağımsız devletler haline gelmişlerdir.

bölgesel işbirliğini arttırmayı ve böylece ülkeleri karşılıklı çıkar ve ortak hedefler doğrultusunda birleştirerek çözülemeyen sorunların nispeten üzerinden gelmeyi hedefliyor. Bunu yaparken şartlılık prensibi sayesinde daha önce konuşulamayan birçok meseleyi müzakere masasına taşıyarak tarafları birbirine yaklaştırıyor ve karşılıklı tavizlerle ortak noktayı bulmaya çalışıyor. Avrupa Konseyi Başkanı Herman Van Rompuy'un deyimiyle "geçmişin hayaletleri mağlup edilmiş" oluyor. AB arabuluculuğunda gerçekleştirilen Sırbistan-Kosova müzakerelerinin, Sırbistan'ın aday ülke ilan edilmesinden önce anlaşmayla sonuçlanması bunun önemli göstergelerindedir. Karşılığında Batı Balkan ülkeleri için Avrupalı olmanın kapısını açan ve bu yönüyle ilk bakışta oldukça makul bir denklem gibi görünen bu süreç, esasında Batı Balkan ülkeleri için son derece sancılı geçiyor.

BATI BALKANLAR: AB'NİN ZOR YEDİLİSİ

Hırvatistan'ın AB üyesi olmasının ardından, Batı Balkan ülkeleri, üyelik için adeta gözü kapalı ilerliyor. Bunlar arasında görece en şanslıları, adaylık statüsünü elde etmiş olan,

Sırbistan, Makedonya ve Karadağ. Ancak Makedonya'nın Yunanistan ile devam eden isim anlaşmazlığı süreci tıkamış durumda. Karadağ ve Sırbistan ise henüz üyelik müzakerelerine başlamış değil. Bosna-Hersek, Arnavutluk ve Kosova ise bilinmeyen bir tarih için beklemeye devam edenler arasında. Her biri farklı bir aşamada olan Batı Balkan ülkelerinin üyelikleri, gerçekleştirecekleri reformlara bağlı olarak gelişecek. Fakat bu reformları hayata geçirmek bir hayli zor görünüyor. Zira bölge ülkelerinin en önemli gündem maddelerini siyasi krizler, ekonomik darboğaz ve etnik-toplumsal gerginlikler oluşturuyor.

2005'ten bu yana AB adayı olan Makedonya'da üyelik sürecini, bir taraftan ülkede nüfusun yaklaşık % 25'ini oluşturan Arnavutlar ile Makedonlar arasında yaşanan derin siyasi mücadele, diğer taraftan Yunanistan ile çözülemeyen isim anlaşmazlığı tıkamış durumda. 2010'da adaylık statüsünü kazanan Karadağ ise müzakerelere başladı ancak Komisyon'a göre, bilhassa Romanların ve Mısır kökenli azınlıkların siyasi temsili ve katılımı, yolsuzluklarla mücadele, yargı reformu ve ekonomik kriterlerin karşılanması gibi hususlar başta olmak üzere, daha önünde uzun ve meşakkatli bir yol var. Sırbistan ise, Bosna Savaşı esnasında soykırım ve savaş suçları nedeniyle aranan Ratko Mladiç ve Goran Hadziç'i yakalayıp Lahey'e teslim ederek üyelik yolunda ciddi bir adım attı. Karşılığında, 14 Ekim 2011'de Komisyon olumlu görüş bildirerek Sırbistan'ın adaylık statüsüne yeşil ışık yaktı. Fakat Kosova meselesinin çözülmesi ön şart olarak getirildi. AB Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton'ın ısrarlı arabuluculuğunda başlatılan görüşmeler sonucunda, Sırbistan ile Kosova, nihayet Nisan 2013'te iki ülke arasında ilişkileri düzenleyen bir anlaşmaya imza attı. Mart 2012'den bu yana aday ülke statüsünde olan Sırbistan, müzakere başlıklarının açılmasını bekliyor.

SIRASINI BEKLEYEN BOSNA-HERSEK, ARNAVUTLUK VE KOSOVA

Birçok kişi tarafından, hem savaş esnasında yaşanan dramlar hem sonrasında oluşturulan işlevsiz ve kırılgan devlet yapısı ile Avrupa'nın kolektif bir başarısızlığı olarak görülen Bosna-Hersek'in durumu diğerlerinden çok daha kritik. Zira ülkede ayrılıkçı Sırp Cumhuriyeti ve daha fazla hak ve özerklik talep eden Hırvatların veto gücü sayesinde AB yolunda gerçekleştirilmesi gereken her türlü reform çabası bloke ediliyor. Sadece AB üyeliği yolunda atılan adımlar değil ülkedeki birçok yasa girişimi de benzer şekilde engellenerek devletin kurumsal varlığı felce uğratılıyor. Böylesi bir kaos ortamında, Bosna-Hersek'in sağlıklı bir yapıya kavuşturulması öncelikli yapılması gerekenler listesinin en başında yer alıyor.

Arnavutluk da siyasi krizlerin pençesinden kurtulamamış bir ülke. 1991'den bu yana ülkede her seçim gerginliklerle anıldı. Durumun vahametini anlamak için ülkedeki son iki seçim dönemine bakmamız yeterli. 2009 seçimlerinden sonra, yolsuzluk yapıldığı iddiasıyla muhalefetin düzenlediği protesto gösterilerinde Başbakan Sali Berişa'nın ofisine saldıran bir grup göstericiden dördünün öldürülmesi ve çok sayıda kişinin ciddi şekilde yaralanmasının ardından ülkedeki gerilim oldukça tırmandı. Bu olaydan sonra, AB'nin Arnavutluk'tan öncelikle talep ettiği reformlardan biri, seçimlerin uluslararası standartlarda yürütülmesi oldu. 2013 seçimlerine uluslararası kamuoyu büyük ilgi gösterdi. Seçimleri takip için ülkeye 500 civarında yabancı gözlemci gönderildi. Ancak yine de Laçi kentinde Demokrat Parti adayıyla silahlı çatışmaya giren bir muhalefet temsilcisi hayatını kaybetti. Ayrıca çeşitli şehirlerde seçmenlere zarf içinde para dağıtan birtakım kişiler yakalandı. Bu olaylardan sonra, Arnavutluk'un ne kadar Avrupalı olduğu daha fazla sorgulanır hale geldi.

2008'de bağımsızlık ilan eden ve o tarihten bu yana statüsü tartışılan Kosova ise adeta AB için bir deney sahası. Birlik, bir taraftan, Sırbistan'ı, üyelik yolunun açılması karşılığında Kosova ile ilgili daha esnek davranmaya zorluyor. Fakat diğer taraftan kendi içerisinde birlik olarak hareket edemiyor. AB ülkeleri arasından İspanya, Yunanistan, Kıbrıs Rum Kesimi, Slovakya ve Romanya'nın tanımadığı bu ülke, Balkanlarda bölgesel uyumun önündeki en önemli engel olarak duruyor. Nisan ayında, AB arabuluculuğunda Sırbistan ile imzalanan ilişkilerin normalleştirilmesine yönelik anlaşmanın ardından Kosova, AB ile katılım ortaklığı görüşmelerine başlayacağı tarihi bekliyor.

Sonuç olarak, AB üyeliği yolunda ilerleyen ve her biri farklı aşamalarda olan Batı Balkan ülkeleri için birbirinden ayrı politikalar söz konusu. Bölge ülkelerinin siyaset yapıcıları için AB üyeliğinin ne zaman gerçekleşeceği henüz netleşmiş değil. Ancak net olan bir şey var ki, ne AB artık halklarının gözünde "yeryüzünün cenneti" olmaya devam ediyor, ne de Avrupa hayali kendilerine vaat edildiği kadar yakın görünüyor.

Balkanlı Gençlerin Türkiye'ye Bakışı

Yazı: Türkiye Uluslararası İlişkiler Çalışmaları (TUİÇ)

Senton Kaçaniku, *Kaçaniku Danışmanlık, Kosova*

"Güçlü ve ciddi ekonomik ilişkiler kurmanın, hem Batı Balkanlar'daki Arnavut hem de diğer taraftaki Türk ekonomilerinin ortak yararına olduğu açıktır. Çünkü birincisinin gelişmek için yardıma ihtiyacı varken, ikincisinin mal ve hizmetleri için ek pazarlara ihtiyacı vardır. Ancak, ekonomik işbirliğinin geçtiğimiz on yıl içinde özelleştirme ve Türk mallarının ithal edilmesi yoluyla gerçekleşmesi, yalnızca bir tarafa fayda sağladığı için Arnavutluk'a, Kosova'ya ve bölgeye son derece zararlıdır. Türk ekonomisi ziraatımıza yatırım yapmaya, burada fabrikalar kurmaya, bir taraftan ucuz ve yetenekli işgücünden faydalanırken bir taraftan da bizim ülkelerimizin yurtiçi üretimini ve ihracatını geliştirmek için destek olmaya ağırlık vermelidir. Bu tür yatırımlar birçok seviyede iki tarafın da yararına olacaktır. Ayrıca, ülkelerimiz arasında daha güçlü ve daha uzun süreli ekonomik ve politik ilişkilerin kurulmasına da katkı sağlayacaktır."

Rosen Dimov, *Centre International de Formation Européenne, Bulgaristan.*

Türkiye, Batı Balkanlar'da büyük roller üstlenebilecek çok az sayıdaki tarihi ve büyük güçlerden biri belki de ve bunu da gerçekleştiriyor. Türkiye'nin kültürel bağları ve yumuşak

başlı dış politikası (yardım programları, altyapı ve endüstri için destekler, öğrenci bursları dahil), etkisini azımsanmayacak derecede artırıyor. Dahası, Batı Balkanlardaki çoğu ülke halen AB'nin dışında bulunduğundan (ki Türkiye de öyle), bu ülkeler Osmanlı miraslarını Birlik'e üyelik yolunda bir köprü olarak yeniden keşfediyorlar.

Benjamin Rexhep, *İngiliz Dili, Üsküp - Makedonya.*

Otuz yıl veya biraz daha uzun bir zaman öncesine kadar biri eğer gerçek bir Üsküp vatandaşı sayılmak istiyorsa, mutlaka Türkçe konuşmalıydı. Bugün ise Avrupa'da yaşayanlar eğer İngilizce konuşamıyorlarsa hiçbir şey yapamıyorlar. Bu Avrupa için geçerli, fakat Balkanlar'ın geleceğinde, biri eğer Türkçe konuşamıyorsa çölde kaybolup gidecek.

Goran Zdravkovski, *St. Ciryl üniversitesi, Üsküp.*

Türk ekonomisi Balkanlar'da ve Avrupa'da en hızlı büyüyen ekonomi olduğundan, Balkan ülkelerinin tamamı Türk ekonomisine doğrudan bağlıdır. Ülkemde böylesine büyük bir Türk yatırımı ve güçlü işbirliği olması halinde, gelecekte çok uyumlu çalışabiliriz. Bu aşamada deneyimlerimizi artırmamız gerektiğini düşünüyorum. AB'ye aday ülkeler gibi AB pazarına -hatta Arap dünyasına da- ihracatı kolaylaştıracak olan daha iyi bir işbirliğinin yolunu açabilirsek hiç kuşkusuz başarılı olacağız. Ülkelerimizdeki bu politik durum, bizim Yunanistan tarafından bloke edilmemiz ve Türkiye'nin şu anki duruşu, genel olarak bu sorunları başlatan tüm dış faktörler eminim ki, bizim için daha büyük bir motivasyon dahi olabilir. XXI. Yüzyılda, en güçlü ülkeler, ekonomisi daha güçlü olan ülkelerdir.

Torić Emina, *Siyasal Bilimler Fakültesi, Saraybosna.*

Beş yüz yıldan daha uzun zaman önce Türkiye, Bosna ve diğer Balkan ülkelerinde çok büyük bir etki bıraktı. Tüm bu yılların ardından Türkiye endüstri, finans, eğitim, turizm vb. alanlarda yatırımlar yaparak Balkanlar'la olan bağlantılarını yeniden kurdu ve benzer kültürlere sahip olmamız sayesinde de bu ülkelere kolayca yaklaştı.

Ümit ediyorum ki partnerliğimizi gelecekte de sürdüreceğiz, ne de olsa biz kardeş ülkeleriz. Yine ümit ediyorum ki, Bosna ve diğer Balkan ülkeleri de yeniden güçlü ülkeler olacaklar, Türkiye'de örneğini gördüğümüz gibi.

Edita Marić, *Mostar, Bosna-Hersek.*

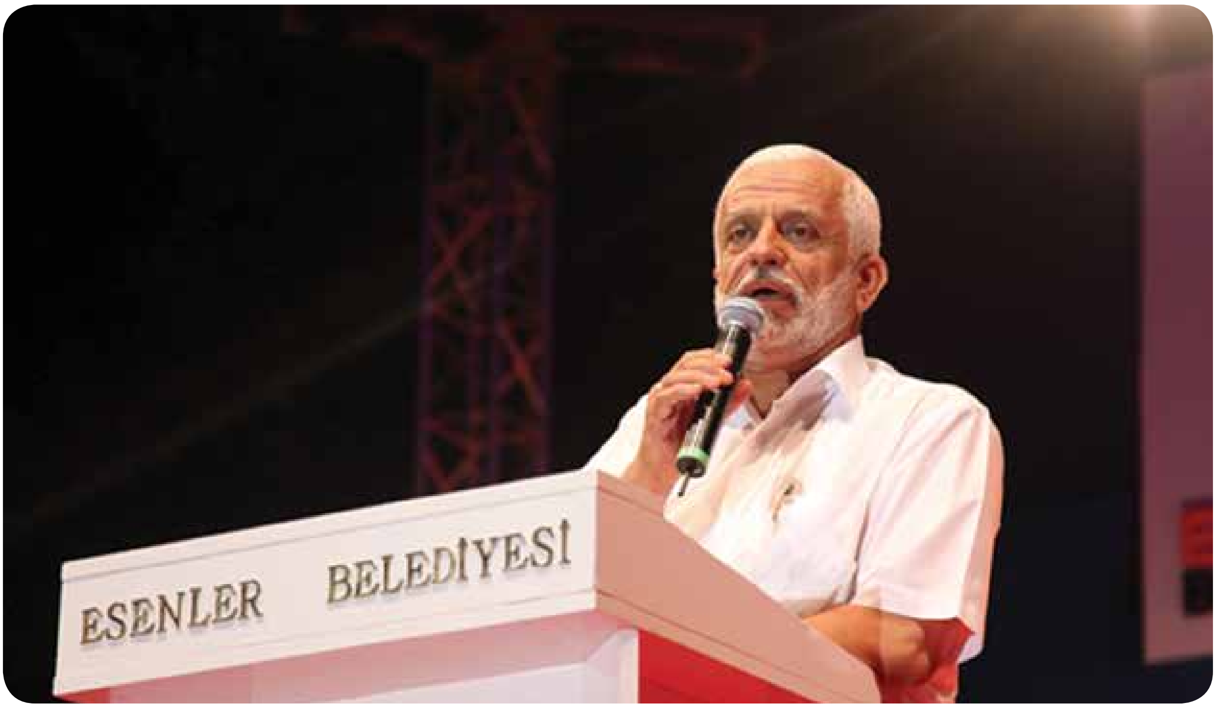

Türkiye'nin yaklaşımı Balkanlar'da son derece önemli olmuştur, özellikle de savaş sonrası dönemde Bosna-Hersek'te. Çeşitli sektörlerdeki sayısız yatırım, politik ve ekonomik alanlarda işbirliği, eğitim sistemini geliştirmek için değerli kurumların inşa edilmesi, kültürel etki ile barış, istikrar ve geleneğin korunması gibi ortak değerlerin teşviki Türkiye'nin Bosna-Hersek'teki varlığını betimleyen faktörlerdir. Gelecekte gerçekleştirilecek ortak projelerle, tüm sektörlerde sürekli büyüme adına kurulacak işbirlikleri ve karşılıklı genişlemeyle iki ülkenin bağlarını daha da güçlendirmelerini bekliyorum. En büyük partnerlerimizden biri olan Türkiye, varlığıyla faydalı olan ve memnuniyetle karşılanan gerçek dostumuz olduğunu da gösterdi. Ümit ediyorum ki, Bosna-Hersek'in politik, ekonomik ve diğer alanlarda yaşayacağı zorluklar karşısında da yaklaşımı hep aynı kalacaktır.

Hüseyin Kansu

“Aliya Bir Düşünürdü, Hepimize Örnekti...”

Şöyleşi: Adem Dönmez

Bizleri ağırladığınız için çok teşekkür ederiz. Aliya İzzetbegoviç'in hayatı, bakış açısı, Bosna Hersek'le Türkiye açısından önemi hakkında neler söyleyebiliriz?

Aliya'yı tanımak için önce onun gençlik yıllarından itibaren hangi hareketlerin içerisinde bulunduğunu iyi bilmemiz gerekir. Aliya, Genç Müslümanlar Fikir Hareketi içerisinde bulundu. Bütün bir hayatı boyunca Genç Müslümanlarla birlikte hareket etti. Genç Müslümanlar Fikir Kulübü önce Saraybosna şehrinde İslam ulemasının kurduğu El Hidaye Cemiyeti'nin bir salonunda toplanıyordu. Bu kulüp üniversiteli, liseli gençlerden oluşuyordu. Aliya lise son sınıftaydı.

Genç Müslümanlar Hareketi, Bosna Hersek'in başşehri Saraybosna'da önce bir fikir kulübü olarak yapılanmıştı. Saraybosna adeta bir küçük İstanbul'dur. Neden küçük İstanbul diyorum? Orada Boşnaklar yaşar Müslümandırlar, tamamı Hanefi mezhebindendir. Sırplar yaşar, onlar Ortodoks'tur. Hırvatlar yaşar, onlar Katolik'tir. Yahudiler yaşar, Yahudilerin her iki kesimi de vardır. Hem Eşkenaziler vardır, Polonya üzerinden gelen; hem de Seferad Yahudileri vardır İspanya'dan gelen.

Saraybosna şehrinde Yahudilerden ticari hayatta, fikir hayatında, sanat hayatında çok önemli isimler yetişmiştir. Saraybosna'nın multi kültürel bir yapısı vardır. Aliya, Saraybosna şehrine 2 yaşındayken gelmiştir. Doğduğu şehir küçük bir kasabadır. Aziziye'de doğmuştur.

Aziziye Bosna Hersek'in kuzeyinde Hırvatistan'la Bosna'nın tabii sınırını teşkil eden Sava nehri kıyısında küçük bir kasabadır. Boşnaklar bu şehre *Bosanskişamas* derler, Bosna'nın kayığı. Aliya'nın babası da orada doğmuş. Ancak dedesi, hatta beşinci kuşaktan dedesi, Belgrad'da yaşarmış. Aslında Aliya aslen Belgradlıdır. Ne zaman ki Batılıların destekleri ile 1830'lu yıllarda Sırplara Belgrad şehri sadece otonom hakkı olarak verilir. Otonomi elde eder Sırplar. Bu otonominin adı Belgrad paşalığıdır. İşte bunu gören Aliya'nın 5. kuşak-

tan dedesi, ileri yıllarda bu şehrin tamamen kaybedileceğini öngörerek aile meclisini toplar ve *Bosanskişamas*'a yerleşir. Yani Osmanlı coğrafyası içerisinde iç hicret yaşanır.

İşte Aliya'nın babası ve Aliya'nın dedesi Ali Bey, *Bosanskişamas* şehrinde doğmuştur. Abdülaziz Han, Belgrad'dan buraya gelecek olan Müslüman unsurların yerleşmeleri için bunu bir şehir yapılanmasını ister ve çok sevdiği bu güzel kasabaya kendi adını verir. Adı Aziziye'dir.

Aliya'nın babası Mustafa Bey, onun da babasının adı Ali'dir. İşte bu Ali İstanbul'da Selimiye'de askerlik yapmıştır. Selimiye'de askerlik yaparken subay olarak askerliğini tamamlamıştır. Hafta sonları haftalık izinlerine çıktığı zaman Üsküdar'da gezmeyi tercih eder. Üsküdar'da Üsküdarlı bir kıza Sıdıka'ya gönlünü kaptırır. Gider bu kızı ister ve kızın babası bunların düğününü de yapar. Terhise müteakip düğünü olur, düğünden sonra Aziziye'ye geri döner. Döndükten kısa bir süre sonra Osmanlı yönetimi Aliya'nın işte dedesi Ali Bey'i bu şehre belediye başkanı olarak tayin ederler.

Osmanlı döneminde belediye başkanlarına şehremini denirdi. Şehreminiler seçimle gelmezler, atamayla gelirler. Bugünkü kaymakamlar, valiler gibi.

Aliya'nın babası Mustafa Bey, çocukların daha iyi eğitim almaları için ailece Saraybosna'ya göç etmeye karar verir. Aliya Saraybosna'ya iki yaşındayken gelmiştir, vefat edinceye kadar hayatını Saraybosna'da sürdürmüştür. Çok nezih bir entelektüel çevrede yaşamını sürdürmüştür. Ayrıca ablası Hayriye Teyze diyor ki, ondan dinledim; "*Çok zeki bir çocuktu, daha biz 5-6 yaşındayken annemiz bizleri sabah namazına muntazaman uyandırırdı. Uyandırmakla kalmaz, evimize yakın olan mescide bizi toplar annem, hep birlikte sabah namazını cemaatle kılardık,*" diyor.

Bu ayrıntıları niye veriyorum? Aliya'nın yetiştiği ailenin İslami anlamda ne kadar şuurlu bir aile olduğunu gösteriyor. Tabii ki Müslümanların Avrupa ortasında böylesi bir katliamla karşı karşıya kalacaklarını Cenab-ı Hak biliyordu. Sıradan bir liderin de bu büyük kaosa, bu büyük katliama karşı Müslüman toplumu savunmada yetersiz kalacağını biliyordu. Onun için böylesine nezih bir aileden Cenab-ı Hak, böyle bir anneden babadan onu dünyaya getirdi.

Bakın annesi için Aliya İzzet Begoviç, *Tarihe Tanıklığım* adlı hatıratında ne söylüyor: *"Ben şu İslami şuurumu anneme borçluyum. Çünkü annem mütteki bir kadındı."*

Ne demek mütteki? Allah'tan ziyadesiyle korkan Müslümanlara mütteki denir. İtikat sahibi. Kuran'da Cenab-ı Allah diyor ki, Benden âlimler ziyadesiyle korkarlar. Müttekileri tarif ediyor Cenab-ı Hak. Demek ki Aliya'nın annesi âlime idi.

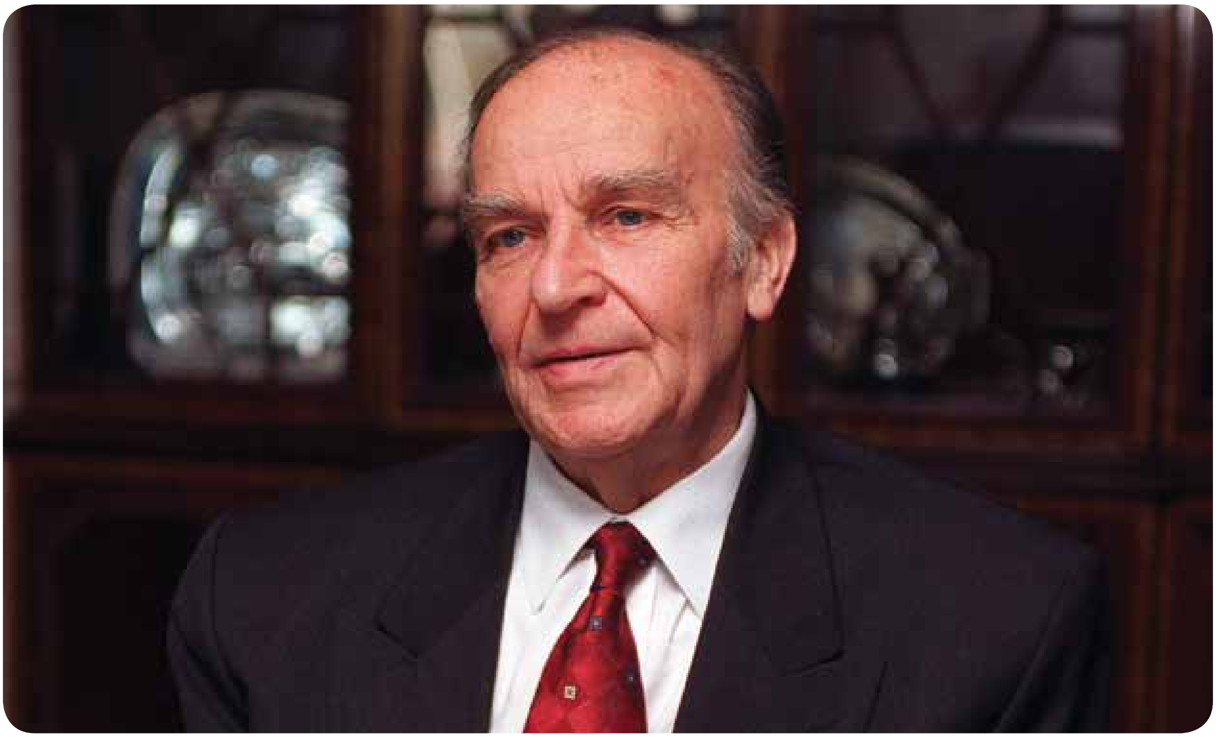
Aliya böyle bir aileden geliyor. Ben Hayriye Teyze'ye sormuştum, neden babanız sizi götürmüyordu sabah namazına da anneniz götürüyordu diye. O yıllarda babam yatalak hastaydı, diyor. Annem adeta babamın görevini de üstlenmişti, diyor. Anneyi görüyor musunuz? Muhteşem bir anne. Tabii Aliya'yı doğurmuş, onu yetiştirecek. Yarın o Bosna'yı savunacak. Sıradan bir aileden gelse, yetmez.

İşte, Aliya Genç Müslümanlar Hareketinin içerisindeyken, liseyi bitirdiğinde Doğu ve Batı klasiklerinin hepsini okumuş. Genç Müslümanlar Hareketi içerisinde, fikir kulübünde, üniversitede okuyan master, doktora yapan, ağabeyi konumundaki genç Müslümanlara kitap seminerleri veriyor.

Hayriye Abla diyor ki, "Bir kitap mı buldu Aliya, o gece onu bitirmeden uyumazdı! Çoğu zaman biz onu sabah namazında, hâlâ kitap okurken kitabını bitirmiş, abdest almış, namaza beraber gidiyoruz." Yaş kaç? 16-17, lise çağında. Kitap kurdu onun adı.

Bu El Hidaye Cemiyeti'ndeki bu Genç Müslümanlar, zaman zaman çok çaplı âlimlerden seminerler almışlar, dersler dinlemişler. Bu Genç Müslümanlar grubunun kalitesini gören El Hidaye cemiyetinin yöneticileri, İslam âlimleri dergi çıkarıyorlar, El Hidaye dergisi, bu dergide bunlara 10 sayfa veriyorlar. Diyorlar ki, "Çocuklar sizde burada makale yazın". Burada Aliya'nın lise sona giderken makaleleri çıkıyor.

Düşünebiliyor musunuz? Entelektüel düzeyde bir dergi çıkıyor, bu dergide İslam âlimleri yazı yazıyor, makale yazıyor. Bu dergide gençlere sayfa veriyorlar. Bu onların seviyelerini gösterir.

Cezaevinde yatarken Aliya boş durmuyordu. Aliya İzzetbegoviç bazı kitaplarını cezaevinde yazmıştır. Aliya İzzetbegoviç cezaevinde yazdığı kitaplarını nasıl bastırdı? Kızı ya da hanımı ziyarete geliyor hapishaneye, temiz çamaşır getiriyorlar. O da kirli çamaşırlarını onlara verirken o çamaşırın arasına gizliyor sayfaları, kaç sayfa yazmışsa. Kızı da götürüyor eve arkadaşlarına veriyor, onlar bir araya getiriyor, daktilo ediyorlar. Ondan sonra götürülüyor ve kitap basılıyor, çıkıyor. Dava arkadaşları dediler ki Aliya'ya, "İslam Deklarasyonu senin imzanla çıkacak.

Aliya ilkeli bir insandı. Ömür boyu ilkelerinden asla ödün vermedi. Çok disiplinli, çok tertipli, çalışkan bir insandı. Buna dair bir örnek vereceğim.

İlk defa Aliya 1946 senesinde hapse düştü, 3 yıl hapiste yattı. Eşi Halide Teyze'den dinlemiştim ki Halide Teyze'yi İstanbul'a Türk milletine emanet etmişti. Çünkü Bosna savaşı esnasında, Sırp ve Hırvatlar esir alabilirler, fidye isteyebilirler, işkence yapabilirler, hakaret edebilirler. Onun için eşini Türk milletine emanet etmişti. Burada kalıyordu. Biz de ona hürmet edelim, hizmet varsa hizmet edelim diye hep arardık. Bir şey lazımsa bizi çağırırdı. Hazır onu bulmuşken fırsatı da değerlendirir, Aliya hakkında çeşitli sorular sorar öğrenmeye çalışırdık. Bir sabah bana dedi ki, *"Hüseyin, 1946 senesiydi biz Aliya'yla birbirimizi severek evlendik ve düğünümüz olacak. Her şeyimiz hazır, öyle şimdiki gibi konfeksiyon yok, her şey ısmarlama terziye diktiriliyor, kaç çeşit kıyafet dikildi bana. Bazı kız arkadaşlarım hazırladı. Yemekler, börekler, tatlılar, çörekler, öyle düğün salonu falan da yok. Herkes imece usulüyle sevdiği bir arkadaşı evleniyor diye yardımcı oluyorlar. Düğüne bir gün kala hem Aliya'yı hem beni komünistler hapse attılar. Ben üç ay yattım, Aliya ise üç sene yattı. Biz ancak hapisten çıktıktan sonra evlenebildik."*

İkinci kez 1983'te kendisiyle birlikte toplam 13 Müslüman entelektüel, komünist rejim tarafından hapse atıldı. Cezaevinde yatarken Aliya boş durmuyordu. Aliya İzzet Begoviç bazı kitaplarını cezaevinde yazmıştır. Aliya İzzet Begoviç cezaevinde yazdığı kitaplarını nasıl bastırdı? Kızı ya da hanımı ziyarete geliyor hapishaneye, temiz çamaşır getiriyorlar. O da kirli çamaşırlarını onlara verirken o çamaşırın arasına gizliyor sayfaları, kaç sayfa yazmışsa. Kızı da götürüyor eve arkadaşlarına veriyor, onlar bir araya getiriyor, daktilo ediyorlar. Ondan sonra götürülüyor ve kitap basılıyor, çıkıyor.

Dava arkadaşları dediler ki Aliya'ya, "*İslam Deklarasyonu* senin imzanla çıkacak."

O dedi ki "Hayır. Bu tek başına benim telif eserim değil. Ben bunu kabul etmiyorum."

Dediler: "Senin de emeğin var, biz istiyoruz ki önce Bosna halkı ve dünya, İslam dünyası, tüm insanlık seni tanısın. Sen bizim başkanımızsın."

"O zaman bir şartla kabul ederim," dedi. "Bu kitabın önsözüne bu çalışmanın anonim, kolektif bir çalışma olduğunu, benim de bu kolektif heyette bulunduğumu, bütün maddelerin müzakeresine katıldığımı ve bunun hep birlikte hazırlandığını, ama sonunda arkadaşlarımın arzusu üzerine kendi imzamla bastırıldığını, bunu yazarsanız, böyle olursa kabul ederim."

İlkeyi görüyor musunuz?

Bir gün Nejat Ladiç'ten dinledim. Diyor ki: *"Harpten sonraydı, günlerden Cuma, tam Cuma vakti, yabancı bir heyet var Batı'dan, Avrupa'dan gelmiş, resmi bir heyet. Onlarla görüşmesi var. Devlet Başkanı Begoviç ve görüşme biraz sarkmış. Görüşme bittikten sonra yabancı heyet gidiyor, Aliya da hemen aracına binerek şoförüne diyor ki, Gazi Hüsrev Bey Camii'ne gidiyoruz, Cuma namazına. Geliyorlar camiye, geldiklerinde Cuma'da hutbeyi imam yarılamış. Aliya tam dış kapıdan girer girmez eşiğe oturuyor. Minberden imam görüyor. Hemen hutbesine ara veriyor, saygıdeğer cemaatim diyor, şu anda devlet başkanımız, Sayın Aliya İzzetbegoviç camiimize teşrif ettiler. Lütfen bir yol verin de en ön safa kendisini alalım diyor. Oturduğu yerden elini kaldırıyor, saygıdeğer imam ben yerimden memnunum, hepimiz burada eşitiz, lütfen siz hutbenize devam ediniz,"* diyor. Nasıl? Bana yer açılsın, herkes ayağa kalksın, hutbeyi bıraksın koşsun, bunlar yok... O zaten bir zaruret sebebiyle gecikmiş oraya. Ama kimseyi rahatsız etmeye hakkım yok, diye düşünüyor.

Aliya çok fedakâr bir insandı. Çok sayıda uluslararası kurum ve kuruluşlardan kendisine ödüller verildi. Bu uluslararası ödüllerin iki boyutu vardır, bir belge vardır, diploma gibi. Bir de parasal boyutu vardır.

Örneğin, 1 Eylül 1996'da, Saraybosna'da, Holiday in Otel'de, Suudi Arabistan'dan gelen bir vakıf 1995 yılında barış ve insanlığa yaptığı hizmet dolayısıyla bir ödüle layık görmüştü onu. Biz de buradan 30 kişilik bir heyetle Saraybosna'ya uçtuk. Başbakanımız da o zaman İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanıydı. Orada kendisine verilen ödülün parasını hemen şehit ailelerine bakan bir vakfa bağışladı.

... bir vakıf 1995 yılında barış ve insanlığa yaptığı hizmet dolayısıyla bir ödüle layık görmüştü onu. Biz de buradan 30 kişilik bir heyetle Saraybosna'ya uçtuk. Başbakanımız da o zaman İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanıydı. Orada kendisine verilen ödülün parasını hemen şehit ailelerine bakan bir vakfa bağışladı.

Siyaset adamlarına da her bakımdan örnekti. Mesela, ölümünden 2 yıl önce partisinin büyük kongresi olacak. Aliya, partinin genel başkanı, Demokratik Eylem Partisi, kongrede delegeler yalvarıyorlar, "N'olur bir daha aday ol, sen bizim genel başkanımızsın. Sen olmadan nasıl yönetiriz biz partiyi..."

"Yok," diyor, "Ben kayd-ı hayat şartıyla siyasete girmedim. Burada nokta koyuyorum. Kendime zaman ayıracağım. Ülkemi yönetecek çok sayıda yetişmiş siyaset adamı var. Kimilerinin üzerinde benim de emeğim var. Benim kapım daima açık olacak. Kim bana gelip danışmak isterse bilgimden, tecrübemden istifadelerine ben açık olacağım, hazır olacağım. Kabul etmiyorum," diyor.

1 Ekim 1996'da milletvekili ve cumhurbaşkanlığı seçimi var. Bu seçimde, Dayton Barış Antlaşması'na göre Bosna'da çok sayıda parlamento var. En önemli parlamento temsilciler meclisi. 42 milletvekilinden oluşuyor. Aliya, o seçimde 42 milletvekili adayıyla kendisi ortada fotoğraf çektirmiş. Bu 42 milletvekili adayıyla, kendisi cumhurbaşkanlığına aday, bu fotoğrafı billboardlara yapıştırmış. Yani halka diyor ki, bunlar benim adayım, ben bunlara kefilim. Bosna Hersek'teki Sosyal Demokrat Parti Genel Başkanı, sözde sosyal demokrat ama adam sosyalist. Öğretim üyesi, akademisyen, profesördü, şu anda Dışişleri Bakanıdır; Profesör Lagumdžija, bu da bir miting yapıyor. Mitingde ne dedi biliyor musunuz? *"Ali Baba ve 40 haramilere mi oy vereceksiniz,"* Hani 42 milletvekili ya, bunlar çaldılar, çırptılar demek istiyor. *"Ali Baba ve 40 haramilere mi vereceksiniz yoksa biz sosyal demokratlara mı ülkenin yönetimini devredeceksiniz, bu seçim bunun seçimi olacak"* diyor. Hemen medya mensupları Aliya'ya geldiler. Aliya o zaman Cumhurbaşkanı. Mikrofonu uzattılar, Sayın Başkan dediler, Sayın Lagumdžija böyle söyledi, sizi kastetti, buna cevabınız ne olacak?

Aliya'nın verdiği cevaptaki seviyeye bakın: "Sayın basın mensupları, böyle bir söze cevap vermek için benim ahlakım müsait değil,"

Niye Bilge Kral diyorlar? İnsanlık tarihi boyunca birçok bilgeler gelmiş, Ama her bilgeye Allah o bilgeliğini uygulama alanı ve sahası nasip etmemiş. Aliya hem bilgeydi hem de devleti yönetti, Bosna'yı yönetti, toplumu yönetti, savaşı yönetti. Bilgeliğini uygulayabildi. Yani bir nevi kral oldu. Onun için bilge kral, hoş gözüküyor.

Aliya, Müslümanın şiarı olmak kaydıyla derdi ki, "Yapamayacağınız bir şeye söz vermeyin."

Aliya Bosna toplumu için başlı başına bir okuldu. Kimi insanlar yeteneklerine göre, daha önceki geçmiş birikimlerine göre onun yanında diplomat oldular. Kimileri general oldu. Onun yanında kimileri yeteneklerine göre akademisyen oldu, profesör oldular. Kimi insanlar siyaset adamı oldular. Çünkü o çok yönlü bir insandı. Aliya'yı en iyi anlatmak için o bir mütefekkirdi demek lazım. Bir düşünürdü. Yani bu bilge kral sözü çok hafif kalıyor bunun yanında.

Niye Bilge Kral diyorlar? İnsanlık tarihi boyunca birçok bilgeler gelmiş, Ama her bilgeye Allah o bilgeliğini uygulama alanı ve sahası nasip etmemiş. Aliya hem bilgeydi hem de devleti yönetti, Bosna'yı yönetti, toplumu yönetti, savaşı yönetti. Bilgeliğini uygulayabildi. Yani bir nevi kral oldu. Onun için bilge kral, hoş gözüküyor.

Aliya'nın devlet başkanlığı, siyaset adamlığı, başkomutanlığı, dede oluşu onun vasıflarının bazıları. Asıl onu en iyi anlatan onun bir düşünür oluşu.

O bir mütefekkirdi,

O bir özgürlük savaşçısıydı: Komünist rejim döneminde idealleri uğruna büyük bir mücadele verdi. Bu mücadelesini verirken toplumun özgürleşmesi için kendini adadı ve bunun da bedelini 9 sene hapiste yatarak ödedi.

O bir diplomattı. Dayson Barış Antlaşması'nı hazırlayan, devrin ABD Başkanı Bill Clinton'un Uluslararası İlişkiler Sorumlu Danışmanı Richard Holborn diyor ki: *"Bizi en çok Dayton Barış Görüşmelerinde adeta bize kök söktüren, ter döktüren Aliya'ydı, öyle bir diplomattı ki, öyle bir diplomasi yapıyordu ki ülkesinin karış karış bütün coğrafyasına hâkimdi. Mesela, harita üzerine tartışırken sınır çizgisini öyle bir yerden geçirmişler ki, durun diyordu, oradaki köyü siz ikiye bölüyorsunuz, bu köyün tamamı Boşnak'tır. Bu köyün hiç olmazsa, biraz daha ilerisinden 2-3 kilometre ilerisinden geçsin, Boşnak köyünü bölmeyin ikiye, yarısı bir tarafta yarısı bir tarafta kalmasın diyordu ve en ince ayrıntısına kadar detaylara hâkimdi.* Eğer Aliya İzzet Begoviç olmasaydı, onun kararlı tutumu olmasaydı, bugün Bosna Hersek diye bir devlet olmayacaktı."

Aliya Batı'nın oyununu bozdu.

O bir idealistti. O iyi bir arkadaştı. Çok iyi bir eşti. O iyi bir babaydı. Şefkatli bir dedeydi. Fırsat buldukça torunlarıyla beraber şakalaşır, oturur sohbet edermiş. Böyle dinleniyorum, dermiş. O bir mazlum idi. Haksız yere 9 sene hapishanede yattı, işkenceler gördü. Temmuz ayında günde 17 saat taş ocaklarında çalıştı. Fakat Marmara Üniversitesi'nde kendisine fahri doktora verilirken ne diyordu biliyor musunuz? Ben o merasimdeydim. *"Hukuk,"* dedi, *"Benim için yaşam biçimi, hayat felsefem"* Siyasete atıldıktan sonra çektiği sıkıntılarını anlatırken o konuşmanın içinde, *"Komünist rejim döneminde fikirlerimden, ideallerimden dolayı 9 yıl hapiste yattım"* dedi, *"taş ocaklarında çalıştırıldım, taş kırdırdılar bana. Günde 17 saat Temmuzun sıcağında çalıştırıldım. Ama siyasi hayattaki gördüğüm sıkıntılar, o taş ocağındaki sıkıntıları bana arattı,"* dedi.

Siyasetin o giriftliği var ya, hani o çirkin, muhalefetin kaba sözleri, o küfürleşmeler, o kabalıklar, onları gördü. O çok nezih bir insan. O kelimeleri seçerek konuşan bir insan. Ama o insan, Avrupa'da, savaş esnasında çağrıldığı konferanslarda kükreyerek konuşuyordu. Mesela parlamentoda bağımsızlık kararı alınıyor. Bağımsızlık kararı alındığında şu anda Lahey'de tutuklu yargılanan Radovan Karadziç, Sırpların siyasi lideri, çıkıyor kürsüye diyor ki, milletvekillerine sesleniyor, *"bu ihtiyar bunağın peşinden koşmayın, bu ham bir hayal peşindedir. Bosna Hersek Sırp toprağıdır, Sırp toprağı olarak kalacaktır. Ne dünya sistemi, ne de Sırbistan Bosna'nın bağımsızlığına asla geçit vermeyecektir. Bir an önce bu kararınızdan vazgeçin"* diyor. Aliya, bu kötü adama, bu kaba konuşan adama tenezzül edip cevap bile vermiyor. Niye? O toplantıda onun hedefi var, üzüm yemek istiyor, bağcıyı dövmek istemiyor.

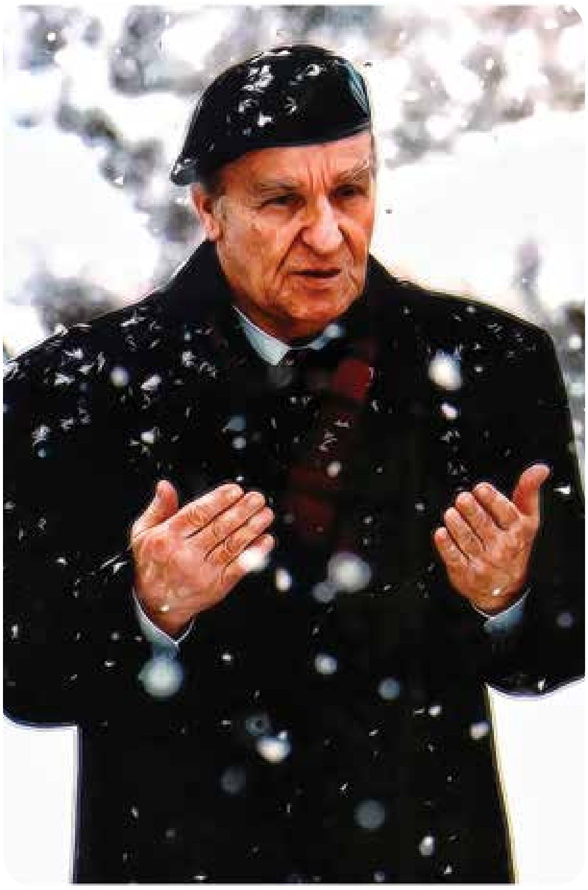
Aliya, bir dava adamı. O bir okuldu. O bir başkomutandı. Başkomutanlığa konusunda biraz konuşalım. Çok ilginçtir, Türkiye'de pek kimse bilmez. Aliya İzzet Begoviç hayatında bir gün bile askerlik yapmamıştır ama başkomutan olmuştur. Enteresan değil mi? Devlet başkanıdır, Parlamento

toplantıya çağırıyor. Savaş başlamış. Parlamento başkomutanlığa onu seçiyor.

Neden hiç askerlik yapmamış? İkinci Dünya Harbi yıllarında, Almanlar bütün Yugoslavya'yı Bosna Hersek'i işgal ediyorlar. Almanlar diyorlar ki, bir gün biz buralardan çekilebiliriz. Hırvatlar bizim dindaşımız, onlar Katolik, bize en yakın, hem bizim de hinterlandımıza yakın bir bölge. Bu Bosna'yı onlar yönetsinler. Daha biz buradayken yönetsinler ki, biz çekildikten sonra da kalsın. Hırvatlar da o zaman aynen Hitler'le aynı kafa yapısındalar. Bunlar Aliya'yı askere almak istiyorlar. Aliya diyor ki: "Ben askerlik yapmam. Ne komünistlerin birliklerinde askerlik yaparım. Tito'nun birlikleri var, partizan kuvvetleri. Ne de bunların birliklerinde." Bir haber geliyor, tutuklanacak, zorla götürülecek askere. Hırvatlar götürülecek. Bu da doğduğu kasabaya gidiyor. Aziziye'de, dedesi orada belediye başkanıyken, Avusturya Macaristan İmparatorluğu Osmanlı'dan sonra geldi Bosna'yı yönetti. O dönemde oradaki Sırpları tutuklamak istiyor. Dedesi gelen Avusturyalı yöneticilere diyor ki, *"bu Sırp ailelere ben kefilim. Bunlar dürüst namuslu insanlardır"* diyor ve onların tutuklanmalarını engelliyor. Daha sonra o Sırp aileler Aliya'nın dedesine minnet duyuyorlar. Onun dedesi sayesinde biz Avusturya döneminde hiç sıkıntı yaşamadık. Çok nitelikli bir adam olduğu için Avusturyalılar döneminde de belediye başkanlığı devam ediyor. Bundan dolayı oraya gidiyor o Sırp aileler Aliya'yı saklıyorlar. Çok enteresan bir ayrıntı değil mi? Aliya'yı Hırvatlara vermiyorlar. Bir süre onu gizliyorlar ve hiçbir şekilde askerlik yapmıyor. Sadece İkinci Dünya Harbi yıllarında bir ara, Doğu Bosna'da Sırbistan ve Karadağ üzerinden gelen paramiliter güçler Boşnak yerleşim birimlerine baskın yapıyorlar. Bu baskınlarda, kuşatma altında olan dağ köylerinde Boşnakları kurtarmak üzere, Saraybosna'dan oluşturulan Boşnak gençler, genç Müslümanlar, timler oluşturuyorlar, Müslümanları kurtarmaya gidiyorlar. Orada çatışma oluyor, Müslümanları kurtarıyorlar o köylerden ve onları Saraybosna'ya getirip evlere yerleştiriyorlar. Bu tür eylemlere katılıyor Aliya. Ama fiilen hiçbir ordu da askerlik yapmış değil.

İşte Aliya'nın hayatı temelde üç büyük mücadele içinde geçmiştir: İlk olarak bir siyaset adamıdır, iyi bir devlet adamıdır ve örnek bir Müslümandır.

Aliya'nın ölümünden 3 ay önce bir bayan gazeteci kendisiyle röportaj yapıyor. Gazeteci bir tane soru soruyor ve *"Sayın Başkan"* diyor, *"sizin ifadenizle, hayatta çok şey gördünüz, çok büyük sorumluluklar üstlendiniz. Dolu dolu bir hayat yaşadınız. İdealleriniz uğruna mücadeleler verdiniz, bunun bedellerini gerektiğinde ödediniz.*

O bir idealistti. O iyi bir arkadaştı. Çok iyi bir eşti. O iyi bir babaydı. Şefkatli bir dedeydi. Fırsat buldukça torunlarıyla beraber şakalaşır, oturur sohbet edermiş. Böyle dinleniyorum, dermiş. O bir mazlum idi. Haksız yere 9 sene hapishanede yattı, işkenceler gördü. Temmuz ayında günde 17 saat taş ocaklarında çalıştı.

Acaba 'ömrüm yeterse şunları da yapmak isterim' dediğiniz neler var düşüncenizde?"

Aliya diyor ki: *"Her kula nasip olmayacak kadar yoğun, dolu dolu bir hayat yaşadım. Rabbim bana ne kadar takdir etmişse o kadar yaşamak isterim. Artık ben, sevgilime kavuşmak istiyorum. Allah'a kavuşmak istiyorum."*

Aliya, 19 Ekim Pazar günü 2003'te rahmetli oldu. 22 Ekim Çarşamba günü, çok büyük bir iştirakle, o günkü söylenen rakam 250 bin. Dünyanın muhtelif ülkelerinden 55 tane uçak geldi havaalanına. Sırf cenazeye katılmak için ve bardaktan boşanırcasına yağmur yağdı. Parlamento binası

önünde cenaze namazı kılındı. Şehrin ana arteri trafiğe kapatıldı. 4 kilometrelik kabristana, şehitliğe kadar olan o yol, yağmur altında yaya olarak gidildi ve bütün tretuvarlarda her 400 metrede bir ilahi korosu Boşnakça, Türkçe, Arapça ilahiler okudu. Yine bu tretuvarlarda şehirde yaşayan Müslüman kadınlar evlerinde yaptıkları börekleri, çörekleri, meyve sularını, şerbetleri getirmişler, orada gelen insanlara ikram ediyorlardı. Parlamento binasında imza defteri açıldı. Müthiş bir kuyruk vardı. Yani insanları böyle çok etkilemiş, cenazesiyle bile, öldükten sonra bile insanları etkilemiş bir insan.

Ben Aliya'yı sadece Boşnak toplumuna Allah'ın bir armağanı değil, tüm insanlığa, İslam alemine, bütün insanlığa Allah'ın bir armağanı olarak görüyorum. Keşke Türkiye'de bir vakıf, bu Nobel Barış Ödülü gibi, Aliya Ödülü ihdas etseler de her sene bir ödül verilse.

Vefatından sonra, Bosna Hersek gençliği onu nasıl tanıyor veya Bosna Hersek nasıl bir değişim yaşadı? Vefatının sonrasında neler oldu?

Ne yazık ki Aliya'dan sonra siyasi hayatta onun boşluğu doldurulamadı. Bosna toplumu 50 sene komünist rejimle yönetilmiş bir toplum. O komünist rejim döneminde ateist kültürle, materyalist felsefeyle yetiştirilmiş bir nesil var. Bunlar da çocuklarını aynı mantaliteyle yetiştiriyorlar. Bunların hiçbiri Aliya'yı sevmez. Aliya bizi sattı diyorlar. Bu anlaşmayı imzaladı bizi mahvetti diyorlar. Halbuki Aliya, Dayton Barış Antlaşması'nın parafe töreninde, bu parafe döneminde tarihe kayıt düşen şu cümleyi kurmuştur. *"Bu anlaşma adil bir anlaşma olmaktan uzaktır. Ancak ne yazık ki mevcut bu dünya ile daha adil bir anlaşmayı parafe etme imkânım olmadığı için akan kan dursun diye bu anlaşma metnini parafe ediyorum."*

Bosna Hersek'in siyasi geleceği, huzuru ve barışı benim görüşüme iki faktöre bağlıdır.

Birincisi Ak Parti gibi, Tayyip Erdoğan gibi bir siyaset adamın, bir hükümetin Kuzey Kıbrıs'a sahip çıktığı gibi Bosna Hersek'e sahip çıkmasına bağlıdır. Hiçbir hükümet bu hükümet kadar Bosna'yla ilgilenmemiştir.

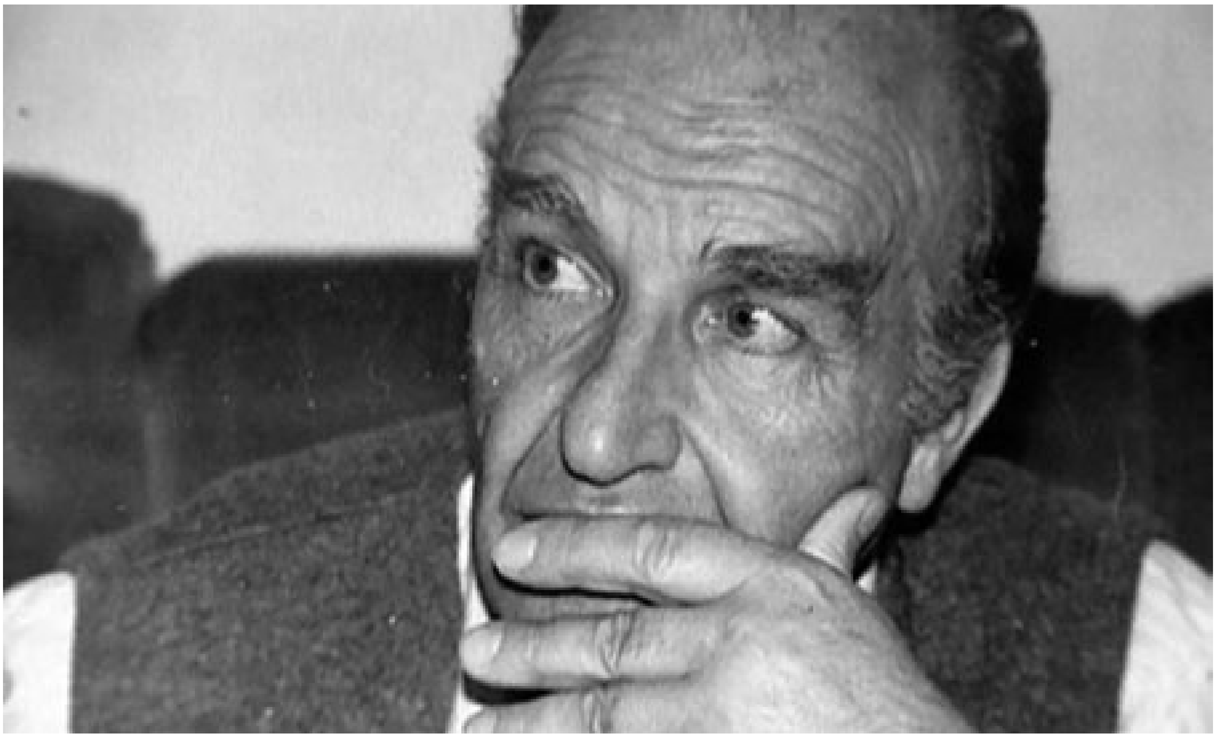
İkincisi de Bosna'nın behemehâl Avrupa Birliği'ne üye olması gerekiyor. Üye olduktan sonra garanti altına alır kendini. Neden? Avrupa Birliği'ne üye olan bir Bosna Hersek'te çatışma olabilir mi? Avrupa Birliği yaşayacaksa böyle bir birimin içine Bosna Hersek'in girmiş olması Bosna'yı emniyete alır. Bir de ayrıca hayat standardı yükselir. Herkesin işi olacak, gücü olacak, standart yükselecek.

hamidiye®
Kaynak Suyu
Hamidiye, tam 108 yıllık köklü geçmişi ve köklerinden aldığı deneyim ve güvenle Türkiye'nin en iyi sularını sizlere sunuyor.
Damacana su, bardak su, pet ve cam şişe su çeşitleriyle ülkemizde ürün gamı en geniş marka olan Hamidiye, Türkiye'de su sektörünün liderliğini yapıyor.
Taviz vermediği kalite politikasıyla suyu fiziksel, kimyasal ve mikrobiyolojik analizlerden geçiriyor, Hıfzıssıhha Raporuyla onaylatıyor, güven içerisinde sizlere ulaştırılmasını sağlıyor.
İşte bu yüzdendir herkes "Su" deyince "Hamidiye" diyor. Bu yüzden "Hamidiye" denince herkes susuyor.
Avrupa'dan Orta Doğu ve Afrika'ya, Amerika'dan Avrupa'ya kadar dünyanın her yerinde Hamidiye biliniyor, Hamidiye içiliyor.
KANA KANA
İÇİNİZ RAHAT OLSUN!
Sipariş Hattı
444 1902
www.hamidiye.com.tr
IBWA
NSF
İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

Aliya İzzetbegoviç

Yazı: Hüseyin Öztürk

Ailenin seçimi Bosanski Samaç olmuştu. İzzetbegoviç'in büyük babası ki onun adı da Aliya idi. Bosanski Samaç'ın belediye başkanıydı. Adaleti ve dürüstlüğüyle yöre halkı arasında çok saygın bir yeri olduğu söylenirdi.

Aliya İzzetbegoviç 8 Ağustos 1925 tarihinde Bosanski Samaç'da, önceleri Belgrad'ta yaşamış ancak 1868'de Sırp baskısı altında kalarak kendine daha güvenli bir yer arayan itibarlı bir beyzade ailesinin oğlu olarak dünyaya gelmiştir.

Ailenin seçimi Bosanski Samaç olmuştu. İzzetbegoviç'in büyük babası ki onun adı da Aliya idi. Bosanski Samaç'ın belediye başkanıydı. Adaleti ve dürüstlüğüyle yöre halkı arasında çok saygın bir yeri olduğu söylenirdi.

Avusturya Veliaht Prensi Ferdinand'a düzenlenen Saraybosna suikastı sonrası, Avusturya yönetiminin rehine olarak götürmek istediği şehirdeki önde gelen Sırpları kararlı bir şekilde korumuş olması, şehrin tarihine hiçbir zaman unutulmayacak olay olarak geçmiştir.

Bu köprü halen kullanılmaktadır ve adı "Latina Köprüsü'dür." Birinci Dünya Savaşı'nın fitilinin ateşlendiği köprünün Başçarşı kısmına geçişteki binanın köşesinde, o günleri anlatan resimler ve yazılar asılı durmaktadır.

Aliya İzzetbegoviç'in kaderi, daha hayatının başlangıcından itibaren doğduğu evin penceresinden görülen iki nehre bağlanmıştır. Bunlar Bosna ve Sava nehirleridir.

İlkinin adı; Bosna- Hersek'te Demokratik Hareket Partisiyle (SDA) yönetime gelip devlet başkanı olduğu ve hemen aka-

binde toprak bütünlüğünün korunması ve gerçek bağımsızlığının kazanılmasına yönelik kanlı bir savaşın başladığı yetişkinlik yıllarının kaderi olacaktır.

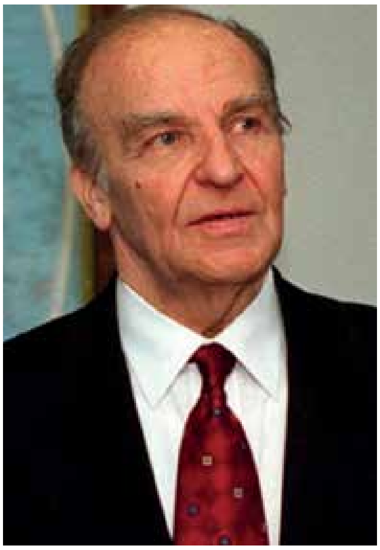
Gençlik yılları, İslami ideolojiler uğruna savaşmakla geçti denilebilirse, İzzetbegoviç'in hayatının son yıllarının da Bosna-Hersek topraklarındaki Boşnak halkının haklarını koruma savaşıyla geçtiği söylenebilir.

Aliya'nın babası Mustafa Efendi, Birinci Dünya Savaşı'nda İtalyan cephesinde ağır yaralanır. Yarası daha sonra felç olmasına sebep olur ve baba Mustafa, ömrünün sonuna kadar yatağa bağlı olarak kalır. Aliya İzzetbegoviç tüm yoğunluğuna rağmen ölümüne kadar babasıyla yakından ilgilenmeyi de asla ihmal etmez.

Annesi Hiba Hanım çok dindar bir hanımdır. Öyle ki, Aliya daha sonraları notlarında; dine karşı erken yaşlarda oluşan bağlılığını tamamen annesine borçlu olduğunu söyler.

Aliya İzzetbegoviç, Boşnak halkının özgürlük mücadelesi için arkadaşlarıyla yaktığı meşalesini, tüm işkence ve hapislere rağmen söndürmez ve taş ocaklarında taş kırarak, ormanlarda ağaç keserek ve çoğu zaman aç bırakılarak büyük bedeller öder.

Hapis hayatı bittikten sonra Halide hanımla evlenir ve siyasi hayatına kaldığı yerden değil, daha doğrusu duvarları aşarak meydanlara ve uluslararası platformlarda sürdürmeye başlar. Aliya Batılılardan önce İslam dünyasını uyarır ve 1969 yılında "İslam Deklarasyonu" metninin taslağını hazırlar. Bu deklarasyon İslam dünyasında önemli bir etki yapar.

Görüşmek karar vermek demektir. Karar vermek ise zavallı insanoğlunun sırtına yüklenmiş en zor iştir. Benim problemim şuydu ki ne barışa kavuşabiliyordum ne de iyi bir savaş yürütebiliyordum.

Bosna Savaşı'nın kazanılmasında Aliya'nın şu yemininin çok büyük etkisi olduğu söylenir. Bu yemin bütün dünyaya deklare edilmiştir.

"Allah'ın adına yemin ederiz ki, köle olmayacağız."

Hukukçu olması dolayısıyla, İzzetbegoviç hapishanede cezasının düşürülmesi yolundaki savaşına devam eder. Belgrad'taki "federal mahkemeye" dilekçeler yazar ve tüm hukuksal sürecin gayrimeşruluğuna dikkat çeker. Aynı zamanda dünya basınına da; "Saraybosna Davasının" danışıklı olduğundan bahseder.

Federal mahkemenin kararıyla İzzetbegoviç'in cezası sembolik olarak 14 yıldan 12 yıla indirilir. Haksız zararın tazminiyle nihai hüküm 9 yıla iner. Sonuçta İzzetbegoviç toplamda tam 5 yıl 8 ay yatar.

25 Kasım 1988'de öğleden sonra Aliya İzzetbegoviç hapishane yönetimine çağrılır. Hapishane komutanı Malko Koroman, Yugoslavya Devlet Başkanlığı'nın cezasının geri kalanından muafiyetiyle ilgili kararını okur. Tam olarak hapishanede 2075. günüdür.

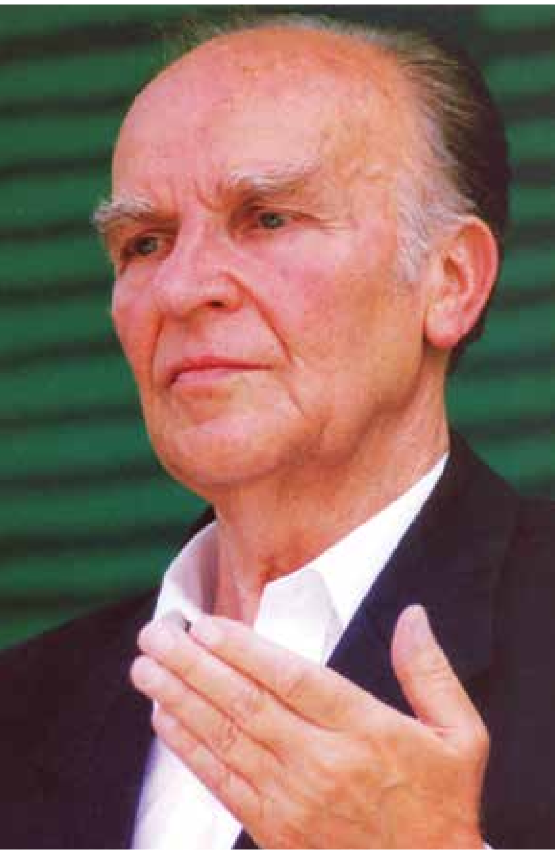
Aliya nihayet özgür bir insandır. Kafasında kesin bir karar vardır ve özgürlük mücadelesine siyasi yolla devam edecek ve parti kuracaktır.

Aliya'nın kurduğu parti SDA, 1990 yılının 18 Kasımında yapılan ilk seçimden zaferle çıkar ve Aliya devlet başkanlığına gelir.

Bir yanardağ gibi yıllardır kaynayan Bosna-Hersek'i huzur ve sükûna kavuşturmak isterken, karşı güçler 1992 yılında üç buçuk yıl sürece savaşı başlatır. Aliya hem devlet başkanı hem de bir piyade askeridir artık.

Bosna savaşı boyunca yıldan yıla, süratle vatansever birlikler oluşturulup bunların kendine özgü kuralları olan organize bir orduya dönüşmesini sağlar. Savaşçıların çoğunun en yakın aile fertleri korkunç felaketler yaşar. Evinden barkından sürülme, yaralanma, tecavüz, öldürülme. Srebrenica haricinde de kurulan darağaçlarında Boşnak aileler toptan katledilir.

Bu hal çok derin travmalar doğurur, insanlar düşmana karşı hiddetle doludur, bazen de bu hid-

det intikam duygusuna dönüşür. İçlerinde bulundukları psikolojik durumu insani açıdan anlamak mümkündür. Ancak bir ordu duygularla yönetilemez.

Aliya bunu bilir ve intikamın kitlesel anlamda bir amaç haline gelmesini engellemeye çalışır. Bunu herhalde en etkili bir şekilde ordu üzerinde sorgusuz bir otoritesi olan Aliya başarabilirdi ve başarır.

Askerlerine moral verme konusunda eline geçen her fırsatı aynı zamanda bu savaştaki etik konulara dikkat çekmek için değerlendirir. Israrlı bir şekilde sivillerin öldürülmemesi ile Katolik ve Ortadoks ibadet yerlerinin yıkılmaması konularına dikkat çeker.

Aliya İzzetbegoviç, savaşın ortasında bile kendisini savaşa değil, barışa hazırlama gayretindedir. Bütün istediği Boşnak halkının, diğer halklarla birlikte Osmanlı döneminde olduğu gibi barış ve hoşgörü içerisinde yaşamasıdır.

Barışa Giden Yolda Dayton Görüşmeleri...

Aliya İzzetbegoviç kendi ifadesiyle, Dayton görüşmelerinde yüz yıl birden ihtiyarlamıştır ve zorunlu bir barış imzalamıştır. Kendi ifadelerine müracaat edelim:

"Uzun ömrümde çok değişik işlerle uğraştım. Hapisteyken toprak kazdım, harç taşıdım, ağaç kestim, taş kırdım, sonrasında özgür bir insan olarak inşaat işleri yürüttüm, mahkemelere çıktım, makaleler yazdım. Yine de bana en zor gelen iş görüşmeleri olmuştur.

Görüşmek karar vermek demektir. Karar vermek ise zavallı insanoğlunun sırtına yüklenmiş en zor iştir. Benim problemim şuydu ki ne barışa kavuşabiliyordum ne de iyi bir savaş yürütebiliyordum.

Görüşmeler şantaj ve Bosna'nın başının üzerinde kılıç tehdidi altında yürütülmekteydi. Kendisinden sayı ve mühimmat bakımından çok daha üstün olan düşman tarafından saldırıya uğramış bu millet büyük kayıplara uğramıştı.

Sunulan barış ise her zaman sadece benim ilkelerime değil, temel hukuk prensiplerine de aykırıydı. Böyle bir barışı kabul etmem çok zordu, savaşın devam edeceği mesajıyla eve dönmem ise daha da zordu. Çok zor ikilemler içerisindeydim. Kendimi çarmıha gerilmiş gibi hissediyordum."

Aliya İzzetbegoviç'in Dayton görüşmelerindeki notlarından küçük bir pasaj aktardık. Dayton görüşmeleri ise 14 Aralık 1995 yılında imzalandı.

Dayton görüşmelerinin hemen ardından Aliya İzzetbegoviç'in sağlık durumu bozulur, kalp krizi geçirir ve hastaneden 1996 yılının Martında çıkar. Yine de bu, tüm hayatı boyunca değişen şiddetle seyretmekle beraber peşini bırakmayacak bir hastalığın başlangıcıdır. Boşnak Devlet Başkanı'nın mesleki melekeleri devamlı bir şekilde kısıtlanmış görünmektedir.

Yine de daha birkaç yıl yönetimde kalabilecek gücü toplayabilir. Sürekli dünyanın çeşitli yerlerinde konferanslara davet edilir. Amerika'da demokrasinin gelişimiyle ilgili ödül alır. Ancak İzzetbegoviç toplantı ve konferanslara katılmayı bir formalite olarak görmektedir ve esas düşüncesi şudur:

Batıda İslam'ı, Müslüman ülkelerde ise Batı'yı savunmaktır. Batı'da Doğulu, Doğu'da Batılıdır. Ancak her iki tarafta da Müslüman kimliğini ve düşüncesini sergiler.

Bu arada sağlık durumu gittikçe bozulur. 1998 Eylülündeki seçimlerden önce aday olmamayı ciddi şekilde düşünür. O yılın Mayıs ayında; "Dostlarıma" başlıklı bir mektup yazar ve 30 kadar adrese gönderir.

Bu mektupta çekilme arzusunu dile getirir. Ancak parti arkadaşları seçim öncesi dönemin bir eylem için uygun olmadığını dile getirirler.

Böylece istifası ertesi yılın Hazi-

ran ayının 2'nci günü 2000 yılına kadar ertelenir. Bir Cuma günü, Cuma namazından çıkışta kesin kararını vererek artık çekilecektir.

Yakın dostu RTVBiH televizyonu editörü Senad Hadzifejzoviç'i arayarak bu önemli haberi duyurmak için bir randevu ister. Randevu saati, 6 Haziran 2000 Salı günüdür. İzzetbegoviç 19.30'daki RTVBiH ana haber bültenine çıkarak şu açıklamayı yapar:

"Sevgili Bosna-Hersek vatandaşları;

BH Devlet Başkanlığındaki başkanlık görevimden görev süremin sona erişiyle beraber ayrılmaya karar verdiğimi açıklamak istiyorum.

Çekilme kararımın birçok sebebi var, ancak en önemlisi yaşım ve sağlığımdır. Bugünkü şartlarda başkanlık üyeliği görevi benim sahip olmadığım fiziki ve ruhsal bir güç gerektirmektedir.

Tarihimizin zorluklarla dolu son on yılı içerisinde beni destekleyen herkese teşekkür ediyorum. Boşnak vatanseverlerin bölünmemiş, demokratik ve ferah bir Bosna-Hersek hayallerinin gerçekleşmesini diliyorum."

Bu açıklamadan sonra haber editörü iki soru sorar. İlki en büyük başarısının ne olduğudur: Şöyle cevap verir İzzetbegoviç;

"1991-1992 yılları arasında Bosna-Hersek'in 'Büyük Sırbistan'ın' bir eyaleti olmasına yönelik ciddi bir risk vardı. Ben bunun önüne geçtim ve bunu en büyük hizmetim olarak görüyorum."

Diğer soru ise "En önemli başarısızlığının ne olduğuydu; Aliya bu soruya da:

"Bölünmemiş, demokratik, ferah ve barışın sağlandığı bir Bosna-Hersek oluşturma sürecindeki yavaşlık," diye cevap verir.

Aliya İzzetbegoviç bu açıklamasından sonra 10 yıl boyunca oturduğu başkanlık binasındaki odasında bulunan masasının çekmecelerini boşaltır. Tarih 15 Ekim 2000'dir.

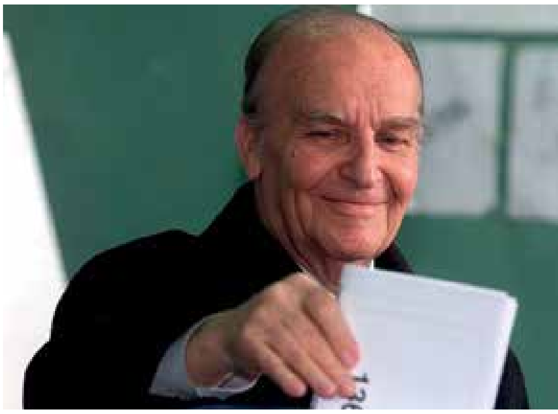
Anılarında; "ayrılıkları sevmem, ancak üzüntü duymadım" diye yazar. Hayatını özetlerken de şu notları düşer:

"Bana tekrar yeni bir hayat yaşama fırsatı sunulsaydı kabul etmezdim. Ancak, eğer yeniden doğsaydım yine kendi hayatımı yaşamayı seçerdim."

Siyasi faaliyetlerine SDA bünyesinde devam eder ve hatıralarını yazmaya yoğunlaşır. Dünyanın her yerinden Bosna-Hersek'e gelen devlet adamlarının hemen tamamı, programlarına İzzetbegoviç ziyaretini de dahil ederler. Ancak kısa zaman içinde hastalığı ilerlemeye başlar ve hastaneye yatmak zorunda kalır.

Sanki ölüme hazırlanıyormuş gibi tüm eski ve yeni dostları tek tek ziyaretine gelmeye başlar. Bunların başında eski Amerikan Başkanı Bill Clinton da vardır.

Sadece dostunu ziyaret etmek için Saraybosna'ya uçan lider ise

Bana tekrar yeni bir hayat yaşama fırsatı sunulsaydı kabul etmezdim. Ancak, eğer yeniden doğsaydım yine kendi hayatımı yaşamayı seçerdim.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'dır.

Bu ziyarette Aliya İzzetbegoviç, Bosna-Hersek'i, yanındaki şahitlerin de duyacağı şekilde, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Başbakanı'na; "Bosnam size emanet" diyerek son dileğini yerine getirir.

Ziyaretten kısa bir süre sonra 19 Ekim 2003 günü efsane kahraman Aliya İzzetbegoviç, çok sevdiği Bosna'sına ve insanlığa veda ederek ebedi âleme vasıl olur.

O gün ve sonraki gün, sanki gökler Saraybosna'nın üzerine boşalır. Boşnaklar tüm dünyadan sayısız delegasyonlarla birlikte, ona son görevlerini yerine getirmek için uzun kuyruklar oluştururlar. Aliye İzzetbegoviç, Saraybosna Kovaci'deki şehitliğine defnedilir.

KAYNAK

www.muzejalijaizetbegovic.ba/tr

Muzaffer Çilek

“Bosna Hersek için en iyi ortak Türklerdir”

Şöyleşi: Adem Dönmez

Sayın Muzaffer Çilek, bizlere kendinizden ve Bosna Hersek Fahri Konsolosluğu görevinizden kısaca bahsedebilir misiniz?

Biz Bosna Hersek'ten Türkiye'ye muhacir olarak göçmen gelmiş bir aileyiz. 1878 yılında, bundan 135 yıl önce Türkiye'ye göç etmişiz. Dedem Osmanlı'da muhafızlık yapmış. Dedemin kardeşlerinden biri Çanakkale'de şehit düşmüş diğeri ise gazi olmuş. Sonra, yine dedem 11 sene Balkanlar'da savaşmış, esir kalmış… Derken biz aile olarak Türk olmuşuz ve 135 senedir burada yaşıyoruz. 3 yıl önce bana Bosna Hersek'ten fahri konsolosluk görevi tebliğ et-

tiler. Tabii, şeref biliriz dedik ve çalışmalara başladık. Fahri konsolosların, görevlendiren ülke ile Türkiye arasındaki ilişkileri, asırlardır var olan o kadim ilişkileri geliştirme, başta ekonomik, kültürel ve bilimsel çalışmaları daha da ilerletme görevi vardır. Biz de bu çerçevede çalışmalara yürütmeye çabalıyoruz.

Aynı zamanda işadamıyım. Mobilya sektöründe faaliyet gösteriyoruz. Çilek Genç Odası olarak 66 ülkede 444 franchise mağazamız var ve bunların sayılarını artırmaya çalışıyoruz. Yani Türkiye'nin çocuk mobilya markası olarak bütün dünyada isim yapmaya çalışıyoruz.

İki ülke arasındaki fahri konsolosluk görevini de yürütmeye çalışıyorum. Tabii bunları yaparken bir vakıf kurma ihtiyaç oldu. Fahri konsolosluğun yaptığı çalışmalardan öte, iki ülke arasında daha fazla çalışma yapılmasına ihtiyaç hissettik. Bu çerçevede Bosna Hersek ile Türkiye arasındaki İlişkileri Geliştirme Merkezi adlı, kısa adı BİGMEV olan bir vakıf kurma ihtiyacı duyduk. Ben de bu vakfın hem kurucusu hem de başkanıyım.

BİGMEV'in kurulmasındaki esas amaçlar nelerdir? Bu vakıfla nasıl bir hizmette bulunmayı hedeflediniz?

Bu vakıf elbette ihtiyaçtan dolayı, ortak akılla kuruldu. Moderatörler eşliğinde geniş katılımlı çalışma toplantıları yaptık. Bizim toplantımıza hem Türkiye tarafından da Bosna Hersek tarafından da insanlar katıldı. Yani, Bosna Hersek tarafında Sırp, Hırvat, Musevi, Boşnak kesimler; Türkiye tarafından ise Laz, Çerkez, Kürt, Türk grupların yer aldığı; içinde akademisyen, işadamı, profesyonel yöneticiler, bürokratlar olan gruplardı bunlar. İkisi İstanbul'dan ikisi Bosna Hersek'ten moderatör eşliğinde yaptığımız çalışma toplantılarında misyonumuz ve vizyonumuz oluştu. BİGMEV vakfının vizyon ve misyonu üzerine öncelikler de belirlenmiş oldu.

Türk iş dünyası, dünyanın her yerine gidiyor neden Bosna Hersek'e gitmiyor? Biz burada Bosna Hersek'e Türk iş dünyasının ilgisini çekelim dedik. Birinci amacımız bu oldu. İkinci amaç, Bosna Hersek'te bulunan ihraç ürünlerinin Türk raflarına girebilmesiydi. Sonrasında elbette kültür, sanat, müzik, üniversiteler arası işbirliği, öğrenci değişimleri vs. de sözkonusu… Ancak öncelik iş dünyası. Yani, bir çeşit Bosna Hersek yatırım kalkınma ajansı gibi veya ihracatçılar birliği gibi.

BİGMEV

Vakfımız 2010 yılında resmen kuruldu. Biraz önce saydığımız gibi geniş bir yelpazede, her kesimi kucaklayan 63 kişilik bir mütevelli heyetimiz var. Bu vakıf çalışmaları içerisinde 9 kişilik bir ekibimiz var. Hem Bursa'da hem İstanbul'da hem Bosna Hersek'te üç eş merkez binamız var. Ekipler vakfın amaçları doğrultusunda her iki ülkenin iş dünyasını kazan-kazan prensibiyle buluşturma çalışmaları yapıyor. Yaklaşık üç yıldır yaptığımız çalışmalar içerisinde hakikaten zaman çok hızlı geçti. 100'den fazla projeyle ilgilendik ve ilgileniyoruz. Yine 130 milyon avroya yakın bir yatırım çalışmasının içerisindeyiz. Kimisi gerçekleşti, kimisi gerçekleşme yolunda. Başardıklarımızla üç yıllık zaman içerisinde iyi de bir itibar kazandık.

Bu vakıf tecrübesiyle birlikte sizce Türkiye ile Bosna Hersek arasındaki ticari ilişkiler ne düzeyde?

Savaş biteli 20 yıl oldu. Ülkede birçok yatırım yapılmış ama birinci sırada Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya, Avusturya, Rusya, Almanya, Arnavutluk ülkeleri, 11. sırada Türkiye'miz geliyor. Türkler dünyanın her yerine gidiyor. Çin'e gidiyor, Mısır'a gidiyor, Romanya'ya gidiyor, Ukrayna'ya gidiyor, Bulgaristan'a gidiyor, Rusya'ya gidiyor… Maalesef Bosna Hersek'i unuttuklarını gördük. BİGMEV'in zaten kuruluş amacı da o. Türk iş dünyasına; "Bakın burada bir ülke var. Uzakta ve küçük bir ülke değil. Aslında Marmara Bölgesi toprakları büyüklüğünde, çok bereketli bir ülke. 4 milyon nüfusu var. İstanbul-Gaziantep arası ne kadar uzaklıktaysa bu ülke ile de mesafemiz o kadar. Vize yok. Her çeşit

üründe sıfır vergilendirme var. Türkiye'de % 20 kurumlar vergisi, orada % 10. Üç yıl, şirketin % 30'unu ihraç ettiğiniz zaman % 10'luk gelir vergisi sıfır oluyor. Elde ettiğin gelirleri de çifte vergilendirme yok. Doğrudan alıp kendi ülkene getiriyorsun. Hem çifte vergilendirme vermiyorsun hem maliyetten stopaj ödemiyorsun. Vergi açısından müthiş fırsatları var" diyoruz.

Bosna Hersek, önümüzdeki yıllarda hem NATO'ya ve hem Avrupa Birliği'ne giriyor. Türk işadamlarının bunları değerlendirmesi gerekir. Hem Bosna Herseklilerin hem Türklerin kazan-kazan çerçevesinde olması gerekiyor. Bosna Hersek insanı da çok kaliteli, eğitimli, İngilizce biliyorlar, üniversite oranları yüksek, kalifiye insanlar, aynı zamanda dürüstler ve ülkede çok bereketli toprakları var. Madenleriyle, yeraltı zenginlikleriyle, ormanlarıyla… 1000'den fazla nehri var. Bu nehirlerin % 92'sinden birinci sınıf temiz su akıyor. Alabalık üretmeye müsait. Tarım alanlarını sulamaya müsait, aynı zamanda üzerine HES projeleri yapabiliyoruz. Çok bereketli meyve bahçeleri var. Çok geniş alanlar, meralar bulunuyor ve hayvancılıkla ilgili bir kültür var. Zaten termik santraller için kömür rezervleri çok yüksek ve kaliteli kömür var. Kış turizmi anlamında müthiş bir turizm potansiyeli var. Biliyorsunuz, 1988 yılında Olimpiyatlar burada yapıldı. Dağları ile telesiyejleri ile güzel tesisleri de var. Daha da yeni tesisler yapılıyor. Ülkede Bizim Bursa'mız gibi maden suyu ve kaplıcalarıyla meşhur, çok şifalı yerler var.

Ayrıca yine turizm alanında tarihi anlamı olan önemli şehirler var. Hanları, hamamları, tekkeleri, dergâhları ile sanki Osmanlı zamanından kitlenmiş şimdi açılmış gibi…

Kısacası, Bosna Hersek'in bu zenginliklerini Türk iş dünyasıyla buluşturmaya çalışıyoruz. Türkler çok kabiliyetli, çalışkan, ticari yetenekleri yüksek, cesaretli, aynı zamanda yönetim kabiliyetleri yüksek. Bu ticari ve yönetim becerileriyle birçok işler yapıyorlar. Bosna Hersek'te de yapılabilir.

Bosna Herseklilerin özellikleriyle Türklerin özellikleri birleştiğinde çok iyi kombinasyon olacağını düşünüyoruz. Kazan kazan prensibi çerçevesinde birçok iş yapabiliriz.

Türk iş dünyasını Bosna Hersek'teki fırsatlardan haberdar etmek, bilgilendirmek lazım. Biz Türk iş dünyasını Balkanlara, özellikle Bosna Hersek'e çekmeye uğraşıyoruz. Balkanlarda iş yapmak isteyenler, Avrupa'ya yakın olmak isteyenler bence Bosna Hersek'ten ve Sarayevo'dan başlamalı. Biz vakıf olarak birçok projede ara yüz olarak, işadamlarımıza katkı vermeye çalışacağız.

Bosna Hersek ve Balkanlarla ticari ilişkilerimizin istediğimiz noktada olmadığını belirttiniz. Bunu geliştirmek için neler yapabiliriz? Türkiye'nin Balkanlara bakış açısı hakkında ne söyleyebiliriz?

Bosna Hersek doğal kaynaklar anlamında zengin bir ülke. Avrupa'nın yanında ve Türkiye'mizin 2023 vizyonunda da dünyada ilk 10'a girme hedefi var. Birçok şey üretiyor, ihra-

cat yapıyor hammaddeye ihtiyacı var. İnsan gücüne ihtiyacı var. Dolayısıyla ilk 10'a gireceksek bazı bölgelerle, ülkelerle birlikte hareket etmemiz gerekiyor. Bu yüzden Balkanlar ve Bosna Hersek çok önemli. Afrika'da, Arap dünyasında, Rusya'da, Ukrayna'da da birçok işler yapabiliriz ama Balkanlar en yakın coğrafyalardan biri. Hem Avrupa'ya ihraç eden ticari firmalar için hem de her açıdan en avantajlı konumda.

Mesela bundan 250-300 sene önce Bosna Hersek Avrupa'nın meyve bahçesiymiş. Orada yetişen meyveler tüm Avrupa'ya satılıyormuş. Tarım ve hayvancılık için çok verimli topraklar var, bunları değerlendirmek lazım. Hem Türkiye 76 milyon nüfusa sahip. İthal ettiği katma değerli meyveleri Bosna Hersek'ten ithal edebilir. Bosna Hersek'te tesisler kurup lezzetli, organik, tarım-hayvancılık ürünlerini üretip hem Türkiye hem de dünyanın her yerine ihraç edebiliriz.

Ziraat Bankası Bosna Hersek'te faaliyet gösteriyor. Bankalar kredi veriyor. Yeter ki Türk iş dünyası Bosna Hersek'te yatırım yapsın. Aslında proje var, insan var, kredi var. Sadece Türk iş dünyasını bundan haberdar etmemiz gerekiyor.

Biraz da kültür noktasına değinelim dilerseniz. Türkiye ile Balkanlar merkezli olarak Bosna Hersek kültürünün tarihi birlikteliği var. Bunu oraya gidip gördüğümüz zaman çok daha fazla görebiliyoruz. Bu durumu nasıl değerlendirebiliriz ve ticaretin yanı sıra kültürel işbirliği konusunda neler yapabiliriz?

Osmanlı kültürü, bizde biraz unutulmaya yüz tutmuş âdetler, unutulmaya yüz tutmuş yemekler orada hâlâ yaşıyor. Orada Türk ve Osmanlı kültürü, Tito Yugoslavyası'na rağmen hâlâ muhafaza edilmiş. Dolayısıyla bizdeki kültür her şeyiyle örtüşüyor. Daha fazla gidip gelmemiz lazım. Bosna Hersekliler Türkiye'yi aslında çok iyi tanımıyorlar. Kitaplarında Türkler hakkına çok iyi şeyler okumamışlar zamanında. Biz de Türkler olarak Bosnalıları çok iyi tanımıyoruz. Aslında kültürün o kadar çok benzediğini, o kadar yakın olduğunu birbirimizi tanıdıkça göreceğiz. O yüzden Türk halkının Bosna Hersek'teki şehirleri, kültürü yakından tanıyıp görmesi lazım.

Yine Bosna Herseklilerin çoğunun hem bizi daha iyi tanımaları anlamında hem de bundan heyecanlanıp vizyon alma anlamında hiç olmazsa İstanbul'a gelip enerjiyi, teknolojiyi, gelişmişliği alıp kendi ülkelerine götürmeleri lazım.

Türkiye'mizde; Ashab-ı Kehf'i, Mevlana'yı, Emir Sultan Hazretlerini, Eyüp Sultan Hazretlerini ziyaret edenler var. İnanç turizmi diyelim buna. Bu turizme ilgi duyanlara Bosna Hersek'i tanıtabilsek, tam aradıkları güzellikler orada var. Kaplıcalarıyla, ormanlarıyla, nehirleriyle, camileriyle,

tekkeleriyle, dergâhlarıyla, hanlarıyla, hamamlarıyla Bosna Hersek onlara hitap ediyor. Çünkü Bosna Hersek'e her giden Bosna Hersek'e âşık oluyor, Bosna Hersek'e hayranlık duyuyor ve döndüğünde Bosna Hersek'le ilgili bir elçi gibi tanıtımını yapıyor. Bu nedenle çok daha fazla Türk'e Bosna Hersek diyarlarını gezdirip suyunu, yemeğini, müziğini, kültürünü tanıtmamız gerekiyor. Bunu yaptığımızda halklar arasında daha fazla kaynaşma olacak, dostluk artacak.

Bunun dışında eğitimle ilgili değişim programları gerçekleştirebiliriz. Şu anda var ancak yeterli değil. Bosna Hersek'ten Türkiye'ye öğrenciler geliyor, Ankara'da, İzmir'de, İstanbul'da okuyorlar. İyi eğitim alıyorlar ve Türk halkını tanıyorlar. Türkiye'deki enerjiyi, vizyonu alıp kendi ülkelerine hizmet etmek için geri dönüyorlar.

Boşnak kökenli olduğunuzu söylemiştiniz. Ülkemizde de epey sayıda Boşnak kökenli vatandaşımız var. Bosna Hersek'e karşı tutumları nasıl? Şu anda sahiplenebiliyorlar mı yeterince yoksa genel manada baktığımızda daha fazla beslenmeleri mi gerekir?

Bu aslında önemli bir konu, Bugün Bosna Hersek'te 4 milyon Bosna Hersekli var. Bunun 2 milyonu Boşnak, 1 milyon 700 bini Sırp, 300 bini Hırvat. Yani Bosna Hersek'te 4 milyonun 2 milyonu Boşnak. Türkiye'de zaten 2 milyon Boşnak var. Bizim Almanya'da, İtalya'da, Avusturya'da, Amerika'da, Avusturalya'da, Kanada'da, İsveç'te, İsviçre'de de yaklaşık 1 milyondan fazla bir diasporamız var. Son savaşlarla birlikte dağıldılar. Aslında Bosna Hersek'te yaşayan Bosnalılardan daha fazlası dünyanın farklı ülkelerinde yaşıyor, en fazla ise Türkiye'de yaşıyor.

Türkiye'de, buraya 130 yıl önce gelen de var, 1878'de, "Biz bugüne kadar Osmanlı tebaası altında yaşadık, bundan sonra başka bir inanç altında yaşayamayız. Biz bu kültüre uyamayız. Osmanlı Anadolu'ya çekildiyse biz de Anadolu'ya gideriz. Osmanlıyla birlikte yaşamaya devam ederiz," diyenler oldu. Değişik zamanlarda 1900'lü yıllarda, 1950'lilerde, en son 1992 savaşında göçler oldu. Türkiye'mizde yaklaşık 2 milyona yakın Boşnak nüfus var. Damatları da katarsak 2 milyonu geçiyor. Aslında Türkiye'mizde 76 milyon Boşnak var çünkü Türk insanının 76 milyonu da Çerkez'iyle, Kürt'üyle, Bosna Hersek'i ve Bosnalıları çok seviyor.

Bosnalılar, Boşnaklar, savaş zamanında belediyeleriyle, her partisiyle birçok destek verdiler. Birlik beraberlik içerisinde yardımlar yaptılar. Tabii savaş, o kötü günler geride kaldı. Ancak sonradan o çalışmalar durdu. Maksat hâsıl olduğu için bitti. O günden bu yana, 15-18 senedir bir şey yapılmıyor. Aslında şimdi ekonomik anlamda işbirliği yaparak oradaki soydaşlarımız, oradaki akraba topluluklarımızla daha fazla ilişkiler kurabiliriz. Bosna Hersek'ten buraya göç etmiş Boşnaklar da artık oradaki akrabalarını bulabilir, ilişkileri geliştirebilir, daha fazla gidip gelebilirler. Aslında en fazla iş yapmaya müsait onlar. Lisanını biliyorlar, akrabaları da var.

Türklerden çok giden var. Saraybosna'ya, Mostar Köprüsü'ne gidiyor, köftesini yiyor, "Burası ne kadar güzel, bizden daha Osmanlı" diyorlar. Burada kesinlikle bir

şey yapmamız lazım diyorlar, ama uçağa binip döndükten sonra, yine kendi telaşlarıyla unutuveriyorlar. Aslında Bosna Hersek'e sadece baş çarşısıyla, Mostar Köprü'süyle değil, bir de iş fırsatları olarak bakmak lazım.

Ülkemizde son on yıldaki siyasi devamlılıkla birlikte dış politikada, bölgemizde önemli bir güç haline geldiğimizi düşünüyoruz. Acaba Türkiye'nin Balkanlar'da Bosna Hersek merkezli olarak gerçekten böyle bir görünümü var mı?

Bu soruya Boşnak ve Türk olarak iki ayrı cevap vermem lazım. Türk olarak düşündüğümde; elbette Osmanlı toprakları bizim için kutsaldır. Oradaki soydaşlarımız, oradaki akraba topluluğumuzla yakından ilgilenmeye çalışıyoruz ve ilgileniyoruz. Stratejik derinlik çerçevesinde bütün Balkanlarla, Bosna Herseklilerle çok yakından ilgileniyoruz. Birçok diplomatik çalışmalar yapıyoruz. Bir stratejimiz var ve onun çerçevesinde çalışmalar sürdürülüyor.

Ancak Bosna Hersek tarafından baktığımız zaman, tamam ama yetmez diyoruz. Savaş biteli 20 yıl olmuş, Türkler gelecek beraber madenleri çıkaracağız, ormanları işleyeceğiz, markalar oluşturacağız, konserveler-reçeller yapacağız, oteller yapacağız, beraber dünyaya turizme açacağız diyoruz. Türk işadamları gelmiyor. Geliyor, köprüyü geziyor, baş çarşıyı geziyor, köftesini yiyor, sizlerle iş yapacağız diyor, milletçe fırsatları beraber kazanacağız, fabrikaları beraber oluşturacağız, diyor ama ondan sonra dönüyor unutuyor. 20 yıldır bu böyle oluyor.

Biz Boşnaklar tarafında bekliyoruz. Hâlâ bekliyoruz ve diyoruz ki bizim için en iyi ortak Türklerdir. Onlarla kültürümüz uyar, onlarla mantığımız uyar. Biz Avusturyalılar, Slovenler, Araplar, Ruslar ve Almanlar yerine onlarla daha iyi ortaklık yapabiliriz.

Türkiye'nin Bosna Hersek üzerinden Balkanlar politikası sizce nasıl olmalı? Nasıl ilerlemeli?

Türkiye'nin Balkanlar ve değişik havzalardaki politikası malum. Özellikle Dışişleri Bakanımız Sayın Davutoğlu'nun stratejik derinlik çerçevesindeki stratejisi, aynı zamanda son 10- 15 yıldır Türkiye'nin dış politikasına damgasını vurmuştur. Hem Başbakanlık'ta danışmanlık yaptığı sürece hem son 5-6 yıldır da bizzat bakan ve icranın başı olarak o strateji adım adım uygulanıyor. Gerçekten çok güzel çalışmalar yapıyor. Öncelikle ve özellikle Sırbistan ve Hırvatistan halkları ve hükümetleri arasındaki ilişkilerin yumuşaması ve başta onlarla dostlukların artırılması ve işbirliğinin geliştirilme çalışmalarının çok yerinde olduğunu düşünüyorum. Hem Bosna Hersek'te hem Karadağ'da, hem Kosova'da Makedonya'da bütün Balkanlarda, eski Yugoslav ülkelerinde devletin ilişkileri iyi düzeyde, üst düzey toplantılar yapılıyor, belli periyodlarda zamana bağlı birçok şey düzeldi ve düzeliyor. Tabii daha fazla olabilir. Gönül ister ki Balkanlar'a ve Bosna Hersek politikalarına, periyodunu daha fazla hızlandırıp daha fazla arabulucu olmak, süreçleri daha da hızlandırmak belki mümkün olabilir, ama elbette Türkiye büyük bir ülke. Dünyanın her yerinde akraba toplulukları ve yurtdışında yaşayan Türklerin bulunduğu ülkeler var. Ama Bosna Hersek kökenli biri olarak, gönül istiyor ki Balkanlara, Bosna Hersek'e daha fazla zaman ayrılsın, işler hızlandırılsın. Strateji doğru yolda, her şey güzel gidiyor, sadece biraz zamana ihtiyaç var. Ancak zamanı da öne almak, hızlandırmak lazım diye düşünüyorum.

Verdiğiniz değerli bilgiler için çok teşekkür ederiz. Bosna Hersek'teki yatırım fırsatlarını biz de işadamlarımıza dergimiz vasıtasıyla bilhassa duyurmuş olduk…

Balkanlar'da Bosna Hersek çok gelişmiş bir ülke. Avrupa'ya ile Türkiye arasında. Vize yok. Halkı bize çok yakın. Hatta bizden daha eğitimli, kültürlü, kaliteli ve dürüst. Ülke her açıdan zengin. Avrupa'nın ortasında ve fırsatlar var, bunları değerlendirmezsek biz kaybederiz. Çünkü ülke yeni açıldı ve dünyanın her yerinden işadamı geliyor, fırsatları değerlendiriyor. Bizim elimizi biraz çabuk tutmamız gerekir diye düşünüyorum.

Bosna Hersek'te MÜSİAD-BİGMEV İşbirliği

MÜSİAD, Bosna Hersek'teki yatırım ve ticaret çalışmalarını Bosna Hersek ile İlişkileri Geliştirme Merkezi Vakfı (BİGMEV) ile birlikte yürütecek. MÜSİAD ve BİGMEV bu anlamlı işbirliği için BİGMEV'in Saraybosna'daki merkezinde ortak işbirliği anlaşmasını imzaladı.

Bosna Hersek ile Türkiye arasındaki kadim ilişkilerin canlandırılması vizyonu ile kurulan BİGMEV'in öncelikli amacı Bosna Hersek'teki iş fırsatlarını Türk işadamlarına tanıtarak Bosna Hersek'te kalıcı yatırımlar başlatmak ve Bosna Hersek ihraç ürünlerinin Türkiye pazarında yer almasını sağlamaktır. Bunun yanı sıra vakıf, iki ülke arasında kültürel, bilimsel ve akademik ilişkileri geliştirmek, iş dünyaları, STK'lar ve kamu kurumları arasında kazan-kazan çerçevesinde sürdürülebilir ilişkiler tesis etmek amacı ile çalışmalarını heyecanla sürdürmektedir. BİGMEV, projelerini Bosna Hersek'in tamamını ve her kesimini kapsayacak şekilde ve tamamen resmi kurumlar üzerinden yürütmektedir.

Bosna Hersek'te bir araya gelen MÜSİAD ve BİGMEV yönetimi, işbirliği anlaşması imzaladı. BİGMEV'in Sarajevo'daki merkezinde düzenlenen imza töreninde MÜSİAD Başkanı Nail Olpak başkanlığında MÜSİAD yönetim ve işadamı heyeti ile BİGMEV Başkanı Muzaffer Çilek ve yönetim kurulu hazır bulundu.

İmza töreni sonrası katılımcıları hitap eden MÜSİAD Genel Baş-

MÜSİAD Genel Başkanı Nail Olpak; "Bugün, MÜSİAD ve BİGMEV gibi, idealleri uğruna fedakârlıkla hizmet veren iki kardeş kuruluşun, Türkiye ile Bosna Hersek işbirliği adına yapacakları ortak çalışmalar ve girişimler için akitleşmesine şahitlik ediyoruz," dedi.

kanı Nail Olpak; "Bugün, MÜSİAD ve BİGMEV gibi, idealleri uğruna fedakârlıkla hizmet veren iki kardeş kuruluşun, Türkiye ile Bosna Hersek işbirliği adına yapacakları ortak çalışmalar ve girişimler için akitleşmesine şahitlik ediyoruz." MOU gibi girişimler, aramızdaki bağı, daha da kuvvetlendirmesi bakımından önemlidir. Ancak bu iyi niyetin, kâğıt üzerinde kalmaması gerekir. Bu bakımdan, iki ülkenin geleceğine hizmetin sorumluluğunu taşıyan bizlere, olası girişimler ve ortaklıklar için vazifeler düşmektedir," diyerek ticari ilişkilerin geliştirilmesinin gerekliliğinin ve öneminin altını çizdi.

İmza töreninde BİGMEV Başkanı Muzaffer Çilek ise; "Türkiye'de en önde gelen işadamları derneklerinden biri olan, 5 bine aşkın üyesi, orta ve büyük ölçekteki her sektörden 15 bin şirketi barındıran, 47 ülkede temsilcilikleri bulunan ve uluslararası bir işadamı derneği olan MÜSİAD'ın Bosna Hersek'te yatırım ve ticari ilişkileri geliştirmeyi arzulamasının," kendisini son derece memnun ettiğini ifade etti.

Çilek, "Bosna Hersek'te onlarca sektörde yüzlerce proje mevcut, kaliteli ve kârlı projeleri MÜSİAD üyelerine tanıtma fırsatı yakaladığımızı ve kazan-kazan çerçevesinde birçok yatırım ve ticaret imkânının oluşacağına, ayrıca Bosna Hersek'in ihraç ürünlerini Türk pazarına girmesi için MÜSİAD ile birlikte çalışarak ihracatta da olumlu sonuca ulaşılacağına" inandığını belirtti.

Ayrıca Çilek; MÜSİAD başkanı Nail Olpak ve değerli heyetine, böyle bir çalışma başlattığı için teşekkürlerini iletti.

Görüşme sonrasında BİGMEV tarafından organize edilen İş Forumu kapsamında MÜSİAD üyesi 10 Türk işadamı kendi sektörlerinde faaliyet gösteren Bosna Hersekli işadamları ile bir araya gelerek ikili iş görüşmeleri yaptılar.

Yard. Doç. Dr. Tunca Özgişi

Yalova Üniversitesi
Hukuk Fakültesi

Balkanlarda Birlikte Yaşama Kültürünün Oluşumu ve İnsan Haklarına Verilen Değer

Türkler, Balkanlarda yaşayan her milletin inanç ve geleneklerine saygı göstermişlerdir. Bununla da kalmayıp bir kısmını benimseyerek ve aynen uygulamışlardır. 1554-1562 yılları arasında Türkiye'de bulunan Avusturya elçisi Ogier Ghiselin de Busbecq böyle bir olaya tanık olmuştur: "Eski ve dini bir Rum âdetine göre Rum denizciler ilkbaharda sular takdis olmadan denize açılmazlardı. Türkler de Rumlara suların takdis edilip edilmediğini sorarlar ve takdis olunmamış ise denize açılmazlardı."

Türk tarihinde Balkanlar önemli bir yere sahiptir. Bin yılı aşkın bir dönemde Balkanlar'da yaşayan insanlar ile Türkler arasında ciddi bir etkileşim süreci yaşanmıştır. Balkan coğrafyasındaki zenginlik, Türk kültürünün ince motifleriyle birleşerek güçlü bir bağın tesis edilmesine ortam hazırlamıştır. Din, dil, millet ayrımı olmadan yüzyıllar boyunca birlikte yaşama sanatını en iyi şekilde icra eden bu toplumlar, günümüz dünyasının özlemini derinden hissettiği bir barış ve hoşgörü ikliminde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bundan da klasik Türk sanatının en göze çarpan ürünlerinden "ebru sanatı"nda olduğu gibi birbirine geçmiş, birbirlerinin rengini almış, yeni bir renk ve ahenk oluşturmuş bir tablo ortaya çıkmıştır.

Balkanlar'ın yeri, Osmanlı Devleti için çok önemli olmuştur. Osmanlı'nın bu coğrafya için benimsediği "Rum-eli" sözcüğünün, sadece coğrafi bir terim olarak algılanmaması gerekmektedir. Bu, insanları olduğu gibi kabulleniştir ve bir insan ve kültür kaynaşmasını ifade etmektedir. Balkanlar; milletlerin, dinlerin, dillerin, kültürlerin ve milli coğrafyaların veya vatanların iç içe geçtiği, birbirine karıştığı bir coğrafyadır.

Osmanlılar, idareleri altında bulunan gayrimüslim vatandaşlarının dini hak ve hürriyetlerini koruma hususunda titizlikle hareket etmişlerdir. Bu konuda arşiv belgeleri, Şer'iyye Sicilleri, Piskopos Mukataası Kalemi Defterleri, gayrimüslim cemaatlere ait olan defterler ile her gayrimüslim topluluğa ait müstakil defterler, Osmanlı devlet ve toplumunun bu konudaki hassasiyetlerini ispat etmektedir.

Türkler, Balkanlarda yaşayan her milletin inanç ve geleneklerine saygı göstermişlerdir. Bununla da kalmayıp bir kısmını benimseyerek ve aynen uygulamışlardır. 1554-1562 yılları arasında Türkiye'de bulunan Avusturya elçisi Ogier Ghiselin de Busbecq böyle bir olaya tanık olmuştur: *"Eski ve dini bir Rum âdetine göre Rum denizciler ilkbaharda sular takdis olmadan denize açılmazlardı. Türkler de Rumlara suların takdis edilip edilmediğini sorarlar ve takdis olunmamış ise denize açılmazlardı."*[1]

Balkanlarda birlikte yaşama kültürünün inşası açısından Osmanlı Devleti hangi adımları atmıştır? Bu sorunun cevabı oldukça uzundur ama ana hatlarıyla Osmanlı Devleti'nin yönetimde, dini, ticari, hukuki ve mimari alanlarda yaptığı icraatlar ve atılımlar değerlendirildiği zaman genel tablo ortaya çıkacaktır.

OSMANLI DEVLETİ'NİN BALKANLAR'DA UYGULADIĞI YÖNETİM ANLAYIŞI

Osmanlı Devleti'nin, Balkanlar'da uzun bir dönem hüküm sürmesinin altında yatan sebeplerin başında "*millet sistemi*" gelmektedir. Millet sistemi; bir bölgenin devlet sınırlarına katılmasından sonra buradaki kitap ehlinin (ehl-i zimmet, zimmî) bir ahitname, hukuk ve himaye bahşedici bir ahit ile İslam devletinin idaresi altına girmesinden doğan bir teşkilat, bir hukuki varlıktır.

Balkanlar'da Osmanlı ilerleyişi sonucunda yeni rejimin yerleşmesinden Balkan köylüsü bir şey kaybetmemiştir. Osmanlılar, Balkanlar'da eski Yakındoğu devletlerinin kökleşmiş siyasetini izleyerek mahalli feodallere karşı sert, fakat köylü yığınlarına karşı koruyucu bir politika gütmüşlerdir. Büyük bir gazâ heyecanı ile yazılmış olan *Âşıkpaşazade Tarihi*'nde dahi, boyun eğen despotların "emn-u aman" ile yerlerinde bıraktıkları vurgulanmıştır.[2]

Ayrıca Osmanlılar, üst düzey yönetim seviyelerinde Balkan kökenli kişilerden çokça istifade etmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin zirve dönemi olan 1453-1623 yılları arasında göreve gelen 47 veziri azamdan sadece beş tanesi Türk, geri

kalan 42 tanesi ise devşirilip yetiştirilenlerdendir. Çocukların 7-15 yaşları arasında toplandığı ve bunların yetişince toplumun elit ve yetkili idareciler kesimi haline geldiklerini düşününce asıllarını unutmadıkları, istedikleri zaman onları bulma imkânına sahip oldukları birçok örnekle anlaşılmaktadır. Sokullu Mehmet Paşa örneği de bunu doğrulamaktadır. Zira Paşa, daha önce *Ohri'deki* Bulgar kilisesine bağlanan Sırp Patrikhanesi'ni 1557 yılında İpek'te yeniden açmış ve kardeşi *Makarios'u* buraya patrik olarak atamıştır. Özellikle bu olay Osmanlı Devleti'nin, günümüz dünyasının hayallerinin de ötesinde bir hoşgörü anlayışına sahip olduğunu göstermek için yeterlidir.[3]

BALKANLAR'DA HUKUK VE ADALET SİSTEMİNİN İNŞASI

Osmanlı Devleti topraklarında yaşayan kitap ehli olarak adlandırılan zimmîlerin, Müslümanlardan farklı oldukları yönleri elbette ki vardır. Ancak bu farklılık din ayrılığından doğan bir farklılıktır, insan olarak aynı saygıyı görmüşlerdir. Mesela Müslümanlar, İslamı'da bir ibadet çeşidi olan zekâtla mükellef oldukları halde, gayrimüslimler mükellef değillerdir. Onlar, güç ve kazançlarına göre miktarı değişen, senede bir defa adam başına "cizye" denilen bir vergi verirler. Fakirler, işsizler, din adamları, yaşlılar ve hastalar bu vergiden muaftırlar. Gayrimüslimler, cihat yani askerlik yapmak mecburiyetinde değillerdir. Gayrimüslimlerin askerlik hizmeti karşılığı olarak cizye ödeme mecburiyetleri vardır.[4]

Arşivlerde gayrimüslimlerden gelen, davalarda veya şikâyetlerde dini taraf tutmanın ve adam kayırmanın olmadığını gösterir pek çok belge vardır. Mesela bugün Makedonya sınırları içerisinde yer alan Ohri'nin Leva Reka nahiyesinde Agomen Gresne isimdeki bir şahıs, padişah Sultan II. Mahmut'a bir şikâyet dilekçesi yazarak, uzun bir süre çayırını biçip toprak sahibine de öşrünü vererek tapusunu almaya hak kazandığı arsaya bazı yöneticilerin el koymak istediğini beyan etmiştir. Yapılan tahkikat sonucunda Gresne haklı görülerek, kendisine müdahaleye izin verilmemesi gerektiği Mutasarrıf Hüseyin Bey'e bildirilmiştir.

Zimmîler aile hukuku, miras hukuku ve dinlerinin gereği olan diğer hukuki mevzularda, kendi inandıkları hukuki hükümlere tabidirler. İslam hukukuna göre zimmîlerin bulundukları ülkede adli otonomileri vardır. Gayrimüslim Osmanlı tebaasının nikâh, boşama, nafaka, vakıf, vasiyet gibi daha çok şahıs, aile ve miras hukukuna ilişkin davaların ruhani meclis de denilen cemaat mahkemeleri bakıp çözmüştür.

Arşivlerde gayrimüslimlerden gelen, davalarda veya şikâyetlerde dini taraf tutmanın ve adam kayırmanın olmadığını gösterir pek çok belge vardır. Mesela bugün Makedonya sınırları içerisinde yer alan O*hri'nin Leva Reka* nahiyesinde *Agomen Gresne* isimdeki bir şahıs, padişah Sultan II. Mahmut'a bir şikâyet dilekçesi yazarak, uzun bir süre çayırını biçip toprak sahibine de öşrünü vererek tapusunu almaya hak kazandığı arsaya bazı yöneticilerin el koymak istediğini beyan etmiştir. Yapılan tahkikat sonucunda Gresne haklı görülerek, kendisine müdahaleye izin verilmemesi gerektiği Mutasarrıf Hüseyin Bey'e bildirilmiştir.[5]

Bir başka örnek ise Kanuni Sultan Süleyman döneminde yaşanmıştır. Bugün Sırbistan sınırları içerisinde bulunan *Semendire'de* adaletsiz vergi toplandığına dair söylentiler İstanbul'a ulaştığında, Sultan Süleyman derhal bir ferman yazdırarak bu duruma müdahale etmiştir. Söylentilere değinen Sultan, Semendire Beyi'ni *"Eğer bu husûslardadır ve eğer sâyir umûrdadır gereği gibi mukayyed olup anun gibi eğer koyun hakkı ve eğer harâc cem'i içün varan kullarıma âdet-i ağnâm ve cizyeyi kânûn u defter mûcebince cem' etdirüp defterden ziyâde bir ferde akça aldırmayup eslemeyenleri yazup bildiresin"* şeklinde uyararak, haksız vergi toplayanların isimlerinin merkeze bildirilmesi emretmiştir.[6]

Osmanlı idaresi; vatandaşı bulunan gayrimüslimlerin sadece din, gelenek, örf ve eğitim gibi konulara hasredilen hürriyetlerini sağlamakla kalmamış, aynı zamanda onların, ekonomik bakımdan da refah düzeyi yüksek bir yaşantıya sahip olmalarını hedeflemiştir. Hatta bu sebepledir ki, Müslüman olmayan tebaa çalışamıyor ve alışveriş yapamıyorlar diye cumartesi ve pazar gününe tesadüf eden semt pazarının gününü, başka bir gün ile değiştirmek suretiyle onların mağdur olmalarını önlenmeye çalışılmıştır.

Osmanlı arşivi incelendiğinde bu konuyla ilgili çokça belge olduğu göze çarpmaktadır. Mesela Manastır'da kurulan pazarın cumartesi gününe alınması üzerine, bu halin Yahudilerin ticaretten mahrumiyetine sebep olması nedeniyle merkeze yazılan dilekçe, pazarın açılış gününün pazartesi yahut perşembe günlerinden birine çevrilmesi emriyle iade edilmiştir.[7] Yine *Florina'da* (Yunanistan) pazar günleri açılan pazarın, pazartesi günü kurulmasına müsaade olunması ve *Dobrice* (Bosna) kazasında pazar günleri açılmakta olan pazarın Rum Patriği'nin iddiası üzerine salı günlerine çevrilmesi gibi birkaç örnek konunun anlaşılması için yeterli olacaktır.[8]

Sonuç olarak, Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da sağladığı bu asayiş ve güven ortamı sayesinde ekonomik hayat kısa sürede canlanmıştır. Osmanlı hâkimiyeti ile birlikte bölgede güvenlik sağlanmış, yerli halktan angarya kalkmış, ağır vergiler azaltılmış, kısaca keyfiliğin yerini kanun almıştır.

BALKANLAR'DA UYGULANAN DİNİ HOŞGÖRÜ SİYASETİ

Osmanlı Devleti, Balkanlar'da bir "izole" veya "göz ardı" etme politikası izlememiştir. Özellikle dini hassasiyetler konusunda ılımlı bir siyaset izlemiştir. Patrikler padişaha

direkt olarak ulaşabilmişler, temsilcileri de Osmanlı idaresi tarafından büyükelçi muamelesi görmüşlerdir. Osmanlı Devleti, idaresinde bulunan gayrimüslim din adamlarını İslam hukukunun bir gereği olarak her türlü vergiden muaf tutmaktadır. Bu konudaki kanun hükümleri çok açıktır. Sadaka ile geçinen ve ticari manada insanlarla münasebeti bulunmayan din adamlarından cizye alınmamıştır. Vakıf hukukuna uygun olduğu müddetçe kilise ve manastırlara ait mal ve mülke, idari özerklik ve vergi muafiyeti verilmiş, bunlara dokunulmamış, korunmasına özen gösterilmiştir. Bu sayede Balkanlar'da bugünkü dini çeşitlilik varlığını devam ettirebilmiştir.

Osmanlı'nın izlediği hoşgörü siyasetiyle ilgili arşivlerde pek çok belge mevcuttur. Bunlardan belki de en çok bilineni Fatih Sultan Mehmet'in Bosna ruhbanlarına 4 Nisan 1478'de verdiği ahitnamedir. Padişahın *"Ben ki Sultân Muhammed Hân'ım, cümle havâss u avâma ma'lûm ola ki, işbu dârendegân-ı fermân-ı hümâyûn Bosna râhiblerine mezîd-i ınâyetim zuhûra gelüp buyurdum ki; mezbûrlara ve kilisalarına kimesne mâni' u müzâhım olmayup ihtiyâtsız memleketimde duranlara ve kaçup gidenlere emn ü emân ola ki gelüp bizim hâssa memleketimize havfsız sâkin olup kilisalarında mütemekkin olalar ve yüce hazretimden ve vezîrlerimden ve re'âyâlarımdan ve memleketim halkından kimesne mezbûrlara dahl ü ta'arruz etmeyüp incitmeyeler…"* şeklinde başlayan fermanında Bosna rahiplerinin kiliselerinde korkusuzca ibadet ve memleketlerinde korkusuzca ikamet edebileceklerini bildirilmiştir. Ne vezirlerden ne de halktan kimsenin bu rahipleri incitip, rencide etmeyeceklerini ve kendisine itaat ettikleri sürece canlarının, mallarının ve kiliselerinin bizzat padişah güvencesinde olacağını belirtmiştir.[9]

Ne kadar ilginç bir durumdur ki bu olay, yüzlerce yıl sonra farklı bir biçimde karşımıza çıkmıştır. Nitekim Bosna Savaşı'nda bazı kiliselerin Müslümanlara bu fermandan dolayı yardım ettiği ve onlara gizli olarak barınma imkânı sağladığı da bir vakıadır.

Yine Bosna ile ilgili başka bir belge de *Sultan Abdülmecit* döneminde karşımıza çıkmaktadır. Bu defa Bosna'da bulunan bazı manastır müdürlerinin dini serbestlik verilmesinden ve 9 adet kilise inşa edilmesinden dolayı padişaha teşekkür ettikleri mektuba yer vermekte fayda vardır:

"… Bosna'da kâ'in üç aded manastırların müdürleri ve Bosna Katolikleri'nin ruesâ-yı rûhânîsi bulunduğumuz hasebiyle zât-ı şevket-simât-ı hazreti şehinşâhîlerinin

müsellem-i âlem olan harekât-ı mehâbet-âyât-ı mülûkâneleri eslâf-ı ızâm tâbe serâhum hazerâtının istihsâl buyurmuş oldukları şân u şükûh-i cengâverî ve fütûhâta tefevvuk eylemiş olduğunu i'lân ederiz. Çünki ecdâd-ı ızâm-ı mülûkânelerinin kuvveden fi'le ihrâc ile bırakmış oldukları âsâr derece-i matlûbede muntazam olmayup hâlbuki zât-ı adâlet-simât-ı hazreti şehinşâhîlerinin müsellem olan vüfûr-ı dirâyet ve fetânet-i amîka-i mülûkâneleri memâlik-i mahrûse-i şâhânelerine istihkâm ve kâffe-i ahâlîyi taht-ı itâ'ate idhâl ile Devlet-i Aliyyelerine ile'l-ebed bâkî kalacak sûretde tanzîm-i ahvâl-i memâlik ve enâm buyurmuş ve bu cihetle gerek Devlet-i Aliyye-i ebedü'd-devâmları ve gerek bilcümle teba'a-i saltanat-ı seniyyeleri zât-ı ma'delet-simât-ı cenâb-ı şâhâneleri gibi bir pâdişâh-ı celîlü'ş-şânın taht-ı hükûmet-i seniyyesinde bulundukları cihetle bahtiyar ve mes'ûdül-hâl olup…"[10]

Bununla birlikte Balkanlar'da ibadethanelerin tamirleri ile alakalı önemli yardımlarda bulunulmuştur. Bu konuya dair oldukça fazla belge vardır. Mesela Makedonya'da bulanan İştip kazası, Yahudi mahallesinde harap durumda bulunan havranın yeniden yapılmasına izin verilmesi ve yirmi bin yedi yüz kuruşluk masrafın vakıf sandığı tarafından karşılanmasına dair belge Osmanlı arşivinde mevcuttur.[11]

Yine Sultan Abdülaziz döneminde *İslimye* sancağı sınırla-

Ne kadar ilginç bir durumdur ki bu olay, yüzlerce yıl sonra farklı bir biçimde karşımıza çıkmıştır. Nitekim Bosna Savaşı'nda bazı kiliselerin Müslümanlara bu fermandan dolayı yardım ettiği ve onlara gizli olarak barınma imkânı sağladığı da bir vakıadır.

rında bulunan Bergos kasabası ahalisi tarafından bir Rum kilisesi inşası başladıysa da maddi yetersizlikler sebebiyle yarım kalmıştır. Bunun üzerine padişaha müracaat edilmiştir. Padişah ise kilise inşaatının tamamlanması için gereken maddi yardımın yapılması gerektiğini bildiren emri yayınlamıştır.[12] Bu şekilde bugün Balkanlar'da tarihi yapı statüsünde var olan dini yapıların çoğunda Osmanlı Devleti'nin inşa ve tamir noktasında payı olduğu anlaşılabilir.

Osmanlı Devleti eğitime çok önem veren bir devlet olmuştur. Cehaletin, kötülüklerin temelindeki en büyük etken olduğunun bilincindedir. Bu nedenle bölge halkının eğitim ihtiyaçlarının karşılanması noktasında da önemli kolaylıklar sağlanmıştır. Mesela bugün Kosova sınırları içerisinde bulunan *Prizren* kazasının yetmiş haneden ibaret *Gortosel* köyünde kilise tarafından bir okul açılmasına izin verilmesi bu örneklerden biridir.[13]

Yine Kosova vilayeti dahilinde *Priştine* Kazası'na bağlı *Gotovişe* köyüne Ortodoks cemaatin kullanacağı, yakınlarda bulunan *Draykofça* köyünden çocukların da gelebileceği, yaklaşık yüz öğrencinin faydalanabileceği iki katlı bir okul yapımına izin verilmiştir.[14]

Osmanlı Devleti eğitime çok önem veren bir devlet olmuştur. Cehaletin, kötülüklerin temelindeki en büyük etken olduğunun bilincindedir. Bu nedenle bölge halkının eğitim ihtiyaçlarının karşılanması noktasında da önemli kolaylıklar sağlanmıştır. Mesela bugün Kosova sınırları içerisinde bulunan Prizren kazasının yetmiş haneden ibaret Gortosel köyünde kilise tarafından bir okul açılmasına izin verilmesi bu örneklerden biridir.

Osmanlı Devleti, din ayırımı gözetmeden yetim ve öksüz olanları kendi dini hayatlarını yaşamak kaydıyla okul ve yurtlara almıştır. Böylece bütün vatandaşlarının eşit imkânlara sahip olmasını hedeflemiştir. Nitekim 3 Ramazan 1279 (22 Şubat 1863) tarihli bir belge (tahrirat), Bulgaristan-Rusçuk'ta yetim ve öksüz kız çocukları için açılan ve o gün için "Kız Islahhânesi" denilen bir çeşit yetiştirme yurduna alınacak kız çocuklarının her dinden olabileceğini ifade etmektedir.[15] Bundan da anlaşılacağı üzere, insanın en temel hakkı olan hayat hakkı hiçbir ayrım gözetilmeksizin güvence altına alınmıştır.

BİRLİKTE YAŞAMA KÜLTÜRÜNÜN OLUŞMASINDA MİMARİ

Osmanlı dönemi mimarisinin erken döneminde ortaya çıkan bir anlayış olan "yerel geleneklere açıklık" dikkat çekicidir. Bu, farklı coğrafi bölgelerde varlık bulmuş Türk mimarlığının ayırıcı bir özelliğidir. Bu işverenler yaptırdıkları binaların inşaatında yerli veya yabancı, Hıristiyan veya Müslüman mimar, usta ve sanatçıları çalıştırmışlardır. Sonuçta, bu uygulayıcıların farklı sanat tarzlarının bir kültürel kaynaşmanın eserleşmiş halleri olarak Balkan coğrafyasının dört bir tarafına serpişmiştir. *Ekrem Hakkı Ayverdi*, uzun araştırmalar sonucunda yayımladığı *Avrupa'da Osmanlı Mimarisi* adlı eserinde, Osmanlı'nın sadece Balkanlar'da 15.787 adet mimari yapı inşa ettiğini ortaya koymuştur. Sadece Bulgaristan'daki mimari eserlerin sayısı 3.399 adettir. Kosova'da ise toplam olarak 361 Türk eseri tespit edilmiştir.[16]

Osmanlı Devleti, Balkan topraklarında gelenekleri ile doğru orantılı olarak sosyal ihtiyaçlarını karşılamak amacı ile hanlar, hamamlar, evler inşa ederken iktisadi ihtiyaçları için de bedestenler, köprüler yapmışlardır. Osmanlılar, sağlık açısından önemli olmasından dolayı, hamamların yapımına çok itina etmişlerdir. Bu nedenle, Bulgaristan'ın birçok kasaba ve şehirlerinde hemen hepsi çok bölmeli ve kubbeli, mimari değere ve estetik görünümü haiz kargir hamamlar yapılmıştır. Ticari açıdan da devrin ticaret merkezleri olarak kabul edilen bedestenlerin yapımına büyük önem verilmiştir. Dükkânlar ve iş hanlarından oluşan bir ticari külliyenin ortasında sağlam, yangına karşı korunaklı, yüksek taş yapıları ve kubbeleri ile adeta bir iç kale gibi yükselen bedestenler, mimari açıdan da oldukça değerli yapılardır.

Osmanlı kentinin etkin birimini, kentin kendisi değil; mahalle adı verilen dinsel olarak tanımlanmış ve kendi ibadet yerinin, caminin, kilisenin ya da havranın etrafında ve imamının, papazının veya hahamının önderliği altında örgütlenmiş toplulukların oluşturduğu semtler meydana getirmekteydi. Mesela Yahudi topluluklarının Osmanlı İmparatorluğu'nda cemaat (*kehillot*) halinde örgütlendikleri, her cemaatin kendi mahallesinde yaşadığı, kendi havraları etrafında toplandıkları, kendi haham ya da rabbilerine bağlı oldukları ve bunun Osmanlı şehir örgütlenmesinin genel örüntüsüne uygun olduğu bilinmektedir

Birlikte yaşama kültürünün oluşması için yapılan en yararlı mimari eserlerin başında köprüler gelmektedir. Özellikle

Osmanlı kentinin etkin birimini, kentin kendisi değil; mahalle adı verilen dinsel olarak tanımlanmış ve kendi ibadet yerinin, caminin, kilisenin ya da havranın etrafında ve imamının, papazının veya hahamının önderliği altında örgütlenmiş toplulukların oluşturduğu semtler meydana getirmekteydi.

Balkan coğrafyası gibi akarsu ve nehirlerle bölünmüş bir yerde insanları buluşturacak, şehirleri kaynaştıracak yapılar köprülerdir. Yani köprülerin inşasıyla şehirlerin iki yakası bir araya gelebilmiştir. Köprü kavramı zaman içinde mecazi anlam da kazanmıştır. İki ülke, iki millet arasında köprü kurmak derken "İki toplum, iki ülke arasında karşılıklı işbirliği oluşturmak" kastedilmektedir.

Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki en önemli icraatlarından biri de köprü inşası olmuştur. Bir köprünün yapılması bazen seneler almıştır. Mesela Trakya'da Ergene Nehri üzerinde inşa edilen Uzunköprü (II. Murad Köprüsü), 15. yüzyılın en önemli mimari etkinliği olmuştur. 174 adet gözü olan köprü, kitabesine göre yaklaşık 16 yıllık bir çaba sonucunda 1443-1444 yıllarında tamamlanmıştır.[17]

Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda yaptığı ve onlarca senenin emeğini taşıyan köprüleri, birlikte yaşama kültürünün gelişmesinde önemli katkılar sağlamıştır. Bu köprüler bugün birçok şehrin sembolü durumundadırlar. Ayrıca edebi yönü göz önüne alındığında romanlar, şiirler, şarkılarla toplumsal hafızaya kazınan bir "köprü edebiyatı" da bu şekilde var olabilmiştir. 1961 yılında Nobel Edebiyat Ödülü'ne layık görülen İvo Andriç'in bu ödülü Sokullu Mehmet Paşa'nın yaptırdığı Drina Köprüsü'yle aynı ismi taşıyan romanına verilmiş sayması manidardır. Yine Bosna'da bulunan Mostar şehriyle birlikte 2005 yılında Dünya Miras Listesi'ne giren Mostar Köprüsü adına onlarca şiir yazılmıştır. Mesela Mostarlı Hasan Ziyai Efendi'nin ve köprüyü bütün renkleri içinde barındıran bir gökkuşağına benzettiği dörtlüğü gibi…

"Kavs-ı kuzahın aynı bir köprü bina oldu
Var mı bu cihan içre menendi hey Allah'ım
İbretle bakıp dedi tarihini bir arif
El geçtiği köprüden biz de geçeriz şahım."

SONUÇ

Osmanlı toplumu; muhtelif din, mezhep ve ırklara mensup topluluklardan oluşmuştur. Ancak toplum ırk esasına göre değil, düşünce ve inanç temeline göre teşkilatlanmıştır. Devlet yönetiminde hâkim unsur olan Türklerden başka, Osmanlı toplumunu oluşturan unsurlar arasında Rumlar, Ermeniler, Yahudiler, Romenler, Slavlar ve Araplar da vardır. Şüphesiz toplumun bu karmaşık yapısı, yukarıda da belirtildiği gibi, devletin hâkim olduğu coğrafyanın demog-

rafik özelliğinden kaynaklanmaktadır. Ancak Osmanlıların yönetim, siyaset ve insan anlayışı da bunda önemli bir rol oynamıştır. Millet sistemi, Osmanlılar tarafından büyük bir maharetle uygulanmıştır. Muhtelif dinlere mensup alt grupların kimliklerinin kaybolmamasına, her birinin kendi inanç, ibadet ve kültürlerini yaşamalarına imkân sağlanmış ve bu husus özellikle gözetilmiştir. Çünkü devlet, her inanç topluluğunu kendi içinde serbest bırakarak onlara belirli bir özerklik tanımış, hiçbirini asimilasyona tabi tutmamıştır.

Osmanlı idaresi, vergi toplanması ve nizamın korunması dışında Balkanlar'daki etnik grupların hayat tarzlarına müdahale etmemiştir. Kiliseler, etnik gruplar arasındaki mevcut düzenin idamesinde Osmanlı Devleti'ne başlangıçta yardımcı olmuşlardır. Balkanlar'da etnik gruplar, kiliselerin teşkilatlanmaları ile varlıklarını sürdürebilmişlerdir. İdaredeki hoşgörü, imtiyazlar verilerek halka yansıtılmıştır. Tebaaya can ve mallarını koruma garantisi verilmiştir. Bu vergi dışında, Müslümanlarla gayrimüslimler arasında bir fark yoktur. Farklı hukuklara tabi olsalar da Devlet, tebaasının tamamına eşit koruma sağlamış ve eşit muamele etmiştir. Bugün Balkanlar'da yaşanan birçok sıkıntının etnik ve dini ayrımcılıktan çıktığı düşünülürse, Osmanlı Devleti'nin bu bölgede uyguladığı ve birlikte yaşama kültürünü inşa ettiği politikaların ne kadar isabetli olduğu anlaşılır.

Birçok kişi "Osmanlı bütün bu iyilikleri Balkanlar'a yaptı ama karşılığını pek de iyi bir biçimde almadı" diyebilir. Ancak bir olayın anlık ve günübirlik değerlendirilmemesi gerekir. 21. yüzyılda eğer Balkanlar'da Türkiye rüzgârı esecekse ve bunun altyapısı şuanda hazırlanıyorsa bunda büyük paylardan biri Osmanlı'nın ektiği hoşgörü tohumlarının olacaktır. Çünkü Balkanlar için Türkiye "Baba Ocağıdır". Baba ocağı hiç terk edilir mi?

DİPNOTLAR

1 BUSBECQ, O. G., Türkiye'yi Böyle Gördüm, (Haz. Ayşe Kurutluoğlu), Tercüman 1001 Temel Eser Yay., İstanbul, 1978, s. 135.

2 İNALCIK, H., Osmanlılar, Timaş Yay., 2. Bas., İstanbul, 2010, s. 58.

3 ERCAN, Y., Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler, Turhan Kitabevi, Ankara, 2001, s.167.

4 AKGÜNDÜZ, A. , Osmanlı Devletinde Gayrimüslimlerin Yönetimi, Timaş Yay., İstanbul, 2008, s. 31.

5 DARM, (Makedonya Cumhuriyeti Devlet Arşivi), Ferman 21, 30 Ekim 1255/1838.

6 BOA,(Başbakanlık Osmanlı Arşivi) Mühimme Defteri 3, Hüküm 1445, 24 Zilkade 967/1560.

7 BOA, C.BLD, 33/1610, 29 Şaban 1247/1831.

8 BOA, C.BLD, 52/2559, 22 Ramazan 1261/1845 ve BOA, C.BLD,135/6706, 29 Receb 1263/1847.

9 BOA, A. DVNS. DVE, 14/2_1, 28 Muharrem 883/1478.

10 BOA, İ. HR, 4860_1, 20 Mayıs 1270/1853.

11 BOA, İ. AZN, 3522, 9 Nisan 1318/1901.

12 BOA. İ. HR, 14039, 11 Mayıs 1286/1869.

13 BOA, İ. ŞD, 120/7209, 13 Temmuz 1293/1892.

14 BOA, İ. AZN, 1827, 4 Teşrinisâni 1314/1896.

15 BOA, C. MF, 6542. 3 Ramazan 1279/1863.

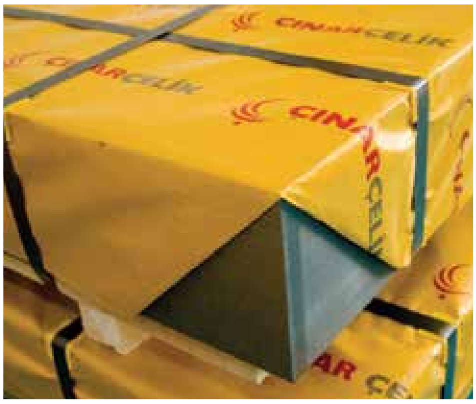
16 AYVERDİ, E. H., Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri, Fetih Cemiyeti Yay., İstanbul. 1985.

17 ÇULPAN C., Türk Taş Köprüleri: Ortaçağ'dan Osmanlı Devri Sonuna Kadar, TTK Yay., Ankara. 1975, s. 105.

Kalite Hizmetinizde!

''Çınar Çelik'' Servis Merkezimizde, işinde uzman profesyonel ekipler tarafından direk kullanım ebatlarına uygun şekilde hazırlanan ürünler özellikle otomotiv, beyaz eşya, ısıtma, soğutma ve enerji sektörlerinde kullanılmaktadır.

Hassas üretim yapan makinalar ile ebatlandırılan soğuk, sıcak, galvanizli ve asitlenmiş saçlar hitap ettiğimiz sektörün özelliğine uygun olarak paketlenmekte ve grubumuza bağlı ''Çınar Lojistik'' firmasına ait araçlarla, siz değerli işletmelerin kullanımına sunulmaktadır.

ÇINAR ÇELİK®

www.cinarcelik.com

Merkez
İst. Yolu Cad. Demir Çelikİş Hanı No: 15 Kat: 2/203
Kdz.Ereğli / Zonguldak
Tel : 0 372 323 33 20 (6 hat)
Faks : 0 372 316 89 72

Fabrika
Organize Sanayi Bölgesi
Kdz.Ereğli / Zonguldak
Tel : 0 372 334 36 90
Faks : 0 372 334 36 99

Çınar Çelik bir Çınar Boru kuruluşudur.

Yard. Doç. Dr. Muharrem Gürkaynak
Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü

Türk Dış Politikasında Batı Balkanlar: Dostluk ve İşbirliği Dinamikleri Üzerine

"Balkan" ya da "Balkanlaş(tır)ma" kavramları uluslararası ilişkilerde, çatışma ve istikrarsızlık gibi benzer özellikleri bünyesinde bulunduran ya da bulundurma potansiyeline sahip dünyanın bazı bölgelerine gönderme yapmak maksadıyla olumsuz anlamda da kullanılmaktadır.

"Güneydoğu Avrupa" olarak da isimlendirilen ve kıtaların, dinlerin, kültürlerin, milletlerin kesişim yeri olan Balkan yarımadası, sahip olduğu konum, dağlık coğrafyası ve bölge üzerinde çıkarı bulunan dış güçlerin sürekli müdahale etmeleri nedeniyle, farklı unsurların birbiri ile kaynaşmasının tarih boyunca mümkün olamadığı bir bölge olma özelliğine sahiptir. Bu özellik nedeniyle de günümüzde dünyanın en karmaşık ve sorunlu bölgelerinden birini oluşturmaktadır.[1]

"Balkan" kelimesi genellikle "dağlık yer", "sarp ve ormanlık sıra dağlar" gibi etimolojik köken ve farklı anlamlara[2] sahip olmakla birlikte, Türkçe iki kelimenin, yani "bal" ve "kan" kelimelerinin bir kombinasyonunu da oluşturmaktadır. Bu anlam Balkanların heterojen özelliği dolayısıyla zaman zaman "bal-dünyası" ve zaman zaman da "kan-dünyası"na dönüşebildiğini ifade etmesi açısından ilginçtir.[3] Çünkü farklılıkların; bir arada ve diğerini kabullenip saygı göstererek yaşaması sonrasında –coğrafi açıdan da çok güzel olan– bu bölgeyi bir cennete (bal) çevirmek mümkündür. Aksi halde birinin diğerleri üzerinde baskın olma arzu ve çabası sonrasında her an bir cehenneme (kan) dönüşebilmektedir. Zira yakın ve uzak tarih bunun çok sayıda örneklerini bünyesinde bulundurmaktadır.

1 *Hugh Poulton, The Balkans: Minorities and States in Conflict, Minority Rights Group Publications, London, 1991, s. 9-10.*

2 *http://tdkterim.gov.tr/bts/ (24.06.2013)*

3 *Cüneyt Yenigün, "EU's Role on the Western Balkan Democratization", Integration of the Western Balkans into Euro-Atlantic Structures – Future Challenges, First International Conference on Balkan Studies (ICBS 2008), Tirana, 07-08 November 2008, s. 104.*

Ayrıca "Balkan" ya da "Balkanlaş(tır)ma" kavramları uluslararası ilişkilerde, çatışma ve istikrarsızlık gibi benzer özellikleri bünyesinde bulunduran ya da bulundurma potansiyeline sahip dünyanın bazı bölgelerine gönderme yapmak maksadıyla olumsuz anlamda da kullanılmaktadır. Mesela Avrupa'da "Balkanlar" (*Balkans*) kelimesi etnik çatışmalara ve bölgesel büyük güç rekabetine vurgu yapmak maksadıyla kullanılmaktadır. Avrasya'nın da kendi "Balkanlar"ı vardır.[4]

BATI BALKANLAR

Balkan yarımadasını "Doğu Balkanlar" ve "Batı Balkanlar" biçiminde coğrafi olarak ayırmak çok yaygın değildir. Batı Balkanlardan kastedilen İkinci Dünya Savaşı sonrası Arnavutluk ve Yugoslavya'sıdır. Bugün bu coğrafyada Arnavutluk ile beraber Kosova, Makedonya, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Karadağ, Sırbistan ve Slovenya bağımsız devletler olarak varlıklarını devam ettirmektedirler.

Yunanistan da coğrafi olarak Batı Balkanlardadır ama Batı Balkanlar denilince akla Yunanistan gelmez. Yunanistan, İkinci Dünya Savaşı esnasında yaşadığı işgal ve iç savaş[5] sonrasında, Soğuk Savaş döneminde "Doğu" ve "Batı" biçiminde iki bloğa ayrılan dünyada; ABD liderliğindeki kapitalist Batı Bloku'nu ve Batılı kurumlara üye olmayı tercih etmiştir. Balkanların doğusunda yer alan Bulgaristan ve Romanya Soğuk Savaş süresince Doğu Bloku'nda yer almış ve Sovyetler Birliği'nin kontrolünde olmuşlardır. Soğuk Savaş'ın ardından da hızla Batılı kurumlara (özellikle de NATO ve AB'ye) üyeliği arzulamış ve üye de olmuşlardır.

Arnavutluk ve Yugoslavya ise sosyalist yönetimlere sahip olmalarına rağmen, "Doğu-Batı" ayırımında Sovyetler Birliği liderliğindeki Doğu Bloku'nda yer almayı tercih etmemişlerdir. Coğrafi olarak "Balkanların batısında" yer alan bu iki ülke benzer dinamiklere sahip olduklarından dolayı "Batı Balkanları" oluşturmuşlardır. Zira diğer Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra birer birer Sovyetler Birliği'nin uydusu haline gelirlerken, Arnavutluk ve Yugoslavya bağımsızlıkları konusunda direnebilmişlerdir. Çünkü bu iki ülke Nazi işgalinden Sovyet işgali ve/veya desteği olmadan –kendi imkânları ile– kurtularak, önce Kasım 1945'te Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti ve Aralık'ta da Arnavutluk Halk Cumhuriyeti biçiminde bağımsız devletler haline gelmişlerdir. Soğuk Savaş süresince de –ortaya çıkan iki bloklu uluslararası sistemde–, her iki bloğa da dahil olmadan yollarına devam etmişlerdir. Arnavutluk Enver Hoca liderliğinde yalnızcılık (izolasyonizm, tecrit) politikası benimseyip kabuğuna çekilirken, Yugoslavya Josip Broz Tito liderliğinde –Doğu ve Batı Blokları dışında üçüncü bir blok olarak da değerlendirilen– Bağlantısızlar hareketinin kurucu ve aktif bir üyesi olmuştur.[6] 1990'ların başında Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından da Arnavutluk rejim değişikliğine giderek demokratikleşmeyi tercih ederken, Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti'ni oluşturan unsurlar ise dağılma sürecine girmiş ve bugünün Batı Balkanlarındaki bağımsız devletler haline gelmişlerdir. Bu dönüşüm çok kolay olmamış, Bosna Hersek, Makedonya, Kosova ve Arnavutluk gibi birçok ülkede karışıklıklar ve iç savaşlar sonrasında tarih tekerrür etmiş ve yine kan dökülmüştür.

990'ların başında Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından da Arnavutluk rejim değişikliğine giderek demokratikleşmeyi tercih ederken, Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti'ni oluşturan unsurlar ise dağılma sürecine girmiş ve bugünün Batı Balkanlarındaki bağımsız devletler haline gelmişlerdir.

Balkanlarda bulunan ve Soğuk Savaş sonrasında yönünü Batı'ya çeviren, eski sosyalist devletlerin tümü bugün Batılı kurumlara ya tam üyedirler ya da bu kurumlarla yakın işbirliği içindedirler. Türkiye'nin de bir şekilde içinde olduğu bu

4 *Zbigniew Brzezinski, Büyük Satranç Tahtası, Çev: Yelda Türedi, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2005, s. 175.*

5 *Yunanistan iç savaşı için bkz. Muharrem Gürkaynak, Avrupa'da Savunma ve Güvenlik, Asil Yayınları, Ankara, 2004, s. 33-36.*

6 *Oral Sander, Siyasi Tarih, C. 2, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1989, s. 192.*

kurumlar ve oluşumlardan bazıları şunlardır: NATO, Avrupa Birliği (AB), Karadeniz İşbirliği Örgütü, AGİT, Güneydoğu Avrupa Ülkeleri İşbirliği Süreci, İstikrar Paktı ve Bölgesel İşbirliği Konseyi. Bunlar arasında siyasi olarak demokratikleşme ve ekonomik olarak da refaha ulaşmanın bir aracı olarak tercih edilen ve üyeleri arasında bütünleşmeyi hedeflemesi nedeniyle de öne çıkan örgüt AB'dir. Batı Balkanların tamamı; Slovenya ve Hırvatistan (1 Temmuz 2013 itibariyle) tam üye, Makedonya, Karadağ ve Sırbistan (Türkiye ve İzlanda ile birlikte) aday ülkeler ve Arnavutluk, Bosna-Hersek ve Kosova da potansiyel aday ülkeler olarak, AB ile yakın ilişki içindedirler. Bu ülkeler aynı zamanda Türkiye ile de çok yakın ilişki içindedirler. Bu ülkelerin Türkiye ile ilişkilerinin yakınlığı, AB ile olan yakınlıktan farklılık arz etmektedir. Zira bu ülkelerin hemen hepsi ile çıkar ilişkisinin ötesinde, 600 yıla kadar uzanan ortak geçmiş ve akrabalık ilişkisi vardır.

TÜRKİYE'NİN BATI BALKANLARLA İLİŞKİLERİ

Osmanlı Devleti'nin halefi olan Türkiye aynı zamanda Osmanlı'nın bir bakiyesini de oluşturmaktadır. Osmanlı Devleti bir imparatorluktu ve her imparatorluk gibi o da heterojen bir nüfus yapısına sahipti. Osmanlı'nın toprak kaybederek küçülmesi esnasında, kendisini devlet ile özdeşleştiren Müslüman tebaanın önemli bir kısmı merkeze doğru çekilmeye başlamış ve merkezdekilerle birlikte bugünün Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni kurmuşlardır.

Batı Balkanlardan özellikle etnik Türklerin yanında Türk olmayan diğer Osmanlı tebaasından çok sayıda Müslüman ahali de 1912-1913 Balkan Savaşları ile başlayan süreç ve sonrasında Türkiye'ye göç etmiştir. Bu nedenle günümüzde Osmanlı'dan kalan ve mübadele dışı tutularak halihazırda Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan gayrimüslimlerin yanında, çok sayıda Arnavut, Boşnak, Pomak, Torbeş (Müslüman Makedon) asıllı Müslüman da bulunmaktadır. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmayıp, Soğuk Savaş sonrasında Türkiye'ye çalışmak, okumak ve tedavi olmak gibi maksatlarla gelen ve evlilik bağı kurarak uzun yıllar Türkiye'de kalan insanlar da vardır. Aynı şekilde Türkiye'den de, işveren ya da meslek sahibi olarak bu ülkelere gidip yerleşenler de bulunmaktadır. Bütün bunlar beşeri anlamda Batı Balkan ülkeleri ile Türkiye arasındaki işbirliği potansiyellerini arttırmaktadır. Bu nedenle Batı Balkanlardaki devletlerin çoğu ile Türkiye'nin ilişkileri, bir taraftan devletten devlete resmi düzeyde devam ettirilirken, diğer taraftan halklar arasında da samimi ve candan ilişkiler biçiminde de kurgulanabilmektedir. Çünkü sivil toplum kuruluşları, belediyeler, dernekler ve vakıflar aracılığıyla bölge ülkeleri ile Türkiye arasında kurulan sağlam bir köprü bulunmaktadır.[7]

Batı Balkanlardaki ülkeler ile Türkiye'nin sahip olduğu dostluk ve işbirliği potansiyelleri umut vaat edici olmasına rağmen, mevcut siyasi ve özellikle de ekonomik ve ticari ilişkilere yeterince yansıtılamaması üzüntü vericidir. Taraflar arasındaki ilişkilere bir göz atıldığında bu durum açıkça ortaya çıkacaktır. Bu nedenle aşağıda Batı Balkan ülkeleri ile Türkiye arasındaki ilişkilere kısaca yer verilmektedir.

7 *Ayrıca Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı'nın (TİKA) faaliyetleri ve özellikle Bosna-Hersek (Saraybosna, Foynitsa), Arnavutluk (Tiran, İşkodra), Kosova (Priştine, Prizren) ve Makedonya'da (Üsküp) bulunan –Türkiye merkezli Yunus Emre Enstitüsü'ne bağlı olarak faaliyet gösteren– Yunus Emre Kültür Merkezleri de, Batı Balkanlarda Türk dili, kültürü, tarihi ve sanatlarının tanıtılması ile ilgili faaliyetler ve çeşitli projeler vasıtasıyla toplumlar arasındaki temas ve işbirliğini kuvvetlendirmektedir. http://yee.org.tr (01.07.2013)*

Batı Balkanlardaki ülkeler ile Türkiye'nin sahip olduğu dostluk ve işbirliği potansiyelleri umut vaat edici olmasına rağmen, mevcut siyasi ve özellikle de ekonomik ve ticari ilişkilere yeterince yansıtılamaması üzüntü vericidir

Türkiye–Arnavutluk ilişkileri siyasi düzlemde hiçbir sorun yaşanmadan, karşılıklı dostluk, güven ve dayanışma içinde ve her seviyede sürdürülmektedir. Arnavutluk, Türkiye açısından Balkanlarda kalıcı barış ve istikrarın tesisinde stratejik öneme sahip bir ülke konumundadır. Bu nedenle de Türkiye Arnavutluk'un, iç istikrarı ve demokratikleşmesinin yanında Avrupa kurumları ile bütünleşmesini de desteklemektedir. İki ülke arasında birçok alanda oluşturulan yakın ilişkiler savunma alanında da devam ettirilmekte ve Arnavutluk Silahlı Kuvvetlerinin modernizasyonu ve eğitimi gerçekleştirilmektedir. Bu alandaki yakınlık ve işbirliğinin bir göstergesi Afganistan'daki NATO'nun ISAF görev kuvvetinde kendisini açıkça göstermektedir. Zira ISAF'taki Arnavutluk kuvveti Türk birlikleri bünyesinde görev icra etmektedir. On bir tane kardeş şehir bağlantısı bulunan iki ülke arasındaki ilişkilerin ekonomik boyutuna baktığımızda da benzer yakınlığı görmek mümkündür. Türkiye; İtalya, Yunanistan, Çin ve Almanya ile birlikte Arnavutluk'un önemli ticari ortakları arasında yer almakta ve bu ülkedeki Türk yatırımlarının toplam değeri 1 milyar avroyu aşmaktadır. 2012 Haziran verilerine göre, Türkiye Arnavutluk'un ikinci büyük ticari ortağı haline gelmiş ve ticaret hacmi 335 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.[8]

Dağılan Yugoslavya'nın minyatürü biçiminde ve etnik açıdan karışık olan Bosna-Hersek ve Türkiye arasında var olan yakın ilişkiler de iki ülke arasındaki üst düzey ziyaretlerin yanında, Türkiye'nin inisiyatifi ile başlatılan Üçlü Mekanizmalar (Bosna-Hersek-Sırbistan-Türkiye, Bosna-Hersek-Hırvatistan-Türkiye) aracılığıyla daha da güçlendirilmiştir. 2008 yılında 596,6 milyon dolar olan ikili ticaret hacmi, ekonomik kriz nedeniyle 2009'da 278 milyon dolara gerilemesine rağmen 2010'dan itibaren tekrar yükselmeye başlayarak 2012 yılında 363 milyon doları aşmıştır. Türkiye, Bosna-Hersek'teki yabancı yatırımcılar sıralamasında olması gerekenin çok gerisinde ve dokuzuncu sırada yer almaktadır.[9]

Türkiye, Hırvatistan'ın bağımsızlığını ilk tanıyan ülkelerden olmasına rağmen özellikle Bosna-Hersek iç savaşına tarafların yaklaşımları nedeniyle, ilişkiler ilk yıllarda istenilen yakınlıkta gerçekleşememiştir. Eski Cumhurbaşkanı Franjo Tudjman döneminden sonra, özellikle 2000'li yılların ilk yarısından itibaren Hırvatistan'ın Türkiye'ye ilgisi artmaya başlamıştır. Son yıllarda ikili siyasi ilişkiler çok hareketli olmasına rağmen, ticari ve ekonomik ilişkiler sahip olunan potansiyelin çok gerisinde seyretmektedir. İkili ticaret hacmi 2011 yılında 553 milyon dolar civarında gerçekleşmiştir.[10] 2005'te Türkiye ile aynı gün AB ile müzakere süreci başlatılan Hırvatistan, 1 Temmuz 2013 günü itibariyle AB'nin 28. üyesi haline gelmiştir.

Eski Yugoslavya'dan ayrılarak kurulan Slovenya'da, nüfusunun etnik açıdan neredeyse homojen olması nedeniyle herhangi bir şekilde çatışma yaşamamış ve kan dökülmemiştir. 2004 yılında AB üyesi olan bu ülke ile Türkiye arasındaki

ilişkiler her alanda dostane biçimde devam ettirilmektedir. Türkiye'ye karşı önyargıya sahip olmayan Slovenya, Türkiye'nin AB'ye üyeliğini en fazla destekleyen ülkeler arasında bulunmaktadır. Bununla birlikte ekonomik ilişkilerde bu yakınlık kendini yeterince göstermekten uzaktır. 2011 yılında iki ülke arasındaki toplam ticaret hacmi 967 milyon dolar civarında gerçekleşmiştir.[11]

Çok etnili ve çok kültürlü Makedonya Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını kazanması üzerine Türkiye, bu devleti "Makedonya Cumhuriyeti" biçiminde anayasal ismi ile tanıyan ülkeler arasında yer almıştır. Özellikle Yunanistan ile "Makedonya" ismi üzerinde yaşanan anlaşmazlık nedeniyle, birçok ülke bu devleti "Eski Yugoslav Cumhuriyeti Make-

8 *http://www.mfa.gov.tr/_turkiye-arnavutluk-siyasi-iliskileri.tr.mfa (19.06.2013)*
9 *http://mfa.gov.tr/turkiye-bosna-hersek-siyasi-iliskileri-.tr.mfa (19.06.2013)*
10 *http://mfa.gov.tr/turkiye-hirvatistan-siyasi-iliskileri-.tr.mfa (19.06.2013)*
11 *http://mfa.gov.tr/turkiye-slovenya-siyasi-iliskileri-.tr.mfa (19.06.2013)*

donya" biçiminde tanımaktadır. Türkiye Hırvatistan'ın ülke bütünlüğünü, egemenliğini, sınırlarının değişmezliğini ve Avrupa-Atlantik kurumları ile bütünleşme sürecini kararlılıkla desteklemektedir. İki ülke arasında 1 Eylül 2000 tarihinde yürürlüğe giren Serbest Ticaret Anlaşması sonrasında Türkiye, pazarını Makedon sanayi mallarına açmıştır. 2012 yılı itibari ile iki ülke arasındaki ticaret hacmi 378 milyon dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Yakın kültürel ilişkilere sahip iki ülke arasında 36 tane de kardeş şehir bulunmaktadır.[12]

Türkiye 12 Haziran 2006 tarihinde, Sırbistan'dan ayrılarak bağımsızlığını ilan eden Karadağ'ı ilk tanıyan ülkelerdendir. İki ülke arasındaki ilişkiler gayet iyidir ve Türkiye Karadağ'ın da Avrupa-Atlantik örgütleri ile bütünleşmesine destek vermektedir. İki ülke arasındaki ilişkilerin seviyesinin ileri düzeyde gerçekleşmesinin gerisinde Karadağ nüfusunun % 19'unu oluşturan Boşnaklar, Karadağlı Müslümanlar ve Arnavutların varlığı bulunmaktadır. Bu nedenle Türkiye, Karadağ'ın en önemli diaspora ülkelerinden biridir. 630 bin kişilik nüfusa sahip, küçük ve nispeten uzak bir Pazar olması nedeniyle iki ülke arasındaki ekonomik ve ticari ilişkiler henüz istenen düzeyde gerçekleşmemektedir.[13]

Türkiye, Karadağ'dan bir buçuk sene kadar sonra, 17 Şubat 2008 tarihinde Sırbistan'dan sorunlu bir şekilde ayrılarak bağımsızlığını ilan eden Kosova'yı da ilk tanıyan ülkelerdendir. Bağımsızlığın tanınmasından sonra taraflar arasında çok yakın siyasi ilişkiler hızlıca tesis edilmiştir. Bağımsızlığa giden süreçte, 1999 tarihinde etnik Arnavutlara yönelik Sırp saldırılarını etkisiz hale getirmek için NATO tarafından düzenlenen hava harekâtına Türkiye de destek vermiştir. Bölgesinde dostane ve yapıcı komşuluk ilişkileri tesis edilmesini arzulayan Türkiye, Kosova'nın da Avrupa-Atlantik örgütleri ile bütünleşmesini desteklemektedir. Son yıllarda, iş adamları, üniversiteler, valilikler, belediyeler ve sivil toplum kuruluşları arasında temaslar da artarak devam eden Kosova'ya Türkiye'nin 2012 yılındaki ihracatı 199,5 milyon avro, bu ülkeden ithalatı da sadece 7 milyon avro olarak gerçekleşmiştir.[14]

Türkiye'nin Şubat 2008'de Kosova'nın bağımsızlığını tanıması sonrasında Sırbistan ile yaşadığı siyasi tıkanıklık kısa sürede aşılmıştır. Sırbistan'ın Türkiye ile ortak sınırı bulunmamasına rağmen Türkiye'yi "komşu ülke" olarak değerlendirmesi Türkiye ile ilişkilere önem verdiğinin bir göstergesini oluşturmaktadır. Ekim 2009'da iki ülke arasındaki ilişkiler, "stratejik ortaklık" hedefi doğrultusunda tarihindeki en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Ayrıca Türkiye'nin öncülüğünde oluşturulan Türkiye-Bosna-Hersek-Sırbistan Üçlü Danışma Mekanizması bağlamında da önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. 2011 yılında iki ülke arasında 568 milyon dolar civarında gerçekleşen ikili ticaret hacmi 2012 yılında artarak 587 milyon dolar seviyesine ulaşmıştır.[15]

SONUÇ

1912-1913 Balkan Savaşları ve 1914-1918 Birinci Dünya Savaşı bölge ile Türkiye'yi birbirinden koparmıştır. Yüzyıllarca aynı devletin birleştirici çatısı altında bir arada yaşamış, ortak tarih, kültür ve medeniyet ortaya koyarak bunu paylaşmış olan bu ülkeler arasında bugün hâlâ dostluk ve işbirliği dinamikleri çok sağlamdır. Karpat'a göre büyük Müslüman devletlerin ya da haleflerinin hiçbiri, yasal ve siyasal bağlılıkları koptuktan sonra eski uyruklarını bir yüzyıl daha korumada Türkiye'nin rolüne benzer bir rol üstlenmemiştir.[16] Bu rolün hakkını vermeye devam edilmelidir.

Türkiye'nin Balkan ülkelerin tamamı ile ortak tarihi, kültürel ve toplumsal geçmişi ve irtibatı bulunmaktadır. Bugün Batı Balkanların dışında kalan Balkan devletleri (Yunanistan, Bulgaristan ve Romanya) AB üyesidirler ve bu ülkelerle Türkiye'nin ilişkileri ikili ilişkilerin yanında AB perspektifinden de devam etmektedir. Bu nedenle özellikle (AB üyesi olan Slovenya ve Hırvatistan hariç) AB'ye aday ve potansiyel aday ülkelerle ilişkilerimiz daha bir önem ve özgün bir hal arz etmektedir. Zira eğer Türkiye (kendisinin ya da AB'nin muhtemel tercih ve kararı sonrasında) AB dışında kalır ve bu ülkelerin tamamı AB üyesi olurlarsa ve AB de mevcut sıkıntılarını aşarak bütünleşme sürecini geliştirirse, bu özgünlük ve sıkı ilişkiler eskisi gibi olamayacak, Türkiye-AB ilişkileri biçimine de dönüşecektir. Böylece Türkiye'nin tarihi, kültürel, toplumsal ve coğrafi yakınlığı bulunan bu ülkelerle AB aracılığıyla irtibatının kopartılması ihtimali bulunmaktadır. Bu nedenle Türkiye bu ihtimali göz önünde bulundurarak, hem AB ile tam üyelik sürecini ısrarla devam ettirmeli ve hem de kendisine çok yakın ve gönül bağı olan Batı Balkan ülkeleri ile ilişkilerini daha da kuvvetlendirmelidir.

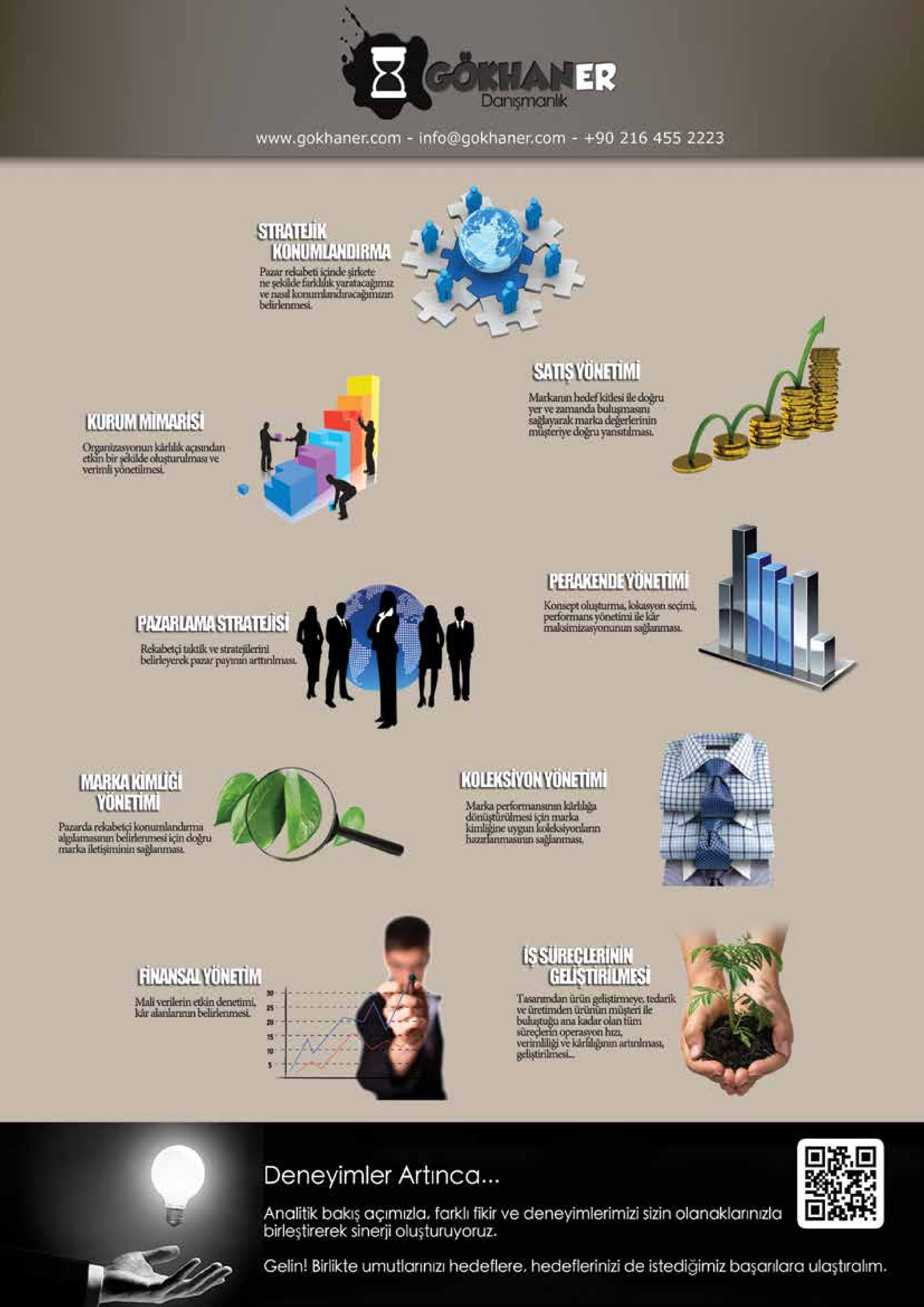
12 *http://mfa.gov.tr/turkiye-makedonya-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri-.tr.mfa (19.06.2013)*

13 *http://mfa.gov.tr/turkiye-karadag-siyasi-iliskileri.tr.mfa (19.06.2013)*

14 *http://mfa.gov.tr/turkiye-kosova-siyasi-iliskileri-.tr.mfa (19.06.2013)*

15 *http://mfa.gov.tr/turkiye-sirbistan_siyasi-iliskileri-.tr.mfa (19.06.2013)*

16 *Kemal H. Karpat, Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk, Çev: Recep Boztemur, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2004, s. 284.*

GÖKHANER
Danışmanlık
www.gokhaner.com - info@gokhaner.com - +90 216 455 2223
STRATEJİK KONUMLANDIRMA
Pazar rekabeti içinde şirkete ne şekilde farklılık yaratacağımız ve nasıl konumlandıracağımızın belirlenmesi.
SATIŞ YÖNETİMİ
Markanın hedef kitlesi ile doğru yer ve zamanda buluşmasını sağlayarak marka değerlerinin müşteriye doğru yansıtılması.
KURUM MİMARİSİ
Organizasyonun kârlılık açısından etkin bir şekilde oluşturulması ve verimli yönetilmesi.
PERAKENDE YÖNETİMİ
Konsept oluşturma, lokasyon seçimi, performans yönetimi ile kâr maksimizasyonunun sağlanması.
PAZARLAMA STRATEJİSİ
Rekabetçi taktik ve stratejilerini belirleyerek pazar payının arttırılması.
MARKA KİMLİĞİ YÖNETİMİ
Pazarda rekabetçi konumlandırma algılamasının belirlenmesi için doğru marka iletişiminin sağlanması.
KOLEKSİYON YÖNETİMİ
Marka performansının kârlılığa dönüştürülmesi için marka kimliğine uygun koleksiyonların hazırlanmasının sağlanması.
FİNANSAL YÖNETİM
Mali verilerin etkin denetimi, kâr alanlarının belirlenmesi.
İŞ SÜREÇLERİNİN GELİŞTİRİLMESİ
Tasarımdan ürün geliştirmeye, tedarik ve üretimden ürünün müşteri ile buluştuğu ana kadar olan tüm süreçlerin operasyon hızı, verimliliği ve kârlılığının artırılması, geliştirilmesi...
Deneyimler Artınca...
Analitik bakış açımızla, farklı fikir ve deneyimlerimizi sizin olanaklarınızla birleştirerek sinerji oluşturuyoruz.
Gelin! Birlikte umutlarınızı hedeflere, hedeflerinizi de istediğimiz başarılara ulaştıralım.

Hüseyin Öztürk

Türkiye'nin Avrupası Balkanlar

ÇİMPE KALESİ'NDEN (HAYRABOLU BOLAYIR) BALKANLARA...

Yahya Kemal der ki; Türk'ün gönlünde dağ varsa Balkan'dır, nehir varsa Tuna'dır.

Balkanlar tarihi süreç içerisinde değişik kavimlere ve milletlere, gerek göçler gerek işgaller nedeniyle daima ev sahipliği yapmıştır. Balkanlar Asya ile Avrupa arasında antik dönemlerden bu yana tarih sürecinde daima köprü olmuş çok önemli topraklardır.

Balkanların Osmanlı İmparatorluğu tarafından fethi, bölgede yeni ve parlak bir dönemin başlangıcı olmuştur. Yaklaşık 500 yıl süren bu dönemde bölgenin sosyal, ekonomik ve kültürel yapısı büyük bir gelişme göstermiştir. Günümüze kadar ulaşan kültür mirasının büyük bir kısmı, bu dönemde inşa edilmiştir. Yine bu dönemde Türkler, Balkan topraklarında yaşayan çeşitli topluluklarla köklü bağlar kurarak bölgedeki Müslüman-Türk varlığını kalıcı hale getirmişlerdir.

Osmanlı Ordusu 1321 yılında Mudanya'yı alarak Rumeli topraklarına ayak bastı. 1345 yılında Karesi Beyliği'nin fethiyle Rumeli'ye geçiş kolaylaştı. Bu tarihten itibaren Türkmenler, başta Trakya olmak üzere Balkan topraklarına yerleştirilmeye başlandı.

1352 senesinde tahtı ele geçirmek için Osmanlılardan yardım alan Bizans İmparatoru
Kantakuzenos, bu yardımın karşılığı olarak Çimpe Kalesi

Osmanlı Ordusu 1321 yılında Mudanya'yı alarak Rumeli topraklarına ayak bastı. 1345 yılında Karesi Beyliği'nin fethiyle Rumeli'ye geçiş kolaylaştı. Bu tarihten itibaren Türkmenler, başta Trakya olmak üzere Balkan topraklarına yerleştirilmeye başlandı.

ve çevresini Orhan Gazi'ye bıraktı. Bu bölge, Süleyman Paşa'nın önderliğinde Balkanlara yayılmak için önemli bir üs olarak kullanıldı. Anadolu'dan getirtilen kuvvetler bu bölgeye yerleştirildi ve Osmanlı'nın
Rumeli'deki varlığı kalıcı hale getirildi (İnalcık, 1999: 64).

Osmanlı Devleti'nin gerçekleştirdiği bu büyük çaplı fetihlerin ardından, Balkanlarda büyük bir Müslüman-Türk nüfusu oluşmuştur. Sadece Müslüman ve Türk gruplar değil, hâkimiyet altında olan bütün Balkan ulusları, Osmanlı yönetimi altında parlak bir dönem geçirmişlerdir. Osmanlı'nın adil bir yönetim uygulaması; halkın dinini, malını, canını, namusunu güvence altına alması, hâkim olduğu bölgelerde imar çalışmalarına önem vermesi farklı halkların barış içinde bir arada yaşamasını sağlamıştır.

Kültürlerin birbirlerini etkilemeleri doğaldır. Nitekim Türk kültürü de diğer kültürlerle etkileşimde bulunmuştur. Bu süreçte sadece alan taraf olarak kalmamış, diğer kültürleri etkileyerek insanlığın ortak değerlerine büyük katkılarda bulunmuştur. Rumeli'yi yurt tutan Osmanlı, karşılaştığı yeni kültürlerle beraberinde götürdüğü Türk kültürünü harmanlamıştır. Rumeli türkülerinde, nakışlarda, yemeklerde, halk oyunlarında ve birçok konuda Osmanlı sanatlarına mal olmuş ortak Rumeli Türk zevkini bulmak mümkündür. Rumeli'de Türk sanatı yeni bir kimlik kazanarak uygarlık tarihine Osmanlı mührünü vurmuştur (Birol, 2001: 178).

Balkan yarımadası Osmanlıların eline geçtikten sonra Balkanlardaki halkların yaşama biçimleri gelenek ve görenekleri, kültürleri, Türk dilinin yaygınlaşması, cami, hamam, medrese, tekke, türbe, çeşme, köprü, kervansaray gibi Osmanlı eserlerinin hızla inşa edilmesiyle değişime uğramıştır.

Türklerle, Türk diliyle, Türk kültürüyle iç içe yaşayan Balkan halkları Türk kültüründen etkilenmişlerdir. Anadolu'ya gelen İslamiyet'le Anadolu'da yeniden şekillenen ve oradan Avrupa ortalarına giden Türk kültürü, Balkanlar'da yerli halkın kültürünü etkilemiş, onlardan da etkilenmiştir.

Türkler 14. yüzyılın ortalarından itibaren Balkanlara damgalarını vurmuşlardır. Doğal olarak Balkanlardaki yerli topluluklardan etkilenmişlerdir. Ancak Türklerin yönetici kesim olarak kendi etkileri daha büyük olmuştur. Fransız Georges Castellan, 14-18. yüzyıllar arasında Balkan halklarının dil ve dinlerini değiştirmeden Türk usulü yaşadıklarını belirtir. O dönemin seyyahları Balkan kentlerinin hatta Hıristiyan nüfusun çoğunlukta olduğu yerlerde bile yaşama biçiminin Türk karakterinde olduğunu belirtir. Romen tarihçisi Beldiceanu günümüzde hâlâ Türk kültürü damgasının yaşandığını şöyle anlatmıştır:

"Gelenekler ve Osmanlı söz hazinesi halklarının dillerinde yaşamağa devam ediyor. Arnavutlar, Bulgarlar, Yunanlılar, Makedonyalılar, Boşnaklar, Sırplar ve Romenlerin miras aldıkları bu hazineye bir göz atılırsa Osmanlı uygarlığının ne derece kendini kabul ettirmeyi becerdiği ve Balkanlardaki yaşamın bazı yönlerini şekillendirdiği fark edilir.

Bir evin mobilyası, oda eşyası, giyim, yiyecek ve kent çevresine ait en az iki yüz kelimenin Türkçe olması anlamlıdır."

Yazarın bu değerlendirmeyi izleyen yargısı ise daha da önemlidir. Yazar, "Doğu Avrupa halkları üzerine vurulan bu damga, Balkanlarda yeni bir kent uygarlığının ilk temellerini Türklerin attığını ve bu roldeki önemlerini iyi yansıtmaktadır.

Sırp araştırmacı Milan Vasic de işin Hıristiyan çocuklara Türk ismi vermeye kadar vardığını, iki kültürün birbirini etkilemesi sonucu tam bir ahengin yaratıldığını belirtiyor.

Osmanlı Devleti'nin, Balkanlar'daki hâkimiyeti yaklaşık 500 yıl sürmüştür. Bu uzun dönem boyunca Müslüman-Türk kültürüne ait önemli eserler inşa edilmiştir. Osmanlı Devle-

Türkler 14. yüzyılın ortalarından itibaren Balkanlara damgalarını vurmuşlardır. Doğal olarak Balkanlardaki yerli topluluklardan etkilenmişlerdir. Ancak Türklerin yönetici kesim olarak kendi etkileri daha büyük olmuştur.

Türk yemek kültürüne ait birçok unsur bugün Balkanlarda gelenek haline gelmiştir; bu çerçevede pide, börek, kebap, dolma, somun, gevrek, sarma, helva, boza, salep, kahve, şerbet, kadayıf, baklava, fincan, bardak, tas, cezve gibi sayısız kavram Balkan kültürüne geçmiştir.

ti imar çalışmalarına büyük önem vermiş; yollar, köprüler, camiler, medreseler inşa etmiş, ardında sayısız eser bırakmıştır. Ancak kültür mirası, mimari eserlerle sınırlı değildir; Balkan topraklarında yerleşen Müslüman-Türk gruplar, beraberlerinde halk ve tasavvuf edebiyatını, çeşitli sanat kollarını, yeme-içme kültürünü, daha doğrusu Müslüman-Türk medeniyetinin bütün unsurlarını bu bölgeye taşımış, yaygınlaştırmış ve günümüze kadar yaşamasını sağlamışlardır.

Örnek olarak Türk yemek kültürüne ait birçok unsur bugün Balkanlarda gelenek haline gelmiştir; bu çerçevede pide, börek, kebap, dolma, somun, gevrek, sarma, helva, boza, salep, kahve, şerbet, kadayıf, baklava, fincan, bardak, tas, cezve gibi sayısız kavram Balkan kültürüne geçmiştir.
Bugün Balkan ülkelerinde gezen bir turist, hemen her adımında Osmanlı'dan kalma bir eserle karşılaşmakta, o kültürün izlerini takip edebilmektedir. Uzun yıllar boyunca ihmal edilen ve ancak son zamanlarda yeni yeni ilgi görmeye başlayan bu eserler 500 yıl boyunca kök salmış bir kültürü temsil etmektedir.

Balkanlarda, Osmanlı dönemine ait Türk şehir mimarisinin en güzel örnekleri verilmiştir. Bu çerçevede şehir merkezlerine cami-mescit, tekke-zaviye ve türbe gibi dini yapılar; han, bedesten, kervansaray, arasta ve çarşı gibi ticari yapılar; imaret, hamam, köprü, su kemeri, çeşme ve saat kulesi gibi sosyal yapılar; mektep, medrese ve kütüphane gibi eğitim merkezleri; kale, kuleocak, burç ve tabyalar gibi askeri yapılar inşa edilmiştir.

Sırpça-Hırvatçada Türkçe kökenli kelimelerin sayısının 7.000 dolayında olduğu yıllar önce tespit edilmiştir. Bulgarcada bunların sayısının 5.000 dolayında olduğu B. Tsonev tarafından ortaya atılmıştı. Ancak yapılan en yeni araştırmalar Bulgarcadaki Türkçe kökenli kelimelerin 6.500'ün üzerinde olduğunu göstermektedir.
Ünlü Bulgar mizah yazarı Radoy Ralin, Bulgarcada kullanılmakta olan Türkçe kökenli atasözlerinin sayısının 500 olduğunu söylüyor. Bulgarlar arasında bilinen Nasrettin Hoca fıkralarının 900, çeşitleriyle birlikte 2000 dolayında olduğunu yazıyor Sava Popov.

Balkanlarda uzun süre devam eden Türk yönetimi, bir emperyal ilişkinin ötesinde ciddi bir misyonun ifadesidir. Buradaki kültür hayatı ve etkileşim incelendiğinde, Balkanlarda Türk kültürünün ne denli etkili olduğu görülecektir.

Balkanlarda ilişkilerin yeniden temininde ortak bir tarih bilinciyle hareket etmelidir. Türklerin dini hoşgörüsü, yaşam tarzı, örf, âdet, gelenekleri, törenleri, giyim-kuşamları, dokumacılığı, mutfağı, dünya milletlerince tanınmış ve kabul görmüştür. Bu yakınlaşma, akrabalık ilişkileriyle

perçinlenmiş, ortaya zengin bir kültür çıkmıştır. Yeme-içme, giyim-kuşam gibi günlük hayatın esas unsurlarından halk türkülerine, anlatılan fıkralardan atasözlerine kadar Müslüman-Türk yaşam tarzının bütün unsurları yerel halkın hayatına girmiş ve önemli bir yer kazanmıştır.

Balkanlar bir dinler ve diller halitasıdır. Bütün Balkanları dolaştığınızda ortak kültür özelliklerini görürsünüz. Ortak beyni olan bir dünya görürsünüz.

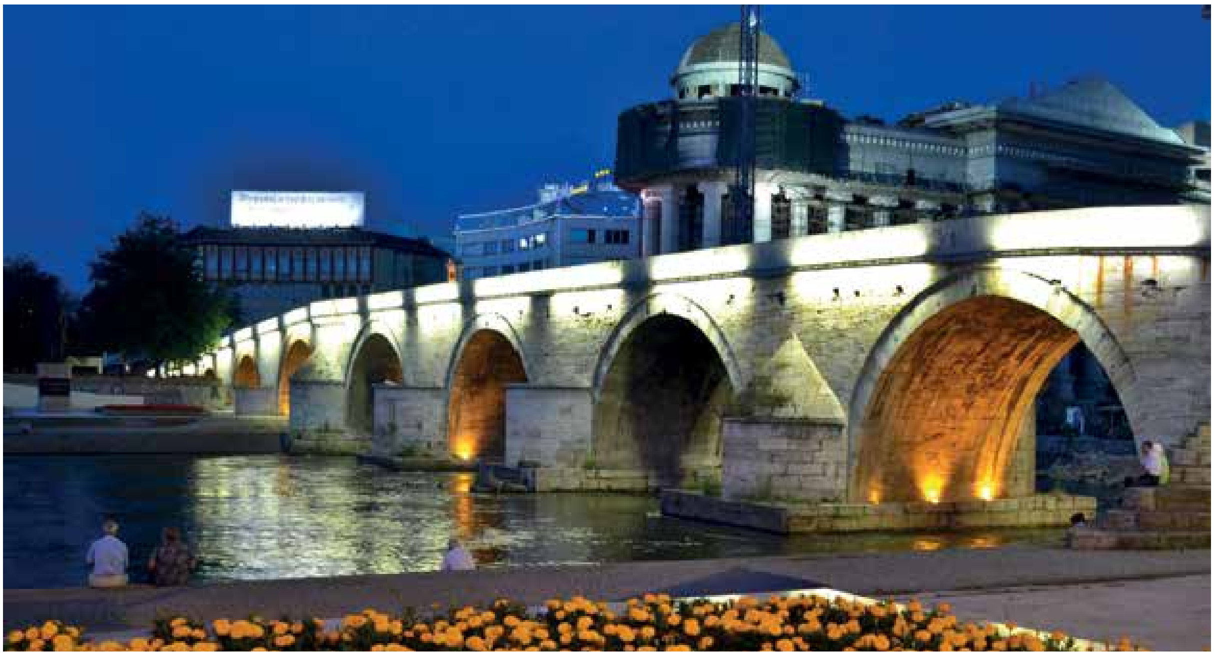
Balkanlarda yaşayan bütün milliyetler bir düğünde bir araya gelseler, aynı şeyleri yer içer, aynı danslarla oynar, aynı türkülere eşlik ederler.

Balkanlarda büyük bir kültürel olgunlaşma, büyük bir kültürel birikim söz konusudur. (Ortaylı, 2001: 189).

Fatih Sultan Mehmet Köprüsü'nün UNESCO Kültür Mirası Listesine Alınması

Yazı: Prof. Dr. Hüner Şencan

Makedonya'nın başkenti Üsküp'te bulunan Fatih Sultan Mehmet Köprüsü, Balkanlar'da var olan en eski tarihi taş köprüdür. Ondan çok sonra yapılan Svilengrad Köprüsü (Cisri Mustafa Paşa Köprüsü), Drina Köprüsü (Sokullu Mehmet Paşa Köprüsü) ve Bosna-Hersek'teki Mostar Köprüsü UNESCO Kültür Mirası Listesi'ne alınmışken, Fatih Sultan Mehmet Köprüsü'nün uluslararası korunmaya alınmamış olması büyük bir eksikliktir.

Mostar Köprüsü'nden 100 yıl daha eski olan Üsküp'teki Taş Köprü'nün (Fatih Sultan Mehmet Köprüsü) Dünya Kültür Mirası Listesi'ne alınmaması veya böyle bir teklifte bulunulmaması şaşılacak bir durumdur. Köprü, her ne kadar Makedonya Cumhuriyeti Kültür Eserlerini Koruma Kurulu'nun (Republiçki Zavod za Zaştita na Spomenicite na Kulturata RZZSK) 10.03.1952 tarihli ve 32 sayılı kararı ile tarihi eser olarak tescil edilmiş olsa da, bu tescil yeterli değildir. Ayrıca Dünya Kültür Mirası Listesi'ne alınması gerekir. Makedonya'da ve Türkiye'de yaşayan insanlara düşen görev; Taş Köprü'nün, Dünya Kültür Mirası Listesi'ne girecek üstün özelliklerini belirleyerek bu özellikleri dünya insanlarına tanıtmak ve kültürel bir bilinç yaratmaktır. Bizim tespit ettiğimiz kadarıyla Taş Köprü'nün dünya kültür mirası sayılmasına yetecek temel özelliklerini aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

1. XV. yüzyılın ortalarında inşa edilmiş ve günümüze kadar yaşatılmış 560 yıllık geçmişe sahip az sayıdaki tarihi taş köprülerden biri olması.

2. Kendi yüzyılı içinde inşa edilenler arasında heybetli, yüksek ve uzun taş köprülerden biri olması.

3. Zelzelelere ve ağır yüklere dayanabilen sağlam ve güçlü kemerlere, köprü ayaklarına ve ayak topuklarına sahip olması (Mimar Yusuf Edip Bey, 1941 yılında Taş Köprü'nün üzerinden ağır Alman tanklarının geçtiğini bildirmiştir).

4. Yapıldığı yıllarda yaklaşık 250 metre genişliğindeki bir nehrin üzerine kurulmuş, yapım aşamasında bir süreliğine de olsa nehir akışını değiştirmeyi gerektiren ve inşaatı zor yapılardan biri olması.

5. Kaba yonu taşlarıyla yapılan Roma köprülerinin aksine, ince kesilmiş yonu taşlarından yapılmış ilk örnekler arasında bulunması.

6. Geometrik ve simetrik yapı özellikleriyle o yıllarda mühendislik ve matematik bilgisinin kullanıldığı az sayıdaki köprülerden biri olması.

7. Köprüde, yapımından sonra kendisini belki bin yıl ve sonrasına taşıyacak sağlam ve güçlü taşların kullanılmış olması.

8. Orijinal ve benzersiz mukarnasları olan bir fil ayağına sahip bulunması.

9. Osmanlı köprüleri içinde, tarih köşkü ve seyir balkonu düzenlemesinin yapıldığı ilk örneklerden biri olması.

10. Tarih köşkü bulunan diğer köprüler arasında mihrabiye tasarımına sahip muhtemelen tek köprü olması.

11. Klasik Osmanlı mimarisinde taş bezeme süslemeli kemerlere, tempan duvarlara ve bezeme süslemeli selyaranlara sahip ilk köprülerden biri olması.

12. Geçme külahları olan selyaran ve payandalara sahip bulunması (Günümüze her ne kadar sadece bir tanesi ulaşmış olsa da).

13. Osmanlı'nın ilk dönemine ait dekoratif stilleri, taş bezeme süslerini ve simgelerini üzerinde taşıyor olması (Örneğin, geçmeli külah, gülbezek rozetleri, mukarnas, çörten, desenli kabara, devri âlem simgeleri ve çeşitli hayvan rölyefleri).

14. Nehir suyunun yükseldiği hallerde nehir derinliğini ölçmeye imkân verecek basamaklı selyaran ve payanda düzenlemesine sahip bulunması.

15. Klasik dönemde Balkanlar'da inşa edilen köprüler arasında tahfif gözleri bulunan ilk köprüler arasında bulunması (Bazı yazarlar bunların sonradan ilave edildiğini söylese de bu konu çok net değildir. Gerçekten sonradan ilave edilmiş olsa bile, Taş Köprü bu özelliğiyle her dönemde köprü mimarlarının kendi yaratıcılıklarını ve yeniliklerini toplumla paylaştıkları bir sergileme aracı olmuştur).

16. Simetrik eğim mimarisine ve simetrik kemer düzenlemesine sahip bulunması (Sonraki yıllarda yapılan onarımlarda bu simetrik özellik bir ölçüde bozulmuş olsa da).

17. İnşa edildiği yıllarda Vardar Nehri'nin kuzeygüney kesimi bağlantısını kuran araç geçişine müsait en önemli ve tek geçit yeri olması.

18. Orta kemerlerin oldukça geniş ark açıklıklarına sahip olması. Yapıldığı yıllarda bu genişliklere sahip köprü yapımının zor olması.

19. Ağır yük taşıyan araçları taşıma kapasitesine sahip güçlü, dayanıklı bir mimari yapıya ve taş malzemeye sahip olması.

20. Taşlarının zıvana adı verilen uzun delikler açılarak kenet demirleriyle birbirine bağlandığı ve zıvana deliklerinin içine erimiş kurşun alaşımı dökülerek güçlendirildiği bir yapılanmaya sahip bulunması.

21. Sel, yangın, deprem ve savaş tahribatlarına karşın sürekli yapılan onarımlarla temel özellikleri korunarak günümüze kadar varlığını sürdürmüş olması.

22. 550 yıllık uzun bir süre içinde yapılan onarım ve bakım çalışmalarıyla her dönemin kendine ait özelliklerinden bir şeyler katılarak zenginleştirilen, farklı devlet yapıları altında farklı ulusal kimliklerin bir parçası haline getirilmeye çalışılan bir yapı olması.

23. Köprünün giriş ve çıkışlarına her dönemde farklı heykeller, anıtlar, anıt eserler, sütunlar dikilerek, hatıra ürünler konularak şehir halkının ve bölgede yaşayan toplumların kimlik belirteci olarak kullanılmak istenmesi.

24. Gerek çevresinde ve gerekse üstünde yapılan toplantılar nedeniyle kitlesel toplantı alanı olarak kullanılan bir yapı olması. Fiziksel işlevinin yanında sosyal bir işlev görmesi.

Bu belirlemeler, kuşkusuz konunun uzmanları tarafından çok daha kapsamlı olarak ve daha iyi nitelemelerle yapılacaktır. UNESCO'nun Dünya Kültür Mirası Listesi Makedonya'daki eserler açısından eksiktir, yetersizdir. 1979 yılında Ohrid Gölü, "Avrupa'daki en eski göl" unvanıyla Dünya Doğa ve Kültürel Mirası Listesi'ne alınırken tarihi Taş Köprü'nün unutulmuş olması veya görmezlikten gelinmesi anlaşılır değildir. Bu konuda UNESCO yetkilileri nezdinde gerekli girişimlerin bir an önce başlatılmasına ihtiyaç vardır.

Şener Bilalli

Uluslararası Balkan Üniversitesi, Tarih Programı Öğretim Görevlisi

Osmanlı Makedonya Şehirlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısına Genel Bir Bakış

Selanik başkent olarak, modern şehir şekline çok yavaş ve uzun bir süreci yaşayarak gelebilmiştir. Selanik belirtilen dönem itibariyle; altyapı sorunları çok sık yaşanan, doğal afetlerin vermiş olduğu tahribat gibi nedenlerden dolayı genellikle sosyal problemlerin mevcut olduğu bir şehirdir.

Çok kültürlü ve çok milletli bir yapıdan dolayı XVIII ve XIX. yüzyıllar arasında Makedonya şehirleri, bir nevi dinler ve ırklar mozaiğini oluşturmaktaydı. Bunun en somut kanıtını Selanik şehrinde görebiliriz. XVIII ve XIX. yüzyıllar arasında Selanik şehrinde Makedonlar, Rumlar, Türkler, Arnavutlar, Bulgarlar, Ermeniler, Kıptiler ve diğer etnik yapıya sahip milletler yaşamaktaydı. Bahis konusu olan sosyal ve dini yapının diğer Makedonya şehirleri Üsküp ve Manastır'da da aynı seyirde gittiği, yapılan araştırmalar sonucu ortaya çıkmaktadır.[1] Belirtilen dönem itibariyle Makedonya şehirlerindeki sosyal yapı; genelde toplumların birbirinden homojen yaşamalarını sağlarken, beraber yaşama isteğinin olmadığı sonucuna varılmamalıdır, aksi takdirde yüzyıllarca aynı alanda birlikte yaşama gerçekleşmeyecektir. Beraber ve bir arada yaşama sadece sosyal, iktisadi ve kültürel faktörlere isnat edilmemelidir. Aynı zamanda belirtilen dönem itibariyle yaşanan doğal afetler de Makedonya'da ortak yaşama nedenlerinden biriydi. Selanik başkent olarak, modern şehir şekline çok yavaş ve uzun bir süreci yaşayarak gelebilmiştir. Selanik belirti-

1 *Salahattin Bayram, "Osmanlı Döneminde Selanik Limanı: 1869-1912", Türkiye Cumhuriyeti İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı İktisat Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, 2009, 32; Safet Alimovski, "Temettüat Defterlerine Göre Manastır Merkez Kazasının Sosyo-Ekonomik Durumu", Yüksek Lisans Tezi, T.C. Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmalar Enstitüsü, Türk Tarih Ana Bilim Dalı, Yakınçağ Tarih Bilim Dalı, İstanbul, 2005, 13-22; Ahmet Hamdi Furat, "Temettüat Defterlerine Göre Üsküb'ün Sosyal ve Ekonomik Tarihi", T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, İstanbul, 2001, 22-25.*

len dönem itibariyle; altyapı sorunları çok sık yaşanan, doğal afetlerin vermiş olduğu tahribat gibi nedenlerden dolayı genellikle sosyal problemlerin mevcut olduğu bir şehirdir.[2] Sosyal sorunlara ek olarak, bu şehirde yaşanan yangınların sonucunda sosyal ve iktisadi değişikliklerin yaşandığı, yapılan araştırmalar sonucunda tespit edilmiştir. Ertelenen şehir altyapısı düzenlemeleri aynı zamanda su temininde ve su kanallarında sıkıntılara neden olmuş, Selanik'te su kesintileri baş göstermiştir. 1814 yılında, su temin etmede büyük sıkıntıların yaşandığı kaynaklarda belirtilmiştir. Bazı kaynaklara istinaden kimi yerleşim yerlerinde ve mahallelerde çeşmelerin olmadığı da belirtilmektedir.[3] Bu tarz problemlerin şehrin gelişiminde ve ahalinin sosyal yaşantısında büyük sıkıntılara yol açacağı, huzursuzluğa davetiye çıkartacağı bir gerçektir. Bahsedilen tarihte Selanik şehrinde yaşanan su sıkıntısından dolayı sağlık sorununun arttığı ve bunun doğal sonucu olarak değişik alanlarda, tehlike arz eden bulaşıcı hastalıkların baş gösterdiği kaydedilmiştir. 1814 yılında, Selanik'te yaşanan su sıkıntısı yüzünden dönemin en tehlikeli bulaşıcı hastalıklarından vebanın baş gösterdiği gözlemlenmiştir. Vebadan dolayı bu şehirde 15.000 kişinin hayatını kaybettiği belirtilirken, D. Quarter'e göre 1871 yılında yaşanan veba salgını 25.000 kişinin hayatına mal olmuştur. Aynı kaynağa göre bu sayının mübalağa edildiği çünkü bahsedilen sayının Selanik'in toplam nüfusunun % 50'sini teşkil ettiği belirtmiştir.[4] Belirtilen sayının belirsizliğine rağmen ortada bir gerçek vardır o da, bulaşıcı hastalıkların Selanik şehrine büyük zarar verdiği gerçeğidir. Bu tarz bulaşıcı hastalıklar şehrin su sıkıntısından kaynaklandığı gibi, belki de limandan gelen bulaşıcı hastalıkları engellemek için önlemlerin alınmayışından da kaynaklanıyordu. Bunun için merkezi idare belirli dönemlerde Selanik gibi şehirlerde, dışarıdan gelebilecek bulaşıcı hastalıkları önlemek amaçlı "karantinaların" kurulmasını sağlamıştır. Bu karantinalar sayesinde limana gelen tüm yolcular kontrolden geçirilerek, şüphe uyandıranların veya bulaşıcı hastalığa maruz kalanlar karantinaya alınarak tedavilerinin yapıldığı veya geldikleri ülkelere gönderilinceye kadar karantinalarda tutuldukları görülmüştür.[5]

1869 yılında Üsküp, Selanik ve Manastır'da değişik alanlarda önemli reformların uygulamaya girdiği görülmektedir. 1869 yıl aynı zamanda Selanik'te, belediye reformlarının yapıldığı bir yıldır.

Şehirlerde yaşanan doğal afetler, su sıkıntıları, bulaşıcı hastalıklar, yangınlar veya depremler, iktisadi ve sosyal değişikliklerin ve huzursuzlukların yanında başka bir problemi de beraberinde getirmiştir. Bu problem de demografik yapıda yaşanılan iniş ve çıkışlardır. Buraya kadar zikredilen tüm bu olumsuz neden-sonuç ilişkilerine rağmen XVIII ve XIX. yüzyıllar arasında Makedonya şehirlerinde olumlu gelişmelerin de yaşandığı gözlemlenmiştir.

1869 yılında Üsküp, Selanik ve Manastır'da değişik alanlarda önemli reformların uygulamaya girdiği görülmektedir. Bu yıl aynı zamanda Selanik'te, belediye reformlarının yapıldığı bir yıldır. Bu reformlar ile şehrin alt yapı problemlerinin çözümü için bir yandan çareler aranırken, diğer yandan ise su temin yolları ve kaynakları güncellenmekte, şehir sokaklarının aydınlatılması için yeni gazlı sistemlerin entegre edildiği ortaya çıkmaktadır. Bu tür reformların diğer Makedonya şehirlerinde de uygulandığı gerçeğinden hareketle, belirtilen dönem itibariyle bu şehirlerin sosyo-iktisadi durumlarında olumlu manada bir değişime doğru gidildiği gözlemlenmiştir.[6]

XIX. yüzyılda yaşanılan olumlu değişikliklerin, şehirlerin demografik yapılarını da etkilediği görülmüştür. Selanik'te demografik yapıda gerçekleşen artışın Rum, Ermeni, Bulgar, Yahudi, Arnavut, Ulah ve Çingene gibi gayrimüslimlerde de gerçekleştiği görülmüştür. Bunun daha iyi anlaşılması için Selanik Salnamesi'ndeki (Tablo 1) verilere bakmak gerek.

Tablo 1. Selanik Salnamesi'ne göre 1905-1906 yılları arasında Selanik'in nüfusu.

Dini Cemaatler	Erkek	Kadın
Müslüman	11.749	12.950
Rum	4.951	5.643
Ermeni	33	43
Bulgar (Ortodoks)	124	109
Katolik	27	21
Yahudi	23.510	20.821
Diğer/ Yabancı	149	169
Toplam	40.543	39.456

2 *Salahattin Bayram, Osmanlı Döneminde Selanik Limanı: 1869-1912, Türkiye Cumhuriyeti İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı İktisat Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, 2009, 32.*

3 *Salahattin Bayram, a.g.e., 32-33.*

4 *Donald Quarter, Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922, Çev. Ayşe Berktay, İstanbul İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, 201.*

5 *Salahattin Bayram, a.g.e., 32-33. 33.*

6 *Salahattin Bayram, a.g.e., 33-34.*

Demografik yapıdaki değişikliklerin objektif tespitinin diğer vilayet salnamelerine de sirayet ettiği gerçeğinden hareket ederek, XVIII ve XIX. yüzyıllarda Üsküp'te demografideki değişikliklere bakabilmekteyiz. Temmettüat Defterleri, bu konuda diğer bir önemli kaynağı teşkil etmektedirler.

Demografik yapıdaki değişikliklerin objektif tespitinin diğer vilayet salnamelerine de sirayet ettiği gerçeğinden hareket ederek, XVIII ve XIX. yüzyıllarda Üsküp'te demografideki değişikliklere bakabilmekteyiz. Temmettüat Defterleri, bu konuda diğer bir önemli kaynağı teşkil etmektedirler. Belirtilen dönem itibariyle Üsküp şehrinin toplam 46 yerleşim alanı varmış.[7] Diğer defterlere göre ise; Çingenelerin 6, Müslüman ahalinin 41, Yahudilerin 1 ve gayrimüslimlerin hane sayısı 17 olduğu zikredilmiştir. Mevzubahis olan yerleşim yerlerinin homojen bir yapıya sahip oldukları söylenemez, bu yerleşim yerlerinin din veya etnik bir yapıya sahip olmadıkları gözlemlenmiştir; hatta bazı yerleşim yerlerinin karmaşık bir yapıya sahip oldukları da tespit edilmiştir. Verdiğimiz bilgilerin doğruluğunu ispatlamak için sadece karışık yapıya sahip olan yerleşim yerlerini zikredeceğiz: Debbah Şahin (43 Müslim, 17 gayrimüslim=60 hane); Gazi İskender (23 Müslim, 12 gayrimüslim=34 hane); Hacı Lala (18 Müslim, 17 gayrimüslim=35 hane); Haraçı Selahattin (16 Müslim, 171 gayrimüslim=187 hane); İbni Kocacık (63 müslim, 2 gayrimüslim=65 hane); İbni Muhtesip (27 Müslim, 27 gayrimüslim=57 hane); İbni Ömer (44 Müslim, 19 gayrimüslim=65 hane); İnbey (22 Müslim, 4 gayrimüslim=26 hane); Kebir Mehmet Çelebi (105 müslim, 2 gayrimüslim=107 hane); Payko (46 müslim, 116 gayrimüslim=162 hane); Yiğit Paşa (32 Müslim, 85 gayrimüslim=124 hane).[8] Yukarıda verilen bilgiler doğrultusunda dini guruplar ve etnik guruplar arasındaki iletişim alışverişinin, hanelere de yansıdığı gözükmektedir. Bu tarz bir yapı, ahali arasındaki kültürel ve sosyal farklılıkları bir nebze olsun kaldırmış olmaktadır.

XVIII ve XIX. yüzyıllarda çok kültürlü şehir yapılarının iletişiminin daha iyi anlaşılabilmesi için Makedonya şehirlerindeki iktisadi yapıya göz atmamız önem arz edecektir. Bunun ilk adımı olarak şehirlerde, bahsedilen zaman dilimi içerisinde aktif olan mesleklere bakmak gerekmektedir.

1844-1845 yılları arasında Manastır'da mesleklerin durumu şu şekilde sistematize edilmiştir: Üreten ve satan esnaf, hizmet veren esnaf, işçi ve hizmet veren, ziraatla uğraşanlar, hayvancılık, gıda ürünleri üretimi ve satımıyla uğraşanlar, tüccarlar, nakliyeciler, inşaatla uğraşanlar, hizmet sektörü, belirli bir mesleğe sahip olmayan işsizler, diğer meslekten olanlar. Bu bilgileri daha net anlamak için tablo haline getirip, hane ve yüzdelik oranlarını eklediğimizde ortaya çıkacak sonucun tatmin edici olduğu görülmektedir.9

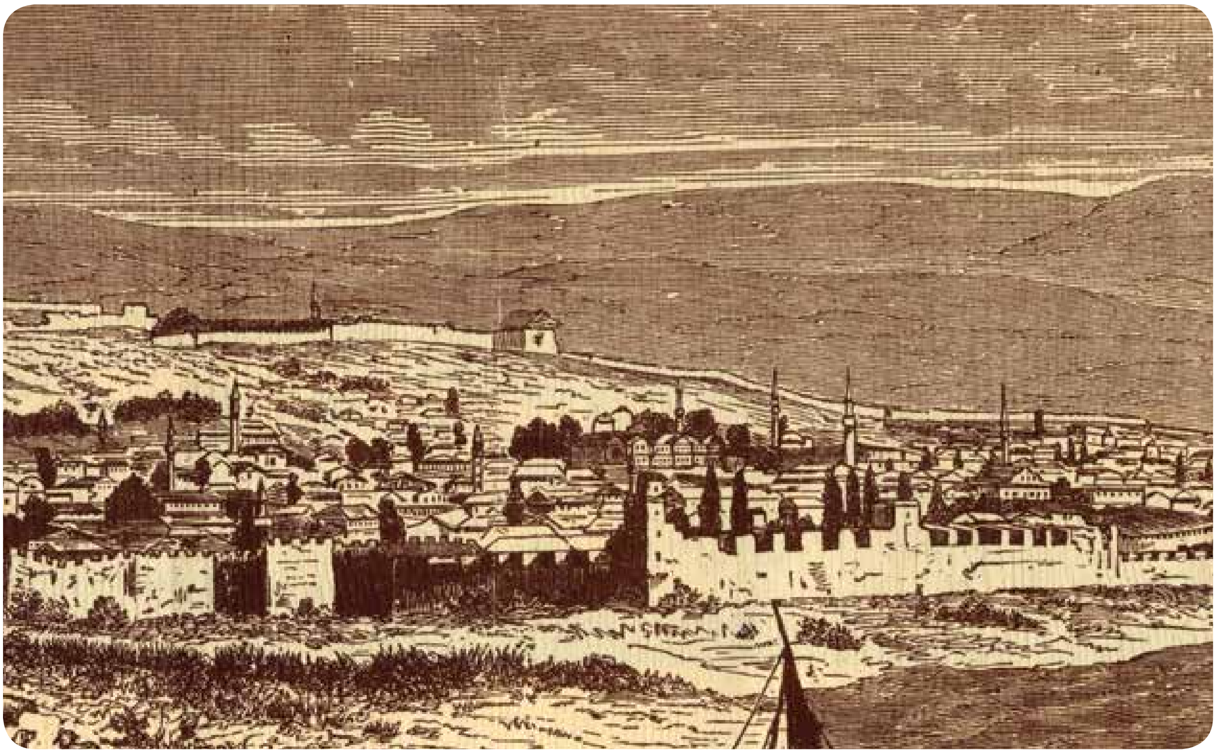
Tablo 2. 1844-1845 yılları arasında Manastır'daki meslekler ve hane sayılarının oransal belirtilmesi.Ique sum

Meslekler	Hane Sayısı	Yüzde %
Üreten ve Satan Esnaf	1168	25,02
Hizmet Veren ve Esnaf	1139	24,40
İşçi ve Hizmet Veren	353	7,57
Ziraatla Uğraşanlar ve Hayvancılık	347	7,41
Gıda Ürünleri Üretimi ve Satımıyla Uğraşanlar	289	6,19
Tüccarlar	250	5,37
Nakliyeciler	108	2,31
İnşaatla Uğraşanlar	93	1,99
Hizmet Sektörü	52	1,11
Belirli Mesleğe Sahip Olmayan İşsizler	289	12,23
Diğer Meslekten Olanlar	571	12,23
TOPLAM	4668	99,79

7 *Ahmet Hamdi Furat, Temettüat Defterlerine Göre Üsküp'ün Sosyal ve Ekonomik Tarihi, (No. 15469, 15473, 15475, 15476), (No. 15469, 15473, 15475, 15476), Master Tezi, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, İstanbul, 2001, 20,.*

8 *Ahmet Hamdi Furat, a.g.e, 21.*

9 *Safet Alimovski, Temettüat Defterlerine Göre Manastır Merkez Kazasının Sosyo – Ekonomik Durumu, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Ana Bilim Dalı, Yakın Çağ Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2005, 13.*

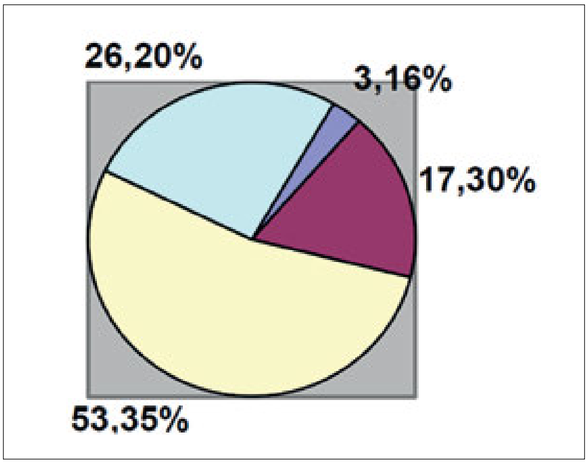
1844-1845 tarihinde Manastır şehrinde en büyük ve en çok tercih edilen meslek guruplarından ilki 1.168 hane ile üreten ve satan esnaf, ikincisi 1.139 hane ile hizmet faaliyetinde bulunan esnaflar. Manastır'da en prestijli iş kolunu ise tekstil, deri ve deri mamulleri oluşturmaktaydı. Bu meslekler, en büyük satış kapasitesi olan mesleklerdendi.[10] En prestijli meslek guruplarının sıralamasını yaptığımızda ilk başta zikrettiğimiz gibi 623 (% 53,35) tekstil faaliyetinde bulunanlar, onların altında 306 (% 26,20) zanaat erbabı ve en son ise 202 (% 17,30) demir ve diğer madenlerle uğraşan esnaf gelmekteydi. Yukarıda zikredilen zanaat erbabının meslek olarak prestijlerini grafik şekline dönüştürdüğümüzde ise, Manastır şehrinin zanaat pastasındaki iş kollarının oranı ortaya çıkmaktadır.

Yeri gelmişken zikretmemiz lazım ki yukarıda geçen verilere dayanarak zanaat gücü, belirtilen zaman dilimi içinde Makedonya şehirlerinde sadece bir grubun tahakkümünde değilmiş. Tekstil sektöründeki verilere baktığımızda zanaatla uğraşan gayrimüslimlerin mevcudiyetine de şahit oluyoruz. Bunu destekleyecek mahiyette örnekleme yapmamız gerekirse; semercilik zanaatı sadece Müslüman ahaliye ait iken, dericilik ve çarıkçılık zanaatında Yahudi ahalisi, deri işletme ve semercilik zanaatında ise Hıristiyanların varlığı belirtilmektedir. Bahsedilen dönemlerde Manastır'daki zanaat erbabına baktığımızda ortaya şu tablo çıkmaktadır.

10 Safet Alimovski, a.g.e., 14.

Manastır şehrindeki deri işletmeciliğinde toplam 51 zanaatçı varken, bunların sadece ikisi Müslüman ahalidenmiş. Toplam pabuç üreticilerinin sayısı 5 iken, sadece bir zanaatçı Müslüman kökenliymiş. Aynı durumu kırbaç üreticilerinde görmekteyiz şöyle ki, toplam 2 kırbaç üreticisinden bir tanesi Yahudi iken diğeri Müslümanmış.[11] Bu durumun daha net anlaşılabilmesi için aşağıda verilen grafikten faydalanabiliriz.

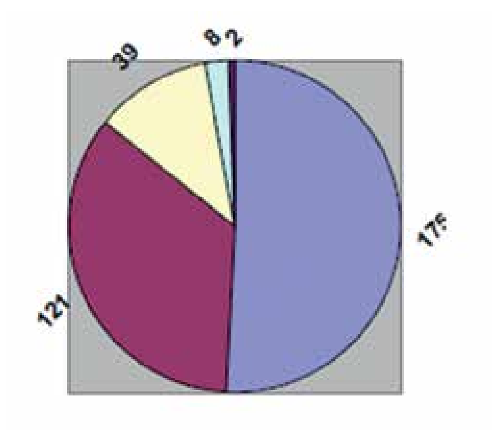
Grafik 2. 1844-1845 tarihleri arasında Manastır'da esnafın dini guruplar halinde verilişi.

11 Safet Alimovski, "Temettüat Defterlerine Göre Manastır Merkez Kazasının Sosyo–Ekonomik Durumu", Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Ana Bilim Dalıö Yakın Çağ Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstibul, 2005, 21.

Grafik 2. 1844-1845 tarihleri arasında Manastır'da esnafın dini guruplar halinde verilişi.

Yukarıda belirtilen grafikte meslek erbaplarından büyük bir kısmının (% 50,57) Hıristiyan kökenli olduğu gözlenmektedir. Bu zanaatçıların birçoğu tütüncü, fırıncı, zerzevatçı, simitçi, leblebici ve yoğurtçulukla uğraşan Hıristiyan esnaflardır.[12] XIX. yüzyılda Manastır'da gayrimüslim ahalinin şehrin sosyo-ekonomik durumunda etkili olmaya başladıkları görülmektedir. Bu tarz bir etkinin sebeplerine baktığımız zaman, bu dönemlerde Hıristiyan ahali ile her alanda yakından alakadar olan bazı Avrupa devletlerini (Avusturya ve Rusya) görmekteyiz. Bu durumun sonucunda ortaya çıkan tabloda, Hıristiyan ahalisine Avrupa devletleri tarafından gösterilen alakadan dolayı Hıristiyanların ticari ve iktisadi hayatta etkin olmaları sağlanırken, Yahudi ahalisinin etkilerinin azaldığı gözlemlenmiştir.[13]

Gayrimüslim tebaanın bazı Makedonya şehirlerindeki değişik sektörlerde de baskın oldukları verdiğimiz grafik sayesinde anlaşılmaktadır.

Üsküp şehrinin 1844 yılındaki "Nefsi Üsküp" olarak toplam geliri 1.314.537,6 kuruştur. Toplam gelirin 9.944,948 kuruşunu mesleki gelirler, 1.294,268 kuruşunu ziraat gelirleri, 25.222,5 kuruşunu hayvancılık gelirleri, 12.273,1 kuruşunu kira gelirleri ve 42.210,3 kuruşunu da diğer gelirler oluşturmaktaydı.[14] Toplam 1.314.537,6 kuruşluk gelirden kişi başına 107,3 kuruş tekAmül etmektedir. Bu gelirler dini yapıya göre belirlenirse ortaya çıkan sonuç; Müslümanlar 105,1 kuruş, Hıristiyanlar 105,4 kuruş, Kıptiler 47,4 kuruş, Zımniler 119,3 kuruş, Yahudiler 125,7 kuruş.[15]

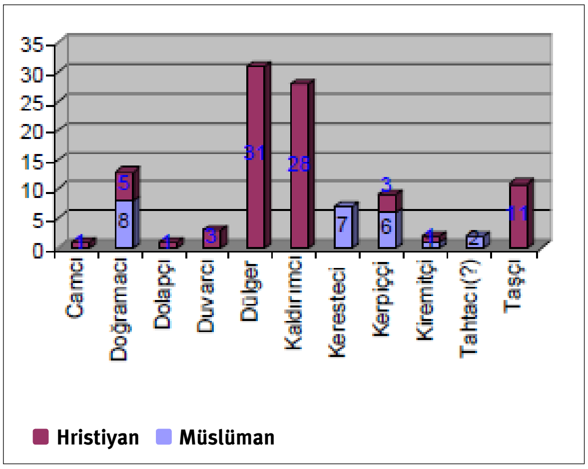
12 *Fırıncı esnafın 9'u Hıristiyan, 2'si ise Müslüman kökenlidir. Leblebicilikle uğraşan esnafın büyük bir kısmı Manastır'ın "Arnion" diye isimlendirilen yerleşim yerinde yaşamaktaydılar. Yoğurtçu esnaflardan 10'u Hıristiyan kökenliyken, 3'ü Müslüman kökenli olup, bayır yerleşim yerinde yerleşmişlerdir.*

13 *Георги Димовкси-Цолев, Евреите во Битола, Битола, 1993, 48.*

14 *Emine Gül, XIX. Yüzyılda Makedonya ve Üsküb Kazası (Maliye Nezareti Temettuat Defterlerine Göre 1260/1844), Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Fakültesi, Türk İktisat Tarihi Anabilim Dalı, Tez no: 176223, İstanbul, 1999, 36.*

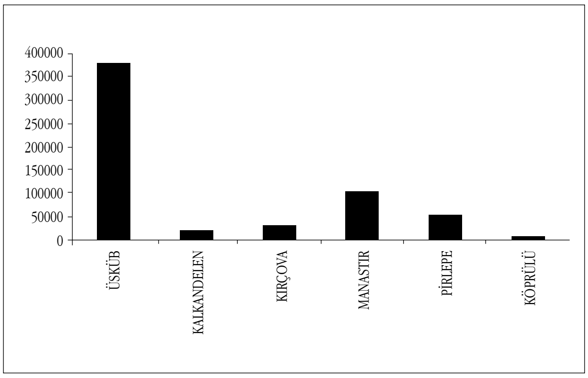
15 *Emine Gül, a.g.e., 36.*

Grafik 3. Değişik sektördeki dini cemaatlerin etkinliğinin Manastır şehrindeki durumu.

Makedonya şehirlerinin bahsedilen dönemdeki sosyo-ekonomik durumunun daha iyi anlaşılması için gelirler büyük öneme sahiptirler. Gelirlerin sıralamasında Makedonya şehirleri arasında ilk sırayı çoğu zaman Üsküp almaktaydı.[16] Aşağıdaki tabloda Makedonya şehirlerine göre gelirlerin dağılımını görebiliriz.

Tablo 3. Makedonya şehirlerine göre gelirlerin dağılımını.[17]

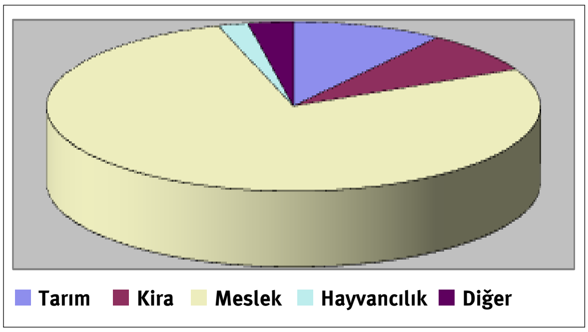
Tablo 3'te belirtilen gelirlere göre Üsküp, gelir açısında ilk sıralarda bulunmaktadır. Üsküp şehrinin en üst sıralarda olmasını sağlayan en önemli faktörlerden biri, bu şehrin demografik yapısıdır. Buna göre Üsküp'ün yukarıda belirtilen tablodaki diğer şehirlere nazaran tüm Paşa Sancağı'nda, nüfusunun daha çok olduğunu belirtmeliyiz. Üsküp'ün ve diğer şehirlerdeki sosyal ve ekonomik durumun düzenlenmesi ve gelişmesi, Hıristiyan ve Yahudi nüfusunun da gelirlerinin artmasına sebep olmaktadır.[18] 1844 yılında Üsküp gelirlerinin kaynakları aşağıdaki grafikteki gibiydi.

16 *Galip Çağ, 217 Nolu Tapu-Tahrir Defterine Göre Paşa Sancağı, Türkiye Cumhuriyeti Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Tez no.148230, Sakarya, 2000, 73.*

17 *Galip Çağ, a.g.e., 73.*

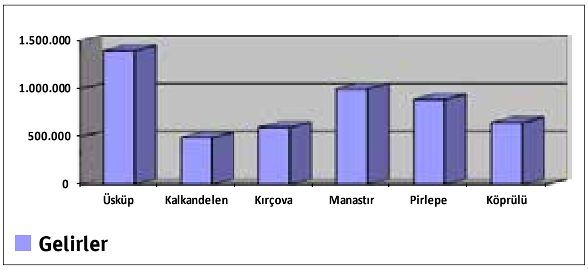
18 *Emine Gül, a.g.e., 36.*

Grafik 4. 1844 yılında Üsküp şehrindeki gelirlerin kaynakları.[19]

Son olarak Paşa Sancağı'nın gelir tablosunu sadece Üsküp ile değil etrafındaki nahiye, nefs, karye, mezra ve çiftlikleri de ekleyerek ortaya çıkartacağız.

Tablo 4. 1844 yılındaki Paşa Sancağı'nın nahiye, nefs, karye, mezra ve çiftlikleri ile beraber gelir durumu.

Tablo 5. 1844 yılı Paşa Sancağı gelir kaynakları.

	Nefs		Çiftlik		Karye		Mezra		Toplam
	Miktar	Toplam	Miktar	Toplam	Miktar	Toplam	Miktar	Toplam	
Üsküp	-	377,374	1	852	216	995,339	1	400	1.372,713
Kalkandelen	-	16,883	0	0	175	548,091	2	863	564,974
Kırçova	-	28,881	0	0	202	617,055	4	*	645,936
Manastır	-	101,336	0	0	191	887,900	2	507*	989,236
Pirlepe	-	50,095	0	0	194	890,701	2	281***	940,796
Köprülü	-	3,523	0	0	155	679,191	0	0	682,714

KAYNAKÇA

- Safet Alimovski, "Temettüat Defterlerine Göre Manastır Merkez Kazasının Sosyo-Ekonomik Durumu", Yüksek Lisans Tezi, T.C. Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmalar Enstitüsü, Türk Tarih Ana Bilim Dalı, Yakınçağ Tarih Bilim Dalı, İstanbul.
- Ahmet Hamdi Furat, *Temettüat Defterlerine Göre Üsküb'ün Sosyal ve Ekonomik Tarihi,* T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, İstanbul, 2001.

19 *Emine Gül, a.g.e., 36.*

- Salahattin Bayram, "Osmanlı Döneminde Selanik Limanı: 1869-1912", Türkiye Cumhuriyeti İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı İktisat Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, 2009.
- Donald Quarter, *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922*, Çev. Ayşe Berktay, İstanbul İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- Георги Димовкси-Цолев, *Евреите во Битола, Битола*, 1993.
- Emine Gül, "XIX Yüzyılda Makedonya ve Üsküb Kazası (Maliye Nezareti Temettuat Defterlerine Göre 1260/1844)" Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Fakültesi, Türk İktisat Tarihi Anabilim Dalı, Tez no: 176223, İstanbul.
- Galip Çağ, "217 Nolu Tapu-Tahrir Defterine Göre Paşa Sancağı", Türkiye Cumhuriyeti Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Tez no.148230.
- Abdülkadir Özcan, "Fatih'in Teşkilat Kanunnamesi ve Nizam-ı Âlem İçin Kardeş Katli Meselesi", TD, no. 33/ 1982.
- Acun, Fatma, "A Portrate of the Ottoman Cities", *Muslim World* 92 no 3/4, WN 0228801584002, The H.W. Wilson Company, fall 2002.
- Akgündüz, Ahmet, *Osmanlı Döneminde Şehir Yönetimi ve Vakıflar*, İstanbul,1999
- Akgündüz, Ahmet, Osmanlı Kanunnamelerinin Şer-i Sınırları Osmanlı Ansiklopedisi: C.VI. Ankara 2000.
- Akkaya, Yüksel, "19. Yüzyılın sonunda Selanik'te Sanayileşme ve Ücretli Ekmek", *Ekonomik Yaklaşım*, Cilt 9, Sayı 31, İstanbul, 1998.
- Akgündüz Ahmet, Bilinmeyen Osmanlı, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1999.
- Çalışkan, Canan, "Salnamelere Göre Kosova (1879-1900)", Master Tezi, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, Ankara, 2002.
- Чиповска- Сидоровска Силвана, Просветно-културните прилики во Македонија во XIX век, Скопје, 2009.
- Чиповска- Сидоровска Силвана, Преродбатаво Велес и Велешко од почетокот на XIX до 1912 година, Скопје, 2004.

Prof. Dr. Metin İzeti

Makedonya Tetova Devlet Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi

Balkanlar Din ve Kültür Hamurunun Tasavvuf Şerbeti

Osmanlılar Balkanlara yöneldikleri zamanlarda Hıristiyan Balkan devletleri mezhep ve hanedan kavgalarının yol açtığı siyasi bir kaos içerisindeydi. Osmanlı Devleti'nin askeri yönün ötesinde ideolojik planda İslam dininin düzenli, sistematik ve insan yapısına uygun din ve ideolojisi, birbirleriyle devamlı savaş hali içerisinde bulunan Hıristiyan veya yarı Hıristiyan gruplara yapıcı bir teolojik ve pragmatik alternatif sunmuştur.

Türk-İslam tarihinin büyük bir zaman dilimini oluşturan Osmanlı Devleti'nin teşekkülünde ve gelişiminde önemli rolü olan tasavvuf, sadece dini alanla alakalı bir olgu olarak kalmamış; fikir, felsefe, mimari, şiir ve musiki başta olmak üzere bütün ilim ve güzel sanatlara uzanarak ilmi ve sosyal hayatla ilgili yönlendirmeler yapan bir düşünme ve yaşama tarzı olmuştur.

Balkanlarda tasavvuf akımları XIII. ve XIV. yüzyıllarda yerleşmeye başlamış olmakla beraber XVIII. ve XIX. yüzyıllarda tasavvuf, sanat ve sosyal faaliyetler açısından daha faal olmuşlardır.

Osmanlılar Balkanlara yöneldikleri zamanlarda Hıristiyan Balkan devletleri mezhep ve hanedan kavgalarının yol açtığı siyasi bir kaos içerisindeydi. Osmanlı Devleti'nin askeri yönün ötesinde ideolojik planda İslam dininin düzenli, sistematik ve insan yapısına uygun din ve ideolojisi, birbirleriyle devamlı savaş hali içerisinde bulunan Hıristiyan veya yarı Hıristiyan gruplara yapıcı bir teolojik ve pragmatik alternatif sunmuştur.

Malum olduğu üzere her tarikatın temelinde insan nefsini terbiye etmek ve insan istidatlarına ve tabiatına uygun bir din anlayışı sunmak vardır. İnsanların yaratılışlarında kâinatın sırrı olarak her ferd birbirinden farklı bir mizaca, fikre ve hissiyata sahip olarak yaratılmıştır. Her insanın kendi şahsiyeti içerisinde bağımsız bir âlem teşkil ettiği gibi o

aynı zamanda sosyalleşmeye muhtaç olan bir varlıktır. Yani insanı toplum dışı bir varlık olarak görmek veya düşünmek mümkün değildir. İnsan kapasitesinin bu inceliğini çok iyi kavrayan değişik tasavvuf akımlarına mensup şahıslar bir yandan insanın ferdiyetine, diğer taraftan da sosyal yönüne gereken önemi vererek şahıs ve toplumlara uygun bir ideolojik sistem sunmuştur.

Balkanlarda farklı milli kökenlere, örf, adet ve geleneklere sahip olan yerli nüfus, Roma, Frank, Macar ve Sırpların zorba ve zalim idareleri karşısında, boş ve tenha[1] yerlere yerleşen gezginci dervişlerin sundukları sistemi büyük ölçüde tercih etmişlerdir.[2]

Balkanların Osmanlı Ordusu tarafından askeri açıdan fethedilmesinden önce seyyah dervişler tarafından bir anlamda fethedilmiştir. Diğer bir deyişle Osmanlı buraya geldiğinde yerli halk psikolojik olarak bu fethe hazır hale getirilmiş bulunuyordu.[3]

Türk-İslam adına bir gönül fethi gerçekleştiren dervişlerin önemli rol oynadığını günümüzde dahi yol kavşaklarında bulunan tekkelerin varlığını koruması ile açıklamak mümkündür.[4] Balkanlarda İslamiyet'in ilk tohumlarının tarikatlar tarafından atılması, tasavvuf anlayışındaki derin insan sevgisi, yüksek hoşgörü ve karşılıksız hizmeti esas almalarından dolayıdır. Bu davranış siyasi ve ideolojik depremler yaşayan halkın dikkatini çekmiştir. Genelde bütün tasavvuf akımları, ilkeleri itibariyle çok geniş ufuklu, insana sevgi ve saygıyı temel esas olarak almaktadırlar. Bu özellik ve tavırlar Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında sevgi ve kaynaşma zemininin kurulmasında etkili olmuştur.[5]

1 Barkan, Ömer Lütfi, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler, İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", Vakıflar Dergisi, S. II, Ankara 1964, s. 279-353.

2 Finley, G., A History of Greece From Its Conquest By the Romans to the Present Time, Oxford 1877, III, 502; T. W. Arnold, The Preaching of Islam, the Propagation of the Muslim Faith, Karachi 1979, s. 149.

3 Birge, John Kingsley, Bektaşilik Tarihi, çev. Reha Çamuroğlu, İstanbul: 1991, s. 57; Okiç Tayyib, "Bir Tenkidin Tenkidi", A.Ü.İ.F.D., S. II, Ankara: 1953, s. 221-255.

4 Bu tekkelerin büyük bir bölümü komünist döneminde değişik bahanelerle yıkılmış ise de bazıları yine ayakta kalabilmiştir. Mesela: Kalkandelen Harabati Baba Tekkesi, Mostar Blagay Tekkesi, Kanatlar Bektaşi Tekkesi, Ustruga Halveti Tekkesi, Yakova Bektaşi Tekkesi, Kruya Bektaşi Tekkesi vs. Balkanlarda Müslümanların dini, sosyal ve kültürel yaşayış tarzını incelediğimizde tasavvufi motiflerin belirgin şekilde bulunması, çoğu ailede tarikat anlayış ve geleneğinin devam ettiğini göstermektedir. Bkz. Palikruşeva, G. ve Tomovski, K., Les Tekkes eu Macedoine aux XVIII et XIX siecle, Anti del secondo congresso internazionale di arte Turcha, (26-29 Septembre 1963- Venezia), İnstitut Universitario Orientale, Napoli 1965, s. 205.

5 Bunun yanı sıra yeni fethedilen topraklarda, Hıristiyan halkın Osmanlı idaresiyle uyum sağlamasında tasavvuf akımları kaynaştırıcılık görevi de yapmışlardır. Bkz. Handziç Mehmed, İslâmizacija Bosne I Hercegovine, İslâmska Dioniçka Ştamparija, Posebno İzdanje, Sarajevo 1940, s. 15.

Balkanlarda farklı milli kökenlere, örf, adet ve geleneklere sahip olan yerli nüfus, Roma, Frank, Macar ve Sırpların zorba ve zalim idareleri karşısında, boş ve tenha yerlere yerleşen gezginci dervişlerin sundukları sistemi büyük ölçüde tercih etmişlerdir.

Tekkelerin iktisadi ve sosyal alandaki faaliyetlerinde din, dil, ırk farkı gözetmemeleri halk tarafından epeyce rağbet görmelerine vesile olmuştur. Dervişler, hangi dinin mensubu olursa olsun halkla karışıp kaynaşarak halk kitlelerini yönlendirmede önemli ölçüde başarılı olmuşlardır. Dervişlerin boş topraklarda kurdukları tekke ve zaviyelerin etrafında zamanla köyler oluşarak, buraları birer din, kültür ve sanat merkezleri haline gelmiştir. Genellikle bu tekke ve zaviyeler etrafında oluşan yerleşim birimleri kurucu dervişlerin adlarıyla veya Şeyhler Köyü[6], Dervişler Köyü[7], Tekke Mahallesi[8], Dedeköy[9] gibi isimlerle anılmaktadır. Bu bölgelerle ilgili bir nevi nüfus ve arazi istatistik defterleri olan tahrir defterlerinin verdiği bilgilere göre köylerde müslüman halkın yanı sıra gayrı müslimlerin de yerleşmesi ve zaviyelerdeki pek çok müridin Abdullah oğlu şeklinde kaydedilmiş olmasından dervişlerin arasında hıristiyanların da müslüman olarak müritler arasında yer aldığını göstermektedir.[10]

Faaliyetlerine bakıldığında bu şeyh ve dervişler sadece derviş kimliği taşıyan din adamları değil, aynı zamanda toprağı işleyen, köy kuran, sanat ve ilim yapan şahıslar olarak da önümüze çıkmaktadırlar. Tekke ve zaviyelerin bu dönemlerdeki temel fonksiyonu boş topraklara yerleşip, ekip biçmek suretiyle buraları şenlendirmek, mamur etmek ve alınteriyle elde ettikleri bu mahsulü etrafındakilere dağıtmaktı. Böylece sevgi, şefkat ve saygıdan mahrum kalan geniş halk kitlelerine Allah sevgisine dayalı bir insan sevgisi ile insanların kalbini İslama ve tasavvuf düşüncesine ısındırmaya çalışmışlardır.

Dervişlerin kitlelere yönelik bu fonksiyonunun dışında bir de doğrudan şahıslara yönelik tasavvufun temel hedeflerinden olan insanın manevi terbiyesi vardır. Bu manevi terbiye neticesinde insanlar, insanlık şuuruna varıp Yaratıcının istediği şekilde hayatlarını sürdürmeye çalışacaklardır.

6 Makedonya'nın Gostivar şehrinden 5 km uzaklıkta Vardar nehrinin kaynadığı yerdir. Bugünkü ismi Vrutok'tur, içinde ise eski ismini (Şeyhler) taşıyan bir mahalle vardır.

7 Pirlepe'den birkaç kilometre uzaklıkta bir köy.

8 Kalkandelen Harabati Baba Bektaşi Tekkesi civarındaki mahalle.

9 Makedonya Radoviş şehrinden 7 km uzaklıkta bir köy. Türkler bu köyü 1955 yılında boşaltıp Türkiye'ye göç ettikten sonra köye yerleşen Hıristiyan ahali bu köyün ismini değiştirmiş ve Radanya ismini vermiştir.

10 Barkan, Ö. L., a.g.m., s. 303.

Osmanlı Devleti'nin askeri yönün ötesinde ideolojik planda İslam dininin düzenli, sistematik ve insan yapısına uygun din ve ideolojisi, birbirleriyle devamlı savaş hali içerisinde bulunan Hıristiyan gruplara yapıcı bir teolojik ve pragmatik alternatif sunmuştur.

Osmanlı'nın Balkan topraklarına gelişinden son dönemlerine kadar tarikat ehli ve tekkeler diğer toplumsal organizmalarla sıkı ilişkiler içerisinde olmuş ve iktisadi, sosyal ve geleneksel açıdan toplumun gelişmesinde önemli rol oynamıştır.

Balkanlarda toplum-tarikat ilişkisi ve balkanlarda meskûn toplumun, toplumsal, ekonomik ve manevi açıdan kurup geliştirmelerinde birbirinden farklı özelliklere sahip üç dönemden geçmiştir:

1. Osmanlı Öncül ve Toplumsal Organizmaların Yerleşme Dönemi: XIII-XV. asırları içeren bu dönemde balkanlarda yaşayan milletler yeni bir oluşum içerisine girmektedirler. Bu dönemde Balkanlar toplumuna, toplumu sömürmek felsefesini içermeyen, tam aksine ona manevi ve maddi yönde oturaklı bir sistem getiren, bir anlayış gelmektedir.

2. Osmanlı Toplumsal Sisteminin Oturmuşluk Dönemi: XVI-XVIII. asırlarda idari ve onun yanı sıra dini ve iktisadi sisteminin stabilize olduğu dönemdir. Balkan milletlerine mensup fert ve toplumsal gruplar bu dönemde kendilerini dünya arenasına tanıtmışlardır. Osmanlı idari sistemi onlara en yüksek makamlara kadar çıkma imkânını vermiş ve sonuç olarak sadrazamlıklara kadar yükselen şahsiyetler ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Balkan topraklarında idari sistemin yanı sıra toplumsal organizmalar da teşkilatlanmıştır. Tekkeler, esnaflar kurulmuş ve faaliyetlerini imparatorluğun diğer bölgelerinde olduğu gibi devam ettirmişlerdir.

3. Osmanlı'nın Balkanlarda Gücü Zayıflamaya Başladığı ve Çekiliş Dönemi: XIX. ve XX. asrın başları balkanlarda milli isyanların başlaması ve Avrupa'dan yeni gelen kapitalizm anlayışının eski derebey sistemini zorlama dönemidir. Bu anlayışın kıvılcımları Balkanlara da yansımıştır.

1. OSMANLI ÖNCÜL VE TOPLUMSAL ORGANİZMALARIN YERLEŞME DÖNEMİ

Osmanlılar Balkan topraklarına yöneldikleri zamanlarda balkan milletleri Hristiyanlığı kabul etmiş fakat müessesevi açıdan henüz tam manasıyla oturtamamışlardı. Sonuç olarak mezhep ve hanedan kavgalarınını yol açtığı siyasi ve dini bir kaos içerisindeydi. Osmanlı Devleti'nin askeri yönün ötesinde ideolojik planda İslam dininin düzenli, sistematik ve insan yapısına uygun din ve ideolojisi, birbirleriyle devamlı savaş hali içerisinde bulunan Hıristiyan gruplara yapıcı bir teolojik ve pragmatik alternatif sunmuştur.

Zikrettiğimiz faktörlerin dışında XIII-XIV. asırda Balkanlarda hüküm süren Bizansın zayıflamasıyla ortaya çıkan otorite boşluğu, toplumsal kargaşa, yolsuzluk ve bir hayli anarşi olaylarının yaşanması da Osmanlı'nın yerliler tarafından hoş kabul edilmesinde etkili olmuştur. Bu kargaşa ve anarşi döneminde Arnavutlar ve Boşnaklar Slavların baskı ve yağmalarına maruz kalmaları Osmanlı'yı bir kurtarıcı olarak görmelerine ve Osmanlı idaresini benimsemelerine vesile olmuştur.

Yeryüzünde şehirler eski medeniyetler kadar eskidir. Bu sebeple eski İlir ve Pelazg medeniyetlerinin yerleşim yeri olan Balkanlar'da o dönemlerin şehir kalıntılarına tesadüf edilmektedir.[11] Balkanlar'a değişik vesilelerle milattan sonraki ilk asırlardan itibaren yerleşmeye başlayan Türkler de tarihte medeniyet kuran ve eski çağlardan beri şehir hayatı yaşayan milletlerden birisidir. Nitekim Türklerin tarih sahnesine çıktıkları coğrafyalarda yapılan arkeoloji araştırmalarında elde edilen kalıntılar bu iddiayı doğrulamaktadır.[12]

11 *Handziç, A. "O formiranju nekih gradskih naselja u Bosni u XVI stoljeçu (uloga drzave I vakufa)", Prilozi za Orijentalnu Filologiju XXV, Sarajevo, 1977, s. 133.*
12 *Ögel, Bahâettin, İslâmiyetten Önce Türk Kültür Târihi. Ankara, 1994, s. 1-4.*

Malazgirt Savaşı'ndan sonra Türklerin kitleler halinde Anadolu'yu vatan tutmak maksadıyla gelmelerinden sonra yeni girdikleri İslam dininin tesiriyle zenginleştirdikleri şehir ve şehirli kültürlerini Anadolu'ya ve daha sonraları Osmanlı Devleti vasıtasıyla Balkanlar'a da taşımışlardır.

Malazgirt Savaşı'ndan sonra Türklerin kitleler halinde Anadolu'yu vatan tutmak maksadıyla gelmelerinden sonra yeni girdikleri İslam dininin tesiriyle zenginleştirdikleri şehir ve şehirli kültürlerini Anadolu'ya ve daha sonraları Osmanlı Devleti vasıtasıyla Balkanlar'a da taşımışlardır. Ayrıca Türkler Balkanlar'da karşılaştıkları yerel mirası da ihmal etmemişlerdir. Bu suretle Osmanlı'nın meydana getirdiği kültür ve medeniyet, daha önceki Türk kültür ve medeniyetlerinin, dünyanın en zengin kültürlerinin kaynaştığı topraklar üzerinde, yani Balkanlarda, yeniden dünya çapında bir değerlendirilmesidir.[13]

Bilindiği üzere Osmanlı Devleti'nin gelişme sahası hep batıya doğru olmuştur. Bizans'ın müttefiki olarak Rumeli'ye ayak basmalarından itibaren sistemli bir iskân politikası yürütmeye başlayan Osmanlılar, fetihlerin genişlemesine paralel olarak tarikat şeyhleri ve dervişleri, tüccarları ve sanat erbabını kasaba ve köylere yerleştirerek, o kasaba ve köylerin fiziki yapısını değiştirmiş ve o zamana kadar iskân edilmemiş olan yerlerde yeni yerleşim birimleri kurmuşlardır.[14]

Şu bir gerçektir ki Bosna-Hersek, Kosova, Makedonya ve Arnavutluk'ta günümüzde bile birçok şehir Osmanlı-Türk şehir tipinin simgelerini taşımaktadır. Bu bölgelerde eski şehirlerin yeni ruh kazanmasında ve yeni şehirlerin kurulmasında tekkelerin, zaviyelerin ve orada barınan şeyh ve dervişlerin önemli ölçüde pay sahibi oldukları Ömer Lütfi Barkan tarafından arşiv belgelerine dayanarak ortaya konulmuştur.[15]

Balkanlar'da ulaşım bakımından ve ticaret için müsait olan, verimli arazilerde kurulan zaviyeler etrafında aileler ve aşiretler yerleşmiş veya yerleştirilmiş ve yeni köy ile şehirler oluşmaya başlamıştır. İnceliğin, kibarlığın, zarafetin, nezaketin, insan sevgisinin, çalışmanın, hikmetin, sanatın merkezi olarak faaliyet gösteren bu zaviyeler dini, rengi, düşüncesi, ırkı ne olursa olsun, insan denilen varlığı layıkıyla sevmek, hakkına saygı göstermek, hata ve kusurlarını hoş görmek anlayışıyla insanın insanlara karşı olan sevgi bağının en belirgin şeklini temsil etmişlerdir. Tekkelerin uyguladığı bu yöntem sayesinde, birbirinden farklı toplumsal statülere sahip olan topluluklar tekkelerin etrafında toplanmıştır.[16]

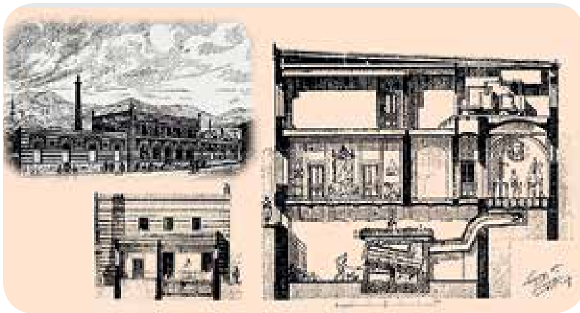
Osmanlı döneminde Balkan bölgelerde şehirlerin kuruluşunda iki önemli husus göze çarpmaktadır:

1. Sivil toplum örgütü olarak tekkelerin kurulması, onların ahilik anlayışı içerisinde esnaf loncaları ile irtibatta olması ve sonuç olarak atılan ilk şehirleşme tohumları,

2. Devlet idaresinin yerleşmesiyle kurulan diğer dini ve dünyevi yapılar, mescit, cami, hamam, imaret, bezistan, vs.

Bu bölgelerde Osmanlı döneminde kurulan veya merkez haline gelen şehirlerde birinci husus genelde önde gelmiş daha sonraları ise ikinci hususta belirtilen yapılar başgöstermeye başlamıştır. Mesela: Saraybosna, Üsküp, Kalkandelen, İlbasan, Yeni Pazar bunun en iyi örnekleridir.[17]

1455 yılının sayımına göre Trgovişte (Pazaryeri) ismini taşıyan Saraybosna'nın 59 hanesi vardı.[18] Daha önce de bahsettiğimiz gibi Saraybosna Ali Paşa Camii'nin haziresinde XV. yüzyılın ikinci yarısına ait olan Ayni ve Şemsi Dede'nin

mezar taşları vardır. Bu mezar taşları Bosna-Hersek'te gün ışığına çıkan en eski yazılı vesikalarıdır.[19] Mezar taşları XV. yüzyılın ikinci yarısına, yani şehrin sadece 59 haneden ibaret olduğu döneme aittir. Bu iki mezar taşının mevcudiyeti Saraybosna'da bir zaviyenin bu dönemde faaliyet gösterdiğini göstermektedir. Saraybosna'nın merkez bir şehir haline dönüşmesinde XV. yüzyılda kurulan zaviyelerin önemli

13 Aslanapa, Oktay, Türk Sanatı, İstanbul, 1992, s. VIII.
14 Barkan, Ö. L., "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler. İstilâ Devrinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler", Vakıflar Dergisi, Ankara, 1942, s. 279-280.
15 Bkz. Barkan, Ö. L., a.g.m.
16 Filipoviç, Nedim, Princ Musa I Şeyh Bedreddin, Sarajevo, 1971, s. 298.
17 Bkz. Şabanoviç, H., "Teritorijalno şirenje I gradevni razvoj Sarajeva u XVI stoljeçu", Radovi ANU BiH, knj. XXVI, knj. 9, Sarajevo, 1965, s. 29.
18 Şabanoviç, Hazim, Krajişte İsa Bega İsbakoviça - Zbornik katastarski popis iz 1455 godine, izdanje Orijentalnog İnstituta, Sarajevo, 1964, s. 14.
19 Mujezinoviç, M., İslamska Epigrafika u Bosni I Hercegovini I, Sarajevo, 1974, s. 404-405.

rolü olduğunu anlatan ikinci bir belge İshakoğlu İsa Bey'in vakfiyesidir. Bu Vakfiye Saraybosna'da kurulan Türk-İslam mimari eserleri hakkında en eski yazılı belgedir.[20] Vakfiyede İsa Bey'in Saray-ovasında üç oda, bir ahır, bir avludan oluşan bir zaviye kurduğu ifade edilmektedir. Vakfiyede yer alan ifadelere göre zaviye fakirler, talebeler, seyitler, gaziler ve yolculara barınak olarak hizmet etmek için kurulmuştur.[21]

Zikredilen zaviyeler etrafında daha sonraları Bosna eyaletinin merkezi olan Saraybosna şehri ortaya çıkmıştır.

Başka bir örnek, Saraybosna ile Vişegrad şehirleri arasında kurulan Rogatiça kasabasıdır. Eski ismi Vraçe olan bu yerleşim yeri Osmanlıların gelişiyle İsa Bey'in oğlu Mehmed Çelebi'nin isminden hareketle Çelebi-Pazarı ismini almıştır. 1489 yılında Mehmed Bey'in zeameti olan Rogatiça'nın 86 hanesi vardı. 86 haneden sadece iki tanesi Müslümandı.[22] Bu bilgilerin verildiği defterde ilginç bir not yer almaktadır: *"Mezbûr Rogatiça pazarında Derviş Muslihuddin nam kimesne zaviye bünyan idüp mütemekkin olup merhum İsa Bey oğlu Mehmed Çelebi'den Srednji Luşnik nam tarla verilmiş ki beş dönüm mikdar yerdir, şimdiki halde tasarrufunda, adet üzere öşür verir. Hasıl 50".*[23]

Eğer zaviyenin kuruluş tarihine bakılırsa Rogatiça'da 86 haneden sadece iki tanesi Müslümandı. Bu dönemlerde kurulan zaviye mutlaka Rogatiça şehrinin İslamlaşması ve şehir haline dönüşmesinde önemli ölçüde etkili olmuştur.

Bosna Nehri'nin kıyısında Saraybosna'dan 30 km uzaklıkta bulunan Visoko şehrinin ilk çekirdeği zaviyenin kurulmasıyla atılmıştır. Bosna Sancakbeyi olan Ayas Bey XV. yüzyılda ilk dini müessese olarak burada bir tekke inşa etmiştir. Önceden Hristiyan olup sonradan İslam'ı kabul eden Ayas Bey 1470-1475 ve 1483 yıllarında üç defa Bosna Sancakbeyi görevinde bulunmuştur. 1477 yılın vakfiyesine göre o

20 *Şabanoviç, Hazim, "Dvije najstarije vakufname u Bosni", Prilozi za Orijentalnu Filologiju, II, Sarajevo, 1952, s. 28.*

21 *Şabanoviç, Hazim, a.g.m. s. 29. İsa Bey 1457 yılında Sultanın emriyle Saraybosna'da Hünkâr Camiini (Careva Dzamija) inşa ettirmiştir. Fakat bu cami devlet bütçesinden inşa edildiğinden dolayı İsa Bey'in Vakfiyesinde zikredilmemiştir. Bkz. Handziç, Adem, "O Ulozi Derviša u Formiranju Gradskih Naselja u Bosni u XV stoljeçu", Prilozi za Orijentalnu Filologiju, XXXI, Sarajevo, 1981, s. 172.*

22 *İstanbul Başbakanlık Arşivi Tapu Defteri, No. 24, Fotokopi Orijentalni İnstitut Sarajevo No. 258.*

23 *İstanbul Başbakanlık Arşivi, Tapu Defteri, No. 24, Fotokopi No. 259.*

Eğer zaviyenin kuruluş tarihine bakılırsa Rogatiça'da 86 haneden sadece iki tanesi Müslümandı. Bu dönemlerde kurulan zaviye mutlaka Rogatiça şehrinin İslamlaşması ve şehir haline dönüşmesinde önemli ölçüde etkili olmuştur.

Saraybosna'da bir cami ve hamam, Visoko'da da bir hamam inşa etmiştir.[24] Bu tarihten sonra Ayas Bey Visoko'da bir tekke de inşa ettirmiştir. 1489 yılının sayımında şöyle denilmektedir: "Nefs-i bazarda Merhûm Ayas Paşa'nın tekkesine vakf olunmuş bir tarla ve bir bostan vardır".[25] Bu sayıma göre Visoko kasabası altı mahallede bulunan 221 haneden ve 33 evlenmemiş erkekten oluşmaktaydı. 221 haneden 10 tanesi Müslüman, kalan 211'i Hıristiyandı, Müslümanların çoğu Hıristiyan iken İslam'ı kabul edenlerdendir, çünkü defterde baba isimleri Hıristiyan olarak geçer.[26]

Ayas Bey'in Visoko'da inşa ettirdiği tekke ise bu sayımdan önce olduğuna göre tekkenin yerli ahali tarafından İslam'ın kabul edilmesinde ve yeni Müslüman mahallelerin kurulmasında etkili olduğu söylenebilir. Zvornik (İzvornik) Srebrenica yol güzergâhında Orloviç köyünde XVI. yüzyılda kurulan Hamzavi tekkesi de bu köyün büyüyüp, yolcuların uğradığı önemli bir merkez haline gelmesinde oldukça etkili olmuştur.[27] Zvornik şehrinde Zvornik Sancakbeyi Bahşi Bey XVI. yüzyılda bir zaviye kurmuş ve daha sonraları zaviyenin etrafında pazar, imaret, misafirhane inşa edilmiştir. Zvornik şehrine gelen yolcu, talebe, fakir mutlaka zaviyeye uğrar, karnını doyurur, konaklar ve uğurlanırken eğer ihtiyacı varsa yol harçlığı da verilirdi. Zaviye ve etraftaki binaların yıllık masrafları 1800 akçaydı.[28] Banya Luka'dan Travnik'e giden yolda bulunan Skender Vakuf kasabası XVII. yüzyılın ikinci yarısında Ali Dede İskender'in kurmuş olduğu zaviyenin etrafında oluşmuştur. 1663 yılında Bosna sancağının merkezi Saraybosna'dan Banya Luka'ya taşındığında bu yol önem kazanmış ve bundan dolayı Ali Dede İskender bugün Skender Vakuf kasabasının bulunduğu yerde, yolcuların konaklayabileceği bir zaviye kurmuştur. İzvornik arşivinde bulunan bir belgede Ali Dede'nin 1078/1667-68 yıllarında zaviyeyi kurduğu ifade edilmektedir.[29] Osmanlılar'ın Balkanlar'a geldiği ilk iki yüzyılda, tekke ve zaviyeler bazı şehirlerin kuruluşunda pay sahibi olduğu gibi, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda da belirli şehirlerin merkez haline dönüşmesine yardımcı olmuşlardır. XVIII. yüzyıla kadar genelde silah ustalarının ve az sayıda nüfusun yaşadığı Tetova (Kalkandelen) şehri[30] Harabati Baba Tetova'daki Bektaşi tekkesine postnişin olmasından ve şehrin yöneticisi olan Koca Recep Bey'in tekkeye yardımcı binalar ekleyerek bir külliye haline getirmesinden sonra etraftaki şehirleri de –Kırçova, Gostivar– etkisi altına alacak bir merkez haline dönüşmüştür.[31]

İştip, Ohri, Ustruga'da bulunan tekkeler de, XVIII. ve XIX. yüzyılda şeyhleri sayesinde etraftaki şehirleri etkisi altına alan şehirlerdendir.[32]

---

24 *Şabanoviç, Hazim, "II Vakufnama Bosanskog Sandzakbega Ajaz Bega sina Abduhajja za njegove zaduzbine u Sarajevu I Visoku, Dvije najstarije Vakufname", Prilozi za Orijentalnu Filologıju, II, s. 29-37.*

25 *Aynı yer.*

26 *Hıristiyanların önemli bir pazar yeri olan Visoko 30-40 evden oluşan 6 mahalleden oluşmaktaydı:*
- *Dobraşin oğlu İvan'ın Mahallesi: 36 Hıristiyan evi ve 5 Müslüman evi. Müslüman aileleri şunlardı: Bogçil'in oğlu İlyas, Stavre'nin oğlu İskender, Radin'in oğlu İsmaili Müslüman Şirmerd ve Pavle'nin oğlu İvan.*
- *Radin'in oğlu Luka'nın Mahallesi: 41 Hıristiyan evi ve 3 Müslüman evi. Müslüman evleri: Bojidar'ın oğlu Hamza, Bojidar'ın oğlu Mihovil ve kardeşi Ali.*
- *Vukosal'ın oğlu Bolyas'ın Mahallesi: 29 Hıristiyan evi ve 1 Müslüman evi. Bekâr olan Müslüman Milaşin'in oğlu Yûsuf'tur.*
- *Bojan'ın Mahallesi: 39 Hıristiyan evi ve 2 Müslüman evi. Müslüman olanlar: Hoşkadem ve Karagöz aileleridir.*
- *Dobrosav'ın Mahallesi: 33 Hıristian evi ve 2 Müslüman evi. Müslüman olanlar: Radin'in oğlu Ali, Atmaca, Kasap Yûsuf ve Milyoşin oğlu Karagöz.*
- *Nenad'ın Mahallesi: 33 Hıristiyan evi ve 3 Müslüman evi. Müslüman olanlar: İbrâhim, Radin'in oğlu Kasap İlyas, Bolvadin'in oğlu Karaca, Svetko'nun oğlu Alagöz, Deyanın oğlu Karagçz ve İskender.*

Defterde verilen bilgilerden anlaşıldığına göre bütün mahallelerde Müslüman olanlar vardır. 1. ve 2. mahallede yaşayanların arasında iki aile reisi islamı kabul ettikten sonra da eski Hıristiyan isimleriyle zikredildiği görülmektedir. Bkz. İstanbul Başbakanlık Arşivi, Tapu Defteri, No. 24, Fotokopi No. 27-30.

27 *Handziç, Adem, "Jedan savremeni dokumenat o Şeyhu Hamzi iz Orloviça", Prilozi za Orijentalnu Filologıju, XVIII-XIX, Sarajevo, 1973, s. 211.*

28 *Handziç, Adem, Tuzla I njena Okolina, Sarajevo, 1975, s. 63.*

29 *Handziç, Adem, "O formiranju nekih gradskih naselja u Bosni u XVI stoljeçu", Prilozi za Orijentalnu Filologiju XXV, 1975, s. 147.*

30 *1668 yılında Tetova'da 320 Mmüslüman ailesi ve 106 Hıristiyan ailesi vardı. Bkz. Turski Dokumenti za İstorijata na Makedonskiot Narod. Opşiren Popisen Defter No 4 (1668-69) red. Metodija Sokolovski, Aleksandar Stojanoski, Arhiv na Makedonıja, Skopje, 1971, s. 41.*

31 *Vishko, Ali, a.g.e., s. 51.*

32 *Stojanovski, Aleksandar, "Uşte neşto za rodot Ohrizade I za starite gradbi ni 'İmâret' vo Ohrid", Glasnik na INI, XVI/1, Skopje, 1972. s. 97-103; Sokolovski, Metodija, Ştip I Ştipsko vo tekot na XVI vek, İstorija, X-2, Skopje, 1974.*

	Zanaat türü	Zanatçı sayısı	Müslüman	Hıristiyan	Şehirli	Köylü
1	Takkeciler	6	6	-	1	5
2	Tabaklar	34	34	-	31	3
3	Kazazlar	27	27	-	27	-
4	Saraçlar	27	27	-	27	-
5	Terziler	21	21	-	21	-
6	Berberler	17	17	-	17	-
7	Nalbantlar	15	15	-	14	1
8	Bıçakçılar	14	14	-	14	-
9	Kuyumcular	13	1	12	12	1
10	Kürkçüler	13	1	12	12	1
11	Demirciler	12	1	11	11	1
12	Ekmekçiler	10	10	-	10	-
13	Semerciler	8	8	-	7	1
14	Kasaplar	7	7	-	6	1
15	Kazancılar	4	2	2	4	-

2. Osmanlı Toplumsal Sisteminin Oturmuşluk Dönemi

İslam dini ve Osmanlı devlet sisteminin XVI. yüzyılda tamamen oturmasıyla Balkan milletlerinin sosyokültürel ve manevi hayatlarında bir dönüşüm olmuştur. Bu değişim kendi etkisini bölgenin esnaf teşkilatlanmalarında da göstermiştir. Böylece şehir ekonomisi, yani zanatçı üretimi ve malların dönüşümü genelde esnafların idaresi altına geçmiş oldu. Esnafların kurulması ve gelişmesi ile balkan bölgelerindeki şehirlerin ekonomik değeri de büyümeye başlamıştır. Şehir kal'alarının dışında varoşlar'da kurulmaya başlamıştır. Varoşlar Üsküp, Priştine, Durs, Kruya (Akçahisar), Korça, Gyırokastra (Ergiri), Vlora (Avlonya) şehirlerde kurulmuştur.[33]

Şehirler aynı zamanda dönemin şartlarına uygun olarak pazarların, dükkânların ve atölyelerin kurulduğu merkezler olmuştur.[34] İşkodra'nın yanı sıra İlbasan, Leja, Berat, Avlonya ve Üsküp'te XVI. yüzyıldan itibaren esnafların yoğunlaştığı merkezler haline gelişmiştir.[35] Şehirlerin gelişmesiyle değişik zanatlar da gelişmeye başlamıştır. Saraçlar, takkeciler, terziler, tabaklar, bıçakçılar, kılıççılar, demirciler, semerciler, kuyumcular, kazazlar, boyacılar şehirlerin önemli zanaatçılarıydı.[36] Arnavutluk Devlet Arşivi'ndeki bir tabelaya gore İlbasan şehrinde mevcut olan zanaatçılar şunlardı:[37]

Osmanlı'nın diğer bölgelerinde olduğu gibi Balkan topraklarında da esnaflar ve âhi teşkilatları mevcuttu. Adı geçen tüm şehirlerde esnaflar kendi teşkilatlarını Fütüvvetnameler'e uygun olarak esaslandırmış ve o esaslara göre çalışma kaideleri, merasimler, âdetler ve sohbetler tertiplenmiştir. Âhi prensipleri olarak bilinen; "*Elini açık tut, cömert ol; sofranı açık tut, açları doyur; kapını açık tut, misafirperver ol; gözünü bağlı tut, etrafında dönen dolapları görme; dilini bağlı tut, kötü söz söyleme, aniden sinirlenme, hırsla kalkan zararla oturur, sonradan pişman olma; belini bağlı tut, cinsi duygu ve düşüncelerine hâkim ol, kendini frenle*." İlkeleri balkanlarda esnaf teşkilatlarına da yerleşmiş ve toplumda huzuru sağlamakta oldukça etkili olmuşlardır. Bir Pir'den öğrenilen sanat nesilden nesile ulaşırdı. O sanatı en iyi bilen ustaydı. Ustaların, kalfa, çırak ve yamak üzerindeki otoritesi kesindi. Yamak, Çırak, Kalfa belli bir seneyi doldurur, ustası tarafından, terfie layık bulunursa, Esnafın kolbaşı olan Yiğitbaşı da bunu tasdik ederse, bir üst dereceye merasimle terfi ederlerdi.[38]

33 Veselinoviç, M.V., Pogled Kroz Kosovo, Beograd, 1895, s. 10.
34 XVI. asrın ilk bölümlerine ait bir evraka göre İşkodra'da yan yana sıralanmış dört dükkândan ve balıkçılar pazarından bahsedilmektedir. Arnavutluk Devlet Arşivi, karışık fon, dosya 49.
35 Venedikli bir seyatçının kaydettiğine göre 1570 yılında İlbasan zengin bir ticaret ve manevi merkez idi. O şehrin surları ve içinde mevcut olan değirmenler, deri pazarları ve iki kervansarayın bulunduğunu ifade etmektedir. O aynı zamanda önemli bir manevi merkez halini de almıştır. Bkz. Sanudo M., Rapporti della Republıca Veneta coı Slavi Meridionali, Yugoslavya Tarih Arşivi, VI, 254, Zagreb.
36 Daha geniş için bkz. Şkodra Ziya, Esnafet Shqiptare, Tirana, 1974, s. 36.
37 Arnavutluk Devlet Arşivi tarih fonu, Nr. 70600-70700 arası.
38 Arnavutlarda esnafların teşkilatlanması ve çalışmaları ile ilgili bkz. Şkodra Ziya, a.g.e., s. 100-130.

İlbasan kuyumcular esnafının ustalığa terfi eden kuyumcu kalfanın terfisi münasebetiyle şöyle bir merasim düzenlenirdi: Merasim başlamadan önce usta olacak kalfanın işleri Esnaf Heyeti'ne arz olunurdu, heyet eserleri tetkik eder ve atlas bir torbaya koyup, ağzını bağlayarak mühürlerdi. Sonra usta, merasim mahalline doğru yürürdü. Bir yol gösterici, *Es-selamu aleykum ya ehl-i şeriat*, daha sonra *Es-selamu aleykum ya ehl-i tarikat,* sonra *Esselamu aleykum ya ehl-i hakikat* ve sonunda *Esselamu aleykum ya ehl-i marifet* diye dört kapı selamlanır ve usta adayı tanıtılırdı. Usta adayı yaş ve kıdem sırasına göre ustaların ellerini öper, hayır dualarını alır ve ölünceye kadar mesleğine şeref ve namusla çalışacağına dair Kuran üzerine yemin ederdi. Sonra atlas torbada bulunan yaptığı işler torbadan çıkarılarak orada bulunanlara gösterilmeye başlanılır ve bir yandan da, "*Huuu... Pirimiz üstadımız... Nebi aşkına ve gelip geçen san'at erbabı ervahına aşk ile Huu...*" diye gülbank çekerdi. Kâhya, elini öpen usta adayının sağ omuzuna elini koyarak, "*sabûr ol, hamûl ol, mütevekkil ol, haram yeme, haram içme, el ve eteğini temiz tut, koymadığın mala el uzatma, gördüğün iyiliği unutma, sana fenalık edeni affet, yürü Allah desteğin ola...*" der. Daha sonra genç ustanın kulağına mesleğin sırları, sanatın esrarı fısıldanır ve beline kuşak bağlanır.[39]

Esnaf teşkilatları tamamen iktisadi bir yapılanma ve şehir ekonomisinin gelişmesini hedeflemesine rağmen şehirlerde manevi hayatın gelişmesinde de oldukça etkili olmuşlardır. Dini manevi müesseseler genelde esnaf teşkilatları tarafından finase edilirdi. Mesela: İlbasan esnafı bu şehirde bulunan Mevlevi ve Kadiri tekkelerin tüm masraflarını karşılardı, aynı zamanda Peçin şehrindeki camiye de gereken malzemeleri gönderirlerdi. Berat şehrinde ise kürkçülerin inşa ettikleri bir mescit ve bir zaviye mevcuttu.[40]

Balkanlarda esnaf teşkilatları Bektaşi, Halveti, Kadiri ve Rifai tarikatlarıyla sıkı ilişkiler içerisindeydiler. İlbasan şehrinde Tabaklar Mescidi yanında bulunan Tabaklar Tekkesi Kadiri

39 *Arnavutluk Tarih Arşivi, evrak nr. 5164, s. 468.*
40 *Şkodra, Ziya, İslami dhe İnstitucıonı Esnafor ne Shqiperine Etnike, Feja, Kultura dhe Tradita İslame Nder Shqıptaret, Prishtine, 1995, s. 139.*

Tekkesi olarak çalışmış ve doğrudan tabaklar esnafı tarafından finanse edilmiştir. Debre'de her yıl Hıdrellez için yapılan büyük fuarın organizasyonunu Debre ve İlbasan tekkelerinin Âhi-Kadiri şeyhleri ve dervişleri yapmıştır.[41]

3. Osmanlı'nın Balkanlarda Gücü Zayıflamaya Başladığı ve Çekiliş Dönemi

Dünyada birçok alanda hızlı değişmelerin yaşandığı XIX. asra gelindiğinde devletin bütün gayreti kendini geçen Avrupa'yı sadece sözde taklitten ibaretti. Gayretlerin büyük bir kısmı derdin tedavi edilmesi için yeterli değildi. Osmanlı hükümeti en basit isyanların bile üstüne gidememekte ve her an yeni bir krize yakalanmaktaydı. Devlet bünyesindeki muvazenenin bozulmasının önemli sebeplerinden biri de Yeniçeriliğin kaldırılmasıdır. XVIII. ve XIX. asırda Osmanlı Devleti'nin merkezinde yaşanan bu gelişmeler büyük ölçüde Balkanlar'a da yansımıştır. Özellikle Balkanlar'ın İstanbul-Batı yol güzergâhında olmasından dolayı ikisi arasında gidip gelen fikir, iktisat, siyasi ve sosyal alışverişlerinden hissesini almıştır.

Özetle söyleyecek olursak, Balkanlar'da XIX. yüzyıl iktisadi ve sosyal açıdan hem bir bunalım, hem de Osmanlı Devleti'nin dağılma habercisi ve milli devletlerin kurulma dönemi olarak nitelendirilebilir. Bu toplumsal çöküş tarıkat ve tasavvuf teşkilatının da zayıflamasına sebep olmuştur.

Osmanlı Döneminde Balkanlarda Faaliyet Gösteren Tarikatlar

Balkanlar'daki tasavvufi hayatın genellikle Anadolu ve diğer bölgelere göre farklılık arz ettiği, buradaki tarikatların başından beri şeriat kurallarına pek fazla riayet etmeyen, Ehl-i sünnet dışı bir karaktere sahip oldukları şeklinde iddialar ileri sürülmüştür. Oysa araştırmalar bunun doğru olmadığını göstermektedir. Örneğin ilk olarak, barındırdığı tekkelerin çoğunun Hurufi-Bâtıni karakter taşıyan Bektaşiler'e ait olduğu ileri sürülen Bulgaristan'ı ele alacak olursak şöyle bir tabla ile karşılaşırız:

Bulgaristan sınırları içinde bulunan topraklarda Halvetiyye, Bektaşiyye, Nakşibendiyye, Mevleviyye, Şazeliyye, Kadiriye, Rifaiyye, Sa'diyye ve Bayramiyye olmak üzere dokuz farklı tarikat faaliyet göstermiş ve bunlara ait 180'den fazla tekke kurulmuştur. Bu tarikatlardan hepsinin Sünni karaktere sahip oldukları bilinmektedir. Balkanlarda yayılan tarikatların da Sünni karaktere sahip oluşu, buradaki faaliyetlerin ağırlıklı olarak Sünnilik çerçevesinde devam ettiğini göstermektedir. Öte yandan Bektaşiler'in yoğun olarak bulunduğu Deliorman bölgesinde Nakşibendiyye, Şazeliyye, Rifaiyye gibi Sünni tarikatların faaliyetleri de dikkate alındığında, Bulgaristan'da Ehl-i sünnet dışı anlayışın geniş alana yayılma imkânı bulamadığı ortaya çıkar.

Bugün Yunanistan sınırları içinde bulunan topraklarda da Halvetiyye, Bektaşiyye, Kadiriye, Mevleviyye, Rifaiyye, Nakşibendiyye, Bayramiyye ve Sa'diyye tarikatlarına ait olmak üzere 300'den fazla tekke kurulmuştur. Bulgaristan'da olduğu gibi bu ülkede de en yaygın tarikat olan Halvetiyye başta olmak üzere Sünni tarikatların yaygınlığı ve ağırlığı söz konusudur.

Barındırdığı tarikatların en önde geleninin Bektaşilik olduğu iddia edilen Arnavutluk'ta da durum farklı değildir. XVII. yüzyılda ünlü seyyah Evliya Çelebi'den sonra XX. yüzyılın başlarından itibaren F. W. Hasluck, F. Babinger, J. K. Birge, E. H. Ayverdi, M. Kiel, N. Clayer, R. Elsie, Metin İzeti vb. araştırmacıların kısmen ya da tamamen bölgeyi gezerek yerinde yaptıkları incelemeler Arnavutluk coğrafyasında büyük tarikatlardan hemen hepsinin faaliyet gösterdiğini ve kırka yakın yerleşim biriminde 300 civarında tekkenin kurulduğunu göstermektedir.

Kanaatimce asıl sorun Osmanlı'nın çekilişinden sonra Balkanlardaki tasavvuf müesseselerin merkezden kopması ve tekkelerin ehliyetsiz şeyhlerin eline kalmasındadır. Ehliyetli olan şeyhlerin bazıları öldürülmüş, bazıları da Türkiye'ye göçmüş ve tekkeler ehil olmayan mürşitlerin elinde kalmıştır. Bu Balkanlarda tüm tarikatlar ve tekkeleri için geçerlidir. Bundan dolayı başta yapılması gereken şey İslam Tasavvuf anlayışını öz şekliyle yeniden sunmaktır. Bu anlayış insanları birbirine yakınlaştıracak ve farkların güzelliğinde beraber yaşatacaktır.

Son sözümüzü de Yunus'a bırakıyoruz:

Yol oldur ki doğru vara
Göz oldur ki Hakk'ı göre
Er oldur alçakta dura
Yüceden bakan göz değil...

41 *İzeti, Metini, Balkanlar'da Tasavvuf, İstanbul, 2004, s. 209.*

Prof Dr. Mehmet Zeki İbrahimgil

Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Öğretim Üyesi

Arşiv Belgeleri Işığında Kosova'da Sultan Murad Hüdavendigâr Türbesi ve Külliye Yapıları

TARİHÇESİ

Sultan Murad Hüdavendigâr'a ait makam türbesi, Kosova'nın başkenti Priştine'ye 9 km mesafede, Priştine-Vuçetırn (Vushtri) yolunun sol tarafında, Mazgit (Kastriot-Obiliç) köyü yakınında bulunmaktadır. Türbe, 1389'daki Kosova Meydan Savaşı'nda Sultan Murad Hüdavendigâr'ın (1360-1389) Kosova Ovası'nda şehit olduğu ve organlarının gömüldüğü yerde oğlu Yıldırım Beyazıt'ın (1389-1403) emriyle inşa edilmiştir.[1] Tahnit edilen cesedi ise Bursa'ya nakledilerek, Çekirge semtindeki türbesine gömülmüştür.[2] Bazı kaynaklara göre Osmanlı ordusunun zaferiyle sonuçlanan savaş sonrasında Sultan Murad savaş meydanını dolaşırken, yaralı bir Sırp asilzadesi olan Miloş Obiliç[3] (Kabiloviç); bazı kaynaklarda ise[4] Miloş adlı bir Sırp asilzadesi tarafından henüz savaş bitmeden Müslüman olduğu bahanesiyle, padişaha yaklaşıp at üzerinde iken zehirli bir bıçakla hançerlendiği kayıtlıdır.[5] Miloş, hükümdarın çevresindeki askerlerce o esnada yakalanarak parçalanmıştır. Neşrî, padişahın bıçaklandığı yerde şehit olduğunu, devlet erkânı tarafından çadıra çağrılan Beyazıt'ın tahta çıkarıldığını yazmaktadır.[6] Kosova Meydan Savaşı'nın yapıldığı tarih hakkında farklı tarihler verilmektedir. Sırp kaynaklarına göre 20 Haziran 1389'da, Osmanlı kaynaklarında ise 10 Ağustos 1389 Salı günü (*Hicrî 16 Şaban 791*) yapılmıştır.[7] Hoca Sa'deddin ve Hayrullah Efendi bu tarihi 27 Ağustos 1389 olarak belirtmiştir.

Günümüze kadar birçok tarihçi, araştırmacı ve seyyah tarafından; Kosova Meydan Savaşı, Sultan Murad'ın şahadeti ve buradaki makam türbesinin inşa tarihi hakkında çok sayıda makale ve monografi yayımlanmıştır. Bunlardan en önemlileri arasında, Feridun Bey'in *Kosova Fethna-*

mesi[8], Neşri'nin *Kitabu Cihan-Numâ*[9], Hoca Sa'deddin'in *Tâcü't-Tevârih*[10], Müneccimbaşı Ahmed b. Lutfullah'ın *Câmi'u'd-Düvel*[11], Oruç Bey'in *Tarihi Ali Osman*[12], Solakzâde Mehmed Hemdemî'nin Tevârih-i Âl-i Osman[13], Hammer'in *Devlet-i Âli Osmaniye*[14] ve Evliya Çelebi'nin *Seyahatnamesi*'ni[15] sayabiliriz. *Geç dönem yerli ve yabancı tarihçi* ve araştırmacılardan ise, Yılmaz Öztuna'nın *I. Kosova Zaferi*[16], Ahmet Ağırakça'nın *Birinci Kosova Savaşı İle İlgili Kaynaklar*[17], Münir Aktepe[18] ve Mihajlo Diniç'in iki çalışması[19], Branislav Nuşiç[20] ve Duşanka Bojaniç-Lukaç'ın [21] çalışmalarını sayabiliriz.

OSMANLI ARŞİVLERİNDE TÜRBE İLE İLGİLİ BELGELER

Sultan Murad Hüdavendigâr savaş meydanında şehit olan ilk Osmanlı padişahı olması ve Osmanlıyı, Balkanlar'da kalıcı kılması sebebiyle Osmanlı tarihinde ayrı bir yere sahiptir. Osmanlı ordusu Balkanlar'a her sefere çıktığında, Sultan Murad'ın makam türbesini ziyaret etmişlerdir. Bu sebeple padişahlar, sadrazamlar, valiler türbenin bakım ve onarımı hakkında hükümler, iradeler, talepler ve beyannameler yazmışlardır. Bugüne kadar yapılan çalışmalarda, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Sultan Murad Hüdavendigâr Türbesi ile ilgili 6 belgeye ulaşılmıştır. Arşiv belgelerinin en eski tarihli olanı 1526 tarihlidir. Siyakat yazısıyla yazılmış olan bu belgede türbenin bakımından sorumlu olacak olan ailelerin vergiden muaf olmasından söz edilmektedir. 1791 tarihli ikinci belge Sultan Murad ve Gazi Mestan türbelerinin onarımı ile alakalıdır. 1866 tarihli üçüncü belge, Üsküp Evkaf Müdürü Rauf Bey'in şiirini türbe kapısı üzerine yazdırması hususundadır. Dördüncü belgede türbedeki eşyaların eski olduğu ve türbenin onarılması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu belgeden iki yıl sonra türbenin tamiri gerçekleştirilmiştir. 1895 tarihli beşinci belge bu tamirle ilgilidir. Bu belgede yapılan tamir çalışmaları ve harcamalar ayrıntılı bir şekilde verilmiştir. Türbe ile ilgili ulaştığımız altıncı belge ise Sultan V. Mehmet Reşad'ın, Sultan Murad türbesini ziyareti ile ilgilidir.

Belge 1: BOA. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi)
Tahrir Defteri Nu.: 133 s. 599.

Sultan I. Murad'ın türbesi yakınlarında yerleşip, türbenin hizmetinde bulunan ve buna mukabil avarızdan muaf olan ve çevredeki köylerde ziraatle meşgul olup, o köylerin sipahilerine öşürlerini vererek resm-i çift ve resm-i boyunduruk vermeyen ve kimseye raiyet kaydolunmamaları hakkında ellerinde Sultan Selim Han'ın hükmü bulunan görevlilerin isimleri yazılıdır. Söz konusu belge 1526 tarihlidir.

Sultan Murad Hüdavendigâr savaş meydanında şehit olan ilk Osmanlı padişahı olması ve Osmanlıyı, Balkanlar'da kalıcı kılması sebebiyle Osmanlı tarihinde ayrı bir yere sahiptir. Osmanlı ordusu Balkanlar'a her sefere çıktığında, Sultan Murad'ın makam türbesini ziyaret etmişlerdir. Bu sebeple padişahlar, sadrazamlar, valiler türbenin bakım ve onarımı hakkında hükümler, iradeler, talepler ve beyannameler yazmışlardır.

Belge 2: (Cevdet Nafia Nu.: 95)

Priştine'de Velap Nehri üzerinde bulunan köprünün inşasıyla, adı geçen nehrin Vulçıtrın önlerinde yatağı değiştirilerek Mahmud Paşa Köprüsü'nden akıtılması, Kosova'da merhum Sultan Murad Han ile Priştine'de Sancaktar Gazi Mestan türbelerinin tamiri hakkında Priştine'li Mustafa Bey'e gönderilen hüküm. Söz konusu belge Mayıs 1791 tarihlidir.

Belge 3: BOA.(Başbakanlık Osmanlı Arşivi)
İrade Dahiliye Nu.: 37952.

Sultan I. Murad'ın tamiri biten Kosova'daki türbesi için Üsküp Evkaf Müdürü Rauf Bey tarafından kaleme alınan şiirin türbe kapısının üzerine yazdırılması hususunda irade. Söz konusu belge 1 Şubat 1866 tarihlidir.

Belge 4: BOA. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi)
İrade-i Hususi Nu.: 1312. C. 107.

Sultan I. Murad'ın Kosova Sahrası'nda bulunan türbesindeki eşyaların eski ve padişahın şanına yakışmayacak derecede basit oldukları, türbenin kubbesiyle yanındaki çeşme ve misafir dairesinin tamire muhtaç bulunduğu ve gece kandil yakılmasına özen gösterilmediği arz edildiğinden gereğinin yerine getirilmesi. Söz konusu belge 18 Ekim 1893 tarihlidir.

Belge 5: BOA. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi)
ŞD Nu.: 1974/22.

Sultan I. Murad'ın Kosova'daki türbesinin kubbesi ile civarındaki çeşme ve misafir dairesinin harap olan yerlerinin tamir edilerek, eskiyen eşyanın yenilenmesi için gereğinin

yapılmasına dair Kosova Valiliği'nden gönderilen resmi yazı ile keşif pusulası bulunmaktadır. Söz konusu belge 14 Ocak 1895 tarihlidir.

Belge 6: BOA. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi)
NGG. Nu.: 907, s. 39-42.

Sultan V. Mehmed Reşad'ın Priştine'ye yaptığı seyahat hakkında düzenlenen rapor ve Hüdavendigâr Gazi Hazretleri'nin hatırasıyla dolu bir bölgede, geçmişte kan dökülmesinin kendisini gönülden yaraladığı, seyahati esnasında halktan gördüğü bağlılık sebebiyle meydana gelen olaylara karışanların affedildikleri, kanuna uyulması ve kan davalarının kaldırıldığına dair padişahın yayımladığı beyanname bulunur. Söz konusu belge Haziran 1911 tarihlidir.

TÜRBE YAPISI VE GEÇİRDİĞİ ONARIMLAR

Meşhed-i Hüdavendigâr Türbesi'nin orijinal durumu veya ilk türbe inşaatı hakkında günümüze kadar farklı fikirler öne sürülmüş ise de, 2005 yılında Türkiye Diyanet Vakfı'nın maddi katkılarıyla yaptığımız kazı ve restorasyon çalışması sonucunda netlik kazandı. Mevcut türbenin içinde 7,35 X 7,35 m ebadında kare planlı daha küçük bir türbeye ait 80 cm temeller çıktı. Böylece ilk türbenin de mevcut türbe gibi kubbe ile örtülmüş olduğu anlaşıldı. Kazı ve restorasyon çalışmalarından önce ilk türbe hakkında Semavi Eyice, Rumeli'nin birçok yerinde görülen fetih şehitlerinin türbeleri gibi dört paye üzerine atılmış dört kemerden ve bunlara oturan bir kubbeden ibaret açık bir türbe olduğu ihtimali üzerine durmuştur.[22] Türbenin farklı dönemlerde değişik onarımlardan geçtiği bilinmektedir. Türbe, ilk olarak Melek Ahmet Paşa'nın Rumeli Beylerbeyliği döneminde, 17. yüzyılın ikinci yarısında geniş çaplı bir onarımdan geçmiştir. 1660 yılına doğru Evliya Çelebi, Sadrazam Melek Ahmed Paşa'nın yanında olarak türbeyi ziyaret ettiklerinde, türbenin bakımsız ve harabe durumunu görürler.[23] Evliya

Meşhed-i Hüdavendigâr Türbesi'nin orijinal durumu veya ilk türbe inşaatı hakkında günümüze kadar farklı fikirler öne sürülmüş ise de, 2005 yılında Türkiye Diyanet Vakfı'nın maddi katkılarıyla yaptığımız kazı ve restorasyon çalışması sonucunda netlik kazandı.

Çelebi'nin tavsiyesi üzerine Melek Ahmed Paşa, civardaki Müslüman halkına iki kese kuruş (1000 akçe) vermiş ve türbenin temizlenmesi için getirttiği reayaya, bir hafta içinde, yüksek bir duvarla büyük bir kapı yaptırtmış ve yüzlerce çeşitli meyve fidanı diktirtmiştir. Ayrıca bir kuyu açılmış, türbeye bakmak için ailesiyle burada oturacak olan bir türbedar ve yeni kurulan vakfı denetlemek için civardaki yerlerde bulunan ileri gelen kişilerde nâzır olarak atanmışlardır. Bu tarihten sonra türbe, birkaç kez yine ihmale uğramışsa da, zaman zaman küçüklü büyüklü onarımlar görmüştür.[24]

1848 yılında türbe, esaslı bir şekilde onarılmış veya inşa edilmiş ve Sultan Abdülmecid'in (1839-1861) bir beratı ile aslen Buharalı olan Hacı Ali 300 kuruş maaşla türbedar olarak atanmıştır.[25] Bugünkü türbedar Saniye Hanım'ın eşi merhum Fahri Türbedar'da bu soydan gelmektedir. Günümüzde mevcut olan türbe bu döneme aittir. 2005 yılında gerçekleştirdiğimiz restorasyon sırasında parçalanmış halde türbeye ait bir onarım kitabesi bulundu. Hicri 1283 / Miladi 1866–67 tarihli bu kitabede Sultan Murad Türbesi'yle ilgili yaptığı onarımdan söz edilmektedir. Kitabenin tamamı mevcut olmadığından okunamadı. Ancak son mısrasında, "*Pek müzeyyen oldu Türbe-i Sultan Murad. (Ketebehu Mehmed Tevfik Kaymakam Liva-i Üsküp - Sene 1283)*" tarihi yazmaktadır.

Türbenin ikinci tamir kitabesi

Pek harap olmuş idi türbe-i şah-i Murad,
Emrü ferman eyledi tamirini Sultan Reşad,
Bir zafer tarihini yâd ettiren millete,
Ruh-i pak-i şad eden âli himmete,
Arz edüp bu cevher-i tarihi ta'zim eyleriz,
Meşhedin ihyasını (şefkat) sa'adet bekleriz.

Türbenin onarımına başlanıldığı 1911 yılında Kosova bölgesinin ileri gelenleri, Sultan Murad'ın şehit edildiği günün, milli gün olarak ilan edilmesi ve her yıl bütün Osmanlılar tarafından bu tarihte türbenin ziyaret edilmesini sağlamak için girişimde bulunmuşlardı.[26] Ancak, bir yıl sonra çıkan Balkan Savaşı, bu girişimin gerçekleşmesini engellemiştir.

Türbenin onarımına başlanıldığı 1911 yılında Kosova bölgesinin ileri gelenleri, Sultan Murad'ın şehit edildiği günün, milli gün olarak ilan edilmesi ve her yıl bütün Osmanlılar tarafından bu tarihte türbenin ziyaret edilmesini sağlamak için girişimde bulunmuşlardı. Ancak, bir yıl sonra çıkan Balkan Savaşı, bu girişimin gerçekleşmesini engellemiştir.

1912 yılında meydana gelen Balkan Savaşı'ndan sonra türbenin bakımını Sırbistan Hükümeti üzerine alır. 14 Mart 1914 tarihinde İstanbul'da Türkiye ve Sırbistan arasında imzalanan barış antlaşmasının 10. maddesi gereğince, türbenin bakımı ve onunla ilgili masraflar, Türk Hükümeti tarafından karşılanacaktı.[27] Ancak, kısa bir süre sonra 1. Dünya Savaşı patlak verince, İstanbul Antlaşması da yürürlükten kaldırılır. 1. Dünya Savaşı sırasında olduğu gibi, 2. Dünya Savaşı sırasında da işgal kuvvetleri tarafından türbede bulunan bütün eşyalar yağmalanır.[28] Türbe, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Yugoslavya Devleti tarafından himaye altına alınmış ve 1960-61 yıllarında esaslı bir şekilde onarılmıştır.[29]

1990'lı yıllarda T.C. Kültür Bakanlığı tarafından yapılan bakım veya yüzeysel onarımda, türbe duvarlarına rastgele asılmış bulunan tablo, pano ve halı parçaları kaldırılmış; yanık türbe sanduka örtüleri ve sanduka civarındaki kilise şamdanları kaldırılmış; harap vaziyetteki avize sökülmüş; türbe başucundaki bağış köşesi dip köşeye taşınmış; yaklaşık yirmi beş yıldır boya-badana yapılmamış, türbenin iç duvar yüzeyleri (kubbe kasnağına kadar olan kısımların) sıva tamirleri yapılmak suretiyle Horasan harcı rengine boyatılmış; Türkiye'den getirilen kumaş ve örtülerle sanduka kaplanmış; Konya'da yaptırılan, dönemin Osmanlı Sultan kavuğu konulmuş; sandukanın dört köşesine Osmanlı üslubunda yapılmış yüksek boylu şamdanlar yerleştirilmiş; sandukanın güney ve kuzeyine ahşap oymalı rahleler, Kur'an'ı Kerim'ler ve tespihler konulmuş; türbe ziyaretçi defteri ve bu amaçla kullanılan ahşap kürsü sandukanın ayak ucuna alınmış; türbedeki otantik havayı bozan tül ve kumaş perdelerle, kornişler, yerlerdeki koyun postları kaldırılarak tekke görünümüne son verilmiş; türbe, bekçi kulübesi ve türbedar evinin tüm kırık camları değiştirildiği belirtilmiştir.[30]

SULTAN MURAD TÜRBESİ 2005 YILI RESTORASYONU

Sultan Murad Türbesi'nin restorasyonu, 26 Ağustos 2004 tarihinde Priştine'de imzalanan "Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Kosova Geçici Özerk Yönetim Kurumlarını (Kosova Kültür, Gençlik ve Spor Bakanlığı) temsil eden Kosova'daki BM Geçici Yönetimi (UNMIK) arasında yapılan Kültürel İşbirliği Anlaşması" çerçevesinde gerçekleştirildi.

Sultan Murad Türbesi'nin restorasyonuyla ilgili protokol Kasım 2004 tarihinde imzalandı. Restorasyon çalışmalarına

Sultan Murad Türbesi'nin aslına uygun olarak onarılması için restorasyon çalışmalarında 2 mimar, 1 inşaat mühendisi, 20 kadar usta ve işçi görev yaptı. Türkiye Diyanet Vakfı Genel Müdürlüğü tarafından finanse edilen restorasyon çalışmalarını, Mostar Köprüsü'nün restorasyonunu gerçekleştiren Er-Bu İnşaat Şirketi üstlendi. Restorasyon çalışmaları sonunda Sultan Murad Türbesi hak ettiği güzelliği ve tarihi önemini yeniden kazandı.

ise, 1 Mayıs 2005 tarihinde başlanıldı. Türbe, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye Diyanet Vakfı ve Kosova'nın katkılarıyla sekiz ay gibi kısa bir süre içinde restore edildi. Türbe restorasyonu, Gazi Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Mehmet Z. İbrahimgil başkanlığında, Türkiye'den Prof. Dr. Hakkı Acun (Gazi Üniversitesi Öğr. Üyesi), Doç. Dr. Mehmet Tunçel (Ankara Üniversitesi), Öğr. Gör. Neval Konuk (Marmara Üniversitesi); Kosova'dan Prof. Dr. Fejaz Drancolli (İMMK, Prishtine), Dip. İng. Mimar Gjejlane Hoxha (MKRS/DTK), Dip. İng. Mimar Niyazi Haliti (İMMK, Prishtine), Arkeolog Haci Mehmetay (İMM, Prishtine), İng. Dip. Kemal Elşani'den (Kastriot Belediyesi) oluşan bilim kurulu denetiminde yapıldı.

Sultan Murad Türbesi'nin aslına uygun olarak onarılması için restorasyon çalışmalarında 2 mimar, 1 inşaat mühendisi, 20 kadar usta ve işçi görev yaptı. Türkiye Diyanet Vakfı Genel Müdürlüğü tarafından finanse edilen restorasyon çalışmalarını, Mostar Köprüsü'nün restorasyonunu gerçekleştiren Er-Bu İnşaat Şirketi üstlendi. Restorasyon çalışmaları sonunda Sultan Murad Türbesi hak ettiği güzelliği ve tarihi önemini yeniden kazandı.

RESTORASYONDA YAPILAN MÜDAHALELER

Esas mekan örtü sistemi ve giriş revakı kubbesinin kurşun kaplaması tamamen değiştirilerek yenilenmiştir. Kubbenin devrilmiş durumdaki alemi ise temizlenip yaldızlandıktan sonra tekrar yerleştirilmiştir. Türbenin dış cephe restorasyonunda son derece fazla miktarda taş değişikliğinin statik tehlike doğurması ihtimalinden dolayı, yüzeyler 2 cm raspalanmış fakat daha derin çatlak ve çürümeye maruz kalmış bütün taşlar boşaltılarak yenilenmiş, saçak profilleri ve yatay kornişler, köşelerdeki plaster ve pencerelerin söve kemer ve denizlikleri asıl şeklinde hazırlanan taşlarla değiştirilmiştir. Pencere taş sövelerinin yenilenmesi için Kosova'daki taş ocağından uygun boyutta taş temin edilemediğinden, 38 parça taş söve Kayseri'deki bir taş ocağından getirilmiştir. Pencere açıklıklarındaki demir şebeke uçları taş değişikliklerinde de tekrar kullanılarak ve saplandığı deliklerdeki boşluklara kurşun dökülerek yeni söveler yerleştirilmiştir. Pencerelerin doğramaları, eski şekil aynen korunarak birinci sınıf som meşe kerestesi ve renksiz mat vernik kullanılan imalatla yenilenmiştir. Kubbedeki kalemişi süslemelerin aynen muhafazası ve eksik kısımlarının olduğu gibi dondurulması için gerekli konservasyon işlemleri için bütün yüzeyler temizlenmiş ve derin çatlaklarda ise mevcut çimento harcı taşlanarak ince bir alçı tabakasıyla kaplanmıştır. Kubbe göbeğinde bulunan mevcut zincire yeni bir avize asılmıştır. Ancak elektrik tesisatı bulunmadığından sembolik olarak konulmuştur. Türbenin ahşap kapı kanatları aslına uygun şekilde yeni imalatla değiştirilmiştir. Türbe tabanında mevcut tahta kaplamanın tamamı sökülmüştür. Kapı açıklığını kuşatan taş ve mermer söve yüzeyleri aynen korunmuştur. Türbenin giriş revakı tamamen yenilenmiştir. Giriş revakındaki eski sütun başlıklarının büyük ölçüde kırık ve çatlak olması sebebiyle yeniden imal edilmiştir. Revak eski fotoğraflardaki doğrama detaylarına göre hazırlanmış, yeni camekân yapılarak kapalı hale getirilmiştir. Böylece, revak ilk görüntüsüne kavuşturulmuş ve türbe de dış tesirlere karşı daha mahfuz hale gelmiştir.

SELAMLIK BİNASI

Meşhed-i Hüdavendigâr Türbesi'ni ziyaret edenlerin dinlenme ve barınmalarını sağlamak amacıyla Sultan II. Abdülhamid'in vermiş olduğu emir üzerine "Selamlık Binası" olarak anılan iki katlı yapı, 1896 yılında tamamlanmıştır.[31] Ayrıca türbenin bitişiğinde bir cami yapılması için Priştine Sancağı mutasarrıfı Mustafa Rükneddin Bey'in, II. Abdülhamid'in iradesini elde etmek sebebiyle yetkili mercilere başvurmuşsa da müsaade alamadığı anlaşılmaktadır.[32] 1906 yılında ise I. Murad Türbesi'yle bitişiğinde bulunan Selamlık Binası'nın 28.065 kuruş sarfiyle onarımı yapılmış[33] ve II. Abdülhamid'in tahta çıktığı 1 Eylül tarihinde törenle açılmıştır.[34] Türbe daha sonra, 1909 tarihli tamir kitabesinden de anlaşıldığı üzere Sultan Reşad'ın 16 Haziran 1911'deki Kosova'yı ziyareti sırasında onarımdan geçmiştir.[35] Türbede top atışları ile karşılanan Sultan, Balkanlar'ın Kâbesi sayılan Meşhed-i Hüdavendigâr'ı ziyaret eder.[36] Ziyaretten önce Kosova Ovası'nda 20 bin veya 100 bin kişi olarak tahmin edilen kalabalık bir toplulukla namaz kılınmış, özel olarak yapılan minberde Manastırlı İsmail Hakkı Efendi vaaz vermiş ve padişah beyannamesi okunmuştur.[37] Ziyaret dolayı-

sıyla türbe onarılmış, avlusu kesme taşla döşenmiş, yeni bir çeşme yaptırılmış, türbenin bugünkü tamir kitabesi konulmuş ve avluya Reşadiye Medresesi'nin temeli atılmıştır.

Sultan Murad Selamlık Binası, Sultan Murad Hüdavendigâr'ın Türbesi avlusunda 1896 yılında inşa edilmiştir. Yaptığımız incelemede, türbede Sultan Abdülaziz'in beratıyla maaş karşılığı türbedarlık vazifesi verilen Buharalı Hacı Ali ailesi günümüzde de bu görevini devam ettirmektedir ve selamlık binasında kalmaktadırlar. Selamlık binası üzerinde bir kitabe yer almaktadır.

Türbenin giriş kapısı üzerinde yer alan kitabe, talik hatla üç satır olarak ve iki sütun halinde yazılmıştır. Kitabe, türbede 1909 yılında yapılan tamire aittir. 120 X 20 cm ölçülerinde olan kitabenin manzum tarihinin şairi Şefket'tir. Kitabede ebced hesabıyla verilen tamir yılı, "ta'zim eyleriz" cümlesiyle verilmektedir. Ebced hesabıyla, bu cümle Hicri 1327 / Miladi 1909 yılını göstermektedir. Türbenin, Sultan Reşad'ın ziyaretinden iki sene önce tamir geçirdiği kitabeden anlaşılmaktadır. Tamir kitabesinin transkripsiyonu şu şekildedir:

"*Pek harap olmuş idi türbe-i Şah-i Murad, emrü ferman eyledi tamirini Sultan Reşad. Bir zafer tarihini yâd ettiren millete, ruh-i pâk-i şad eden âlî himmete, arz edüp bu cevher-i tarihi ta'zim eyleriz, meşhedin ihyasını (Şevkat) sa'adet bekleriz.*[38]" (Hicri 1329 / Miladi 1909)

Sultan Murad Selamlık Binası, Sultan Murad Hüdavendigâr'ın Türbesi avlusunda 1896 yılında inşa edilmiştir. Yaptığımız incelemede, türbede Sultan Abdülaziz'in beratıyla maaş karşılığı türbedarlık vazifesi verilen Buharalı Hacı Ali ailesi günümüzde de bu görevini devam ettirmektedir ve selamlık binasında kalmaktadırlar. Selamlık binası üzerinde bir kitabe yer almaktadır.

TÜRBE AVLUSU İÇERİSİNDE YER ALAN DİĞER YAPILAR

Türbenin haziresinde Hafız Mehmed Paşa ile Rifat Paşa'nın mezarları bulunmaktadır. Avlunun içinde giriş kapısının tam karşısındaki duvarda Sultan Reşad'ın bir çeşmesi, bir de dış duvar yüzeyinde Abdülhamid (Selamlık) Çeşmesi yer almaktadır.

Sultan Murad Türbesi haziresinde, Hafız Mehmed Paşa ile Rifat Paşa'nın lahit şeklinde mezarları yer almaktadır. Mezar taşları oldukça bakımlı durumdadır. Hafız Mehmed Paşa Mezarı, Sultan Murad Hüdavendigâr'ın Kosova Ovası'ndaki makam türbesi haziresi batı köşesinde yer almaktadır. Mermerden ve lahit şeklinde olan Hafız Mehmed Paşa mezarı, taban mermeri ile 15 cm yükseklikteki bir kaide üzerinde

Türbenin haziresinde Hafız Mehmed Paşa ile Rifat Paşa'nın mezarları bulunmaktadır. Avlunun içinde giriş kapısının tam karşısındaki duvar da Sultan Reşad'ın bir çeşmesi, bir de dış duvar yüzeyinde Abdülhamid (Selamlık) çeşmesi yer almaktadır.

bulunmaktadır.[39] Mermer lahdin her yüzeyinde taş işçiliği süslemeler mevcuttur. Mezarın üstü yatay mermer taşıyla örtülüdür. Mezarın dörtgen kaide üzerinde yükselen baş ve ayak taşları silindir şeklindedir. Her iki taşın üst bölümlerinde güzel işlenmiş, çiçek motifleri yer alırken, üstlerinde başlık taklidi süslemeler bulunmaktadır.

Mezar taşının kitabesi, mermer üzerine sülüs ile yazılıdır. 16 satırdan oluşan kitabe, 103 X 33 cm ölçülerindedir. Manzum tarihin şairi Muhtar'dır. Hafız Mehmed Paşa Mezarı'nın kitabesinin transkripsiyonu şu şekildedir:

"Allah –Bâkî, Hafız-ı lafz-ı dilârâ-yı kelam-i ezelî.
Kosova vali vâlâsı Mehmed Paşa, dinine devletine padişah-ı zîşana sıdk ile hizmete say'eyler idi subh ü meşâ, nûr-i iffet mütecelli idi dîdârından, pertev-i sıdk ü salâh idi yüzünden peyda. Hangi bir memlekette olmuş idiyse me'mur, ol yeri eyler idi adi ile ma'mure sera, namını hayr ile ibka ederek âlemde, akibet eyledi gülzâ-ı na'îmi me'va.

Geçme, bir Fatiha kıl ruhuna yahu ihda, Rahmetullahi aleyhi ve ala ehl-i beka, sevdiğim zât idi Muhtar dedim, tarihin azim-i bezm-i bihişt oldu Mehmed Paşa."
Sene 1321 (Miladi 1903)[40]

Rifat Paşa Mezarı, Sultan Murad Hüdavendigâr'ın Kosova Ovası'ndaki makam türbesi haziresi güneybatı köşesinde yer almaktadır. Lahit şeklinde olan Rifat Paşa mezarı, 50 cm yükseklikteki kesme taştan bir kaide üzerinde bulunmaktadır. Mezarın üstü, yatay mermer taşıyla örtülüdür. Mezarın baş ve ayak taşları silindir şeklindedir. Taş işçiliğiyle güzel işlenmiş bir vazo içinden yükselen bu taşlar, alt kısımlarda dar olurken, yukarıya doğru gittikçe genişlemektedir.

Mezar taşının kitabesi, mermer üzerine sülüs ile yazılıdır. 10 satırdan oluşan kitabe, 130 X 35 cm. ölçülerindedir. Rifat Paşa Mezarı'nın kitabesinin transkripsiyonu şu şekildedir:

"Lâ ilâhe illallâh Muhammeden Resulallah!
Mukaddema Silistre başkumandanı olup, muahharen Sofya Ordu-yu Hümâyunu kumandanı iken Priştine'de irtihal-i dar-i bekâ eden, efahim-i müşiran-ı kirâm-ı maal-i ittisamdan Rifat Paşa'nın ruhuna Fatiha."
Fî 22 Cemaziye'l-ahir Sene 1276 (Miladi 1859)[41]

Selamlık Çeşmesi

Sultan Murad (Ali Hacı) Selamlık Çeşmesi, türbenin arkasında yer alan selamlık binası avlusunda yer almaktadır. Çeşme, Yakovalı Ali Hacı tarafından Hicri 1316 / Miladi 1898'de inşa ettirilmiştir. Çeşmenin ön yüzü mermerden inşa edilmiştir. Tek lülesi olan çeşmenin, kurnası betondur. Lüle, kitabe üzerinde bulunmaktadır. Kitabe üzerinde bulunan niş üzerinde, saksı içerisinden uzanan dallar yer almaktadır. Kitabe ortasında da bitkisel bir süsleme bulunmaktadır. Türbeyi ziyaretimizde, çeşmenin gayet bakımsız durumda olduğunu gördük.

Çeşmenin kitabesi, mermer üzerine sülüs ile yazılıdır. Kitabe, 40 X 28 cm ölçülerindedir.[42] Çeşmenin kitabesinin transkripsiyonu şu şekildedir:

"İhtiyacata muvaffak âsâr-ı hayriye vücuda getirmekle temeyyüz eden Priştine'de, Yakovalı tüccar Ali Hacı bu mevki-i mukaddeste susuzluktan çekilen müşkülatı ref ile meslek ve ordu-yu celi-i hilafet penahiye muvaffak harekette bulunmuş ve Hüdavendigâr Gazi Hazretlerinin ruhuna şad etmiş olduğundan dolayı 'Hayr' ile yâd olunsa sezadır." Sene 1316 (Miladi 1898)

Sultan Reşad Çeşmesi

Sultan Reşad Çeşmesi, türbe avlu girişinin hemen arkasında duvara bitişik olarak, Hicri 1329 / Miladi 1911'de Sultan Reşad tarafından inşa ettirilmiştir. Çeşmenin, tamamı mermerden inşa edilmiştir. Tek lülesi olan çeşmenin, kurnası mermerdendir. Lüle, kitabenin altında bulunmaktadır. Çeşme, duvara dayalı bir ayna taşından oluşmaktadır. Ayna taşının her iki tarafında dörtgen şeklinde birer sütunu ve üstünde de yarım dairevi şeklinde bir üst nişi vardır. Türbeyi ziyaretimizde, çeşmenin çalıştığı gözlemlenmiştir.

Çeşmenin kitabesi, mermer üzerine sülüs ile yazılıdır. Kitabe, 38 X 20 cm ölçülerindedir.[43] Kitabenin manzum şairi Şefket'tir. Kitabedeki son satırdan ebced hesabıyla çeşmenin inşa tarihinin Hicri 1329 / Miladi 1911 olduğu anlaşılmaktadır. Bundan da çeşmenin Sultan Reşad'ın Rumeli'yi ziyaretinden iki yıl sonra inşa edildiği ortaya çıkmaktadır. Çeşme kitabesinin transkripsiyonu:

"Şehriyar-ı zihimen şahin şah-ı âlî nejat
Teşnigân-ı meşhed-i ab-ı keremle kıldı şâd
Eyledi ihya bu rana çeşmeyi Sultan Reşad
Çıktı bir tarih-i Şevkat 'feyzgâh-ı ittihâd"
Sene 1329 (Miladi 1911)

Yüzyıllar boyunca çeşitli bilginler ve araştırmacılar tarafından incelenen türbe, günümüzde Balkanlar'da Türk varlığının önemli, tarihi ve dini bir sembolü halindedir. Meşhed-i Hüdavendigâr Türbesi, Kosova dışında yaşayan Türkler ve Müslümanlar tarafından da önemli bir ziyaretgâhtır. Balkanlar'ın kapısını 1389 yılında yapılan Kosova Savaşı'nda iman ve bilek gücüyle açan, Osmanlı ordusu ile Sultan Murad'ın adaleti ve kahramanlığı daha sonra diğer milletler arasında destanlaşmıştır.[44]

Meşhur Osmanlı tarihçisi Hammer'in Sultan Murad'la ilgili sözleriyle yazımıza son veriyoruz: "Murad'ın hayatı, takma adları olan 'Hüdâvendigâr' ve 'Gazi'nin derin bir ifadesinden ibarettir. Cihad yolunda yorulmayan bir savaşçı, adaletli bir hükümdardır."[45]

KAYNAKÇA

- Kosova Fetihnâmesi, (Feridun Bey, Münşeat, İstanbul, 1274, I, s. 112).
- Sa'deddin, *Tâcü't-Tevârih*, C. I, İstanbul, 1270, s.120.
- Yusuf Halaçoğlu, "Kosova Savaşı", I. Kosova Zaferi'nin 600. Yıldönümü Sempozyumu Bildirileri, 26 Nisan 1989, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1992, s. 31.
- Ahmet Ağırakça, "Birinci Kosova Savaşı İle İlgili Kaynaklar", I. Kosova Zaferi'nin 600. Yıldönümü Sempozyumu Bildirileri, 26 Nisan 1989, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1992, s. 25.

- Neşrî, *Kitab-ı Cihan-Numâ*, Ankara, 1949, C. I, s. 290-291.
- Müneccimbaşı Ahmed b. Lutfullah, Câmi'u'd-Düvel, Nuruosmaniye Kütüphanesi, Nu.:3171, Vr. 279.
- Hammer, *Devlet-i Osmâniyye Târihi*, (Çeviren: M.Ata), C. I, İstanbul, 1337, s. 221.
- Oruç Bey, *Tevârih-i Âl-i Osman*, Neşreden F. Babinger, Honnover, 1925, s. 25-26.
- Solakzâde Mehmed Hemdemî, *Tevârih-i Âl-i Osman*, İstanbul, 1298, s. 46.
- Neşrî, "Osmanlı Tarihçilerinden Seçmeler: 1. Kosova Zaferi (1389)", (Sadeleştiren: Yılmaz Öztuna), *Hayat Tarih Mecmuası*, 1 Ekim 1969, Sayı: 9, s. 8-14.
- *Tâcü't-tevârih*, C. I, İstanbul, 1279, s. 119.
- H.Wilde, *Brussa*, Berlin, 1909, s. 61-62.
- Sedat Çetintaş, *Türk Mimarî Anıtları*, Osmanlı Devri II, İstanbul, 1952, s. 264.
- Kazım Baykal, *Bursa ve Anıtları*, Bursa, 1950, s. 27-29.
- Albert Gabriel, *Brussa*, Paris, 1958.
- Semavi Eyice, "Kosova'da Meşhed-i Hüdavendigâr ve Gazi Mestan Türbesi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, c. 12, Sayı: 16, İstanbul, 1961, s. 71-82.
- Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. V, İstanbul, 1315, s. 551;
- İsmail Eren, "Kosova'da I. Murad Hüdavendigâr Türbesi'ne Ait Tarihî Bir Belge",
- *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 4-5, 1975-76, s. 73.
- Nimetullah Hafız, "Sultan Murad Türbesi'ni Korumak İçin Verilen Bir Berat", *Çevren Dergisi*, Yıl: II, Sayı: 3, Priştine, Temmuz, 1974, s. 39-42.
- *Asır* Gazetesi, Yıl: II, Sayı: 112, Selanik 21 Rebiü'l-ahir 1314 (1896).
- *Asır* Gazetesi, Yıl: II, Sayı: 191, 10 Safer 1315 (1897).
- *Asır* Gazetesi, Yıl: XII, Sayı: 1076, 17 Mayıs 1906.
- *Asır* Gazetesi, Yıl: XII, Sayı: 1112, 17 Eylül 1906.
- Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimarî Eserleri*, C. III, 3. Kitab, 1981,s. 89.
- Mehmet Z. İbrahimgil-Neval Konuk, *Kosova Sultan Murad Hüdavendigâr Türbesi Restorasyonu*, Ankara, 2006. Mehmet Z. İbrahimgil-Neval Konuk, *Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri,* C. I, Ankara 2006, s. 440.
- Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, V, İstanbul, 1315, s. 551.
- Yılmaz Öztuna, Osmanlı Tarihçilerinden Seçmeler: 2, Neşrî, 1. Kosova Zaferi (1389)", (Sadeleştiren: Yılmaz Öztuna), *Hayat Tarih Mecmuası*, 1 Ekim, Sayı: 9, 1969, s .8-14.
- Ahmet Ağırakça, "Birinci Kosova Savaşı İle İlgili Kaynaklar", *I. Kosova Zaferi'nin 600. Yıldönümü Sempozyumu Bildirileri*, 26 Nisan 1989, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1992, s. 25.
- Mihajlo Diniç, Dva Savremenika u Boju Na Kosovu (Kosova Savaşı Hakkında İki Çağdaş Yazar), Glas, SKA, CLXXXII, Belgrad, 1940, s. 133-148.
- Mihajlo Diniç, *Kosovska Bitka (Kosova Savaşı) Enciklopedija Jugoslaviye*, Tom 5, Zagreb, 1962, s. 335-337.
- Neval Konuk, "*Şehbâl Mecmuası'ndaki Sanat Tarihi Yazıları*", Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2001.
- Neval Konuk, "Balkanlar'ın Fethinden Bugüne Kosova Sultan Murad-ı Hüdavendigâr Türbesi", Rumeli Dernek ve Vakıfları, 650. Yıl Sempozyumu, Türklerin Rumeli'ye Çıkışının 650. Yıldönümü, (Yayına Hazırlayan: H. Yıldırım Ağanoğlu), İstanbul, 2002, s. 97-118.
- Selçuk Mülayim, "Sultan Reşad'ın Rumeli Seyahati", Balkanlar'da Kültürel Etkileşim ve Türk Mimarisi Uluslararası Sempozyumu Bildirileri, (17-19 Mayıs 2000, Şumnu-Bulgaristan), A.K.M. Yay.,c. 1, Ankara, 2001, s. 480.
- *Doğru Söz* Gazetesi, Sayı: 31, İstanbul, 16 Safer 1329 (1911).
- Aleksandar Urosevic, "Proslost Muradovog turbeta na Kosovu", Glasnik Muzeja Kosova i Metohije I, Pristina, 1956, s. 236.
- Milutin Foliç-Miroslav Lukiç, "İnformativni Pregled Konzervatorski Radova Na Spomenicima Kulture Kosova Od 1962-1972 Godine", *Starine Kosova*, Kn. VI-VII, Priştina 1973, s. 249-250.
- Milan İvanoviç, "Konzervatorski Radovi Na Spomenicima Kulture Kosova İ Metohija u 1961 godine", Starine Kosova i Metohije, Kn. II-III, Priştina, 1963, s. 257-260.
- Serhat Akcan-Ahmet Ertekin, Kosova I. Murad Türbesi

Çalışmaları ile İlgili Rapor, 1990.

- Raif Vırmiça, *Kosova'da Osmanlı Mimarî Eserleri* I, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1999, s. 13.
- Necip P. Alpan, "Arnavut Halk Edebiyatından: Birinci Kosova Savaşı Destanı", *Türk Folklor Araştırmaları*, c.16, Sayı: 315, İstanbul, 1975, s. 7463-66.
- Şefket Plana, "1. Kosova Savaşı'nın 600. Yılında: Kosova Savaşı (1389) Destanları'nda Sultan Murad'ın Kişiliği", Türk Kültürü, c. 27, Sayı: 314, İstanbul, 1989, s. 41-52.
- Joseph von Hammer, *Historija Turskog (Osmanskog) Carstva*, Tom,1, Zagreb, 1979, s. 76-77.
- Mihajlo Diniç, Dva Savremenika u Boju Na Kosovu (Kosova Savaşı Hakkında İki Çağdaş Yazar), *Glas*, SKA, CLXXXII, Belgrad, 1940, s.133-148.
- Mihajlo Diniç, Kosovska Bitka (Kosova Savaşı) *Enciklopedija Jugoslaviye*, Tom 5, Zagreb, 1962, s. 335-337.
- Branislav Nuşiç, Kosovo Opis Zemlje i Naroda, Tom, II, Beograd, 1903, s. 24-26.
- Duşanka Bojaniç-Lukaç , Turski Natpisi Muradovog i Bajraktarevog Türbeta, *Starine Kosova i Metohija*, Tom I, Priştina, 1956, s. 233-237.

DİPNOTLAR

1 İsmail Eren, "Kosova'da I. Murad Hüdâvendigâr Türbesi'ne Ait Tarihî Bir Belge", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 4-5, İstanbul, 1975-76, s. 67.

2 H. Wilde, Brussa, Berlin, 1909, s. 61-62; Sedat Çetintaş, *Türk Mimarî Anıtları, Osmanlı Devri* II, İstanbul, 1952; Kazım Baykal, *Bursa ve Anıtları*, Bursa, 1950, s. 27-29; Albert Gabriel, *Brussa*, Paris, 1958; Mehmet Z. İbrahimgil-Neval Konuk, *Kosova Sultan Murad Hüdavendigâr Türbesi Restorasyonu*, Ankara, 2006; Neval Konuk, "Balkanlar'ın Fethinden Bugüne Kosova Sultan Murad-ı Hüdavendigâr Türbesi", Rumeli Dernek ve Vakıfları, 650. Yıl Sempozyumu, Türklerin Rumeli'ye Çıkışının 650. Yıldönümü, (Yayına Hazırlayan: H. Yıldırım Ağanoğlu), İstanbul, 2002, s. 97-118;

3 Neşrî, *Kitab-ı Cihan-Numâ*, Ankara, 1949, I, s. 290-305.

4 Oruç Bey, *Tevârih-i Âl-i Osman*, Nşr. F.Babinger, Honnover, 1925, s. 25.

5 Sa'deddin, *Tâcü't-Tevârih*, C. I, İstanbul, 1270, s. 122.

6 Sa'deddin, *a.g.e.*, I, s. 305-307.

7 Yusuf Halaçoğlu, "Kosova Savaşı", *I. Kosova Zaferi'nin 600. Yıldönümü Sempozyumu Bildirileri*, 26 Nisan 1989, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1992, s. 31.

8 *Kosova Fetihnâmesi*, (Feridun Bey, Münşeat, İstanbul, 1274, I, s. 112); Sa'deddin, Tâcü't-Tevârih, İstanbul, 1270, I, s. 120.

9 Neşrî, *Kitab-ı Cihan-Numâ*, Ankara, 1949, I, s. 290-291.

10 Sa'deddin, *Tâcü't-Tevârih*, C. I, İstanbul, 1270, s. 120.

11 Müneccimbaşı Ahmed b. Lutfullah, *Câmi'u'd-Düvel*, Nuruosmaniye Kütüphanesi, Nu.: 3171, Vr. 279.

12 Oruç Bey, *Tevârih-i Âl-i Osman*, Nşr. F.Babinger, Honnover, 1925, s. 25-26.

13 Solakzade Mehmed Hemdemî, Tevârih-i Âl-i Osman, İstanbul, 1298, s. 46.

14 Josef Von Hammer, *Devlet-i Osmâniyye Târihi*, (Çev.: M. Ata), İstanbul, 1337, I, s. 221; Joseph Von Hammer, *Historija Turskog (Osmanskog) Carstva*, Tom 1, Zagreb, 1979, s. 76-77.

15 Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, V, İstanbul, 1315, s. 551.

16 Yılmaz Öztuna, *Osmanlı Tarihçilerinden Seçmeler: 2*, Neşrî, "1. Kosova Zaferi (1389)", (Sadeleştiren: Yılmaz Öztuna), *Hayat Tarih Mecmuası*, 1 Ekim 1969, Sayı: 9, s. 8-14.

17 Ahmet Ağırakça, "Birinci Kosova Savaşı İle İlgili Kaynaklar", *I. Kosova Zaferi'nin 600. Yıldönümü Sempozyumu Bildirileri*, 26 Nisan 1989, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1992, s. 25.

18 Münir Aktepe, Kosova, *İslam Ansiklopedisi*.

19 Mihajlo Diniç, *Dva Savremenika u Boju Na Kosovu* (Kosova Savaşı Hakkında İki Çağdaş Yazar), Glas, SKA, CLXXXII, Belgrad, 1940, s. 133-148; Mihajlo Diniç, *Kosovska Bitka* (Kosova Savaşı) Enciklopedija Jugoslaviye, Tom 5, Zagreb, 1962, s. 335-337.

20 Branislav Nuşiç, *Kosovo Opis Zemlje i Naroda*, Tom, II, Beograd, 1903, s. 24-26.

21 Duşanka Bojaniç-Lukaç, *Turski Natpisi Muratovog i Bajraktarevog Türbeta*, Starine Kosova i Metohija, Tom I, Priştina, 1956, s. 233-237.

22 Semavi Eyice, "Kosova'da Meşhed-i Hüdavendigâr ve Gazi Mestan Türbesi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, c.12, Sayı: 16, İstanbul, 1961, s. 71-82.

23 Evliya Çelebi, Seyahatnâme, V, İstanbul, 1315, s. 551.

24 İsmail Eren, "Kosova'da I. Murad Hüdavendigâr Türbesi'ne Ait Tarihî Bir Belge", Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, Sayı: 4-5, 1975-76, s. 73.

25 Nimetullah Hafız, "Sultan Murat Türbesini Korumak İçin Verilen Bir Berat", *Çevren Dergisi*, Yıl: II, Sayı: 3, Priştine, Temmuz, 1974, s. 39-42; Mücahit Asım, Kosova'da Esirgenmiş İslam Anıtları, *Çevren Dergisi*, Yıl: II, sayı 3, Priştine, Temmuz, 1974, s. 43-48.

26 *Doğru Söz Gazetesi*, Sayı: 31, İstanbul, 16 Safer 1329 (1911).

27 Mehmet Z. İbrahimgil- Neval Konuk, *Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri*, C. I., Ankara 2006, s .441; Raif Vırmiça, a.g.e., s. 14-15.

28 Mehmet Z. İbrahimgil-Neval Konuk, *Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri*, C.I., Ankara 2006, s. 442; Raif Vırmiça, a.g.e., s. 14.

29 Mehmet Z. İbrahimgil-Neval Konuk, Kosova'da Osmanlı Mimari Eserleri, C.I., Ankara 2006, s. 440; Raif Vırmiça, a.g.e., s. 14.

30 Ayrıntılı bilgi için bkz.:Necip P. Alpan, "Arnavut Halk Edebiyatından: Birinci Kosova Savaşı Destanı", *Türk Folklor Araştırmaları*, c. 16, Sayı:315, İstanbul, 1975, s. 7463-66; Şefket Plana, "1. Kosova Savaşı'nın 600. Yılında: Kosova Savaşı (1389) Destanları'nda Sultan Murad'ın Kişiliği", Türk Kültürü, c. 27, Sayı:314, İstanbul, 1989, s. 41-52.

31 Joseph Von Hammer, *Historija Turskog (Osmanskog) Carstva*, 1, Zagreb, 1979, s. 76-77.

Doç. Dr.
Adem Efe

Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ÖÜ

Balkanların İslamlaşmasında Tekkelerin Rolü ve Kosova/Prizren Şeyh Osman Efendi Tekkesi*

Resim 1. Saraçhane/Kukli Bey Camii. Manastır şehrindeki durumu.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan hemen sonra Batı'ya doğru ilerlerken yol üzeri olan ilkin Balkan coğrafyasında İslam'ın tanınıp yayılmasında, sosyal ve kültürel hayatın gelişmesinde, tasavvufun ve onun sosyal hayattaki kurumları olan tarikatların ve bu tarikatların mekânı olarak görülen tekkelerin ve mensuplarının büyük bir rolünün olduğunu söylemek mümkündür. Şeyh, halife, derviş ve müritlerin hiyerarşik olarak yer aldığı tekke mensuplarının bazı bölgelere askerler girmeden önce girip yerleşerek o bölgeleri İslamlaştırdıkları tarihi ve sosyolojik bir gerçekliktir. Bir bölgeyi İslamlaştırdıktan sonra oraya yerleşen tekke mensupları, yakın civardaki halkı da etkileyerek kısa sürede birtakım müesseselerin ortaya çıkmasına da vesile olmuşlardır. Balkanlar coğrafyası da tekke ve zaviyeler bakımından oldukça zengin bir bölgedir. Osmanlı Devleti, Balkanlara ayak basmadan hemen önce veya hemen akabinde bu coğrafyada İslam'ın temellerin atmak ve yaymak için birçok tekke ve zaviye inşa etmiştir. Osmanlı Devleti'nin Balkanları ve dolayısıyla bugünkü Kosova'yı fethedişinden günümüze kadar bu ülkede 10 tarikatın etkin olduğu ve 103 tekkenin inşa edildiği ifade edilmektedir.[1] Bu tekkelerin tarihten bu güne sosyal, kültürel, sanat hatta siyaset açısından birçok büyük fonksiyon icra ettikleri bilinmektedir.

---

* *Bu makale, Uluslararası* Balkan Sempozyumu Balkanlarda Dostluk ve İşbirliği Sempozyum Bildirileri, *5-7 Ekim 2012, Isparta 2012, s. 457-466 arasında yayımlanmış bildiri metnin yeniden gözden geçirilmiş halinden oluşmaktadır.*

1 *Raif Vırmiça,* Kosova Tekkeleri, *Sufi Kitap, İstanbul 2010, s. 26.*

1. TEKKE

İslam kültür tarihinde önemli bir yeri bulunan kurumlardan biri de hiç şüphesiz tekkelerdir. Tekkeler, bir tarikata mensup olan dervişlerin daimi surette ikamet etmelerine ve o tarikatın kendine özgü zikir ve ayinlerini toplu olarak yapmalarına hizmet eden, tasavvuf düşüncesinin, anlayış ve terbiyesinin verildiği, işlendiği, derinleştirildiği, halka sunulduğu sosyal, kültürel ve dinî işlevi olan özel mekânlardır.[2] Osmanlı Türkçesinde "tekye", günümüz Türkçesinde "tekke" olarak kullanılan kelimenin aslı hakkında kesin bilgi yoktur. Yapısı "oturmak, yaslanmak" anlamına gelen "vekee" kökünden geldiğini düşündürmekte, ayrıca Arapçada "asa, dayanak" manasında "tükee" kelimesi bulunmaktaysa da klasik sözlüklerde tekye kelimesine rastlanmaması Arapça olduğuna dair olan görüşü geçersiz kılmaktadır. Kelimenin aslının Farsçada "post" anlamındaki tekke olduğu da iddialar arasında olmasına rağmen Farsçada tekke kelimesinin kullanılmayıp onun yerine "hankâh" ve "dergâh" sözcüğünün istimal edildiği görülmektedir. Arapça kurallara göre "tekâyâ" şeklinde çoğulu yapılan tekke, Osmanlı Türkçesinde 16. yüzyıldan sonra kullanılmaya başlamıştır.[3] Tekkenin büyüklerine hankâh, dergâh; küçüklerine zaviye ismi verilirken, merkezi durumda olanlarına da asitâne denmektedir.

İlk tekkenin Remle'de ilk sufi olarak kabul edilen Ebu Haşim el-Kûfî tarafından kurulmasından[4] kısa bir süre sonra İslam dünyasının hemen her yanına yayılan ve dolayısıyla daha sonra kurulan Müslüman devletlerin kuruluş faaliyetlerinde etkin bir rol oynayan tekkelerin Osmanlı fütuhatını kolaylaştırmada büyük önemi haiz olduklarını biliyoruz. Orta Asya'dan gelen yeni dervişlerin bir kısmı, gazilerle birlikte memleket fethetmek ve oraları İslamlaştırmakla meşgul oluyorlar, bir kısmı da o civardaki köylere ve tamamen boş veya tenha yerlere yerleşiyorlardı. Köy ve boş arazilere yerleşen şeyhler bu yerlerde derviş/müritleriyle beraber ziraat ve hayvancılıkla uğraşarak geçimlerini sürdürüyorlardı. Bu şeyhler özellikle boş/sahipsiz topraklar üzerinde tekke ve zaviyeler kuruyorlar ve buralar kısa bir süre zarfında din, kültür, sanat ve ticaret merkezleri haline dönüşüveriyordu.

2 *Mustafa Kara,* Tekkeler ve Zaviyeler (Din Hayat Sanat Açısından), *Dergah Yay., İstanbul 1977, s. 41; Ziya Kazıcı,* İslâm Müesseseleri Tarihi, *Kayıhan Yay., İstanbul: 1996, s. 206; Hilmi Ziya Ülken,* Sosyoloji Sözlüğü, *MEB, İstanbul 1969, s. 286; Mehmet Ali Kirman,* Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü, *Rağbet Yay., İstanbul: 2004, s. 227.*

3 *Mustafa Kara, "Tekke",* TDV İslâm Ansiklopedisi, *C. 40, İstanbul 2011, s. 368 vd.; Krş Celal Esad Arseven,* Sanat Ansiklopedisi, *C. IV, MEB, İstanbul: 1983, s. 1960.*

4 *Mehmet Zeki Pakalın,* Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, *MEB, İstanbul: 1983, s. 445.*

Müslüman toplumların hemen her bakımdan gelişmesine yardımcı olan ve vakıflara bağlı olan tekke ve zaviyelerin bu bağlamda oynadığı roller inkâr edilemez bir realitedir. Ancak kapatılmadan önceki gerilemesine, bozulmasına bakarak onları hep öyle kabul etmek, zannetmek bu kurumlara büyük haksızlık olur.

Bir başka deyişle Müslüman dervişlerin İslam ordularından önce sınır boylarına gelip yerleşmesi, buralarda tekke ve zaviye inşa etmeleri orduların ilerlemesini kolaylaştırıyordu.[5]

Sohbet, ibadet, muhabbet ve hizmet etrafında şekillenen dini ve toplumsal hayatı esas alan tekkeler, şehirlerde dinin daha deruni olarak yaşanmasına vesile olurken kırsalda daha farklı bir hizmet görmektedir. Bir başka ifadeyle tekkelerin köylerin gelişmesinde ve köy halkının her bakımdan ilerlemesinde büyük bir hizmet ifa ettiği bilinmektedir. Zaviye şeyhleri XIII. asırdan itibaren "köy gençlik ocakları"nı nüfuzları altına alarak buralara tarikat usul ve adabını sokmuşlardır.[6]

Tekkeler daha ziyade kurucu şeyhlerin istediği mekânlarda kurulmuştur. Tekkelerin bir kısmı da devlet tarafından, özellikle yolculuk için tehlikeli olan yerlerde inşa edilmiştir. Bu şekilde kurulan tekkeler tasavvuf eğitiminin yanı sıra askeri sevk ve idareyi kolaylaştırmak, yani güvenlik; ticarete engel olabilecek eşkıya ve talancılara karşı da birer kolluk kuvveti görevi de görmüşlerdir. Tasavvuf erbabı fethedilen yerlerde tekkeler inşa edip bölgedeki toprakları insanların gönülleriyle beraber ihya etmişlerdir. Tekkeler, şiir ve musiki başta olmak üzere güzel sanatlar alanında pek çok insan yetiştirmiştir.[7] Edebiyat tarihinde Tekke Edebiyatı adı altında geniş bir literatürün bulunması bunun delillerinden sayılabilir. Özetle Müslüman toplumların hemen her bakımdan gelişmesine yardımcı olan ve vakıflara bağlı olan tekke ve zaviyelerin bu bağlamda oynadığı roller inkâr edilemez bir realitedir. Ancak kapatılmadan önceki gerilemesine, bozulmasına bakarak onları hep öyle kabul etmek, zannetmek bu kurumlara büyük haksızlık olur.[8] Bu bağlamda M. Cevdet, "…Son zamanlardaki tereddisine bakıp da tekkelerin her daim böyle olduklarına hüküm vermek bunların hep böyle olduğuna hükmetmemelidir… Eskiden tekkeler edebiyat, musiki ve tarih ocakları idi. Hayatın ızdırabını dindirmek

5 *Kazıcı, s. 206.*

6 *Mustafa Akdağ,* Türkiye'nin Siyasi ve İçtimai Tarihi, *İstanbul: 1974, s. 38.*

7 *Kara, "Tekke", s. 369.*

8 *Kazıcı, s. 207.*

Balkanlarda olduğu gibi Kosova'da da İslam'ın ilk girip yayılmasından bugüne tasavvuf etkili olmuş, onun kurumsallaşmış hali olan tarikatlar da yaygın bir halde faaliyette bulunmuşlardır.

ihtiyacında olanlar oralara koşar, nefis bir ahengin şelalesi altında ruhlarını yıkar, tesellikâr söz ve tarihi menkıbelerle yeniden canlanırlardı. Hasılı tekkeler ye's ve mahrumiyet ile canına kıyacak insanların yeniden tamir gördüğü yerlerdir." diyerek tarihi ve sosyolojik bir gerçekliği ifade etmektedir.[9]

Bunca fonksiyonlarına rağmen bazı tarikatların, dolayısıyla tekkelerin gerçekten bozulması, istismar edilmesi ve Batılılaşma/modernleşme çabaları neticesinde, Türkiye'de faaliyet gösteren tekke ve zaviyeler 677 sayılı 30.111341/1925 kabul ve 13.12.1341 (1925) yayın tarihli "Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklarla Birtakım Unvanların Men ve İlgasına Dair" kanun çerçevesinde faaliyetlerine resmen son vermek zorunda kalmışlardır. Ancak içlerinden bazıları bu yasağa uymuş bazıları ise bazen gizli bazen açıktan ayin ve zikirlerini devam ettirmişlerdir.

II. KOSOVA'DA TEKKELER VE HALVETİYYE

Balkanlarda olduğu gibi Kosova'da da İslam'ın ilk girip yayılmasından bugüne tasavvuf etkili olmuş, onun kurumsallaşmış hali olan tarikatlar da yaygın bir halde faaliyette bulunmuşlardır. Daha önce de zikrettiğimiz üzere Kosova'da bugüne kadar 10 tarikat faaliyette bulunmuştur. Bunlar Halvetî (Ramazaniye ve Sinanî kolları), Kadirî, Sadî, Melâmî, Rifaî, Bektaşî, Nakşibendî, Şazelî ve Mevlevî tarikatlarıdır. Vırmiça'nın ifade ettiği gibi bu tarikat ve tekkeler eskiden mevcut ve etkin iken Mevlevî tarikati ve tekkeleri hariç diğerlerinin etkinliği azalmış hatta yok olmuştur.[10] Kosova/Prizren'deki en etkin tarikatlerden biri de Halvetiyye'dir. Halvetiyye hakkında kısa bir bilgi vermek konunun anlaşılmasını sağlayacaktır.

Halvetiyye tarikati, Hazar Denizi'nin güneybatısında bulunan Geylan bölgesindeki Şamahı ile Lahican beldeleri arasında yer alan Avahıl köyünden olduğu söylenen Ebu Abdullah Siracüddin ibn Şeyh Ekmelüddin el-Lahcî (ö. 1349 veya 1397) tarafından kurulmuştur.[11] Bu şahıs halvete büyük önem vermesinden dolayı Halvetî lakabıyla anılır olmuş, böyle tanınmıştır.[12] Ömer Halvetî, İbrahim Zâhid-i Geylânî'nin halifesi olarak Harizm'de irşad faaliyetinde bulunan amcası Şeyh Ali Muhammed b. Nuri el-Halvetî'ye (ö. 870/1378-9) intisap etmiş, amcasının 713/1313'te ölümünden sonra da post-nişin olmuştur. Ömer el-Halvetî amcasının irşat makamına oturduktan kısa bir süre sonra seyahate başlamıştır. Önce Tebriz yakınlarındaki Huy şehrine, daha sonra Mısır'a, oradan da Hicaz'a giderek hac farizasını yerine getirmiştir. Bir süre sonra Sultan Üveys'in daveti üzerine Herat'a gelmiş ve orada 745/1349 veya 800/1397 tarihinde vefat etmiştir.[13]

Şeyh Ömer Halvetî'nin kurduğu tarikat silsilesi[14] Ahi Muhammed vasıtasıyla İbrahim Zâhid el-Geylânî'ye nispet edilen, ancak kurumsallaşmış bir tarikat halini almayan Zâhidiyye ile birleşir. Daha sonra silsile, İbrahim Zâhid el-Geylânî'nin halifesi Sadreddin el-Erdebil'de Safeviyye; Ömer el-Halvetî'de Halvetiyye ismini alarak, iki tarikata dönüşür. Safeviyye'den Bayramiyye, Bayramiyye'den Celvetiyye tarikatı doğmuş, kendisinden birçok şubenin meydana çıktığı Halvetiyye ise İslam dünyasının en yaygın tarikatı olmuştur. Ömer el-Halvetî'nin vefatından sonra tarikatın silsilesi Ali Mirem (ö. 812/1409), Hacı İzzeddin (ö. 828/1425), Sadreddin Hiyâvî (ö. 860/1455) şeklinde devam ederek tarikatın ikinci piri, Yahya Şirvânî'ye (ö. 868-69/1464) ulaşır.[15]

Halvetiliğin pir-i sanisi, tarikatin sistemini kuran ve yayan, XV ve XIV. asırlarda Halvetiliğin İslam dünyasında en büyük sufi hareketi haline getiren Seyyid Yahya Şirvanî'dir. Tam adı es-Seyyid Bahaeddin eş-Şirvanî eş-Şamahı el-Bakuvî'dir. Seyyid Yahya'nın kaynaklarda yirmi bine yakın müridi olduğu, bunlardan üç yüz atmışına hilafet verdiği bilinmektedir.[16] Yahya Şirvânî vasıtasıyla Halvetiyye tarikati, Azerbaycan'da kurulmuş, gelişmiş ve buradan Anadolu'ya, Anadolu'dan da Balkanlar, Suriye Mısır, Kuzey Afrika, Sudan, Habeşistan ve Güney Asya'ya yayılmıştır. Halvetiyye, Anadolu'ya Sadreddin Hiyâvî'nin halifelerinden Amasyalı Pir İlyas tarafından getirilip yayılmıştır. Yahya Şirvanî'nin en önemli halifeleri Dede Ömer Rûşenî, Rûşenî'nin ağabeyi Alaeddin Ali, Pir

---

9 *Aktaran Osman Nuri Ergin,* Türkiye'de Şehirciliğin İnkişafı, *İstanbul: 1936, s. 19.*

10 *Vırmiça, s. 26.*

11 *Mehmet Rıbtım, "Yusuf Hemedanî'den Mir Hamza Nigariye Azerbaycan Sufileri",* Xoca əhmed Yəsəvi Simpozyumu*", Bakı 2008, s. 119-159.*

12 *Rafiz Manafov, "Xəlvətilik Nəzəriyyəsi və Seyid Yəhyə Şirvanî,* Elmi Məcmuə*, No. 5, 2010, s. 31-39.*

13 *Selçuk Eraydın, Tasavvuf ve Tarikatler, Marifet Yay., İstanbul 1990, s. 458.*

14 *Silsile için bkz. Manafov, s. 35.*

15 *Süleyman Uludağ, "Halvetiyye", TDV.* İslâm Ansiklopedisi*, C. 15, İstanbul: 1997, s. 393-395.*

16 *Rıbtım, s. 131.*

Resim 2. Tekkenin ana girişi ve avlusu.

Şükrullah Ensarî, Habib Karamanî, Muhammed Bahaeddin Erzincanî ve Ziyâeddin Yusuf Şirvanî'dir. Habib Karamanî vasıtasıyla Halvetiyye'de bir kol daha ortaya çıkmıştır. Bu kol, Karamani'nin en önemli halifesi olan Cemal Halife diye tanınan Cemâleddin Karamanî (ö. 933/1527) tarafından İstanbul'da yayılmıştır.[17]

Halvetiyye tarikati Seyyid Yahya Şirvanî'den sonra 4 esas kola ayrılmıştır. Bunlar:

1. Rûşeniyye: Yahya Şirvanî'nin baş halifesi ve postnişini Dede Ömer Rûşeni (ö. 892/1487) tarafından kurulmuştur.
2. Cemâliyye: Kurucusu Şeyh Muhammed Çelebi Cemal Halvetî (ö. 899/1494)'dir.
3. Ahmediyye: Yiğitbaşı Ahmed Şemseddin (ö. 910/1504) adına nispet edilmektedir.
4. Kurucusu Şemseddin Ahmed Sivasî (ö. 1006/1597) olarak bilinen Şemsiyye'dir. Bu dört ana kollardan 40 kadar şubenin doğduğu tespit edilmiştir.[18] Kol ve şubelerinin bu kadar çok olması Halvetiyye tarikatının özelliklerindendir. Bu özelliği sebebiyle söz konusu tarikat, "tarikat fabrikası" olarak isimlendirilmiştir.[19]

Bu tarikatın birçok kolu bugün Türkiye, Suriye, Mısır, Kuzey Afrika ve Balkanlarda çalışmalarını devam ettirmektedir. Burada çalışma konusu yaptığımız Kosova/Prizren'deki Şeyh Osman Tekkesi de günümüzde faaliyetlerini serbest bir şekilde sürdürmektedir.

III. PRİZREN ŞEYH OSMAN EFENDİ TEKKESİ

Prizren, Eski Yugoslavya'dan savaş sonucunda en son ayrılan Kosova'nın (Başkent Priştine'den sonra) ikinci büyük kentidir. Kent, tam bir Türk ve dolayısıyla Müslüman kentidir. Şar Dağları ile çevrili bu kente yaklaşınca göze ilk olarak 590 metre yükseklikte bulunan kalesi çarpar. Dağların arasında ilerleyerek kente ulaşılır. Fatih Sultan Mehmet'in ordusu tarafından 21 Haziran 1455'te Osmanlı Devleti'nin topraklarına katılmıştır. Bu tarih, Prizren'in Türkler ile ilk tanışması değildir. Çok daha önceleri çeşitli defalar Prizren ve yörelerine Türk yerleşmesi söz konusu olmuştur (Büyük Hun Kağanlığı döneminde, Peçenekler, Uzlar döneminde vb). Bu kentte, camisiyle, hamamıyla, köprüsüyle, şadırvanıyla Osmanlı hâlâ yaşamaktadır. Şehir bugün, Türklüğünü hâlâ Terzi Mahallesi, Atık Mahalle, Bajdarhana, Köräğa Mahallesi, Rahlin, Hoça Mahalle, Kurila (şehrin eski koruma alanı), Muhacir Mahallesi, Kaçanik Mahallesi, Yeni Mahalle, Tuzsuz gibi adlarda barındırmaktadır. Prizren bugün Kosova'da Türk nüfusun en yoğun olarak yaşadığı yerlerdendir. 20. yüzyılın başlarında Türk ordusunun bu değerli topraklardan kirli oyunlarla çıkartılmasından sonra Prizren ve tabii diğer kentlerden Türkiye'ye doğru çok büyük göçler yaşanmıştır. Bu göçler çeşitli dönemlerde artarak devam etmiştir. Hatta günümüzde dahi devam etmektedir. Batı devletlerinin kışkırtmalarıyla boş yere Türklere karşı kinlenen Sırp ve Arnavutların takındıkları düşmanca tavırlar, bu

17 *Uludağ, s. 393-395.*

18 *Uludağ, s. 394; Eraydın, s. 464.*

19 *Mustafa Kara, Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi, Dergah Yay., İstanbul: 1990, s. 288-289.*

Resim 3. Tekkenin ana mekânı.

göçlerin en büyük nedenlerindendir. Olumsuz tavırlardan dolayı Prizren'deki Türk nüfus oldukça azalmıştır.[20]

Prizren'de şehrin ortasından geçen Bistrica Nehri'nin hemen yanı başında sayılabilecek yerde, eski adı Saraçhane olan, bugün ise Kukli Bey Camii'nin yanında buluna tekke (Resim 1), Kosova/Prizren'de Halvetî tarikatine mensup olan tekkelerin merkezi (asitâne) konumundadır.

Genelde tekkeler şeyh, mürit veya padişah ya da yöneticiler tarafından yaptırılır. Tekkeyi Şeyh Pir Osman Baba kurduğundan ona nispeten bu ismi almıştır. Tekkenin ne zaman kurulduğu hususunda farklı bilgiler mevcuttur. Çehayiç, tekkenin 1690/1700 yıllarında kurulduğunu iddia ederken Recepagiç ise 1380'lerde kurulduğunu söylemektedir. Vırmiça ise tekkenin tam olarak 1712 yılında kurulduğunu tespit etmiştir.[21]

Şeyh Osman Efendi, Veje köyünde doğmuş, medrese eğitimini Serez'de tamamlamış ve orada Halvetî dergâhına girmiş, ardından Prizren'e gelmiş ve tekkeyi kurmuştur.[22]

Tekkeye iki ayrı sokaktan girilmektedir. Bistrica Nehri'nin hemen sağ yanında yer alan 17 Kasım Caddesi'nde ana giriş yer almaktadır (Resim 2). Cadde uzunluğunu kapsayan tekkenin büyük ve yeni yapılmış ahşap dikdörtgen bir kapısı vardır. Diğer giriş ise cami tarafında yer almaktadır. Kiremit çatılı kâgir bir bina olan tekke tek katlı olarak inşa edilmiştir. Tekkenin girişinden itibaren taşlarla örülmüş üzeri kiremitle örtülü avlu duvarı ve kaldırımlı bir avlusu, avluda beyaz mermerden yapılmış üzerinde çapraz iki kılıç ve yılanların işlendiği, müsenna Muhammed yazılı bir çeşme ve şadırvan mevcuttur (Resim 5). Tekke binasının tam karşısında sekizgen bir semahane konuşlandırılmıştır (Resim 4). Semahanenin içerisinde çeşitli postlar, kılıç ve birtakım malzemeler bulunmaktadır. Bunların yanı sıra yine aynı mekânın içerisinde çok sayıda, zikir esnasında diz ve ayakların uyuşmaması için uyluk kemikleri ile baldırlar arasına yerleştirilen, küçük iskemleler de dikkat çekicidir. Bunlardan zikirlerin uzun sürdüğü söylenebilir.

Resim 4. Şeyh Osman Efendi Tekkesi çeşmesi.

20 wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=8500, (Erişim Tarihi. 13.08.2012).

21 Vırmiça, s. 42.

22 Vırmiça, s. 42.

Tekkede, kahve ocağı, şeyh odası, (Resim 6) meydan odası ve hücrenin yanı sıra binanın tam ortasında büyücek bir sofa göze çarpmaktadır.

Tekke silsilesi şöyle sıralanmaktadır: Şeyh Pir Osman (ö. 1164/1747), Şeyh Ahmed (Pir Osman oğlu), Şeyh Sinan, Şeyh Cemalî, Şeyh Şehabeddin, Şeyh Alaydin, Şeyh Hüseyin, Şeyh Hasan (ö. 1953), Şeyh Necati (ö. 2001) ve Şeyh Abidin.[23] Kendisiyle görüşme imkânı bulduğumuz Şeyh Abidin oldukça genç bir şeyhtir.

Gelen giden ziyaretçilerden ve oradaki canlılıktan tekkeye bağlı çok sayıda dervişin bulunduğu anlaşılmaktadır. Yaptığımız gözlem ve soruşturmalara göre tekke mensuplarının çoğunun kırsal kökenli olduğu tespit edilmiştir. Tekke ileri gelenleriyle yaptığımız görüşmelerde her perşembe yatsı namazından sonra zikirlerin yapıldığı ifade edilmiştir.

Sonuç olarak içinde birçok elyazması ve beratların bulunduğu, zengin bir kütüphanesi de olan Şeyh Osman Efendi Tekkesi'nin bugün Kosova'da Halvetî tarikatına mensup tekkelerin en önemlisi ve güzelini oluşturmaktadır. Tekkenin günümüzde de Kosova ve Prizren'deki dinî ve tasavvufî hayat için oldukça etkin bir rol oynadığını söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Akdağ, Mustafa, *Türkiye'nin Siyasi ve İçtimai Tarihi*, İstanbul: 1974.
- Arseven, Celal Esad, *Sanat Ansiklopedisi*, C. IV, MEB, İstanbul: 1983.
- Eraydın, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatler,* Marifet Yay., İstanbul: 1990.
- Ergin, Osman Nuri, *Türkiye'de Şehirciliğin İnkişafı*, İstanbul: 1936.
- Kara, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, Dergah Yay., İstanbul: 1990.
- Kara, Mustafa, *Din Hayat Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*, Dergah Yay., İstanbul: 1977.
- Kara, Mustafa, "Tekke", TDV *İslâm Ansiklopedisi*, C. 40, İstanbul: 2011.
- Kazıcı, Ziya, *İslâm Müesseseleri Tarihi*, Kayıhan Yay., İstanbul: 1996.
- Kirman, Mehmet Ali, Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü, Rağbet Yay., İstanbul: 2004.
- Manafov, Rafiz, "*Xəlvətilik Nəzəriyyəsi və Seyid Yəhyə Şirvanî",* Elmi Məcmuə, No: 5, 2010.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB, İstanbul: 1983.
- Rıhtım, Mehmet, "Yusuf Hemedanî'den Mir Hamza Nigariye Azerbaycan Sufileri", *Xoca əhmed Yəsəvi* Simpozyumu", Bakı 2008.
- Uludağ, Süleyman, "Halvetiyye", TDV. *İslâm Ansiklopedisi*, C. 15, İstanbul: 1997.
- Ülken, Hilmi Ziya, *Sosyoloji Sözlüğü*, MEB, İstanbul: 1969.
- Vımiça Raif, *Kosova Tekkeleri*, Sufi Kitap, İstanbul: 2010.
- wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=8500, (erişim tarihi. 13.08.2012).

23 *Vırmiça, s. 44.*

Mehmet Dikkaya

Kırıkkale Üniversitesi
İktisat Bölümü

Maverdi'nin Ahkâmu's Sultaniyye Kitabına İktisadi Düşünce Açısından Bir Bakış

ÖZET

Maverdi tarafından XX. yüzyılda kaleme alınmış olan "El-Ahkâmu's Sultaniyye" adlı kitap, Klasik İslam Dönemi'nin (M.S. 600-1258) en önemli başyapıtlarından kabul edilmektedir. Bu eser, devlet yönetiminin esasları ve işleyişine yönelik önemli hususlar barındırdığı gibi iktisadi düşünce tarihine malzeme sağlaması bakımından da değerlidir. Bu çalışmada, bu özgün eserin daha çok iktisat, maliye ve sosyal politika gibi alanlara malzeme sağlayabilecek yönleri incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Maverdi, El-Ahkamu's Sultaniyye, iktisat, maliye, sosyal politika

GİRİŞ

Batı medeniyetinin çocukları, "medeniyet" kavramı esas alındığında çoğunlukla sadece Batı uygarlığını dikkate almaktadır. Onların düşünce dünyalarında devletle ilgili teori ve doktrinler sıralanırken, genelde kendi dünyaları (Batı kökenli düşünürler ve düşünce akımları) dikkate alınır, başka kültür ve medeniyetler görmezden gelinir. Oysa İslam medeniyetinin de kendine has bir devlet anlayışı vardır ve günümüzdeki pek çok sorunun anlaşılması ve çözümlenmesi açısından incelenmesi gerekir. İslam medeniyetinin en temel vasfı, cismani ve ruhani, din ile dünya, kilise ile devlet ayrımının olmamasıdır. Bu anlamda toplumun temel kurumlarının (hem alt yapı hem de üst yapıyı oluşturan organları) genel bir uyumundan söz edilebilir.

Bununla ilgili olarak Massignon ve Louis Gardet'in, İslam'ın çok ilginç bir tarifinde birleştikleri görülmektedir; "İslam,

laik ve eşitlik esasına dayalı bir demokrasidir." Buna Arnold Toynbee'nin, "Osmanlı Devleti, Eflatun'un ideal cumhuriyetine realitede en fazla yaklaşabilmiş sistemdir" şeklindeki ifadesi de ilave edilirse İslam medeniyetinin, bu medeniyetin dışındaki vicdan sahibi araştırmacılar tarafından da takdir edildiği açıkça anlaşılabilir.

İşte El-Ahkamu's Sultaniyye böyle bir medeniyetin ürünlerinden biridir. Bu çalışmada, bu kaliteli ve özgün ürünün, iktisadi düşünceye malzeme sağlaması yönü incelenmeye çalışılacaktır. Eser, döneminin (10. yy) devlet yönetimi ve ekonomik faaliyetlerin harmonizasyonu açısından temel felsefi özelliklerini yansıtması yönüyle oldukça önemli olup pek çok alanda okuyucularına orijinal malzemeler sağlamaktadır.[1] Yaklaşık on yüzyıl öncesinde kurgulanmış olan bu eser, yayımlandığı dönemlerde kaleme alınmış diğer bazı başyapıtlarla (Nizam-ül Mülk'ün Siyasetname'si gibi) birlikte ele alındığında dönemin ne denli verimli bir düşünsel altyapıya sahip olduğu da anlaşılabilir.[2]

A. YAZAR HAKKINDA BİLGİLER

Asıl adı Ali b. Muhammed b. Haseni'l-Maverdi olan yazar 11. yy'da yaşamış olup, çeşitli dini ilimlerde, özellikle İslam Amme Hukuku'nda Şafii mezhebinin hukuk usullerine göre eserler vermiştir. Eserlerinde, diğer İslam Hukuku mezheplerine mensup hukukçuların görüşlerini de belirtmiştir. 964 senesinde Basra'da doğmuş, Büveyhoğulları'nın iktidarı zamanında yetişmiş ve devrinin birçok ünlü âliminden ders almıştır. Fıkıh, Usul-ü Fıkıh, Tefsir ve Hadis ilimlerini tahsil etmiştir. Yazar hukukçu, tefsirci, edebiyatçı ve siyasetçi olarak tanımlanabilecek özellikler taşımıştır.

İmam Maverdi, döneminde değişik şehirlerde hâkimlik, Nişabur yakınlarındaki Ustuva şehrinde başkadılık görevlerinde bulunmuştur. Büveyhoğulları'ndan Halife el Kadir'in sarayında müsteşar olarak çalışmış ve Halife Celalü'd-Devle gibi zatları muhtelif mevzularda etkilemiştir. Kendisine gül suyu ticaretinde bulunduğu için, ma'ül-verdli (gül suyu) anlamına gelen Maverdi lakabı verilmiştir.

1. İncelemede yararlanılan eser 1994'te Bedir Yayınları arasında neşredilmiş olup Ali Şafak tarafından tercüme edilmiştir. Kitapta daha çok Şafii mezhebi hukukçularının görüşlerine yer verilmiş, ihtilaflı mevzularda diğer mezheplerin temsilcilerinin düşüncelerine de müracaat edilmiştir. Hatta bazı yerlerde diğer mezheplerin fikirleri daha isabetli olarak kaydedilmiştir. Genelde akli çözüm yoluna başvurulmamıştır.

2. Örneğin, Maverdi ve Nizamülmülk'ün devlet anlayışına ilişkin özgün bir karşılaştırma için bkz. Ömer Menekşe, "İslam Düşünce Tarihinde Devlet Anlayışı: Mâverdi ve Nizâmülmülk Örneği", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* V (2005), Sayı: 3, s. 193-211.

Müellifin hayatıyla ilgili şöyle ilginç bir anekdot aktarılmıştır ki bu anekdot Doğu-Batı uygarlıklarına ait düşünürlerin araştırma-inceleme ve yayınlama konularında ne denli farklı düşündüklerinin de göstergelerinden biridir.

Buna göre, Maverdi birçok sahada birçok eser kaleme almasına rağmen bunları hayatında iken neşretmemiş ve kimseye göstermemiştir. Bu konuda şu rivayetten söz edilir: Vefatı yaklaştığında itimat ettiği birisine;

"Falan yerde bulunan kitapların hepsi benimdir. Onları hayatımda iken ortaya çıkarmak istemiyorum. Gördüm ki, ölüm bana yaklaşıyor. Elini elime ver. Şayet ölürken elini tutar sıkarsam, bilesin ki eserlerin hiçbiri Allah tarafından kabul edilmemiştir. Sen de kitaplarımı alır Dicle'ye atarsın. Ama elimi açar elini kavramazsam, yine bilesin ki eserlerim Allah katında kabul olunmuştur. Kitaplarımı alır, umduğum sevaplar için etrafa neşredersin," der.

Hadiseye muhatap olan şahıs, sonrasını şöyle anlatır:

"Ölümünden önce elimi elinin içine koydum. Vefat ederken elini açtı, elimi sıkmadı. Ben de bunu kabul anlamında bir işaret sayarak ölümünden sonra kitapları çıkarıp neşrettim" (Maverdi, 22).

İmam Maverdi'nin, değişik sahalarda yazılmış birçok eseri mevcuttur. Bunlar şöyle sıralanabilir;

1. Tefsirü'l-Kur'an, 2. Kitabü'l-Haviyil-Kebir Fi'l-Füru, 3. Kitabu Nasihati'l Müluk, 4. Kitabu Teshili'n-Nazar ve Ta'cili'z-Zafer, 5. Kitabu Kavaniyni'l Vüzera, 6. Kitabü'l-Buğyeti'l-Ulya fi Edebi'd-Dünya ve'd-Din, 7. Kitabu A'lami'n-Nübüvve, 8. Kitabu Adabi'l-Kadi, 9. Kiyabu'l-Emsal ve'l-Hikem, 10. Siyasetü'l Müluk, 11. El - İğna, 12. Marifetü'l-Fezail.

B. KİTABIN GENEL MUHTEVASI VE İKTİSADİ DÜŞÜNCE

El-Ahkamu's-Sultaniyye, devlet işlerini yürütenler için kaleme alınmış, yönetimle ilgili hükümlerin birçoğunu kapsayan bir eserdir. İnsanların siyasetle, idari işlerle uğraşmasına karşılık Allah'ın Hükümleri'nden uzaklaşıp yüz çevirmemelerini sağlamak gayesi taşır. Kitapta devlet idaresi ve vatandaşların ihtiyaçları ile ilgili, yaklaşık bütün konularda bilgiler vardır. Kitap şu bölümleri ihtiva etmektedir;

Halife Tayini ve Hukuki Durumu, Vezirler Tayini, Eyalet Valileri Tayini, Ordu Kumandanları Tayini, Adliye İşleri, Fevlalade Mahkemeler, Nüfus İşleri, Namazlara İmam Tayini, Hacc Emirleri ve Haccı İdare, Zekât ve İdaresi, Feyy ve Ganimetlerin Taksimi, Cizye ve Haraç Koyma İşleri, Değişik Statülere Tabi Ülkeler, Araziyi İhya ve Sular Çıkarma, Ormanlıklar ve Otlak Yerleri, Kamunun Ortak Malları, Araziyi Bir Şahsa Verme, Divan Tahsisi ve Hükümleri, Suçlar ve Hükümleri ve Hisbe Teşkilatı.

1. İktisadi Düşünceye Temas Eden Bölümler

Kitapta iktisadi düşünceye, yaklaşık olarak bütün bölümlerde temas edilmiştir. Burada ele alınan bölümler daha çok genel bir tarama mahiyetinde olup, iktisadi düşünceye doğrudan temas etmeyen bölümlerdir. Direkt ilgili bölümler ise şunlardan ibarettir; Zekât ve İdaresi, Feyy ve Ganimetlerin Taksimi, Cizye ve Haraç, Otlak Yerleri ve İrtifak Hakları, Araziyi İhya ve Sular Çıkarma, Araziyi Bir Şahsa Verme, Madenler ve Hisbe Teşkilatı.

2. Kitabın Genelinde İktisadi Düşünceyle İlgili Konular ve İlgili Bölümler

a. Maliye İşleri: Halife tarafından tam yetki ile donatılmış olan tefviz vezirlerinin, hazine mallarından harcamada bulunabilmesi, hazine namına gelir ve mal toplayabilmesi biçiminde yetkileri vardır. Bu durumun Maliye Bakanlığı'nın yetkilerine benzediği düşünülebilir. Ayrıca bu vezirler harp ve vergi gibi amme hukuku sahasındaki bilgilerle mücehhez olmalıdır (Maverdi, 73).

b. Yerel İdarecilerin Mali Yetkileri: Halifenin bir eyalete, bir şehre tayin edebileceği Genel Vali'nin bazı vazifeleri; haraç, zekât vb. amme alacaklarını toplamak, bu maksatla memurlar tayin etmek, toplanılan zekâtı ilgili yerlerde kullanmak ve dağıtım işini gerçekleştirmektir (Maverdi, 74).

c. Gelirlerin Taksiminde İhtimam: Harp komutanları tarafından gönüllü askerlere zekâttan verilir, harp ganimetlerinden verilmez. Hazineden maaş verilen askerlere ganimet verilir, ganimet verilenlere de zekât verilmez. Onların hakkı da ganimetlerdir. Gelirin harcanacağı yerler ayrılmıştır.

d. Asker-Ticaret İlişkisi: Komutan orduyu idare ederken askerleri yağmadan uzak tutmalıdır. Askerleri savaşa karşı isteksizliğe iteceği için ticaret, ziraat vb. faaliyetlerle meşgul olmalarını önlemelidir (Maverdi, 104). Buna göre, askerlerin iktisadi faaliyetlerle uğraşmaları yasaklanmıştır.

e. Zekâtın Sosyal Doku İçin Önemi: Bir kısım dini mahzurları doğuracağı ve toplumda huzursuzluğa sebep olacağı için zekât vermeyenlerin, zekât vermeleri yönünde çaba harcanır.

f. Fiyat-Piyasa İlişkisi: Hz. Peygamber'in peygamberliğinden önce Mekke'de cereyan eden bazı hadiselerin ardından, Mekke büyüklerinin Abdullah b. Cud'an'ın evinde toplanarak Mekke'de iktisadi hayatın sağlıklı bir şekilde işlemesini sağlamak için almış oldukları kararlarla ilgili övücü sözleri, önemli bir konuya parmak basar. Bu da İslam Peygamberi'nin fiyatın piyasada oluşmasını sağlayan teşebbüsleri övüp sena etmesidir. Hılf'ül-Füdul (Faziletlilerin Anlaşması) ismi verilen bu kararlar iktisadi hayatla ilgili önemli kararlar ihtiva etmektedir (Maverdi, 159-161).

g. Kamulaştırma: Hz. Ömer'in, Kabe'nin etrafını genişletmek için çevredeki evleri satın alıp yıktırması bir tür kamulaştırma hareketi olarak görülebilir. Hz. Peygamber'in kendisine ait olan gelir ve malları insanların faydasına olacak şekilde harcayıp dağıtması ise günümüzdeki anlamıyla gelir dağılımının iyileştirilmesi açısından önem taşımaktadır. Bu konuda devlet başkanının yapacağı işlere bir örnek olarak gösterilebilir (Maverdi, 309-321).

h. Çocuk Parası: Hz. Ömer, halife olduktan sonra çeşitli kategoriler oluşturarak kurduğu divanla, kişilere devlet gelirlerinden maaş tahsis etmiştir. Bu o kadar genişletilmiştir ki, yeni doğan çocuklar için bile gelir öngörülmüştür. Bu durum, sosyal güvenlik araçlarından olan "çocuk parası" ile te'lif edilebilir. Ayrıca Halife Hz. Ömer zamanında ailelere gıda ve ekmek yardımı yapılması uygulamaları da gerçekleştirilmiştir (Maverdi, 378-380).

ı. Maliye Birimleri: Devlet Teşkilatı'nda bulunan divanlar; 1. Orduya ait olan işleri, askerleri ve malları tespit ve ihsanlarda bulunma işlerini yürüten Divan-ı Harp; 2. Birtakım gümrük işlerini ve ticari hakları yürüten, öşür ve haraç gibi mali işlere de bakan Divan; 3. Hazineye ait giren ve çıkan malların işlerini yürüten Divan'dır. Bunların yanında 4. olarak da memurlara ait tayin ve azl işlerini idare eden Divan bulunur. Yani kamu maliyesine ilişkin olarak devlet gelirleri ve harcamaları muayyen birimlerce idare edilip denetlenmektedir.

i. Ölüm Yardımı: Askerlere verilen ihsan ve ücretlerde askerin tüm hususi yönleri gözetilir; maaş veya ücret ödeme yeri ve zamanı bellidir. Harp esnasında askerin hayvanı için de yiyecek yardımı yapılır. Ölümü halinde, çocuklarının geliri ve nafakası sağlanır. Hatta öyle ki ölüm halinde nafaka olarak askerin hayatta iken elde ettiği gelire yakın bir gelirin maaş olarak bağlanması öngörülmüştür (Maverdi, 382-388). Bu eksende modern sosyal güvenlik sisteminde öngörülen emekli veya ölüm aylıklarının, çalışma esnasında elde edilen gelirlerin oldukça gerisine tekabül etmesi ile yukarıdaki ilke arasında sıradan bir karşılaştırma yapılabilir.

j. Kamu Maliyesi: Kamu maliyesinin en önemli kolu olan devlet gelirlerini idare eden Divan'ın görevleri; Bölgenin, harple mi yoksa sulh yoluyla mı alındığını, toprağın haraç mı öşür mü olduğunu tespit etmek, her bölgedeki zımmilerin sayısını ve verecekleri cizye miktarını belirlemek, bölgelerde maden varsa bunların cins ve miktarını kaydetmektir (Maverdi, 389-391). Devlet Hizmetlerini-Yatırımlarını Yürütme Divanı ise; Müslümanların faydalanmaları için gereken harcamaları düzenler.

k. Borçlanma: Hazinenin, yapması gereken iki işin ikisini de yapmaya gücü yetmezse ve bunlardan birini mutlaka yapması gerekiyorsa borçlanma yoluyla ödünç para alabilir. Yine Hazine, ileride muhtemel masrafları için fazladan para ve mal bulundurmalıdır (s. 404). Yani; Hazine'nin mecbur kalmadıkça borçlanmaya gitmesi hoş karşılanmamış, ama halkın zaruri ihtiyaçları sözkonusu olduğunda borçlanmaya izin verilmiştir. Diğer taraftan bakıldığında bütçe fazlasının olması iyi karşılanmıştır.

C. İKTİSADİ DÜŞÜNCE İLE DOĞRUDAN İLGİLİ BÖLÜMLER

1. Zekât ve Zekât İdaresi

Zekât, İslam'ın beş şartından birisi olan yani dini yönü ağır basan bir kurumdur. Bu sebeple zekâtla ilgili hükümler hukukta (fıkıh) en ince teferruatına kadar ele alınmıştır. Bu yönleriyle zekât, devlet idaresi için çok önemli bir mevkide sayılabilir. Kitabın konuyla ilgili bölümünde, "hakiki ve hükmi olarak artma kabiliyeti olan mallardan" (Maverdi, 218) alınan zekât için uzun açıklamalar yapılmıştır. Yani; bu özellikteki malların daha da artırılması için zımni bir teşvik vardır. Çünkü mallar eğer bulundukları miktarda kalacak olursa zekât sebebiyle zamanla erimeye yüz tutacaktır.

Zekât, dini bir vergi olarak da düşünülmüş ve açık ve gizli mallardan ayrı ayrı miktar ve oranlarda alınması tespit edilmiştir. Bunun için; hayvanların, meyvelerin ve hububatın zekâtı ile altın, gümüş, maden ve definelerin zekâtı ayrı hesaplanır. Zekâtta sosyal yardımlaşma ilkesi benimsenmiş, üretilen mal ve hizmetlerden, belli özellikleri taşıması ve belli bir oranı aşması halinde ihtiyaç sahipleri için alınması esası geçerlidir. Gelir dağılımını düzenleyici ve iyileştirici etkileri sebebiyle yaşamsal önemde bir kurumdur.

2. Feyy ve Ganimetlerin Taksimi

Feyy ve ganimetler, daha çok savaş hukuku ile ilgili olarak değerlendirilebilecek iktisadi olaylar olup savaş sonrası düşmandan (müşrik) alınan mallar demektir. Amme hukukunda bu malların nasıl elde edilip ne şekilde kullanılacağı ile ilgili kurallar (hükümler) mevcuttur. Bu malların har-

candığı yerler konusunda yine “sosyal menfaat” esası üzerinden hareket edilmelidir (Maverdi, 241-249). Bu konuda dini kurallar belirleyici rol oynamaktadır. “Sosyal yardım” ve “sosyal hizmet” kavramları ön plandadır. Bu mallardan devlet gelirleri için ayrılan kısımlar da vardır.

3. Cizye ve Haraç

Cizye ve haraç İslam’da, Allah’ın müşriklerden alıp Müslümanların genel menfaatine harcanmak üzere kabul ettiği iki haktır. Gayrimüslimlerden alınan bir çeşit baş vergisidir ama kadın çocuk ve ihtiyarlardan alınmaz. Bu uygulama, verginin iktisadi yönünü gösterir. Verginin alınış keyfiyeti de ilgili şahsın durumuna göre değişir. Hatta haraç ve cizye miktarı kişinin gelirinin artıp-azalması gibi durumlarda bile değişikliğe maruz kalır (Maverdi, 331-336).

Bunun karşılığında mükelleflerinin can ve mal güvenlikleri garanti altına alınır. Cizye ve haraç, kamu maliyesinde önemli bir kalemi oluşturur. Bu bölümde vergilerin hesaplanmasında kullanılan zira’, cerib, kafiz, aşir, dirhem, miskal gibi ölçü birimleri zikredilmiştir. Bu ölçülere göre vergiler tarh ve tahakkuk ettirilmiştir.

4. Otlak Yerleri ve İrtifak Hakları

Çayırlık Ölü Arazi: Hayvanların otlaması için çayır gibi otların yeşermesi maksadıyla ve herkese ait olmak üzere ayrılan, mülk edinilmesi ve ihya edilmesi yasak olan topraklardır. Genel kullanıma açık olan meralardan her çeşit teb’a yararlanabilir. Bu topraklar, daha ziyade hayvanların beslenmesine hasredildiği için tarım arazisine dönüştürülemezler. Genel meraların yanında sadece miskin, fakir ve askerlerin kullanımına açık özel statülü meralar vardır. İrtifak ise insanların oturdukları evlerin yollarından, cadde ve şehirlerin çevresinden, mesire yerlerinden, sayfiye ve konaklama mevkilerinden yararlanma hakkıdır (Maverdi, 346-350). Bu bölümde de dönemin başlıca iktisadi faaliyetlerinden olan tarım ve hayvancılıktan, ikincisinin geliştirilmesine yönelik hükümler ele alınmıştır.

5. Araziyi İhya ve Sular Çıkarma

Bir kimse kullanılmayan, sahipsiz bir araziyi işler ve faydalı hale getirirse, halifenin izni olmasa da oranın mülkiyetine sahip olur. Çünkü Hz. Peygamber, “Kim bir ölü araziyi işe yarar hale getirir ihya ederse o arazi onundur” buyurmuştur. İhya işlemi için; değişik işaretlerle toprağı diğer arazilerden ayırmak, gerekiyorsa araziyi sulamak ve düzleştirmek şarttır. İslam’ın ilk dönemlerinde de fethedilen toprakların tarıma uygun hale getirilmesi yönünde politikalar izlenmiştir. Hz. Muaviye’nin bir adamını Irak’a göndererek bataklıkları kuruttırması buna örnek olarak gösterilebilir ki, bu uygulama sonunda 5 milyon dirhem haraç gelir sağlanmıştır (Maverdi, 346-350). Yani devlet gelirlerinin artırılmasına yönelik bir devlet politikası olarak araziyi ihya prensibinden faydalanılmıştır. Araziyi İhya ve Sular Çıkarma meselesi ile ilgili olarak üretimin teşvik edilmesi unsurunun geçerli olduğu söylenebilir.

6. Araziyi Bir Şahsa Verme (İkta)

İkta uygulamasında devlet mülkiyetinde bulunan toprakların şahıslar tarafından işletilmek üzere alınması söz konusudur. Bu durum mülkiyetin devrini gerektirmeyip, belli şartlar altında bir kullanım hakkı sağlıyordu (Maverdi, 364-369).

Bu uygulamayla da gelirlerin artırılması amaçlanmış, zirai faaliyetlerin genişletilmesi gayesi güdülmüştür. Bu, yaklaşık bütün İslam devletlerinin iktisat politikaları içinde yerini bulmuş olan bir durumdur. Yine bu konu iktisadi faaliyetlerin, dolayısıyla üretim ve gelirlerin artırılmasına müteallik olarak düşünülebilir.

7. Madenler ve İşletilmesi

Maden politikası konusunda da sosyal refah düşünülmüştür. Kömür, tuz, zift (petrol) gibi açıkta bulunabilen madenlerden, oraya gelen herkes istifade edebilir. Altın, gümüş, bakır gibi çıkartılması belli bir masraf gerektiren madenlerin işletilmesi ise işletme hakkına sahip olana aittir. Ama madeni işletmeyi terk edenin elinden bu hak alınır. Bir kimse ölü bir araziyi ihya ederken arazide açık veya gizli bir maden ortaya çıkarsa, ihsan ve işletme izni olsun-olmasın, o madenlerin ebediyyen sahibidir. Yalnızca vergi vermekle mükelleftir (Maverdi, 369). Tıpkı kişinin çıkardığı pınar ve kazdığı kuyulara sahip olması gibi.

Madenlerde bazı şartlarda ferdi, bazı şartlarda da kollektif yararlanma (bir ölçüde mülkiyet) geçerlidir. Devletin kontrol ve denetimi ise devamlıdır. Madenlerin devamlı bir şekilde işletilmesini gözetir.

8. Hisbe Teşkilatı - Belediye İşleri

Hisbe, iyilikler yapılmaz olduğunda iyiliklerin yapılmasını emretmek, kötülükler işlendiğinde yapılmasını önlemektir (Maverdi, 448). Muhtesib, üç gurup davaya bakar; 1. Ölçü ve tartı konusundaki eksik tartma, yanlış ölçme, fazla alıp az verme konularındaki şikâyetler; 2. Mal ve ücretteki hileli, karışık durumlara ait davalar; 3. İmkân olmasına rağmen hak edilmiş bir borcu geciktirmek konusundaki davalar (Maverdi, 451).

Muhtesib, bazı aklı giderici, sarhoşluk verici maddelerin açıkta bulundurulmasını ve satılmasını yasaklar. Hukuki muamelelerden olan karışık mal satma, mal bedellerinde hile yapma gibi kötü faaliyetleri muhtesib yasaklar, yapanları o andaki durumuna göre cezalandırır (Maverdi, 471).

Sağlam mala çürük karıştırma işlerini denetler. Muhtesibin yasaklayacağı ana konulardan biri de ölçülerde, tartılarda mevcut hileleri kontroldür. Bu hileleri yapanı cezalandırır, aletlerden şüphelenirse araştırma yapar, mühürsüz kullanılan ölçü ve tartıların sahiplerini ağır cezalara tabi tutar (Maverdi, 472).

Yani muhtesib bir çeşit piyasa denetimi vazifesi yapar, tüketicilerin alışverişlerde haksızlığa uğramalarını önler. "İnsanların yiyecekleri ve diğer ihtiyaç maddeleri için ucuzlatma ve pahalılaştırma istikametinde muhtesib, narh koyamaz, fiyat tespiti yapamaz." İmam Malik'e göre ise, "Yiyeceklerin pahalı olması halinde muhtesib narh koyabilir" (Maverdi, 477).

Bu cümleler, açıkça, fiyatların serbest olarak piyasada oluşması gerektiğini ifade etmesi cihetiyle büyük önem taşımaktadır. Fakat bazı özel hallerde, tekelleşme ve karaborsaya kapı açılmaması için müdahale düşünülmüştür.

Bir topluluk, insanların yararlandıkları yere inşaat yaparsa, muhtesib bunu önler. Muhtesib, insanların ve hayvanların kısırlaştırılmasını yasaklar. Kâhinlikle, eğlencelerle, fala bakmakla para kazanma yollarını yasaklar, yapan ve yaptıranı cezalandırır (Maverdi, 480). Yani insanlar kendilerini boş yere meşgul edici işlerle uğraşmamalı bilakis, diğer insanların da istifadesine yönelik olmak üzere ziraat, ticaret gibi iktisadi faaliyetlerle meşgul olmalıdır. Bunlarla meşgul olurken de iş ahlakına uygun hareket etmeli, tüketici haklarını çiğneyici eylemlerden kaçınmalıdır.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

El-Ahkamu's-Sultaniyye isimli eser, çalışmanın giriş kısmında da belirtildiği gibi, ağırlıklı olarak siyasete ve idare hukukuna dair hükümler ve yorumlar içermektedir. Kamu hukuku ile ilgili olarak hemen hemen bütün ilişkilere temas edilmiştir. Eser, iktisadi düşünce tarihine malzeme olması yönüyle de oldukça vaatkardır. Ayrıca XI. yy. İslam devletlerinin medeniyet sahasında ulaşmış oldukları seviyeyi göstermesi açısından da büyük önem taşımaktadır.

Bu medeniyette iktisadi ilişkiler, din ve sosyal hayatla iç içedir. İktisadi faaliyetler; üretim, tüketim, tasarruf (daha çok zekâtı ilgilendirmesi yönüyle), yatırım, kamu maliyesi, gelir dağılımı gibi kavramların uygulamadaki yansımalarından ibarettir. Özellikle hisbe teşkilatı, madenlerin durumu, araziyi ihya gibi konular belki de günümüz iktisadi düşüncesini aşacak ve iktisadi analize yol gösterecek düzenlemeler ihtiva etmektedir. Eser, temsil ettiği ümranın (uygarlık) bir katresi olmasının yanında, hukuki ve idari yönlerden de incelenebilecek birçok özellik barındırmaktadır.

Eserin genelinden süzülen mana, o dönemin İslam devletlerinde bütün iktisadi ilişkilerin sosyal adalet prensibi göz önünde bulundurularak yürütülmeye çalışıldığıdır. Böyle bir toplumda ne şahısların çok fazla zenginlik elde edip sivrilerek toplumdan tecrit edilmesine izin verilmiş, ne de iktisadi ilişkiler fakiri daha da fakirleştirecek biçimde düzenlenmiştir.

Bu açıdan, işaret edilen bazı noktalar, modern iktisadi düşünceyle çatışma içerisinde görülebilir. Bu noktaların, son zamanlarda, özellikler ekonomik kriz dönemlerinde servetin el değiştirme biçiminin ve boyutlarının dikkate alınması halinde, çokça eleştiriye maruz kaldığı ise hiç kapanmayacak başka bir tartışma konusudur.

KAYNAKÇA

- Maverdi, İmam (1994). El-Ahkamu's Sultaniyye, İstanbul: Bedir Yayınları.
- Menekşe, Ömer (2005). "İslam Düşünce Tarihinde Devlet Anlayışı: Mâverdi ve Nizâmülmülk Örneği", Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi V(3) 193-211.

hamidiye®
Kaynak Suyu
Hamidiye, tam 108 yıllık köklü geçmişi ve köklerinden aldığı deneyim ve güvenle Türkiye'nin en iyi sularını sizlere sunuyor.
Damacana su, bardak su, pet ve cam şişe su çeşitleriyle ülkemizde ürün gamı en geniş marka olan Hamidiye, Türkiye'de su sektörünün liderliğini yapıyor.
Taviz vermediği kalite politikasıyla suyu fiziksel, kimyasal ve mikrobiyolojik analizlerden geçiriyor, Hıfzıssıhha Raporuyla onaylatıyor, güven içerisinde sizlere ulaştırılmasını sağlıyor.
İşte bu yüzdendir herkes "Su" deyince "Hamidiye" diyor. Bu yüzden "Hamidiye" denince herkes susuyor.
Avrupa'dan Orta Doğu ve Afrika'ya, Amerika'dan Avrupa'ya kadar dünyanın her yerinde Hamidiye biliniyor, Hamidiye içiliyor.
KANA KANA
İÇİNİZ RAHAT OLSUN!
IBWA
NSF
Sipariş Hattı
444 1902
www.hamidiye.com.tr
İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

WEST WALL
MARINA VILLALARI
Keşfedeceğiniz Çok Şey Var...
Doğanın yeşilinin ve denizin mavisinin buluştuğu
West Wall Marina Villaları,
özel konumu ve seçkin mimari yapısıyla
sizleri bekliyor.
• 7 farklı tipte, 64 villa • West Istanbul Marina'nın yanında • Atatürk Havalimanı'na 17 km, IDO İskeleleri'ne 7 km, Taksim'e 30 km, Levent'e 32 km, TEM bağlantısına 6, E-5 bağlantısına 3 km • 1.5 km'lik sahil şeridi • Geniş rekreasyon alanları ve parkları • Skidmore Owings and Merill tasarımı • Estetik ve ferah mimari • Genel ve özel yüzme havuzları, çocuk parkları, spor alanları, alışveriş noktaları • Özel plaj, yat kulübü, yelken okulu, • Seçkin restoran ve kafeler • Yüksek tavanlı ve kullanışlı mimari • Fonksiyonel, ferah mutfak ve banyolar • Kapalı garaj • Bahçe • Deniz manzaralı teras
DURAK Tekstil iştirakidir
Batıduvarı Yapıları İnşaat Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.
Yakuplu Marmara Mahallesi Ulusum Caddesi No:28 West Wall Marina Villaları Beylikdüzü / İstanbul
Telefon :90 212 850 2 555 Fax : 90 212 850 2 500 www.west-wall.com
BATI DUVARI
projesidir

ÇUKURCUMA MÜZAYEDE KÜLTÜR ve SANAT EVİ

Karma Eser Müzayedesi

www.cukurcumamuzayede.com www.muzayedeevi.net

10 Kasım 2013

Pazar Saat: 14:00

Çırağan Sarayı / Mabeyn Salonu

Eserlerimizi 21 Ekim - 09 Kasım 2013
tarihleri arasında
Çukurcuma Müzayede Evi'nde
Görebilirsiniz.